

*Copyright in this work is held by
Fundación IWO Buenos Aires, Argentina.
The Yiddish Book Center is grateful to the
copyright holders for permission to
include this work in the
Steven Spielberg Digital Yiddish Library.*

TEVYE DER MILKHIKER

Sholem Aleichem

THE MAX PALEVSKY
YIDDISH LITERATURE COLLECTION

YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

0-657-10429-9

D:\YIDDISH\TITLES\9780657104290T.PS

THE STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY PROVIDES
ON-DEMAND REPRINTS OF MODERN YIDDISH LITERATURE

ORDERS MAY BE PLACED BY PHONE AT (413) 256-4900 X155; BY FAX AT
(413) 256-4700; BY E-MAIL AT ORDERS@BIKHER.ORG; OR BY MAIL AT
NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER, 1021 WEST STREET,
AMHERST, MA 01002-3375 U.S.A.

©1999 NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Lief D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional
symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our
colophon comes from a design by the noted artist
Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

BOOK DESIGN BY PAUL BACON

PRINTED IN THE U.S.A. ON ACID-FREE PAPER

שלום עליכם

טביה דער מילכיקער

יוסף ליפשיץ-פאנד
פון דער ליטעראטור-געזעלשאפט ביים ייזא

Sholem Aleichem — Tevie der Milchiker

Sholem Aleijem — Tobías el lechero

Copyright 1966, by
ATENEO LITERARIO EN EL IWO
Pasteur 633
Buenos Aires

Impreso en la Argentina
Printed in Argentina
Queda hecho el depósito que previene la ley 11.723

Este libro se terminó de imprimir el día 5 de mayo de 1966 en
los Talleres Gráficos "Zlotopiero Hnos.", San Luis 3149, Bs. Aires.

שלום עליכם

טביה דער מילכיקער

פראגמענטן פון פארשארבעטן
צו דער כאראקטעריסטיק
און זכרונות

אריינפיר און רעדאקציע
פון
שמואל ראזשאנסקי

27סטער באַנד פֿון ציקל
מוסטער־ווערק פֿון דער ייִדישער ליטעראַטור

אַרויסגעגעבן פֿון

יִזְרָהֵל לִיִּישׁוּׁן פֿאַר

פֿון דער

ליטעראַטור־געזעלשאַפֿט ביים ייִוואַ

אין אַרגענטינע

אונטער דער רעדאַקציע פֿון

שמואל ראַזשאַנסקי

קאַרקטור

יעקבֿ יהושע לערמאַן

גלאַסאַר

הענעך זאַטאַרסקי

טיראַזש: 1.200 עקו'

יאָר: ה'תשכ"ו — 1966

ליטעראַטור־געזעלשאַפֿט ביים ייִוואַ אין אַרגענטינע

תוכן

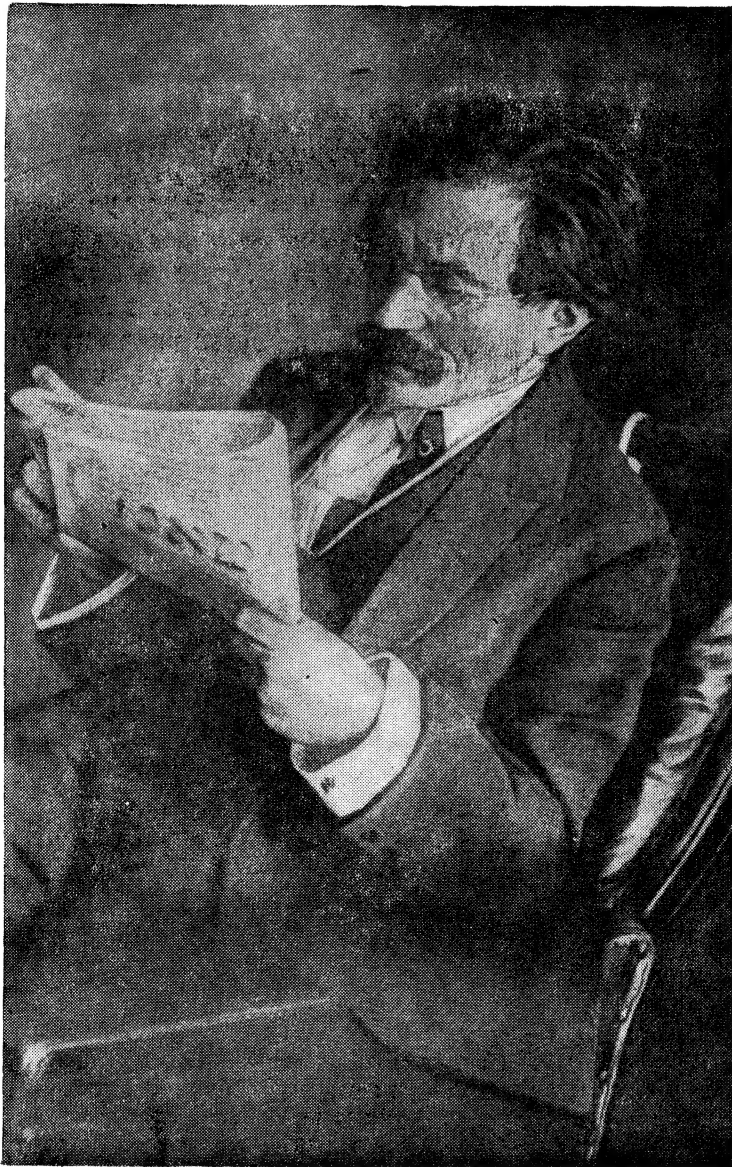
זייט	
7	בילד: שלום עליכם .....
8	שמואל ראָזשאַנסקי — אַלט און נײַ אין שלום עליכמס „טביה דער מילכיקער“ .....
15	טביה דער מילכיקער .....
16	קטנתי .....
19	דאָס גרויסע געווינס .....
45	אַ בוידעם .....
67	הינטיקע קינדער .....
94	האַדל .....
120	חוה .....
141	שפּרינצע .....
163	טביה פֿאַרט קיין ארץ־ישראל .....
195	לדלך .....
219	וחלקקות .....
229	צו דער כאַראַקטעריסטיק .....
	שמואל ניגער — עלעמענטן פֿון שלום עליכמס הומאַר פֿאַר
230	שלום עליכמען .....
237	מאַקס וויינרייך — אַ בלאַט שלום עליכם .....
	יודל מאַרק — איז דער זאַצבוי בני שלום עליכמען טאַקע ווי
242	דאָס פֿאַלק רעדט? .....
251	משה גראַס־צימערמאַן — פֿריילעכער פֿאַטאַס .....

זייט

- 254 ..... אַברהם זאָק — שלום עליכם אין די געטאָס
255 ..... אַברהם גאַלאַמב — שלום עליכם ווי אַ דערצייער פֿון יידן
257 ..... יעפֿים ישורין — שלום עליכם־ביבליאָגראַפֿיע
285 ..... ש. ר. — נאַכבאַמערקונגען

בילדער

- 228 קאַריקאַטור פֿון שלום עליכמען צום 100סטן געבוירן־טאָג
15 ..... טביה פֿאַרגעשטעלט פֿון רודאַלף זאַטלאַווסקי
227 ..... סטעמפעניו און רחלע, געצייכנט פֿון ב. י. אינגער

שלום עליכם א קורצע צייט פאר זיין טויט

אַלט און ניי אין שלום עליכמס „טביה דער מילכיקער“

דער דאַרפֿסויד אַ ליבלינג אין דער גרויסשטאַט

שלום עליכמס טביה דער מילכיקער האָט אַן אויסערגעוויינט-
לעך מזל. ער, וואָס איז אַ שלימזל אין לעבן, איז אַ בר־מזל אין דער
ליטעראַטור, אין טעאַטער, אין שול. טביה, דער אַרעמער פֿאַלקסויד,
וואָס האָט פֿון זײַנע אייגענע קינדער צרות אויפֿן פּוּד, ווערט גע-
קרוינט פֿון דער קריטיק, געקעכלט פֿון רעזשיסאָרן, באַזונגען אויף
די שולבענק. גראַד אין דער גרויסשטאַט איז דער קליינשטעטלדיקער
ייד געוואָרן אַ יחסן. ער רייצט דעם קינסטלער און פֿאַרפּישופֿט דעם
ברייטן עולם. „לאַכט איר בײַ שלום עליכמס ווערק און, אפֿשר פֿון
אַינאַלליין אומבאַמערקט, פֿאַרדרייט זיך אַינאַל אַ טרער אין אויג, אַ
שטילע טרער“¹.

זײַנט 1895—1916, זײַנט שלום עליכמס האָט אָנגעשריבן זײַנע
צען קאַפיטלען טביה, אין די יאַרצענדלינגער האָט דאָס לעבן פֿון
ייִדישן פֿאַלק דורכגעמאַכט אַזעלכע ענדערונגען, וואָס געמען בײַ
אַנדערע פֿעלקער הונדערטער יאַרן. מיליאָנען קליינשטעטלדיקע יידן
זײַנען געוואָרן גרויסשטאַטיש. דאָך האָט טביה זײַן צויבער נישט אַנ-
געוויירן. „די אומשטענדן האָבן זיך געביטן, די יאַרן האָבן געטאָן
זייערס, אָבער טביה אַליין איז געבליבן דער זעלבער טביה, מיט דער
זעלבער וועלט־אַנשויונג, מיט די זעלבע געדאַנקען און פּרינציפּן, און
אַפֿילו מיט דער זעלבער שפּראַך“².

אַדרבא, ער איז גאָר געוואָרן מער יחסן. גאָר געוואָרן אַ סטאַר
אויף בראַדוויי...
אין די ערשטע פֿופֿצן יאַר נאָך שלום עליכמס טײַט איז טביה

¹ י. ל. פּרץ — אַלע ווערק, נײַ 1920, ב' 10, ד' 131, פֿון דער רעדע אויפֿן
קבלת־פּנים פֿאַר שלום עליכמען אין וואַרשעווער „הזמיר“, אין 1913.
² שלום עליכמס — פֿון אַ בריוו צו מרדכי ספּעקטאָר, נײַ 1907, דאָס שלום
עליכס־בוך, זטע אויפֿלאַגע, נײַ 1958, ז' 217.

געווען אַ שלאָגער אינעם ייִדישן טעאַטער. די ייִדישסטע שוישפּילערס האָבן זיך אין אים איינגעטוליעט ווי אַ פֿרומער ייד אין טלית. מאָריס שוואַרצס מאַכן הַבְּדֵלָה און רודאַלף זאַסלאַווסקיס אויסזינגען טבֿיהס פּסוקים געהערן צו די ייִדישסטע נוסחאות אינעם טעאַטער. הונדערט טער מאָל זינגען די פֿאַרשיידענע ווערסיעס געשפּילט געוואָרן און דער עולם האָט זיך נישט געקענט אָנעסן צו דער זעט. די סצעניזאַ-ציעס פֿון טבֿיה זינגען יאָרן לאַנג געווען שטאַף פֿאַר רירנדיקע ימים-טובֿים אין טעאַטער. ביי דער פֿאַלקס-מעלאָדראַמע, סובלימירט מיט שמיכל דורך טרערן, האָבן ייִדן אין מיטן דער וואָך זיך געפּילט ווי יום-כיפור בײַם ונתנה תּוֹקֶף... די דעמאָלטיקע אַטעזיזירטע סבֿיה; אונטער דער ווירקונג פֿון די סאָוועטישע ווינטן, איז דורך טבֿיהן טיילווייז באַקערט געוואָרן צו טראַדיציע. טבֿיה, געשפּילט אין טעאַטער, האָט געהאַט אַ טיפֿע נאַציאָנאַליזירנדיקע ווירקונג.

נאָר דווקא ווען די ייִדישע סבֿיה האָט גענומען אַפּהיהן נאָך די קאָסמאָפּאָליטישע ווינטן, האָט טבֿיה דער מילכיקער גענומען אַראָפּגיין פֿון די טעאַטער-אַפּישן. אויך דער פֿילם איז שוין געקומען אַ פֿאַר-שפעטיקטער. עס האָט געהייסן: דאָס איז דער גורל פֿון מענטשן און ווערק... „נישטאָ קיין איביקייט“... און טבֿיה דער מילכיקער האָט אויסגעזען ווי אַפּגעשפּילט און אויסגעשפּילט...

זעלטן קומט אַבער פֿאַר אַזאַ פּראַצעס, ווי מיר זעען בײַ טבֿיהן. דווקא דעמאָלט, ווען פֿאַרריסענע ייִדישע מאַדערניסטן האָבן גענומען קוקן אויף דעם ווערק ווי אויף אַ מוזיי פֿון עטנאָגראַפֿיע און פֿאַלק-לאָר, וואָס איז אַ דאַקומענט פֿון דער ייִדישער אומגליקלעכער לאַגע אין צאַרישן רוסלאַנד, גראַד דעמאָלט ווערט ער אויפֿגעכאַפט פֿון מאַדערניסטן אין העברעיִשן און ענגלישן טעאַטער. און עס זעט-אויס ממש אומגלייבלעך, וואָס כמעט אַן „אַרכאַיש“ ווערק פֿון דער ייִדישער ליטעראַטור ווערט (אויף יאָרן) אַ סענסאַציע אויף דער ענגלישער בינע. און אין תּל-אַבֿיבֿ אויף העברעיִש און אין ניו-יאָרק אויף ענגליש גיט מען אַרויס שפּילפּלאַטן, ווי אַ באַשטעטיקונג, אַז דער פֿוראַר אַרום טבֿיה איז נישט אומזיסט...

דאָס גיט אונדז אַ גרונד צו טראַכטן, אַז דווקא דעמאָלט, ווען אין טייל יידישע קרייזן איז פֿאַרטונקלט געוואָרן די פֿאַרשטענדעניש פֿאַר די נאַציאָנאַלע אייגנאַרטיקייטן פֿון דעם מזרח־איראָפּעיִשן ייִדנטום און זינע ווערטן, טריומפֿירט ווידער אַ מאָל טבֿיה אין טעאַטער.

דאָס דאַרף זיין דער בעסטער באַווייזן און דער באַגלייבסטער עדות, אַז אַפֿילו די קליינשטעטלדיקע געשטאַלטן פֿון דער ייִדישער ליטעראַטור קענען פֿאַראינטערעסירן דעם מאַדערנעם פֿאַרשטאַטישטן ייִדן, ווייל נאָר די פֿאַרעם איז אים פֿרעמד. דער פֿאַרשטאַטישער ייִד פֿאַרמאָגט נישט טבֿיהס אינערלעכע רוי, גלייכגעווייכט, נישט דעם צוטרוי צו זיך אַליין און אַוודאי נישט צו אַנדערע. הינטער דער קליינשטעטלדיקייט פֿון טבֿיהס נאַטור זינען אַבער דאָ אייביקע ווערט־פֿולע מענטשלעכע געפֿילן און אידיען, אַלמענטשלעכע און אַלוועלט־לעכע.

אין זכות פֿון אַט דער אַלמענטשלעכקייט און אַלוועלטלעכקייט, וואָס איז דאָ אין זײַן נאַטור, איז דער דאַרפֿסייד טבֿיה דער מילכיקער געוואָרן אַזאָ ליבלינג אין דער גרויסשטאַט און האַלט פֿאַרכאַפט, און געשפּאַנט, און רופֿט־אַרויס שמייכל און געלעכטער אַפֿילו בײַ דער מאַדערנער נערוועישער יוגנט.

טבֿיה דער מילכיקער אין דער דיסטאַנץ פֿון צייט

שלום עליכם, בלי שום ספֿק דער דערפֿאַלגרייכסטער ייִדישער שרײַ־בער — די מיליאָנען עקזעמפּליאַרן פֿון זינע שרײַ־פֿאַטן, געדרוקטע אין רוסיש און אַנדערע שפּראַכן, באַשטעטיקן דאָס — איז טאַקע פֿאַר־פֿולער געוואָרן „נאָך איידער די קריטיק האָט זיך אַנגעהויבן צו באַ־שעפֿטיקן“ מיט אים, ווייל „שלום עליכם איז דער קינסטלער, וואָס פֿאַרוואַנדלט אונדזער רעאַל לעבן אין אַ חלום“. פֿון דעסט וועגן האָט דער זעלביקער שאַרפֿזיניקער ליטעראַטור־קריטיקער, וועלכער האָט געשריבן די דאָזיקע ווערטער אין 1908, גלייכצײַטיק געשריבן, אַז „טבֿיהס אויג זעט קיין מאָל ניט, וואָס ס'טוט זיך אַרום אים, ער האָט לחלוטין קיין חוש ניט פֿאַר מענטשן ניט פֿון זיין דור און פֿון זיין

לעבנסגאנג... די טביהס לעבן מיט א טויטער פארגאנגענהייט... טביה דער מילכיקער איז, אייגנטלעך, מער א ווייבערשער טיפ ווי א מאנס-בילשער... דעם שעפער פון טביהן ווילט זיך עפעס א שטיקל היים, א היים ווו עס איז נישטאָ די טויטקייט פון א טביה³...

נאך גרעסערע חילוקי-דעות זינען געהערט געוואָרן א סך יארן וועגן טביהס פסוקים: אָט איז ער אַן עס-האַרץ, וואָס מאַכט אַ תל פון פסוקים, און אָט צעדרייט ער מיט אַ כיוון די פסוקים, גאָר ווי אַ ידען... ביז עס ווערט געפֿונען אַ דערקלערונג, אַז „ער רעדט ווי זיין פֿאַלק רעדט, די ווערטלעך און וויצן, די חכמות און פסוקים מיט זיי ערע אויסטייטשונגען — דאָס אַלץ איז געווען גאַנגבאַר אין פֿאַלק, אַ „וואַכעדיקער גאַנג“ אַזאַ, וואָלט געזאָגט טביה אַליין“⁴. ווייל „דער פסוק איז זיין געליטערטע חלום-וועלט“⁵.

די פסוקים, טביהס, זינען אין תוך גענומען — דער קוואַל פון זיין בטחון. ווו אַ צרה, כאַפט זיך טביה אַן ביי אַ פסוק, מיטן פסוק געווינט ער דאָס גלייכגעווייכט. יעדן צער סובלימירט ער מיט אַ פסוק. נאָר אַנשטאַט ער זאָל זיך צופאַסן צום פסוק, פאַסט ער צו דעם פסוק צו זיך... און אין דעם „צעדרייען“ די פסוקים ליגט דאָס שפרודלדיק-סטע פון טביהס הומאַר. איז אויב מ'קען נישט די פסוקים און זייער קלימאַט, גייט פֿאַרלוירן אַ גרויסער טייל פון טביהס הומאַר. דאָס איז קלאָר געוואָרן גאַנץ באַזונדער נאָכן צווייטן וועלטקריג, נאָך דעם ווי עס האָט אַ ביסל אַפגעלאָזט די טראַגישע שפאַנונג פון נקמה-ליידנשאַפֿט. דער פליט האָט דאָס אונדז געלאָזט פֿילן. פֿאַר דעם פליט איז קלאָר געוואָרן, אַז „אינעם לעבן פון אַ מענטש איז הומאַר אַ וויכטיקער וויטאַמין; עס איז אונדז נייטיק צו גלייך מיטן גלויבן און בטחון; דעריבער וועט טביה דער מילכיקער פֿאַרבלייבן נאָך אויף לאַנגע יאָרהונדערטער איינע פון די ליכטיקסטע געשטאַלטן אין דער

³ בעל מחשבות — געקליבענע ווערק, נ"י 1953, ז' 172, 174, 182, 184, 190.

⁴ א. גאַלאַמב — ספר טביה, מעקסיקע 1961, ז' 11.

⁵ מ. גראַסיצערמאַן — „פריילעכער פאַטאַס“, די גאַלדענע קייט נ' 34,

תל-אביב 1959, ז' 62.

וועלט-ליטעראטור⁶. דאָס איז דער כוח פֿון הומאַר. פֿאַר קעמפֿערי-שע נאַטורן איז הומאַר — אַ ייִדישער ענטפֿער. די „קונצנמאַכערס פֿון דער אַנטיסעמיטישער „טעאָריע“ האָבן אויף זייער עס-האַרציש-שווינדלערישן אופֿן „פֿעסטגעשטעלט“, אַז היות ס'איז פֿלומרשט ניט פֿאַראַן אין די אורעלטסטע און בכלל אַלט-ייִדישע ליטעראַרישע דענקמאַלן קיין הומאַר — איז פֿון דאַנען געדרונגען, אַז עס פֿעלט דער ייִדישער „ראַסע“ בכלל ניט מער און ניט ווייניקער ווי איינער אַ גאַנצער וויכטיקער אַרגאַן אין דער נשמה; די פֿעיקייט און דער חוש פֿאַר הומאַר“⁷... קומט שלום עליכם און גיט דעם ענטפֿער. דערנאָך קומען אַנדערע. אַפֿילו אין דער סבֿיבֿה פֿון דער גרעסטער אומטאַג-לעראַנג גיט דער פֿאַעט אַזאַ ענטפֿער: „טרויער? / פֿאַסט ניט אונדזער פֿנים!... / טרערן? / זאַלן וויינען שונאים — / לאַמיר לאַכן, מנינע פֿרנינד!“⁸...

טבֿיה, נישט קיין קעמפֿערישע נאַטור און אַוודאי נישט קיין נוקם ונוטר, שעפט זיין הומאַר נישט פֿון גלייכגילטיקייט צום לעבן, נניערט פֿון ליבע צו דער וועלט. „אַ גרויסע ליבע, וואַרעמקייט, ליכט, גלויבן און אמת, קלאַרער אמת, שיינט-אַרויס פֿון די בלעטלעך, וואָס לייענען זיך ווי שטיקער ברכי נפֿשי און וואַרעמען אונדז אַן — און פֿון זיי וואַקסט-אַרויס שלום עליכם דער גרויסער דיכטער“⁹. דער קינסט-לער און דער פֿילאָסאָף פֿון געלעכטער גיבן זיך דאָ די הענט, פֿונקט ווי דער פֿאַלקלאַריסט און עטנאָגראַף, אין דער צייט און אויסער דער צייט, פֿון דער עפֿאַכע און פֿאַר דער אייביקייט...

⁶ משה גראַסמאַן — „שלום עליכם“, דאָס נייע לעבן, נ' 18, לאַדזש 7 יוני 1946.

⁷ מ. ווינער — צו דער געשיכטע פֿון דער ייִדישער ליטעראַטור אין 1919 יאַרהונדערט, ב' 2, נ"י 1946, ז' 324.

⁸ איציק פעפֿער — היימלאַנד, נ"י 1944 (לכבוד דער באַגעגעניש פֿון אי קאַר מיט דער סאַוועטישער דעלעגאַציע שלמה מיכאַעלס און איציק פעפֿער), ז' 116.

⁹ י. זינגער — „שלום עליכם און זיין ראַמאַן“, ליטעראַרישע בלעטער נ' 23, וואַרשע 1924.

דער ביבליאגראף מיט אַ חוש פֿאַר ליטעראַטור־געשיכטע דאַרף גאַר לאַנג ניט זוכן, כדי פֿעסטצושטעלן, אַז „אין די קאַפּיטלען פֿון בלוז איין שלום עליכמס טביה דער מילכיקער זינען אַרזינגעפֿלאַכטן שטיקער ייִדישע לעבנס, וויכטיקע פּראָצעסן פֿון אַט די צוואַנציק מערקווערדיקע יאָרן“¹⁰. און באַמת: „זעלטן אין וואַסער עס איז אַג־דער בוך זינען די דאַטעס פֿון אַנשרייבן די באַזונדערע קאַפּיטלען אַזוי וויכטיק און וואַגיק ווי אין טביה דער מילכיקער — יעדער יאָר האָט זיין אייגענע פֿאַרב, יעדער קאַפּיטל פֿון טביהס משפּחה־געשיכטע איז אַן אַפּקלאַנג פֿון אַ קאַפּיטל פֿון דער אַלגעמיינער ייִדישער געשיכטע“¹¹. דערפֿאַר איז מער נישט נייטיק צו פֿרעגן די שאלה: „איז דען שלום עליכמס אין דער אמתן נאָר אַ הומאַריסט?“, און צי „מערקט מען אין דער פּאָעמע טביה דער מילכיקער אַ דיסטאַנץ צווישן קינסטלער און דעם געשילדערטן לעבן?“¹².

די צייט האָט אויף אַלע פּראָגעס געגעבן אַן ענטפֿער. שלום עליכמס ברייטערט־אויס און פֿאַרטיפֿט די זיכים פֿון זינע פֿאַרגייערס: ישראל אַקסנפֿעלד, שלמה עטינגער, אַנזיק־מאיר זיק און מענדעלע מוכר ספֿרים. „דער מאַנאַלאָג איז ביי אים אַ שטיק ירושה — די ירושה פֿון דער השפּלה־ליטעראַטור“¹³. און עס איז אויסער יעדן ספֿק, אַז „שלום עליכמס בעסטע ווערק זינען מערסטנטייל געשריבן אין דער מאַנאַלאָגישער פֿאַרעם“¹⁴. און דאָס בעסטע ווערק זינס אין דער פֿאַרעם פֿון מאַנאַלאָג איז טביה. ער אַליין האָט געשריבן: „מזינע פֿרינד, פֿאַרערס און קריטיקערס, וואָס האַלטן זיך פֿאַר

¹⁰ נחמן מייזל — פּאַרגייער און מיטצייטלער, נ"י 1946, ז' 98.

¹¹ מיכאל אַסטור — „הונדערט יאָר נייע ייִדישע ליטעראַטור“ רעפּעראַט אויף דער 39סטער יוואַקאַנפּערענץ אין נ"י, די גאַלדענע קייט נ' 51, תּל־אַביב 1965, ז' 13.

¹² חיים זשיטלאַווסקי — „מענטשפּראַבלעם ביי שלום עליכמס“, וויזיע און געדאַנק, נ"י 1951, ז' 117.

¹³ דב סדן — „דריי יסודות“, די גאַלדענע קייט נ' 34, תּ"א 1959, ז' 53.

¹⁴ הערש רעמעניק — „י. ל. פּערעץ און שאַלעם אַלייכעם“, סאַוועטיש הייִמ־לאַנד נ' 6, מאַסקווע 1965, ז' 144.

מבינים, האבן אויסגעפֿונען, אז די קרוין פֿון מנין שאפֿן איז טביה דער מילכיקער... זיי זאגן זאגאר, אז טביה איז א באזונדערע וועלט-אנשויונג¹⁵.

די צייט האט דאס באשטעטיקט. די ליטעראטור-געשיכטע קען דאס דערקלערן סיי דורכן קוקווינקל פֿון קונסט און סיי אינעם ליכט פֿון יידישן פֿאלקסלעבן, ווי עס מישט זיך אויס אַלט און ני, שטענדיק מיטן ווילן צו לעבן און איבערלעבן.

שמואל ראזשאנסקי

¹⁵ שלום עליכם (אין אַ בריוו) צו דוד פינסקי, פון לאַזאַן, 6 פעב' 1914, דאָס שלום עליכם־בוך, ז' 250.

טביה דער מילכיקער

טביה דער מילכיקער געשפילט פון רודאָלף זאַסלאַווסקי בערך טויזנט מאל

קט'נת י

א בריוול פון טביה דעם מילכיקן צום מחבר

געשריבן אין יאָר 1895

לכבוד צו מנן געליבטן טניערן פריינד ר' שלום עליכם, גאט זאל איך געבן געזונט און פרנסה מיט אנער ווייב און קינדער, איר זאלט האבן גרויס נחת ווו איר וועט זיך קערן און ווענדן, אמן סלה!

קטנתי¹! — באדארף איך איך זאגן מיטן לשון, וואס יעקב אבינו האט געזאגט אין דער סדרה וישלח בשעת ער האט זיך געלאזט גיין קעגן עשן, להבדיל... נאר טאמער איז דאס אפשר ניט אזוי גלייך, בעט איך איך, פאני שלום עליכם, איר זאלט אויף מיר קיין פאר-איבל נישט האבן. איך בין א פראסטער חי-וקים. איר ווייסט אוודאי מער פון מיר — וואס איז דא וואס צו ריידן? אין א דארף, מישטיינס געזאגט, מע ווערט פארגרעבט. ווער האט צייט אריינצוקוקן אין א ספר, צי אפלערנען א פרשה חומש מיט רשי, צי וואס? א שטיקל גליק, עס קומט דער זומער, פארן זיך צונויף די יעהופעצער נגידים קיין בויבעריק אויף די דאטשעס, קאן מען זיך באגעגענען א מאל מיט אן איידעלן מענטשן, הארכן א גוט ווארט. איר מעגט מיר גלייבן, אז איך דערמאן מיך אין יענע טעג, ווען איר זינט געזעסן נעבן מיר אין וואלד, אויסגעהערט מיינע נארישע מעשיות, איז בני מיר גלייך, ווי איך זאל פארדינען מי יודע וויפל! איך ווייס ניט מיט

---

¹ /בראשית ל"ב, יא/ קטנתי מכל החסדים... אשר עשית את עבדך / כבין צו קליין, האב נישט די ווערט, זיך נישט פארדינט.

וואָס איך האָב בני אַיך אַזוי נושאַ חן געווען, איר זאָלט זיך אָפגעבן מיט אַזאַ קליין מענטשל ווי איך, מיר שרעבן בריוולעך גאָר. און לאַ פל שפן אַרויסשטעלן מײַן נאָמען אין אַ בוך, מאַכן פֿון מיר אַ גאַנצן שלש־סעודות², גלייך ווי איך וואָלט דאָ געווען מי יודע ווער — מעג איך דאָך אַוודאי זאָגן: קטנת'י!... אמת, איך בין אַיך טאַקע אַ גוטער פֿרײַנד, לאַז מיר גאָט העלפֿן אַ הונדערט חלק, וואָס איך ווינטש אַיך! איר האָט, דאַכט זיך, גוט געזען, ווי אַזוי איך האָב אַיך געדינט נאָך אין די גוטע יאָרן. בשעת איר זײַט נאָך געזעסן אויף דער גרויסער דאַטשע — געדענקט איר? — האָב איך אַיך געקויפֿט אַ בהמה פֿאַר אַ פֿופֿציקער, איז זי געווען אַ מציאה פֿון אַ גנבֿ פֿינף און פֿופֿציק, אַזי, זי איז אויפֿן דריטן טאַג געפֿגרט?... איר וויסט אַליין גאַנץ גוט, ווי אַזוי דאָס האָט מיך געקרענקט; איך בין דעמאָלט אַרומ־געגאַנגען אָן אַ קאַפּ! איך ווייס? דאַכט זיך, פֿונעם שענסטן און פֿונעם בעסטן, גאָט זאָל מיר אַזוי העלפֿן און אַיך אויך, אַם־ירצה־השם, אויפֿן נײַעם יאָר, עס זאָל זײַן, ווי זאָגט איר, חדש ימינו פֿקדם... און מיר זאָל גאָט העלפֿן אין מײַן פֿרנסה, איך זאָל זײַן געזונט מיט מײַן פֿערדל, להבֿדיל, און מײַנע בהמות זאָלן זיך מעלקן אַזוי פֿיל, אַז איך זאָל אַיך קאַנען דינען אויף ווייטער אויך מיט מײַן קעז און פֿו־טער על צד היותר טובֿ, אַיך און אַלע יעהופֿעצער נגידים, גאָט זאָל זיי געבן הצלחה און פֿרנסה און אַל דאָס גוטס מיט גרויס נחת, און אַיך, פֿאַר אַינער טירחה, וואָס איר זײַט זיך מטריח פֿון מײַנעט וועגן, און פֿאַר דעם פֿבֿוד, וואָס איר טוט מיר אָן דורך אַינער ביכל, זאָג איך אַיך נאָך אַ מאָל: קטנת'י! פֿאַר וואָס קומט מיר אַזאַ שטרעמל, אַז אַ וועלט מיט מענטשן זאָלן פֿלוצעם געוואָר ווערן, אַז אויף יענער זײַט בויבעריק, ניט ווייט פֿון אַנאַטעווקע, געפֿינט זיך אַ ייד, וואָס הייסט טבֿיה דער מילכיקער? נאָר מסתמא ווייסט איר דאָך וואָס איר טוט. קיין שכל באַדאַרף איך אַיך ניט לערנען. און ווי אַזוי צו שרעבן

² מאַכן אַ וועזן, ווי חסידים פֿראַווען אין „שטיבל“ די דריטע שבֿתדיקע סעודה, זינגענדיק זמירות בציבור, איבערזאָגנדיק דעם רבינס תורה, סירוב אויף דער סדרה פֿון דער וואָך.

ווייסט איר שוין אליין. און ווינטער, מיטן איבעריקן דארטן, פארלאזן
 איד מיד שוין אויף אנער איידעלן כאראקטער, אז איר וועט דארטן
 טאן אין יעהופעץ פון מניעט וועגן אלצדינג, עס זאל מיר פונעם
 ביכל עפעס ארויס א שטיקל טובה צו מנין פרנסה. איך באדארף
 טאקע, כ'לעבן, איצטערט נייטיק האבן — איך רעכן, אמ־ירצה־השם,
 אין גיכן אנהייבן טראכטן מפוח חתונה מאכן א טאכטער; און אז
 גאט וועט שענקען, ווי זאגט איר, דאס לעבן, איז אפשר טאקע צוויי
 מיט א מאל... דערווייל זיט מיר געזונט און האט א גליקלעכן תמיד,
 ווי עס ווינטשט אנט פונעם גאנצן הארצן, פון מיר, אייער בעסטער
 פריינד

טביה

יא, עיקר שכחתי! אז דאס ביכל וועט פארטיק ווערן און איר
 וועט האלטן בני שיקן מיר עפעס געלט, זאלט איר מוחל זיין שיקן
 קיין אנאטווקע, אויפן שוחטס נאמען. איך האב דארטן צוויי מאל
 אין ווינטער יארצייט: איין מאל אסיענצייט, פאר „פאקראווע“³;
 און דאס אנדערע מאל „נאוועגאד“⁴ — בין איך, הייסט דאס, דעמאלט
 א שטאטיד. און ווינטער, גלאט אזוי בריוולעך, קאנט איר שיקן צו
 מיר גלייך קיין בויבעריק, אויף מנין נאמען, בזה הלשון: פערעדאט
 גאספאדינו טעוועליו מאלאטשנאהא יעוורי⁵.

³ א (גוישע) חגא. — ⁴ רוסיש/ נאווי גאד, נייאר. — ⁵ אין א צע-
 הרגעטן רוסיש/ איבערגעגעבן הי טביה דעם מילכיקן.

דאס גרויסע געווינס

אַ וונדערלעכע מעשה, ווי אזוי טביה דער מילכיקער, אַ ייד און אַרעמאָן, אַ מטופל מיט קינדער, איז פלוצעם מיט אַ מאָל באַגליקט געוואָרן דורך אַ משונה-ווילדן פאַל, וואָס איז כדאי, מע זאָל דאָס באַשרייבן אין אַ ביכל. — דערציילט פון טביהן אַליין און איבערגעגעבן וואָרט ביי וואָרט.

געשריבן אין יאָר 1895

מקימי מעפר דל,

מאַשפות ירים אביון:

ער שטעלט-אויף פון דער ערד דעם אַרעמאָן,

פונעם מיסט הייבט ער אויף דעם אביון.

(תהילים קי"ג, ז)

— אַז ס'איז באַשערט דאָס גרויסע געווינס, הערט איר, פאַני¹ שלום עליכם, קומט דאָס גליַך אין שטוב אַרײַן, ווי זאָגט איר: למנצח על הגתית² — אַז עס גייט לויפֿט עס. ס'איז גאָר נישטאַ דערבני קיין שכל מיט קיין בריהשאַפֿטן, און טאַמער, חלילה, פֿאַר-קערט, מעגט איר צעזעצט ווערן ריינדדיק, וועט איך העלפֿן ווי דער פֿאַראַיאַריקער שניי. ווי זאָגט איר: אין חכמה ואין עצה נגד אַ שלעכט פֿערד. אַ מענטש האַרעוועט, ווערט אויסגעריסן, כאַטש געם לייג זיך, שונאי-ציון, און שטאַרב! פלוצעם, מע ווייסט ניט פֿון וואָס און פֿון וואַנען — עס פֿערדלט פֿון אַלע זײַטן, ווי אין פסוק שטייט

¹ פאַניע דאַרף זיין, הער. פאַני מיינט: פרוי. אָבער טביה איז נישט קיין מענטש פון גראַמאַטיק. — ² תהילים ח' א' פאַר דעם געזאַנגמיסטער פון גת. ביי טביהן קומט עס אַרויס האַמאַפאַנעטיש: גתית — גייט עס...

געשריבן: ריוח והצלח יעמוד ליהודים³. פֿאַרטײַטשן באַדאַרף איך אַנך ניט. נאָר דער פּשט דערפֿון איז אַזוי: אַז אַ יוד, כל־זמן שהגשמה בקרבי — עס שלאָגט זיך נאָך אַן אַדער, טאָר ער נישט פֿאַרלירן דעם בטחון. איך האָב דאָס אַרויסגעזען פֿון זיך אַליין טאַקע, ווי אַזוי דער אייבערשטער האָט מיט מיר געפֿירט, מיט מײַן איצטיקער פּרנסה; וואָרעם ווי קום איך גאָר פֿאַרקויפֿן קעז און פּוטער אין מיטן דרינען, אַז מײַן באַבעס באַבע האָט קיין מאָל נישט געהאַנדלט מיט קיין מילכיגס? ס'איז בנאמנות פּדאָי, איר זאָלט אויסהאַרכן די גאַנצע מעשׂה פֿון אָנהייב ביזן סוף. איך וועל מיך צוזעצן אויף אַ ווינלע, אַט דאָ נעבן אַנך אויפֿן גראָז, לאָז זיך דאָס פֿערדל דערווייל עפעס קײַען, ווי זאָגט איר: נשמת כל חי⁴ — אויך אַ באַשעפֿעניש בײַ גאָט. בקיצור, דאָס איז געווען אַרום שבועות־צײַט, דאָס הייסט, איך זאָל אַנך ניט זאָגן קיין ליגן, אַ וואָך אַדער צוויי פֿאַר שבועות. און אפֿשר, האָט אַ פֿאַר וואָכן נאָך שבועות. פֿאַרגעסט נישט, ס'איז שוין, פּאַוואַלינקע⁵, איך זאָל אַנך זאָגן אַקוראַט, אַזוי גרויס ווי אַ יאָר מיט אַ מיטוואָך, דאָס הייסט, פּונקט נײַן יאָר אַדער צען, און אפֿשר נאָך מיט אַ סמיטשיק⁶. איך בין דעמאָלט געווען, ווי איר זעט מיך אַט אַ, גאָר נישט דער וואָס איצטער, דאָס הייסט, טאַקע דער אייגענער טבֿיח, נאָר פֿאַרט נישט דער, ווי זאָגט איר: די אייגענע יענטע, נאָר אַנדערש געשלייערט. דהײַנו וואָס? איך בין געווען, ניט פֿאַר אַנך געדאַכט, אַ קבצן אין זיבן פּאַלעס⁷, כאָטש אפֿילו, אַז מע וויל שמועסן דאָס אייגענע ווידער צוריק, בין איך נאָך איצט אויך גאַנץ ווייט פֿון אַ נגיד. וואָס מיר פֿעלט צו בראַצקין⁸ — מעגן מיר זיך דאָס ביידע ווינטשן צו פֿאַרדינען דעם היינטיקן זומער ביז נאָך

³ מגילת אסתר ד', יד / אַ דערלייכטערונג און אַ רעטונג פֿאַר די יידן. ביי טבֿיחן הייסט עס: האָבן ריווח, כאָפֿן אַ פֿאַרדינסטל. — ⁴ תפילה פון שבת און יום־טובֿ / אלץ וואָס לעבט האָט אַ נשמה. — ⁵ פּאַמעלעך, פֿאַרזיכטיק. — ⁶ (בויען פֿון אַ פּידל) אַריבערגעצויגן די מאָס, די צײַט. — ⁷ (פּאַראַדיט) „זי איז אין זיבן פּאַלעס“, ד״ה, אַזוי צעוואַקסן, אַז זי דאַרף אויף אַ קלייד סחורה ⁷ מאָל די ברייט, אַנשטאַט די 4-3 וואָס מ'דאַרף פֿאַר אַ נאַרמאַלער פיגור. — ⁸ בראַדסקי, באַוווסטער צוקער־פֿאַבריקאַנט אין קיעוו, סיגאַניס פֿון מיליאַנער.

סופות. נאָר וועדליק אַמאַל, בין איך הַנַּנט, הייסט דאָס, אַ יד אַ נגיד, מיט אַ פֿערד־און־וועגעלע אַן אייגנס, מיט קיין עין־הרע בהמהלעך אַ פֿאַר, וואָס מעלקן זיך, ווי נאָך איינע, וואָס האַלט אַט אַט בײַ אַפֿ־קעלבן זיך. ס'איז דאָ, ניט צו פֿאַרזינדיקן, קעז און פוטער און סמע־טענע פֿרישע אַלע טאָג, אייגענע האַרעוואַניע, וואָרעם מיר אַלע אַר־בעטן, קיינער זיצט ניט לידיק, מײַן ווייב, זאָל לעבן, מעלקט די בהמות. די קינדער טראָגן קריגלעך, שלאָגן פוטער, און איך אליין, ווי איר זעט אַט אַ, פֿאַר מיר אַרויס אַלע פֿרימאַרגן אויפֿן מאַרק, גיי דורך אַלע דאָטשעס אין בויבעריק, מע זעט זיך מיט דעם, מיט יע־נעם, אַלע גרעסטע באַלעבאַטיים פֿון יעהופּעץ, מע רעדט זיך דורך אַ ביסל מיט אַ מענטשן, פֿילט מען, אַז מען איז אויך עפעס אַ שטיקל מענטש אויף דער וועלט, ווי זאָגט איר, נישט קיין הינקעדיקער שניידער, און ווער שמועסט שבת — בין איך דאָך גאָר מלך, קוק־אַרײַן אין אַ ייִדישן ספֿר, אַ פרשה חומש, אַ ביסל תרגום, תהילים, פרק, דאָס, יענץ, לאַקש, בוידעם — איר קוקט מיך אָן, פֿאַני שלום עליכם, און טראַכט זיך אַוודאי בשעת מעשה אין האַרצן:

— ע, אַט דער טביה איז דאָך עפעס טאַקע גאָר אַ יד וואָס קאַ־

טאַרי⁹! ...!

בקיצור, וואָס זשע האָב איך אַינך אַנגעהויבן צו דערציילן? יא, בין איך, הייסט עס, דעמאַלט געווען, מיט גאַטס הילף, אַ ביטערער אַרעמאַן, געשטאַרבן, ניט פֿאַר קיין יידן געדאַכט, מיט ווייב און קינד־דער דרייַ מאַל אַ טאָג פֿון הונגער, אַחוץ וועטשערע, געהאַרעוועט האָב איך ווי אַן אייזל, געשלעפט קלעצער פֿונעם וואַלד צום וואַק־זאַל¹⁰ אַ פֿולן וואָגן, עס זאָל אַינך צו קיין חרפה ניט זײַן, פֿאַר צוויי גילדן אַ טאָג, און דאָס — ניט אַלע טאָג, און דערמיט גיי, האַלט־אויס, קיין עין־הרע, אַזאַ שטוב מיט פֿיקערס¹¹, זאָלן געזונט זײַן, מיט להבדיל אַ פֿערד אויף קעסט, וואָס וויל נישט וויסן וואָס רשי מאַכט, באַדאַרף קײַנען אַלע טאָג, גאָר אַן אַ שום תירוצ, וואָס טוט גאַט? ער

⁹ (רוסיש) וועלכער, אַ וויכטיקע פּערזאָן, אויף וועלכער מ'פרעגט: „ווער איז עס דער?“, — ¹⁰ באַנהויף, — ¹¹ פון פֿיקן) עסערס (פֿייגעלעך פֿיקן).

איז דאך, ווי זאגט איר, א זון ומפֿרנס לכל¹² — פֿירט דאָס וועלטל קלוג, מיט שכל. זעט ער ווי איך מוטשע מיך דאָ אזוי פֿאַרן שטיקל ברויט, מאַכט ער צו מיר: „דו מיינסט דאָך, טביה, אַז ס'איז שוין אַחרי פכלות הכל¹³ — עק וועלט, דער הימל איז אויף דיר געפֿאַלן? פֿע, ביסט אַ גרויסער נאַר! אַט וועסטו זען, ווי אזוי, אַז גאַט וויל נאַר, טוט זיך דאָס מזל אויף אַ מינוט אַ דריי נאַ ליעוואַ קרוגאַם¹⁴ און עס ווערט ליכטיק אין אַלע ווינקעלעך. עס קומט-אויס, ווי מיר זאָגן איי-נעם „ונתנה תוקף“: מי ירום ומי ישפֿל¹⁵ — ווער סע פֿאַרט און ווער סע גייט צו פֿוס. דער עיקר איז — בטחון, אַ ייד באַדאַרף האַפֿן, נאַר האַפֿן, אַז, וואָס? טאַמער ווערט מען דערווייל פֿאַרשוואַרצט? דערויף זינען מיר דאָך עפעס שטיקלעך יידן אויף דער וועלט, ווי זאָגט איר, אַתּה בחרתנו — ניט אומזיסט איז אונדו די וועלט מקנא... אַקעגן וואָס שמועס איך דאָס? איך שמועס עס אַקעגן דעם, ווי אזוי גאַט האַט מיט מיר געפֿירט טאַקע נאַר ניסים ונפֿלאות. איר מעגט דאָס האַרכן!

ויהי היום, איין מאָל, פֿאַר נאַכט, פֿאַר איך מיר אזוי זומער-לעבן אין וואַלד, שוין צוריק אַהיים, אַן די קלעצער. דער קאַפּ אין דער ערד. אויפֿן האַרצן וויסט און פֿינצטער. דאָס פֿערדל, געבעך, קוים וואָס עס פּלאַנטערט מיט די פֿיס, כאַטש האַק, כאַטש בראַק! „קריך, זאָג איר, שלימזל, אין דער ערד אַרײַן גלייך מיט מיר! ווייס אויך וואָס באַטייט אַ תּענית אין אַ לאַנגן זומערטאַג, אַז דו שטייסט-אַײַן בײַ טביהן פֿאַר אַ פֿערד!“... שטיל אַרום-און-אַרום. יעדער קנאַק פֿון דער בײַטש רופֿט זיך אָפּ אין וואַלד. די זון זעצט זיך. דער טאַג — ער גוססט. די שאַטנס פֿון די ביימער ציען זיך אויס לאַנג ווי דער ייִדישער גלות. עס הייבט-אַן ווערן פֿינצטערלעך און שטאַרק סומנע

¹² /ברכת המזון, בענטשן נאָכן עסן/ דער וואָס שפּייזט און דערגערט אַלעמען. — ¹³ /פון אדון עולם, פרימאָרגן-אַדע צום באַשעפֿער/ נאָך דעם ווי אַלץ איז געענדיקט, נאָך אַלעמען. — ¹⁴ /רוטיש, ביי מיליטערישע איבונגען/ לינקס! אַרום-און-אַרום! געמיינט: דאָס מזל גיט זיך אַ דריי-איבער. — ¹⁵ /פון די ימים-נוראִימדיקע תּפילות/ ווער ס'ווערט אַראַפּגעזעצט און ווער ס'ווערט דער-הויבן.

אויפֿן האַרצן. פֿאַרשיידענע געדאַנקען, מחשבותן קריכן אין קאַפּ אַרײַן. אַלערליי געשטאַלטן פֿון מענטשן, שוין לאַנג געשטאַרבענע, קומען מיר אַקעגן. און דאָ דערמאַן איך מיך די היים — אַז אַך־און־ וויי איז מיר! אין שטוב איז פֿינצטער, חושך. די קינדערלעך, זאַלן געזונט זײַן, נאַקעט און באַרוועס, קוקן־אַרויס, געבעך, אויפֿן טאַטן, דעם שלימזל, טאַמער וועט ער ברענגען אַ ברייטל אַ פֿרישס, און אַפֿשר אַ בולקע אַהיים. און זי, די אַלטע מײַנע, געוויינטלעך אַ ידע־ נע, וואַרטשעט: „קינדער באַדאַרף איך אים האַבן, און נאָך זיבן דערצו, כאַטש נעם, גאַט זאַל ניט שטראַפֿן פֿאַר די רייד, וואַרף זיי אַרײַן לע־ בעדיקערהייט אין טײַך אַרײַן!“ גוט צו האַרכן אַזעלכע דיבורים? מען איז דאָך נישט מער ווי אַ מענטש, ווי זאַגט איר, אַ בשר ודגים. דעם מאַגן קאַן מען מיט קיין ווערטער ניט פֿאַרשטופֿן. מע כאַפט אַ שטיקל הערינג, גלוסט זיך טיי, און צו טיי באַדאַרף מען צוקער, און צוקער, זאַגט איר, איז בײַ בראַצקיין. „פֿאַרן שטיקל ברויט — זאַגט מײַן ווייב זאַל לעבן, וועט די קישקע, נישקשה, מוחל זײַן, נאָר אַן דעם גלעזל טיי, זאַגט זי, בין איך אין דער פֿרי אַ טויטע. דאָס קינד, זאַגט זי, אַ גאַנצע נאַכט ציט פֿון מיר די קלייז“ און דערווייל איז מען דאָך עפעס אַ ייד אויף דער וועלט. מנחה איז טאַקע, ווי זאַגט איר, ניט קיין ציג, זי וועט ניט אַנטלויפֿן, נאָר דאוונען דאַרף מען. מאַלט אייך, דאָס שיינע דאוונען, וואָס קאַן שוין זײַן, אַז פּונקט בשעת שטעלן זיך שמונה־עשרה, צעלאַזט זיך, מעשה־שטן, דאָס פֿערדל משוגענערווייז. באַדאַרף מען לויפֿן נאָכן וואַגן, איינהאַלטן די ליי־ צעס און זינגען „אלהי אַבְרָהָם, אלהי יצחק ואלהי יעקב — שײַן געשטאַנען שמונה־עשרה! און דאָ, ווי אויף צו להכעיס, גלוסט זיך דווקא דאוונען געשמאַק, מיט האַרץ, טאַמער ווערט גרינגער אויף דער נשמה...

בקיזור, איך לויף מיר אַזוי נאָכן וואַגן און זאַג די שמונה־עשרה הויך, מיט אַ ניגון, ווי, להבדיל, בנים עמוד: מכלכל חיים בחסד — דער דאָ טוט טאָן שפּײַזן אַלע זײַנע באַשעפֿענישן, ומקיים אמונתו

לישני עפ"ר ¹⁶ אפילו די וואָס ליגן אין דער ערד און באַקן בייגל. אוי, טראַכט איך מיר, ליגט מען אין דער ערד? אוי, ווערט מען אויסגע-ריסן! ניט אזוי ווי יענע, למשל, די יעהופּעצער נגידים מיין איך, וואָס זיצן אַ גאַנצן זומער אין בויבעריק, אויף די דאַטשעס, עסן און טרינקען און באַדן זיך אין אַל דאָס גוטס. אוי, רבונו של עולם, פאַר וואָס קומט דאָס מיר? איך בין, דאָכט זיך, אַ ייד גלייך מיט אַלע יידן, גוואַלד, גאַטעניו, דאָה נאָ בענינו — זע, זאָג איך, באַטראַכט ווי מיר האַרעווען, און נעם זיך אָן די קריוודע ¹⁷ פֿון די אַרעמע לייט, נעבעך, וואַרעם ווער דען וועט זיך אויף זיי אַרומקוקן, ווען ניט דו? רפֿאַנו ונרפֿא ¹⁸ — שיק אונדז צו די רפֿואה, די מפה האַבן מיר שוין אַליין... ברך עלינו — בענטש אונדז מיט אַ גוט יאָר, עס זאָל זיין אַ גערעט ¹⁹ אויף אַלע מינים תבואות, פֿון קאַרן און פֿון ווייץ און פֿון גערשטן; כאַטש אַפֿילו, צוריקשמועסנדיק, וואָס וועט מיר, שלימזל, אַרויסקומען דערפֿון? אַ שטייגער, למשל, וואָס קומט-אַרויס מנין פֿערדל, להבדיל, צי האַבער איז טייער, צי וואַלוול... נאָר פֿע, גאַט פֿרעגט מען קיין קשיות ניט, ובפֿרט אַ ייד באַדאַרף דאָך אַוודאי אַנ-נעמען אַלצדינג פֿאַר גוטן און זאָגן גס זו לטובה, מסתמא הייסט גאַט אַזוי. ולמלשינים ²⁰ — זינג איך מיר ווייטער — ולמלשינים, און די „סטיקראַטן“ ²¹, וואָס זאָגן, אַז ס'איז ניטאָ קיין גאַט אויף דער וועלט, וועלן האַבן אַ שיינ פנים, אַז זיי וועלן קומען אַהי, זיי וועלן דאָס אויסקרענקען מיט פראַצענט. וואַרעם ער איז אַ שוַבֵּר אויבֵּים — אַ גוטער צאָלער, מיט אים שפּילט מען זיך ניט, מיט אים באַדאַרף מען גיין מיט גוטן, בעטן אים, שרייען צו אים: אַבֵּי הרחמן — דער-באַרעמדיקער, האַרציקער פֿאַטער; שמע קולנו — הער-צו אונדזערע קולות, חוס ורחם עלינו — האַב רחמנות אויף מנין ווייב און קינדער,

¹⁶ /פֿון שמונה עשרה/ און ער איז מקיים, וואָס מען דערוואַרט פֿון אים, צו די וואָס שלאָפֿן אין דר'ערד. פֿון דער דאָזיקער אויסטייטשונג זעט מען באַ-שיימפּערלעך, אַז ווי טביה איז אַ גלייביקער ייד, האַלט ער מער פֿון תורת החיים. — ¹⁷ עולה. — ¹⁸ /T¹⁸/ הייל אונדז, וועלן מיר גענעזן ווערן. — ¹⁹ גע-רעטעניש. — ²⁰ מוסרים צו מלכות. — ²¹ (חזקוני'שן), מיט אַ כיוון צעדרייט דאָס וואַרט, געקירצט) אַריסטאָקראַטן.

זיי זינען, נעבעך, הונגעריק! רצה — זאלסט באווייליקן, זאג איך, דיין ליב פאלק ישראל ווי אנאל אין בית-המקדש, נאך בשעת די פהנים מיט די לווים... פלוצעם — סטוי²²! דאס פערדל האט זיך אַני-דערגעשטעלט. איך כאפֿ-אָפּ אויף גיך דאָס שטיקל שמונה-עשרה, איך הייב־אויף די אויגן און טו אַ קוק — עס קומען מיר אַקעגן גלייך פֿון וואָלד אַרויס צוויי משונה-מאָדנע נפֿשות, פֿאַרשטעלט און אַני-געטאָן נישט ווי געוויינטלעך. „גזלנים!“ — איז מיר דורכגעפֿלויגן אַ געדאַנק אין קאָפּ און האָב מיך אַבער באַלד פֿאַרכאַפט צוריק; „פֿע, טביה, ביסט אַ שוטה! סטניטש, דו פֿאַרסט אין וואָלד שוין אַזוי פֿיל יאָרן, ביי טאָג און ביי נאַכט, וואָס איז דיר עפעס פלוצעם הננט אַני-געפֿאַלן גזלנים?“ — וויאָ! מאַך איך צום פֿערדל און נעם זיך אָן מיט האַרץ און גיב דעם אַ פֿאַר שמיצלעך פֿון הינטן, גלייך ווי ניט מיך מיינט מען.

— ר' יוד! הערט נאָר, ר' קרובֿ! — מאַכט צו מיר איינע פֿון די צוויי נפֿשות מיט אַ קול פֿון אַ נקבֿה און ווינקט צו מיר מיט אַ פֿאַ-טשיילע. — אַנו, שטעלט זיך נאָר אָפּ אויף אַ רגעלע, וואַרט-צו אַ וויי-לעטשקע, אַנטלויפֿט נישט, מע וועט אַיך, חלילה, גאָר נישט טאָן!
„אהא, אַ ניט-גוטער!“ — קלער איך מיר און טאַקע באַלד זאָג איך צו זיך אַליין: „בהמה בצורת פֿערד! וואָס עפעס פלוצעם אין מיטן דרינען רוחות און שדים?“ און שטעל־אָפּ דאָס פֿערדל. איך הייב־אָן גוט אַינצוקוקן זיך אין די צוויי נפֿשות: נקבות! איינע אָן עלטערע מיט אַ זינדן טיכל אויפֿן קאָפּ, די אַנדערע אַ יינגערע מיט אַ פֿאַרוק; ביידע רויט ווי פֿייער און שטאַרק פֿאַרשוויצט.

— אַ גוטן אָונט, סקאַצל קומט²³! — מאַך איך צו זיי שטאַרק אויף אַ קול, פֿלומרשט אין גוטן מוט. — וואָס איז אַינער באַגער? אויב איר מיינט עפעס קויפֿן, וועט איר ביי מיר נישט געפֿי-

²² (פֿאַליציִיִ־אויפֿפּאַדערונג אָדער מיליטערישער באַפעל) שטיי! — ²³ סקאַצל זאָל שטאַמען פֿון „וואָס ס'איז גאַטס ווילן“ (אַלעקסאַנדער האַרקאוויט טעאַריע). אַ באַגריסונג פֿאַר אַ פֿרוי וואָס קומט אומגעריכט צו גאַטס (סקאַצל קומט!). אין די ברכות השַׁחַר, צווישן די 15 ברכות אין די פֿרימאַרגן-תפילות, איז די 4טע,

נען גאר ניט, סײַדן בויכוויטיק, אויף מײַנע שונאימס קעפּ, אָדער האַרץ-קלעמעניש אַ פֿולע וואָך, אָדער אַ ביסל קאַפּ-דרייעניש, טרו-קענע שמאַרצן, נאַסע יסורים, סיפקע²⁴ צרות...

— שאַ, שאַ! — מאַכן זײ — זע נאָר, ווי ער האָט זיך דאָס אַ ביסל צעלאָזט! אַ יידן, אַז מע זאָטשעפעט מיט אַ וואָרט, איז מען ניט זיכער מיטן לעבן? מיר דאַרפֿן, זאָגן זײ, נישט קויפֿן גאָר ניט. מיר האָבן נאָר געוואָלט אַ פֿרעג טאָן בײַ אײַך, אפֿשר ווייסט איר, וווּ איז דאָ ערגעץ דער וועג קיין בויבעריק?

— קיין בויבעריק? — מאַך איך און צעלאָך מיך פֿלומרשט. — עס האָט בײַ מיר, זאָג איך, אַזאַ פנים, פונקט ווי איר זאָלט מיך, אַ שטייגער, פֿרעגן צי ווייס איך, אַז מע רופֿט מיך טבֿיה.

— אַזוי? מען רופֿט אײַך טבֿיה? אַ גוטן אַוונט אײַך, ר' טבֿיה! מיר פֿאַרשטייען ניט, וואָס איז דאָ — מאַכן זײ — דער געלעכטער? מיר זײַנען פֿרעמדע. פֿון יעהופּעץ זײַנען מיר און ווײַנען דאָ, אין בויבעריק, אויף אַ דאָטשע. זײַנען מיר, זאָגן זײ, אַרויסגעגאַנגען אויף אַ מינוט-קעלע שפּאַצירן און דרייען זיך אַרום אַזוי אין דעם דאָזיקן וואָלד פֿאַ-וואָלינקע פֿון גאַנץ פֿרי אָן, בלאַנדזשען און בלאַנדזשען, און קאַנען ניט בשום אופֿן זיך אַרויפֿשלאָגן אויפֿן רעכטן וועג. דערווײַלע, זאָגן זײ, האָבן מיר דערהערט עמעצער זינגט אין וואָלד, האָבן מיר לכת-חילה געמיינט, אַ קשיא, אפֿשר איז דאָס, חלילה, אַ גולן? נאָר נאָך דעם, זאָגן זײַן, אַז מיר האָבן דערזען פֿון דער נאַענט, אַז איר זײַט, דאַנקען גאָט, אַ ייד, איז אונדו געוואָרן אַ ביסל גרינגער אויף דער נשמה. הײַנט פֿאַרשטייט איר שוין?

— כאַ, כאַ, אַ שײַנער גולן! — זאָג איך — איר האָט גע-

פֿאַר אַ מאָן, „שלאַ עשני אשה“ און פֿאַר אַ פֿרוי — „שעשני כרצונו“, סײַאז רעזיגנאַציע, געהאַרכזאַמקייט. ווי אַן אילוסטראַציע, ווי לשון קודשדיקע ווער-טער זײַנען געוואָרן איבערגעאַנדערשט אינעם פֿאַלקסמױל, קענען דינען די ווער-טער: ראשערן פֿון ראש-העיר, אָדער טרוישן פֿון טראו. שײַן (חתונה-שײַן), שײַרעט פֿון שירות (נוצן), שמעבעלעכיינו פֿון שם בלאַ כינוי (נאָמען אָן אַ ביינאַמען, אָן אַ פֿסעוודאַנים). — ²⁴ צעשאַטענע (פּויליש: סיפּאַטש, שיטן), שײַ-טערע, אַ סך קליינע צרהלעך.

האַרכט אַ מאָל, זאָג איך, אַ מעשה מיט אַ ייִדישן גולן, וואָס איז אַנגע-
פֿאַלן אויף אַ דורכגייער און געבעטן בני אים אַ שמעק טאַבעקע?
אויב איר ווילט, זאָג איך, קאָן איך אַנך דערציילן די מעשה.
— די מעשה — זאָגן זיי — לאַזט־איבער אויף אַן אַנדערש
מאָל. איר וויזט אונדז בעסער אַן דעם וועג קיין בויבעריק.
— קיין בויבעריק? — זאָג איך — סטייטש, אַט דאָס איז דאָך
דער אמתער וועג קיין בויבעריק! איר זאָלט אַפֿילו, זאָג איך, נישט
וועלן, מוזט איר מיט דעם שליאַך אַנקומען גלייך קיין בויבעריק.
— וואָס זשע שווינגט איר? — מאַכן זיי צו מיר.
— וואָס זשע זאָל איך, זאָג איך, שרייען?
— ווי באַלד אַזוי, מאַכן זיי צו מיר, קערט איר שוין וויסן?²⁵
איז עס נאָך עפעס ווייט קיין בויבעריק?
— קיין בויבעריק, זאָג איך, איז נישט ווייט, עטלעכע ווערסט²⁶,
דאָס הייסט, זאָג איך, אַ ווערסט פֿינף־זעקס אָדער זיבן, און אַפֿשר
טאַקע אַלע אַכט.
— אַכט ווערסט?! — האַבן אויסגעשריגן ביידע ווייבער מיט אַ
מאָל, געבראַכן די הענט און שויער נישט צעוויינט זיך אַזש —
סטייטש, וואָס רעדט איר? איר ווייסט וואָס איר רעדט? אַ ווערטעלע
אויסצוריידן — אַכט ווערסט?!
— נו, וואָס זשע, זאָג איך, זאָל איך טאָן? עס זאָל זיין אין
מיר געווענדט, וואָלט איך דאָס געמאַכט אַ ביסל קירצער, אַ מענטש
באַדאַרף, זאָג איך, אַלצדינג אויספרוון אויף דער וועלט. אונטער-
וועגנס טרעפֿט זיך, אַז מע באַדאַרף, זאָג איך, שלעפֿן זיך אין אַ
בלאַטע אַרויף אַ באַרג, און נאָך ערבֿ שבת דערצו, דער רעגן שממסט
אין פֿנים, די הענט קליאַנקען²⁷, דאָס האַרץ חלשט, און דאָ — טראַך!
עס לאַפֿנעט²⁸ אַן אַקס²⁹...
— איר רעדט עפעס נאָר ווי אַ דולער — זאָגן זיי צו מיר —
איר זייט גאָר נישט בני די געדאַנקען, כִּלעבן. וואָס דערציילט איר

²⁵ געהערט, דאַרף, מעג. — ²⁶ (רוסישע לענגמאַס) 1.067 מעטער. — ²⁷ לאָזן
זיך אַראָפּ. — ²⁸ פּלאַצט. — ²⁹ שטאַנג, אויף וועלכער ס'דייען זיך די רעדער

פזמונות³⁰, בבא-מעשיות פֿון טויזנט-איין-נאַכט? מיר האָבן שוין קיין כוח ניט צו פלאַנטערן מיט די פֿיס; אַ גאַנצן טאַג האָבן מיר, אחוץ אַ גלעזל קאַווע מיט אַ פוטער-בולקע, נאָך אין מויל נישט געהאַט. קומט איר צו גיין מיט אנערע מעשיות!

— אויב אַזוי — זאָג איך — איז עפעס אַנדערש. ווי זאָגט מען? קיין טאַנץ גייט ניט פֿאַרן עסן. דעם טעם פֿון הונגער פֿאַרשטיי איך גאַנץ גוט. איר באַדאַרפֿט מיר נישט דערציילן. עס קאָן זייער שיין זיין, זאָג איר, אַז איך האָב קיין קאַווע מיט קיין פוטער-בולקע נישט אַנגעקוקט שוין פֿון אַ יאָר... און אַזוי ווי איך רייך, שטעלט זיך מיר פֿאַר אַ גלעזל הייסע קאַווע מיט מילך און מיט אַ פוטער-בולקע אַ פֿרישע, מיט נאָך גוטע זאַכן... „שלימזל איינער!“ טראַכט איך מיר, „ביסט טאַקע אַנדערש נישט געצויגן געוואָרן, נאָר אויף קאַווע מיט פוטער-בולקעלעך? און אַ שטיקל ברויט מיט הערינג ביסט דו קראַנק?“ און ער, דער יצר-הרע, ניט געדאַכט זאָל ער ווערן, אויף צו להכעיס קאַווע, אויף צו להכעיס פוטער-בולקע... פֿרישע, גע-שמאַקע, מחיה-נפֿשות!

— ווייסט איר גאָר וואָס, ר' טביה? — מאַכן צו מיר ביידע וויי-בער — טאַמער וואָלט געווען אַ סבֿרה, אַזוי ווי מיר שטייען אַט אַ דאָ, זאָלן מיר זיך אַרויפֿכאַפֿן צו אַנז אַויפֿן וואָגן און איר טאַקע אַליין זאָלט זיך מטריח זיין אונדז אַפֿפֿירן מחילה אַהיים, קיין בויבעריק? וואָס וועט איר זאָגן דערויף?

— ס'אָ משל, זאָג איך, כּחרס הנשבר³¹; איך פֿאַר פֿון בויבעריק און איר פֿאַרט קיין בויבעריק! ווי קומט די קאַץ איבערן וואָסער? — נו, איז וואָס? — מאַכן זיי — ווייסט איר ניט וואָס מע טוט?

פֿון וואָגן. — ³⁰ געגראַמטע תפילה, אין אלולדיקע סליחות למשל, ווי ס'טרעפט, אַז איין שורה קלעפט זיך נישט צו דער צווייטער. ביים פֿאַלק הייסט עס: פוסטע מעשה, זיגלאַזיקייט. — ³¹ פֿון ימי-נוראִימדיקע תפילות/ דער מענטש איז געגליכן צו אַ צעבראַכענעם שערבל; ביי טביהן איז פֿון משול כּחרס הנשבר (אַ ווערב) געוואָרן משל (אַ הויפטוואָרט).

א ייד אַ למדן גיט זיך אַן עצה: ער פֿאַרקערעוועט דאָס וועגעלע און פֿאַרט צוריק. האָט קיין מורא נישט, ר' טביה, זאָגן זיי, זינט זיכער, אַם־ירצה־השם, אַז גאָט וועט אונדז ברענגען אַהיים בשלום, ווינטשן מיר זיך דאָס אויסקרענקען, וואָס איר וועט צו אונדז דערלייגן.

„עפעס ריידן זיי מיט מיר תרגום־לשון!³² — טראַכט איך מיר — פֿאַרשטעלט, גאָר נישט ווי געוויינטלעך!“ — און עס קומט מיר אַרויף אויפֿן זינען: מתים, מכשפֿות, לצים, פֿאַרשלעפטע קרענק... „שוטה בן פיקהאַלין! — טראַכט איך מיר — וואָס שטייסט דו ווי אַ פֿלאַקן? כאַפּ זיך אַרויף אויפֿן וואָגן, ווינו דעם פֿערדל אַ בנטש און מאַך ויברח!“... נאָר מעשה־שטן כאַפט זיך אַרויס בני מיר נישט ווילנדיק פֿונעם מויל:

— קריכט אין וואָגן!

מזינע האָבן דערהערט, זיך דווקא נישט געלאָזט לאָנג בעטן און — מאַרש אין וואָגן אַרביין! איך נאָך זיי אויף דער קעלניע³³, פֿאַרקערעוועט דעם דיזעל, שמייסט דאָס פֿערדל: איינס, צוויי, דריי, פֿאַשאַל!³⁴ ווער, וואָס, וועמען? אַ נעכטיקער טאַג! פֿונעם אַרט וויל דאָס ניט רירן, כאַטש נעם, צעשנייד דאָס אויף צווייען. „נו, טראַכט איך מיר, היינט פֿאַרשטיי איך שוין, וואָס דאָס איז פֿאַר ווייבער... דער גוטער יאָר האָט מיך געטראָגן זיך אַפּשטעלן אין מיטן דרינען, מאַכן אַ שמועס מיט ווייבער!“... איר פֿאַרשטייט? פֿון איין זינט דער וואַלד, דאָס שטילקייט מיטן סומנעקייט, אַקעגן נאַכט, און דאָ — די צוויי נפֿשות, פֿלומרשט נקבֿות... דער כּוּח־הדּם אַרבעט גאַנץ גע-

³² שווערע שפראַך צו פֿאַרשטיין, אַראַמיש, אַ שוועסטערשפראַך פֿון הער ברעיש, וואָס יידן האָבן געבראַכט פֿון בבל און וועלכע איז שוין אַלט 2.000 יאָר (גערעדט ביזן אַכטן י"ה). דער תנך איז פֿאַרטייטשט אויף אַראַמיש דורך אונד קלוס הגר, יונתן בן עוזיאל. ספר דניאל און ספר עזרא זיינען געשריבן טיילווייז אויף אַראַמיש, ווי דאָקומענטן (אַנגענומענע נוסחאות) פֿון כתובה, גט. אין אַראַמיש איז דער זוהר, אַקדמות, זמירות (ווי י"ה רבון עלם), קדיש, יקום פּורקן, כל גריר, אַגהייב פֿון דער הגדה של פסח (הא לחמא עניא) און דער סוף (חד־גדיא), טיילן פֿון תלמוד בבלי און ירושלמי. — ³³ דאָס אַרט פֿאַרן בעל־עגלה, פֿאַרנט פֿון וואָגן. — ³⁴ רוסיש, ביים משלח זיין עמעצן/ — געצאַנגען!

שמאק אויף אלע סטרונעס. איך דערמאן מיך א מעשה פון א בעל-עגלה, וואס איז אמאל געפארן אין וואלד איינער אליין און דערזען אויפן שליאך ליגט א זעקל האבער. מנין בעל-עגלה האט דערזען א זעקל האבער, האט ער זיך ניט געפוילט, אראפ פונעם וואגן, געכאפט דאס זעקל האבער אויף די פלייצעס, זיך איינגעריסן דאס געזונט, קוים ארויפגעלייגט דאס זעקל האבער אויפן וואגן און — הלך לעולמו³⁵, פאשאל ווייטער. ער פארט-אפ אקעגן א ווערסט, ער טוט זיך א כאפ צום זעקל האבער — נישט קיין זעקל, נישט קיין הא-בער — ס'איז גאר א ציג ליגט בני אים אין וואגן, א ציג מיט א בערדל. ער וויל זי אנרירן מיט דער האנט, שטעלט זי אים ארויס א צונג אויף אן ארשין³⁶, לאזט-ארויס א משונה-ווילדן געלעכטער און ווערט פארשוונדן...

— פאר וואס פארט איר שוין ניט? — מאכן צו מיר די וויבער.
 — פאר וואס איך פאר שוין ניט? איר זעט דאך, זאג איך, פאר וואס; דאס פערדל וויל ניט דאווען, ס'איז ניט אויפגעלייגט.
 — גיט דעם מיט דער בניטש — מאכן זיי — איר האט דאך א בניטש.

— א דאנק אייך — זאג איך — פאר די עצה! גוט, וואס איר האט מיר דערמאנט. דער חסרון — זאג איך — וואס מנין בחור שרעקט זיך ניט איבער פאר אזעלכע זאכן. ער איז שוין אזוי געוויינט מיט דער בניטש, ווי איך מיטן דלות... — זאג איך צו זיי פלומרשט מיט א ווערטל און עס ווארפט מיר דאס גנין יאריקע קדחת. בקיצור, וואס זאל איך אייך מאריך זיין? איך האב אויסגעלאזט מנין גאנץ ביטער הארץ צום פערדל, נעבעך, אזוי לאנג, אזוי ברייט, ביז גאט האט געהאלפן, עס האט גערירט פונעם ארט, ויסעו מרפיי-דיים³⁷ — און מיר זינען אוועק מיטן וואלד גלייך אונדזער וועג. פארנדיק אזוי, פלייט מיר דורך אין קאפ גאר א נעע מחשבה: „אוי,

³⁵ פון הזכרת נשמות/ ראינו אוועק אין זיין (יענער) וועלט. — ³⁶ רוסישע לענגמאס: 71 סענטימעטער. — ³⁷ במדבר ל"ג, טו/ זיי זינען אוועק פון רפידים (אן ארט, דערמאנט ביי די וואנדערונגען פון די יידן אין מדבר).

טביה, ביסט דו א פֿערדאָטש! החילות לנפול³⁸ — ביסט געווען אַ קבצן און וועסט בלייבן אַ קבצן. סטייטש, גאָט האָט דיר צוגעשיקט אַזאַ באַגעגעניש, וואָס טרעפֿט איין מאָל אין הונדערט יאָר, ווי אַזוי באַדינגסטו זיך ניט לכתחילה, דו זאָלסט וויסן מה יקר³⁹ — וואָס וועסטו האָבן דערפֿאַר? ווען מיר זאָלן שמועסן הן על-פי יושר והן על-פי סאָוועסט⁴⁰, הן על-פי מענטשלעכקייט והן על-פי דין און על-פי זאַקאָן⁴¹, און אַפֿילו על-פי ווייס איך וואָס, איז קיין עוולה ניט, מע זאָל דערבני עפעס פֿאַרדינען. און פֿאַר וואָס טאַקע ניט אַפֿלעקן אַ ביינדל, אַז עס האָט זיך שוין יאָ אַזוי געמאַכט? שטעל-אַפֿ דאָס פֿערדל, דו, בהמה, זאָג זיי אַזוי און אַזוי, ברחל בתך הנאָקעטע⁴²: „האָב איך בני אַנך אַזוי פֿיל און אַזוי פֿיל, איז גוט; אלא ניט, בעטן מיר אַנך, מחילה, אַראָפֿ פֿונעם וואָגן!“ נאָר צוריק קלער איך מיר: „ביסט טאַקע אַ בהמה, טביה! דו ווייסט ניט, אַז די פֿעל פֿונעם בער טאָר מען אין וואַלד ניט פֿאַרקויפֿן, ווי זאָגט דער גוי: שטשע נע פֿאַר-מאָו אַ וואַשע סקובע⁴³“...

— למאי פֿאַרט איר נישט אַ ביסל גיכער? — זאָגן די ווייבער און טאַרען⁴⁴ מיך פֿון הינטן.
— וואָס האָט איר, זאָג איך, אַזוי קיין צייט ניט? פֿון אַנלעניש — זאָג איך — קומט קיין גוטס ניט אַרויס — זאָג איך און כאַפֿ אַ קוק מן הצד אויף מיינע פֿאַרשווינדלעך; דאַכט זיך, ווייבער, ווי גע-וויינטלעך, ווייבער: איינע מיט אַ זינדן טיכל, די אַנדערע מיט אַ פֿאַ-ריק; זיי זיצן און קוקן איינס אויף ס'אַנדערע און שושקען זיך.
— נאָך עפעס וויינט? — פֿרעגן זיי מיך.

³⁸ /מגילת אסתר ו', יג/ האָסטו אַנגעהויבן פֿאַלן, וועסטו שוין פֿאַלן. —
³⁹ „ווי טייער?“ אָבער טביה מיינט: וואָס וועל איך האָבן דערפֿון? —
⁴⁰ (רוסיש) נאָכן געוויסן. — ⁴¹ געזעץ (ס'קומט-אויס, ווי טביה וואָלט געוואָלט זיך רעכענען אי מיטן ייִדישן דין, אי מיטן רוסישן...⁴² /בראשית כ"ט, יט/ ברחל בתך הקטנה, ד"ה, אויסגערעדט קלאָר פֿון פֿאַרויס אַלע באַדינגונגען, און דאָ ניצט טביה אויס אַ שפּיל פֿון אותיות און דרייט-איבער (טריי דעם פֿאַלקסווערטל) הקטנה אויף הנאָקעטע. — ⁴³ /אוקראַניש פֿאַלקסווערטל/ נאָך נישט געכאַפט דעם פּויגל און דו פליקסט אים שוין? — ⁴⁴ שטופּן, שטאַרגען, שטויסן.

— נענטער — זאג איך — ווי פֿון דאָנען אַוודאי ניט. אַט באַלד
 — זאָג איך — האָבן מיר אַ באַרג־אַראָפּ מיט אַ באַרג־אַרויף; נאָך
 דעם — זאָג איך — גייט ווידער אַ באַרג־אַראָפּ מיט אַ באַרג־אַרויף,
 און ערשט נאָך דעם — זאָג איך — האָבן מיר דעם גרויסן באַרג־
 אַרויף, און פֿון דאָרטן גייט שוין דער וועג גלנץ, גלנץ, ביז בױ־
 בעריק...

— עפעס אַ שלימזל! — רופֿט זיך אָן איינע צו דער אַנדערער.
 — אַ פֿאַרשלעפטע קרענק! — זאָגט די אַנדערע.
 — אַ רעשטל צו די צרות! — זאָגט ווידער יענע.
 — מיר שײַנט, אַ משוגענער! — זאָגט די אַנדערע.
 „אַוודאי — טראַכט איך מיר — בין איך אַ משוגענער, אָז איך
 לאָז מיך פֿירן בײַ דער נאַז!“...

— וווּ וועט איר זיך, אַ שטייגער, פֿדומה למשל, מײַנע ליבע
 ווינבער, הייסן אַפּוואַרפֿן? — רוף איך מיך אָן צו זיי.
 — וואָס הייסט — זאָגן זיי — אַפּוואַרפֿן? וואָס איז פֿאַר אַן אַפֿ־
 וואַרפֿעכץ?

— עס רעדט זיך אַזוי — זאָג איך — בעל־עגלה־שפּראַך. אויף
 אונדזער לשון הייסט דאָס: ווהיין וועט איר זיך הייסן פֿאַרפֿירן, אָז
 מיר וועלן קומען — זאָג איך — קיין בױבעריק, אַם־ירצה־השם,
 מיטן אייבערשטנס הילף, געזונט און שטאַרק, אָז גאָט וועט שענ־
 קען דאָס לעבן? ווי זאָגט מען: בעסער צוויי מאָל פֿרעגן איידער איין
 מאָל בלאַנדזשען.

— אַ, דאָס מיינט איר? איר וועט אונדז — זאָגן זיי — מוחל זײַן
 צופֿירן צו דער גרינער דאָטשע, וואָס בײַם טײַך, פֿון יענער זײַט
 וואַלד, ווייסט איר וווּ דאָס איז?

פֿאַר וואָס זאָל איך ניט וויסן? — זאָג איך — איך בין אין בױ־
 בעריק ווי בײַ זיך אין דער היים. לאָם איך פֿאַרמאָגן די אַלפֿים —
 זאָג איך — וויפֿל קלעצער איך האָב אַהינצו אַרײַנגעפֿירט. אַט ערשט
 פֿאַר אַ יאָרן זומער — זאָג איך — האָב איך געשטעלט אויף דער
 גרינער דאָטשע צוויי קלאַפֿטער האַלץ מיט אַ מאָל; דאָרט איז גע־

זעסן איינער אַ גביר אַ גרויסער, פֿון יעהופּעץ, אַ מיליאָנשטשיק פֿון אַוודאי אַ מאה אלף קאַרבן, און אפֿשר פֿון רי"ש אַלפֿים!
 — ער זיצט הינט אויך דאַרטן! — רופֿן זיך אָן צו מיר ביידע ווייבער און קוקן איינס אויף ס'אַנדערע, און שושקען זיך און לאַכן.
 — שאַ — זאָג איך — אַז דער צער פֿון טראַגן איז יאָ אַזוי גרויס⁴⁵, קאָן דאָך געמאַלט זיין, אַז איר האָט מיט אים עפעס אַ שטיקל שייכות, — וואָלט אפֿשר געווען, זאָג איך, אַ סבֿרא, איר זאָלט זיך דאַרט מטריח זיין עפעס אַ רייד טאָן פֿון מנינעט וועגן, אַ שטיקל טובֿה מיר, אַ פרנסה, אַ שטעלע, צי ווייס איך וואָס? איך קען — זאָג איך — איינעם אַ יוגן מאַן, ישראל הייסט ער, ניט ווייט פֿון אונדזער שטעטל, געווען אַ גאַרנישט מיט אַ נישט; האָט ער זיך דערשלאָגן אַהינצו, מע ווייסט ניט פֿון וואַנען און ווי אַזוי. בקיצור, ער איז הינט אַ גאַנצער יאַטעבי-דאַם⁴⁶, פֿאַרדינט אפֿשר צוואַנציק קאַרבן אַ וואַך, צי אפֿשר גאַר פֿערציק, איך ווייס? לייט האָבן גליק! צי, אַ שטייגער, וואָס גייט-אַפֿ — זאָג איך — אונדזער שוחטס איי-דעם? וואָס וואָלט פֿון אים געווען, ווען ער לאָזט זיך ניט אַוועק קיין יעהופּעץ? אמת, די ערשטע עטלעכע יאָר איז ער גוט פֿאַרשוואַרצט געוואָרן, שיער ניט געשטאַרבן פֿון הונגער. דערפֿאַר אָבער אַצינד, חוץ זיין שאַדן, הלוואי אויף מיר געזאָגט געוואָרן; ער שיקט שוין געלט אַהיים. ער האָט שוין חשק אַרויסצונעמען אַהין זיין ווייב און קינדער. לאָזט מען אים דאַרט ניט זיצן. אַי, איז דאָך די קשיא: ווי אַזוי זיצט ער? מוטשעט ער זיך טאַקע... שאַט — זאָג איך — אַז מע לעבט דערלעבט מען זיך. אַט האָט איר — זאָג איך — דעם טינד, און אַט איז די גרויסע דאַטשע — זאָג איך — און פֿאַר מיר אַרײַן ברייטלעך, מיט אַ ירגזון, גלייך מיטן דישעל אין גאַניק אַרײַן. מע האָט אונדז נאָר דערזען, איז געוואָרן שוין ושמחה, אַ געשריי, אַ גע-

⁴⁵ /אם כן... למה זה אָנכי /בראשית כ"ה, כב/ פלעגט מען אין חדר לער-נען: אויב ס'איז יאָ אַזוי, אַז דער צער פֿון טראַגן איז יאָ אַזוי גרויס... (ווען רבקה האָט „געטראַגן“ מיטן צוויילינג, יעקב און עשו). — ⁴⁶ תקיף: איך וועל דיר שוין געבן!

פילדער: „אוי, די באבע! די מאמע! די מומע!... זיך געפונען דער שאדן; מזל-טוב!... גוואלד, ווו זייט איר געווען?... א גאנצן טאג אן קעפ... צעשיקט פאטשט אויף אלע וועגן... געמיינט, א קשיא אויף א מעשה, אפשר וועלף, גולנים, חס ושלום! וואס איז די מעשה?“...

— די מעשה איז א שיינע מעשה: געבלאנדזשעט אין וואלד, פארבלאנדזשעט העט ווייט, אפשר צען ווערסט, פלוצעם א ייד... וואס פאר א ייד? א ייד א שלימזל מיט א פערד און וועגעלע... קוים מיט צרות אינגעבעטן זיך...

— אלע בייזע, וויסטע חלומות... אליין גאר אן א שומר?...

— א מעשה א מעשה, באדארפט בענטשן גומל...

בקיצור, מע האט ארויסגעטראגן לאמפן אויפן גאניק, געגרייט צום טיש און אנגעהויבן טראגן סאמאוווארן הייסע, מיט בעקנס טיי, מיט צוקער, מיט אינגעמאכטס, מיט פיינקונס גוטע, מיט פוטער-געבעקס פרישע, שמעקנדיקע, און נאך דעם עסנס אלערליי, די טיי-ערסטע מאכלים, ייכלעך פעטע, מיט געבראטנס, מיט גענדזנס א סך, מיט די בעסטע וויינען און נאסטרויקעס⁴⁷, איך בין נאר גע-שטאנען פון דער ווייטנס און באטראכט, ווי אזוי, קיין עין-הרע, מע עסט דאס און מע טרינקט ביי די יעהופעצער נגידים, קיין בייז אויג זאל זיי ניט שאטן. „א משכון פארזעצן, טראכט איך מיר, און א גביר זאל מען זיין?“ מיר דאכט — איך ווייס? — וואס דא פאלט-אראפ אויף דער ערד, וואלט פאר מיינע קינדער גענוג געווען אויף א גאנצער וואך, ביז שבת, געוואלד, גאטעניו, הארציקער געטרייער, דו ביסט דאך עפעס אן אל ארץ אפיים, א גרויסער גאט און א גוטער גאט, מיט חסד און מיט יושר, ווי קומט דאס, דו זאלסט אוועקגעבן איינעם גאר, דעם אנדערן גאר ניט? איינס פוטער-בולקעס, דעם אנ-דערן מפות-בכורות? און צוריק אבער באטראכט איך מיך: עט, ביסט א גרויסער נאר, טביה, כ'לעבן! וואס איז שנייד? דו ווילסט אים זאגן א דעה, ווי אזוי צו פירן די וועלט? מסתמא, אז ער הייסט אזוי, בא-

⁴⁷ היימישע ליקארן: מגיסט-ארויף שנאפס אויף קארשן, פלוימען וכדומה.

דאַרף זיין אזוי. אַ סימן האָט איר, אַז ווען עס זאָל באַדאַרפֿן זיין אַנ-
דערש, וואָלט דאָך געווען אַנדערש. אַנז, וואָס? פֿאַר וואָס זאָל טאַקע
ניט זיין אַנדערש? איז דער תירוץ: עבֿדים היינוּ — דערויף זינגען
מיר דאָך עפעס שטיקלעך יידן אויף דער וועלט. אַ ייד באַדאַרף
לעבן מיט אַמונה און מיט בטחון; ער באַדאַרף גלייבן, ערשטנס, אַז
ס'איז דאָ אַ גאָט אויף דער וועלט, און האָפֿן אויף דעם, וואָס לעבט
אייביק, אַז עס וועט זיך, מסתמא, אַם־ירצה־השם, פֿאַרבעסערן...

— שאַ, וווּ זשע איז ערגעץ דער ייד? — הער איך עמעצער

זאָגט — שוין אַוועקגעפֿאַרן דער שלימזל?

— חס ושלום! — רוף איך מיך אָן פֿון דער ווייטן — וואָס

הייסט, איך וועל אַוועקפֿאַרן גלאַט אזוי, אָן אַ זינט־געזונט? שלום
עליכם, זאָג איך, אַ גוטן אָונט אַנד, ברוכים היושבים, עסט גע-

זונטערהייט, און לאָז אַנד וויל באַקומען!

— קומט זשע אַהער! — מאַכן זיי צו מיר — וואָס שטייט איר

דאַרטן אין דער פֿינצטער? לאַמיר אַנד אַנקוקן כאַטש, זען וואָס פֿאַר
אַ פנים איר האָט. אפֿשר וועט איר נעמען אַ ביסל בראַנפֿן?

— אַ ביסל בראַנפֿן? אָך — זאָג איך — ווער זאָגט זיך דאָס

אַפֿ פֿון אַ ביסל בראַנפֿן? ווי שטייט דאַרטן אין פסוק? איזה „לחיים“

ואיזה למוות?⁴⁸ מאַכט רשי: גאָט איז גאָט און בראַנפֿן איז בראַנפֿן.

לחיים! — זאָג איך און האַק־אַרײַן אַ כוסה — לאָז גאָט געבן — זאָג

איך — איר זאָלט תמיד זיין רינד און האַבן גרויס נחת! יידן — זאָג

איך — זאָלן תמיד זיין יידן! גאָט זאָל זיי געבן — זאָג איך — גע-

זונט און כוח, זיי זאָלן קאַנען אַריבערטראַגן די צרות.

— מה שמכם? — רופֿט זיך אָן צו מיר דער גביר אליין, אַ שיי-

נער ייד מיט אַ יאַרמלקע — פֿון וואַנעט איז אַ ייד? וווּ זיצט איר?

וואָס איז אַנזער פרנסה? זייט איר אַ באַווייבטער? האָט איר עפעס

קינדער, און וויפֿל קינדער?

⁴⁸ טביה דרייט־איבער דעם פסוק /פון ונתנה תוקף/, מאַכט פֿון מי גאָר
איזה, בכדי עס זאָל קלאַרער זיין, אַז ער באַניצט דאָס וואָרט לחיים, ווי יידן
ווינטשן זיך ביים מאַכן אַ כוסה...

— קינדער? — זאג איך — ניט צו פֿארזינדיקן. אויב איטלעכס קינד — זאג איך — איז ווערט, ווי מײַן גאלדע וויל מיר אננריידן, אַ מיליאָן, בין איך ריכער פֿונעם גרעסטן גביר אין יעהופּעץ. דער חסרון — זאג איך — וואָס אַרעם איז ניט ריך, קרום איז ניט גלייך, אזוי ווי אין פּסוק שטייט: המבדיל בין קודש לחול⁴⁹ — ווער עס האָט די קלינגערס דעם איז וויל. געלט האָבן טאַקע די בראַצקיס און איך האָב טעכטער. און אַז מע האָט, זאָגט איר, טעכטער, פֿאַר-גיט דער געלעכטער. נאָר גאָר נישט, גאָט איז אַ פֿאַטער. ער פֿירט-אויס, דאָס הייסט, ער זיצט אויבן און מיר מוטשען זיך אונטן. מע האַרעוועט, מע שלעפט קלעצער, אַ ברירה האָט מען? ווי די גמרא זאָגט: במקום שאין איש⁵⁰, איז אַ הערינג פֿיש. דאָס גאַנצע אומגליק איז — דאָס עסן. ווי מײַן באַבע, עליו השלום⁵¹, פֿלעגט זאָגן: „ווען דער פּיסק זאל ליגן אין דער ערד, וואָלט דער קאַפּ געגאַנגען אין גאַלד“... האָט קיין פֿאַראיבל ניט — זאָג איך — עס איז ניטאָ קיין גלייכערס פֿון אַ קרומען לייטער און קיין קרומערס פֿון אַ גלייכוואַרט, ובפֿרט — זאָג איך — אַז מע מאַכט שהפל נהיה בדברו אויפֿן ניכ-טערן האַרצן.

— לאַז מען געבן דעם יידן עפעס עסן? — רופֿט זיך אַן דער גביר און עס ווערט באַשאַפֿן אויפֿן טיש פֿון כל מאַמינים שהוא⁵²; פֿיש, און פֿלייש, און געבראַטנס, און פֿערטלען עוף, און פּופּקעס מיט לעבערלעך אַן אַ שיעור.

— איר וועט עפעס עסן? — מאַכן זיי צו מיר — גייט, וואָשט זיך. — אַ קראַנקן פֿרעגט מען, אַ געזונטן גיט מען? נאָר וואָס דען? —

⁴⁹ /זמירות, שבת צוֹנאַכטס, המבדיל/ טביה זעט זיין לעבן אין סידור. —
⁵⁰ /פרקי אבות/ טביה ניצט בעיקר יענע פֿאַלקסווערטלעך, וועלכע פֿאַרן זיך מיט תורה. — ⁵¹ ער „כאַפּט“ זיך נישט, אַז ביים דערמאַנען אַ פּרוי דאַרף מען זאָגן עליה השלום און נישט עליו השלום... דיקדוק איז נישט פֿאַר טביהן. —
⁵² /פון די ימי־נוראים־תפילות/ און אַלע גלייבן, אַז ער איז. האַמאַפֿאַנעטיש: „כל המינים“.

זאָג איך — אַ דאַנק אַנך. אַ ביסל בראַנפֿן — זאָג איך — מהיכא תיתי. נאָר גיין זעצן זיך אָט דאָ מאַכן אַ גאַנצע סעודה, בשעת דאָרטן, אין דער היים, מײַן ווייב און קינדער, זאָלן געוונט זײַן... אויב אַנער גוטער ווילן וועט זײַן...

בקיבור, מע האָט זיך, אַ פנים, אָנגעשטויסן וואָס איך מיין און מע האָט מיר גענומען פאַקן אין וואָגן אַרײַן איטלעכער באַזונדער: דער אַ בולקע, דער פֿיש, דער געבראַטנס, דער אַ פֿערטל עוף, דער טיי און צוקער, דער אַ טעפל שמאַלץ, דער אַ סלאַי⁵³ אַננגעמאַכטס. דאָס וועט איר — מאַכן זיי — ברענגען אַהיים אַ מתנה פֿאַר אַנער ווייב און קינדער. און אַצינד זאָגט, וויפֿל וועט איר זיך הייסן באַצאָלן פֿאַר אַנער טירחה, וואָס איר האָט זיך מטריח געווען פֿון אונדזערט וועגן?

— ס'אָ משל! — זאָג איך — וואָס איז שײַך, איך וועל מיר הייסן אָנמעסטן? וויפֿל אַנער גוטער ווילן וועט זײַן — זאָג איך — אַזוי וועט איר מיר באַצאָלן. מיר וועלן דורכקומען, ווי זאָגט ער, אַ רענדל אַראָפּ, אַ רענדל אַרויף. «שקראַב וועט שוין שקראַבעדיקער ניט ווערן»⁵⁴...

— ניין — זאָגן זיי — מיר ווילן האַרכן פֿון אַנך אַליין, ר' טביה! האָט קיין מורא ניט, מע וועט אַנך, חלילה, נישט קעפֿן. «וואָס טוט מען דאָ? — טראַכט איך מיר — ס'איז שלעכט: זאָל איך זאָגן אַ קערבל, איז אַן עבֿירה, טאַמער קאָן איך נעמען צוויי. זאָל איך זאָגן צוויי, האָב איך מורא, טאַמער קוקן זיי מיך אָן ווי אַ משוגענעם: פֿאַר וואָס קומט דאָ צוויי קאַרבן?»

— אַ דרײַערל!!!... — האָט זיך אַרויסגעכאַפט בײַ מיר פֿונעם מויל, און צווישן עולם איז געוואָרן אַזאַ געלעכטער, אַז איך האָב מיך שײַער אין דער ערד באַגראַבן.

— האָט קיין פֿאַראיבל ניט — זאָג איך — טאַמער האָב איך מיך אַרויסגעכאַפט מיט אַ וואָרט. אַ פֿערד — זאָג איך — אויף פֿיר פֿיס.

⁵³ (פּויליש) גלעזערנע כלי, אָן אויערן, אין פֿאַרעם פֿון צילינדער. — ⁵⁴ געמיינט: דער קבצן וועט שוין פֿון דעם מער קבצן נישט ווערן.

ספאטיקעט ⁵⁵ זיך, ובפֿרט אַ מענטש מיט איין צונג...
עס איז געוואָרן נאָך אַ גרעסער געלעכטער. מע האָט זיך פשוט
געהאַלטן בײַ די זינטן לאַכנדיק.

— לאַז שוין זײַן גענוג צו לאַכן! — רופֿט זיך אַן דער גבֿיר און
נעמט־אַרויס פֿון בוזעם־קעשענע אַ גרויסן טייסטער און נעמט און
שלעפט־אַרויס פֿונעם טייסטער — וויפֿל מיינט איר, אַ שטייגער?
אנו, טרעפט! — אַ צענערל, אַ רויטס, אַזוי ווי פֿייער, איך זאַל זײַן
אַזוי געזונט מיט אײַך אין איינעם! און מאַכט אַזוי: „אַט דאָס האָט
איר פֿון מיר, און איר, קינדער, גיט אײַך פֿון אײַער קעשענע וויפֿל
איר פֿאַרשטייט“.

בקיצור, וואָס טויג אײַך — עס האָבן אָנגעהויבן צו פֿליען אויפֿן
טיש פֿינפֿערלעך און דריינערלעך און איינערלעך — הענט און פֿיס
האַבן מיר געציטערט. איך האָב געמיינט, אַט פֿאַל איך חלשות.
— נו, וואָס שטייט איר? — מאַכט צו מיר דער גבֿיר — נעמט־
צונויף די עטלעכע קערבלעך פֿונעם טיש און פֿאַרט געזונטערהייט
צו אײַער ווייב און קינדער.

— גאַט זאַל אײַך געבן — זאָג איך — פֿל־פֿליים! איר זאַלט
פֿאַרמאָגן צען מאָל, הונדערט מאָל אַזוי פֿיל, איר זאַלט האָבן אַל דאָס
גוטס, מיט גרויס נחת! — און זשעברע ⁵⁶ צונויף מיט ביידע הענט
דאָס געלט, ווער געציילט? וואָס געציילט? און שטופּ אין אַלע קעשע־
נעס... — אַ גוטע נאַכט — זאָג איך — אַ גוטן תּמיד און זײַט געזונט,
און זאַלט האָבן — זאָג איך — גרויס נחת, איר און אײַערע קינדער
און קינדסקינדער און אײַער גאַנצע משפּחה! — זאָג איך און לאַז
מיך גיין צום וואָגן.

רופֿט זיך אַן צו מיר די גבֿירטע, יענע וואָס מיטן זיידן טיכל:
— שטייט נאָר אַ וויילע, ר' טביה, פֿון מיר באַקומט איר גאָר אַ
באַזונדערע מתנה; אַם־ירצה־השם, מאַרגן קומט צו פֿאַרן. איך האָב —
זאָגט זי — אַ מאורע ⁵⁷ בהמה, געווען אַמאָל אַ טייערע בהמה, פֿלעגט

⁵⁵ פֿאַרטשעפּעט זיך, ווערט געשטרויכלט.

⁵⁶ (פון פּויליש) קלייב־צונויף, ווי נדבות. — ⁵⁷ אַ ברוינע בהמה.

געבן פֿיר און צוואַנציק גלעזער מילך; היינט האָט זי פֿון אַ גוט אויג
אויפֿגעהערט צו מעלקן זיך, דאָס הייסט, מעלקן מעלקט זי זיך, נאָר
קין מילך גיט זי ניט...

— לאַנג לעבן זאָלט איר! — זאָג איך — איר זאָלט גאָר קין
יסורים ניט האָבן. ביי מיר וועט זיך איינער בהמה אי מעלקן, אי מילך
געבן. מײַן אַלטע איז, קין עין־הרע, אַזאָ באַלעבאַסטע, אַז פֿון גאַרניט
בראַקט זי לאַקשן, פֿון פֿינגער קאַכט זי זאָטירקעס⁵⁸, מיט ניסים
מאַכט זי שבת און מיט בוכענצעס⁵⁹ לייגט זי קינדער שלאָפֿן... האָט
קין פֿאַראַיבל ניט — זאָג איך — טאַמער האָב איך מיך אַרויס־
געכאַפט מיט אַן איבעריק וואָרט. אַ גוטע נאַכט און אַ גוטן תּמיד, און
זינט געזונט! — זאָג איך און לאָז מיך גיין.

איך קום־אַרויס אין הויף צום וואַגן, איך טו מיך אַ כאַפּ צום
פֿערדל — אוי, וויי, אַן אומגליק, אַ צרה, אַ שלאַק! איך קוק אויף
אַלע זינטן, והילד איננו — נישטאָ קין פֿערדל!

„נו, טביה — טראַכט איך מיר — דו ביסט אין דער אַרבעט!“
און עס קומט מיר אַרויף אויפֿן זינען אַ שיינע מעשה, וואָס איך האָב
אַמאָל געלייענט ערגעץ אין אַ ביכל, ווי אַזוי „חברה“ האָבן דערטאַפט
אין דער פֿרעמד אַן ערלעכן יידן, אַ חסיד, פֿאַרנאַרט צו זיך הינטער
דער שטאַט אין פּאַלאַץ אַרײַן, געגעבן אים עסן און טרינקען, און
נאָך דעם, פּלוצעם, מיט אַ מאָל, פֿאַרשווונדן געוואָרן, אים איבער־
געלאָזט איינעם אַליין מיט אַ נקבה; פֿון דער נקבה איז באַלד גע־
וואָרן אַ חיה־רעה; פֿון דער חיה־רעה האָט זיך אויסגעלאָזט אַ קאַץ;
און פֿון דער קאַץ — אַ פיפּערנאַטער⁶⁰... „זע נאָר, טביה — זאָג
איך צו מיר אַליין — צי מע פֿירט דיך ניט אין באַד אַרײַן?!“
— וואָס באַברעט⁶¹ איר זיך דאַרטן און וואָס וואָרטשעט איר? —
פֿרעגט מען מיך.

— וואָס איך באַברע מיך? — ענטפֿער איך — אַז אַך און וויי

⁵⁸ (אוקראַיניש־פּויליש) זאַטשערקעס, געריבענע פּאַרפּל. — ⁵⁹ בוך־בוך־בוך,
טויבע קלעפּ מיט די פּויסטן. — ⁶⁰ (אין דײַטש נאַטער) לעגענדאַרישע שלאַנג. —
⁶¹ (פּון פּויליש) גראַבלען, ווי אַ ביבער אין וואַסער.

איז מיר — זאג איך — וואָס איך לעב אויף דער וועלט; איך האָב אַ שאַדן; דאָס פֿערדל מײַנס...

— אינער פֿערדל — מאַכן זיי צו מיר — איז אין שטאַל. זײַט זיך מטריח אַהינצו, אין שטאַל אַרײַן.

איך קום־אַרײַן אין שטאַל און טו אַ קוק; יאָ, ווי איך בין אַ ייד! מײַן בחור שטייט זיך גאַנץ פֿײַן צווישן די נגידישע פֿערד, שטאַרק פֿאַרטיפֿט אינעם קײַען, רײַבט דעם האַבער געשמאַק, אויף וואָס די וועלט שטייט.

— הער נאָר — זאָג איך צו אים — חכם מײַנער, שוין צײַט אַהיים! מיט אַ מאָל צוכאַפֿן זיך — זאָג איך — טאָר מען נישט; אָן איבעריקער ביסן, זאָגט מען, קאָן פֿאַרשאַטן...

בקיצור, איך האָב אים קוים אינגעבעטן, מחילה אינגעשפּאַנט אים אין וואָגן און האָב מיך געלאָזט אַהיים לעבעדיק־פֿריילעך, גע־זונגען אַ ״מלך עליון״ גאָר בגילופֿין. אויך מײַן פֿערדל איז געוואָרן גאָר נישט דאָס, וואָס פֿריער; אַ נײַע פֿעל אויף דעם אויסגעוואַקסן; שוין נישט געוואָרט אויף קיין בײַטש, געלאָפֿן ווי אַ מזמור. געקומען אַהיים שוין שפּעטלעך אין דער נאַכט, אויפֿגעוועקט מײַן ווייב מיט אַ ש״מחה, אַ פֿרייד.

— אַ גוט יום־טובֿ — מאַך איך צו איר — מזל־טובֿ דיר, גאַלדע! — אַ וויסטער מזל־טובֿ דיר אַ פֿינצטערער — מאַכט זי — וואָס ביסטו אזוי יום־טובֿדיק, מײַן טײַערער ברויטגעבער? דו פֿאַרסט דאָס פֿון אַ חתונה צי פֿון אַ ברית, גאַלדשפּינער מײַנער?

— עס איז אַ חתונה — זאָג איך — מיט אַ ברית! וואָרט־אויס, מײַן ווייב, אָט וועסטו באַלד זען אַן אוצר, זאָג איך; נאָר קודם־כל וועק־אויף די קינדער, לאָזן זיי, נעבעך, אויך געניסן — זאָג איך — פֿון די יעהופּעצער מאַכלים...

— צי דו ביסט דול, צי דו ביסט חסר־דעה, צי דו ביסט גערירט, צי דו ביסט פֿונעם זיגען? עפעס רעדסט דו ווי אַ משוגענער, שונאי־ציון! — זאָגט צו מיר מײַן ווייב און שעלט, לייענט די תּוכחה, ווי געוויינטלעך אַ יידענע.

— א יידענע — זאג איך — בלייבט א יידענע! ניט אומזיסט זאגט שלמה המלך, אז צווישן טויזנט ווייבער האט ער ניט געפונען איינע א רעכטע. א גליק, כ'לעבן, וואס ס'איז הננט געווארן אויס מאדע צו האבן א סך ווייבער... — זאג איך און גיי מיר ארויס צו מנין וואגן, און טראג-ארטן פון דארטן אלע גוטע זאכן, וואס מע האט מיר אביג געפאקט, און שטעל דאס אלצדינג אויס אויפן טיש.

מיינע חברה-לייט האבן דערזען בולקעס, דערשמעקט פלייש, זיי נען זיי באפאלן דעם טיש, ווי די הונגעריקע וועלן, נעבעך. עס איז געווארן צווישן זיי א כאפערני. די הענט האבן געציטערט. די ציין האבן געארבעט. עס איז געווען, ווי אין פסוק שטייט: ויאכלו — מאכט רשי: מע האט געקנאקט ווי די היישעריקן. טרערן האבן זיך מיר געשטעלט אין די אויגן...

— נו, זאג שוין — מאכט צו מיר מנין פלוניתטע — בני וועמען איז דאס געווען אזא ארעם מאלצינט צי אזוי א סעודה? און וואס ביסטו אזוי האפערדיק?

— האב צייט — זאג איך — גאלדע, דו וועסט אלץ וויסן. דו צעבלאז נאר — זאג איך — דעם סאמאוואר, און נאך דעם וועלן מיר זיך ארומזעצן אלע ארום טיש — זאג איך — טרינקען צו גלעזלעך טיי, ווי עס געהער צו זיין. א מענטש — זאג איך — לעבט אין מאל אויף דער וועלט, נישט קיין צוויי מאל, ובפרט — זאג איך — אז מיר האבן שוין איצט אונדזער אייגנס א בהמה פון פיר און צוואנציג ציק גלעזער א טאג. מארגן, אמ-ירצה-השם, ברענג איך זי צו פירן. אנו, גאלדע — מאך איך צו איר נאך דעם און כאפ-ארויס דעם גאנצן פאק סיגנאציעס — אנו, זיי א בריה און טרעף וויפל געלט האבן מיר?

איך טו א קוק אויף מנין ווייב — זי איז אויס מענטש, טויט ווי די וואנט, קאן קיין ווארט נישט אויסריידן.

— גאט איז מיט דיר, גאלדע סערדצע! — זאג איך — וואס האסטו זיך אזוי דערשראקן? אפשר האסטו מורא — זאג איך — טא- מער האב איך דאס געגנבעט אדער געגולט? פֿע — זאג איך —

מעגסט זיך שעמען? ביסט טביהס ווייב שוין אזא צייט און קאנסט אויף מיר איבערטראכטן אזא מעשה? נארעלע — זאג איך — דאָס איז פשר געלט, פֿאַרדינט ערלעך מיט מנין אייגענעם שכל און מיט מנין האָרעוואַניע; איך האָב — זאג איך — מציל געווען צוויי נפשות פֿון אַ גרויסער סכנה — זאג איך — ווען ניט איך, גאָט ווייסט, וואָס עס וואָלט מיט זיי געווען!...

בקיזור, איך האָב איר דערציילט די גאַנצע מעשה פֿון אַלף ביז תיו. ווי אזוי גאָט האָט דאָ מיט מיר געפֿירט אַרום און אַרום. און מיר האָבן זיך גענומען ביידע איבערצייילן דאָס געלט נאָך אַ מאָל און נאָך אַ מאָל. דאָרט איז געווען פונקט צוויי מאָל ח"י און איינס אָן איבעריקס. האָט איר אַ קיימאָלן, הייסט דאָס, פֿון זיבן און דרייסיק קאַרבן!... מנינע האָט זיך אַזש צעוויינט.

— וואָס וויינסטו? — זאג איך — נאַרישע יידענע!

— ווי אזוי זאל איך ניט וויינען — זאגט זי — אַז עס וויינט זיך? אַז דאָס האָרץ איז פֿול — זאגט זי — גייען די אויגן איבער. גאָט זאל מיר טאַקע — זאגט זי — אזוי העלפֿן, ווי דאָס האָרץ האָט מיר געזאָגט, אַז דו וועסט קומען מיט אַ גוטע בשורה. איך געדענק שוין ניט — זאגט זי — די צייט, ווען די באַבע צייטל, זאל זיך וויינט אָפֿ-געשיידט, זאל מיר קומען צו חלום. איך ליג און שלאָף. פלוצעם חלומט זיך מיר אַ מעלקשעפֿל, אַ פֿולס ווי אַן אויג. די באַבע צייטל, עליו השלום, טראָגט דאָס מעלקשעפֿל אונטערן פֿאַרטעך, מע זאל, חלילה, ניט געבן קיין גוט אויג, און די קינדער שרצען; מאַמע, מאַני!...

— כאַפּ נאָר ניט די לאַקשן פֿאַר שבת — זאג איך — נשמה מנינע! לאָז די באַבע צייטל האָבן אַ ליכטיקן גן־עדן — זאג איך — ווייס איך נאָך ניט צי מיר וועלן פֿון איר עפעס האָבן. נאָר אַז גאָט — זאג איך — האָט געקאָנט טאָן אזא נס, אַז מיר זאלן האָבן אַ בהמה, וועט ער מסתמא זען, אַז די בהמה זאל זיך אַ בהמה!... גיב מיר בע-סער אַן עצה, גאַלדע סערדצע, וואָס טוט מען מיטן געלט?

— אדרבה — מאכט זי צו מיר — וואָס רעכנסטו, קאַנען מיר מאַכן, קיין עין־הרע, מיט אַזאַ קאַפּיטאַל?
און מיר האָבן ביידע גענומען טראַכטן אַהין, אַהער, דאָס, יענץ, געבראַכן זיך דעם קאַפּ, אויסגערעכנט וווּ ערגעץ אַ געשעפֿט אויף דער וועלט. יענע נאַכט האָבן מיר איבערגעהאַנדלט מיט וואָס איר ווילט; געקויפֿט פֿערדלעך אַ פּאַר און באַלד טאַקע זיי פֿאַרקויפֿט מיט רווחים; געעפֿנט אַ באַקאַליינע קלייט⁶² אין בויבעריק, אויס־פֿאַרקויפֿט די סחורה און באַלד געעפֿנט אַ שניטקראָם; געהאַנדלט אַ שטיקל וואַלד, געכאַפט אַפּטריטגעלט עטלעכע קערבלעך און אַנט־לאַפֿן; געפרוּווט אויסדינגען די אַנאַטעווקער טאַקסע, נעמען דעם „פּראַיעקט“, געמאַכט אַ ביסל הלוואַה, אַפּגעגעבן דאָס געלט אויף פּראַצענט...

— משוגע מיינע שונאים! — רופֿט זיך אָן מײַן ווייב — דו ווילסט צעפֿלעכטן די עטלעכע גראַשנס, בלייבן מיטן בייטשיל?
— וואָס דען? — זאָג איך — האַנדלען מיט ברויט און נאָך דעם בלייבן אָן אַנזעצער איז שענער? קאַרג — זאָג איך — ווערט היינט די וועלט בדייל־הדל פֿון ווייץ? גיי — זאָג איך — האַרד, וואָס אין אַדעס טוט זיך!

— וואָס טויג מיר — זאָגט זיך — אַדעס? מיינע אַבֿות אַבֿותינו זיינען דאָרט נישט געווען און מיינע קינדער וועלן דאָרט ניט זײַן, כל־זמן איך לעב און די פֿיס טראַגן מיך.

— וואָס זשע ווילסטו? — זאָג איך.
— וואָס איך וויל? — זאָגט זי — איך וויל, זאַלסט ניט זײַן קײַן לעקיש און ניט ריידן קיין נאַרישקייטן.

— אַוודאי — זאָג איך — ביסטו איצטער אַ חכמה. ווי זאָגט מען: אַז עס קומען די מאות, קומען די דעות, און אַז מען איז אפֿשר ריך, איז מען געוויס קלוג... ס'איז תמיד אַזוי!
בקיזור, מיר האָבן זיך עטלעכע מאַל צעקריגט און טאַקע באַלד איבערגעבעטן, און עס איז בײַ אונדז געבליבן דער פּלאַן, מיר זאָלן

⁶² אַ קראָם פֿון קאַלאַניאַלע אַרטיקלען, ראַזשינקעס, מאַנדלען אד״גל.

צו דער מאורע בהמה צוקויפֿן נאָך אַ בהמה אַ מעלקעדיקע, וואָס גיט מילך...

וועט איר דאָך מסתמא פֿרעגן אַ קשיא: וואָס עפעס אַ בהמה? פֿאַר וואָס ניט קיין פֿערד? וועל איך אייך ענטפֿערן: וואָס עפעס אַ פֿערד, פֿאַר וואָס ניט קיין בהמה? בויבעריק איז דאָך אַן ערטל, וואָס עס קומען זיך צונויף אַהינצו אויף זומער אַלע יעהופּעצער נגידים אויף די דאָטשעס, און אזוי ווי די יעהופּעצער ליַט זייען אַלע זייער איידעלע מענטשן, וואָס זייען געצויגן, מע זאָל זיי אַלצדינג ברענגען גרייטס, גליַך אין מויל אַרײַן: פֿון האַלץ און פֿון פֿלייש און פֿון איי-ער, הינער, ציבעלעס, פֿעפֿער, פעטרישקע — פֿאַר וואָס זשע זאָל זיך ניט געפֿינען איינער אַזעלכער, וואָס זאָל זיך אונטערנעמען ברענגען זיי אַלע מאָל אין שטוב אַרײַן קעז און פוטער, און סמעטענע וכדומה? וועדליק⁶³ די יעהופּעצער האַלטן פֿון דער אַכילה און דאָס קערבל איז ביי זיי, ווי זאָגט איר, אַ ממזר, קאָן מען דאָך לייזן שייך געלט און פֿאַרדינען דערבײַ טאַקע גראַב. דער עיקר, אַבי די סחורה זאָל זײַן סחורה. און אזאָ סחורה, ווי ביי מיר, קריגט איר דאָך ניט אין יעהופּעץ אַפֿילו. איך זאָל האַבן די ברכות מיט אַיך אין איינעם, וויפֿל מאָל גרויסע ליַט, קריסטן, בעטן זיך ביי מיר, איך זאָל זיי ברענגען פֿרישע סחורה. „מיר האַבן געהאַרכט — זאָגן זיי — טע-וועל, אַז דו ביסט אַן אַרנטלעכער מאַן, כאַטש דו ביסט אַ ייד, אַ פֿאַרד...“ מיינט איר, פֿון יידן וועט איר האַרכן אַזאָ קאַמפּלימענט? ווי לאַנג קרענקען מײַנע שונאים! קיין גוט וואָרט הערט מען נישט פֿון אונדזערע ידעלעך. זיי ווייסן נאָר אַרײַנקוקן יענעם אין טעפל אַרײַן. מע האָט דערזען ביי טבֿיהן אַ בהמהלע אַן איבעריקס, אַ בריטשקע אַ נייע — האָט מען אָנגעהויבן ברעכן זיך די קעפּ: פֿון וואָנען און פֿון וואָס? צי האַנדלט ניט דער דאָזיקער טבֿיה מיט פֿאַל-שע סיגנאַציעס? אַדער צי קאַכט ער נישט קיין ספּירט שטילערהייט, בשתּיקה?... „כאַ-כאַ-כאַ! ברעכט אַיך, ברידערלעך — טראַכט איך

⁶³ (פּויליש) כפי, לויט, אויפן שטייגער, ווי, נאָך דעם נאָך.

מיר — די קעפ געזונטערהייט!... איך ווייס ניט, צי איר וועט מיר גלייבן — איר זינט כמעט דער ערשטער, וואָס איך האָב אַיך דער- ציילט די גאַנצע געשיכטע, ווי אַזוי און וואָס און ווען... נאָר, מיר דאַכט, איך האָב מיך אַ ביסל פֿאַררעדט. האָט קיין פֿאַראיבל ניט, מע באַדאַרף אין זינען האָבן, ווי זאָגט איר, עסק, אַדער ווי אין פּסוק שטייט: כל עורב לַמִּינָהוּ⁶⁴ — אַיטלעכער צו זינעם. איר צו אַינערע ביכלעך, איך צו מנינע טעפלעך און צו מנינע קריגלעך... איין זאָך וועל איך אַיך בעטן, פּאַני: איר זאָלט מיך כאַטש ניט אַרײַנשרײַבן אין אַ ביכל; און אַז איר וועט מיך אַרײַנשרײַבן, זאָלט איר כאַטש ניט אַרויסשטעלן דעם נאָמען מנינעם... זינט מיר געזונט און האָט אַיך אַ גוטן תּמיד!

א בּוּדעם

געשריבן אין יאָר 1899

— רבות מחשבות בלב איש¹ — אַזוי, דאַכט זיך, שטייט בל אונדז געשריבן אין דער הייליקער תּורה? פֿאַרטזשטן דעם פּסוק באַדאַרף איך אַיך ניט, ר' שלום עליכם; נאָר בלשון אַשפּנו גערעדט, דאָס הייסט אויף פּראָסט ייִדיש, איז דאָ אַ ווערטל: „דאָס בעסטע פֿערד באַדאַרף האָבן אַ בייטש, דער קליגסטער מענטש — אַן עצה“. אַקעגן וואָס זאָג איך עס, הייסט דאָס? אַקעגן זיך אַליין טאַקע, וואָרעם אַז איך האָב שכל און קוק-אַרײַן צו אַ גוטן פֿריינד און דערצייל אים דאָס און דאָס, אַזוי און אַזוי, וואָלט איך געוויס ניט געהאַט אַזאַ מיאוסן פּסק. נאָר וואָס דען? החיים והמוות ביד הלשון² — אַז גאָט וויל שטראַפֿן

⁶⁴/ויקרא י"א, טו, און דברים י"ד, יד/ אין חומש ווערט געזאָגט למינו, יעדער ראָב צו זיין מין, די טבע וואָס יעדער זוכט זיינס גלייכן.
¹/משלי י"ט, כא/ אַ סך טראַכטענישן זיינען אין מענטשנס האַרצן (נאָר מ'דאַרף וויסן וועלכע אויסצוניצן). — ²/מוות וחיים ביד הלשון שטייט אין משלי י"ח, כא/ טויט און לעבן ליגט אין דער צונג.

א מענטשן, נעמט דאס אפ ביי אים דעם שכל. איך טראכט מיך צו זיך אליין וויפל מאל: „בארעכן גאר, טביה, דו, פֿערד איינער, ביסט דאך עפעס, זאגט מען, יא נישט קיין גאר, ווי קומסט דו זיך לאזן פֿירן אין באד ארען, און גאך אזוי גארניש? וואס וואלט דיר אפגעגאנגען אצינדערטאָ³, למשל, ביי דען שטיקעלע פרנסה, קיין עין־הרע, מיט דען ביסל מילכיקס, וואס האָט אזא שם אויף דער וועלט, כ'לעבן, אומעטום, אין בויבעריק, אין יעהופּעץ⁴, און וווּ ניט? ווי פֿינן און ווי זיס וואלט דאס געווען איצטערדאָ, ווען די קלינגערס, א שטייגער, ליגן זיך שטילערהייט אין קאסטן, ווינט באַגראַבן, קיין בן־אדם ווייסט דערפֿון נישט, וואָרעם וועמען גייט דאָס אָן, איך בעט אַיך, צי טביה האָט געלט, צי ניין? איך מײן טאַקע באמת. א סך האָט זיך די וועלט אינטערעסירט מיט אים, אַז ער איז געלעגן, גיט הענט געדאַכט, נישט פֿאַר קיין יידן געדאַכט, ניין איילן אין דער ערד, געשטאַרבן דרײַ מאל אַ טאָג פֿון הונגער מיט ווייב און קינדער? ערשט גאָך דעם, אַז גאָט האָט זיך אַרומגעקוקט אויף טביה, אים באַגליקט מיט אַ מאל, און ער האָט זיך קוים־קוים דערשלאָגן צו אַ שטיקל תכלית, אַנגעהויבן אַפּליגן אַ קערבל, איז מיט אים געוואָרן פֿול די וועלט, און טביה איז שוין געוואָרן ר' טביה גאַר — אַ קאַטאַוועס אַ ביסל! עס האָבן זיך שוין אַרויסבאַוויזן גוטע פֿרײַנד אַ סך, ווי אין פּסוק שטייט געשריבן: כּוֹלֵם אֱהוּבִים, כּוֹלֵם בְּרוּרִים⁵ — אַז גאָט גיט מיטן לעפֿל, געבן לײַטן מיטן שעפֿל. איטלעכער באַזונדער קומט צו גיין מיט זײַנעם: דער זאָגט אַ שניטקראַם, דער אַ באַקאַליי⁶, דער זאָגט אַ שטוב, אַ נחלה, אַן אייביק געווער, דער קומט צו גיין — ווייץ, דער — וואַלד, דער — טאַרגעס⁷... ברידערלעך! — זאָג איך — טשעפעט זיך אַפּ! איר האָט, זאָג איך, אַ ווילדן טעות; איר מיינט, אַ פּנים, איך בין בראַצקי? לאַמיר דאָס אַלע, זאָג איך, פֿאַרמאַגן, וואָס איך האָב ווינציקער פֿון שײַן קאַרבן, און אַפֿילו פֿון רײַש, און אַפֿילו פֿון קײַ! יענעמס גוטס, זאָג איך, איז

³ אַט איצט. — ⁴ צונאַמען פֿאַר קושוו. — ⁵ תּפֿילת שחרית/ אַלע (מלאַ-
כּים) זײַנען ליבע, אַלע קלאַרע. — ⁶ קאַלאַניאַלע פּירות: ראָזשינקעס, מאַנדלען
אײַ. — ⁷ (רוסיש) ליציטאַציעס, אויספאַרקויפֿן.

גרינג צו שאַצן; יעדן דאַכט זיך, אַז יענעמס ליכט זיך, קומסט-צו נאַענט, איז דאָס אַ מעשן קנעפל.

בקיצור, ניט געדאַכט זאָלן זיי ווערן, טאַקע אונדזערע יידעלעך מיין איד, מען האָט מיר אַ גוט אויג געגעבן! אַ קרובֿ האָט מיר גאָט צוגעשיקט, עפעס אַ שמעלקע, ווייס איד; מנין פֿערדס בניטש-שטעקעלע, ווי מע זאָגט, מנחם-מענדל הייסט ער, אַ פֿליער, אַ ברעכער, אַ לויפֿער, אַ דרייער, אַ נעכטיקער טאַג, אויף קיין גוט אַרט זאָל ער ניט שטיין! ער האָט מיך דערטאַפט און פֿאַרדרייט מיר מנין קאַפּ מיט חלומות, ניט געשטויגן, ניט געפֿלויגן, וועט איר דאָך פֿרעגן: מה נשתנה — ווי קום איד, טביה, צו מנחם-מענדלען? וועל איד אַנך דערויף ענטפֿערן אַ תירוק: עבֿדים היינוּ — ס'איז אַזוי באַשערט, הערט אַ מעשה: איד קום צו פֿאַרן קיין יעהופּעץ, תחילת ווינטער, מיט מנין ביסל מילכיקס — אַ פֿונט עטלעכע און צוואַנציק פּוטער פֿרישע פֿון פּוטער-לאַנד, מיט אַ פֿאַר שיינע וואַרעטשקעס⁸ קעז, גאַלד און זילבער, לאַמיר זיך ביידע ווינטשן אַזאַ יאַר! דאָס פֿאַרשטייט איר דאָך שוין אַליין, אַז איד האָב מנין סחורה פֿאַרצוקערט, נישט געלאָזט זיך אַ לעק, איר זאָלט זאָגן אויף אַ רפֿואה, נישט קיין צייט געהאַט אַפֿילו צו זיין ביי אַלע מנינע זומערדיקע קונים, די בויבעריקער דאַטשניקעס, וואָס קוקן-אַרויס אויף מיר, ווי אויף משיחן, וואַרעם אַזוי לאַנג שמניסט מען זיי, אַנערע יעהופּעצער סוחרים מיין איד, ווי זיי קאָנען גאַר געבן אַזאַ שטיקל סחורה, ווי טביה גיט; אַנך באַדאַרף איד נישט דערציילן, ווי זאָגט דער נביא: יהללך זר⁹ — גוטע סחורה לויבט זיך אַליין...

בקיצור, אויסגעפֿאַרקויפֿט אין גאַנצן עד לפֿ"ק¹⁰ און אונטערגע-וואַרפֿן מנין פֿערדל אַ ביסל היי, גיי איד מיר אַזוי אין שטאָט. אַדום יסודו מעפֿר — מען איז דאָך נישט מער ווי אַ מענטש, גלוסט זיך אַנקוקן אַ וועלט, כאַפֿן לופֿט, זען די אַנטיקלעך, וואָס יעהופּעץ שטעלט-אַרויס אין די פֿענצטער, ווי איינער רעדט: מיט די אויגן נאָ, זע, קוק,

⁸ (פויליש) זעקעלעך. — ⁹ משלי כ"ז, ב/ זאָל זיך אַן אַנדערער לויבן (נישט דיין אייגן מויל). — ¹⁰ לפרט קטן (צ"ב: תשכ"ו; אָבער ה'תשכ"ו איז שוין לפֿ"ג, לפרט גדול).

וויפל דו ווילסט, נאָר מיט די הענט — אַזאַס¹¹... שטייענדיק אַזוי בני אַ גרויסן פֿענצטער מיט האַלבע פּריאַלן און קערבלעך זילבערנע, אַ סך מיט באַנקאַווע ביליעטן און מיט גלאַט סיגנאַציעס גאָר אָן אַ שיעור, טראַכט איך מיר בשעת מעשה: רבונג של עולם! ווען איך פֿאַרמאָג כאַטש אַ צענט-חלק, וואָס אַט דאָס אַ באַטרעפֿט, וואָס וואַלט איך דעמאָלט געהאַט צו גאָט און ווער וואַלט געווען צו מיר גלניך? ראשית-חכמה וואַלט איך אַ שידוך געטאָן מיט מיין עלטערער טאָכטער, געגעבן איר ת"ק קאַרביצן¹² נדן, אַחוץ פּלה-מתנות, אַחוץ הלבשה מיט חתונה-הוצאות; דאָס פֿערד און וועגעלע מיט מנינע בהמהלעך וואַלט איך פֿאַרקויפֿט, באַלד אַרויסגעפֿאַרן אין שטאָט אַרנין, געקויפֿט אַן אָרט אין מזרח-וואַנט, מיין ווייב, זאָל לעבן, אַ ביסל פּערל, און צדקה צעטיילט, ווי דער שענסטער באַלעבאַס; געזען, דאָס בית-המדרש זאָל זיין געדעקט מיט אייזן, ניט עס זאָל שטיין, ווי איצט, אָן אַ דאָך, גרייט אַלע שעה אויף איינצופֿאַלן; איינגעפֿירט אַ שטיקל תּלמוד-תּורה אין שטאָט מיט אַ ביקור-חולים, ווי אין אַלע לייטישע שטעט, ניט אַרעמע לייט זאָלן וואַלגערן זיך אויף דער הוילער ערד אין בית-המדרש; יענקל-שייגעץ וואַלט בני מיר באַלד געוואָרן אויס גבאי אין חברה קדישאַ — גענוג שוין טרינקען בראַנפֿן און עסן פּופּקעס מיט לעבערלעך אויף קהלס חשבון!...

— שלום עליכם, ר' טביה! — הער איך עמעצער זאָגט מיר פֿון היינטן — וואָס מאַכט אַ ייד? — איך דריי מיך אויס און טו אַ קוק, איך וואַלט געמעגט שווערן, אַ באַקאַנטער! „עליכם שלום, זאָג איך, פֿון וואַנעט איז אַ ייד?“ — פֿון וואַנען? פֿון קאַסרילעווקע, מאַכט ער צו מיר, טאַקע איינערס אַ פֿריינטל, דאָס הייסט, איך קער מיך אָן, זאָגט ער, מיט איינע אַ שני בשלישי, איינער ווייב גאָלדע, זאָגט ער, איז מיר אַן אייגן גליד-גליד-געשוועסטערקינד. „שאַט זשע נאָר, זאָג איך, זייט איר אפֿשר ניט ברוך-הערש לאה-דוואַסיס אָן איידעם?“ — כּמעט ווי

¹¹ אַוועק! (אַ הונן טרייבט מען מיט אַשאַן). — ¹² באַנקאַסיגנאַציעס, פּאַ-פּירגעלט, באַנקנאָטן; מיטן א"ב ניצט מען: ת"ק — 500; קאַרביצן — זילבערנע רובל (אין אוקראַיניש: קאַרבאַוואַנעץ), פּריאַלן, אימפּעריאַלן, גאַלדענע מטבעות.

געטראָפֿן, מאַכט ער צו מיר: איך בין ברוך־הערש לאה־דוואַסיס אָן איידעם, און מײַן ווייב הייסט שיינע־שיינדל ברוך־הערש לאה־דוואַסיס, היינט ווייסט איר שוין? „שאַט זשע נאָר, זאָג איך, אַנער שוויגערס באַבע, שרױענטע, מיט מײַן ווייבס מומע, פֿרומע־זלאַטע, זינען, דאַכט זיך, געווען אויב נישט קיין אייגענע געשוועסטערקינדער, און אויב איך האָב קיין טעות ניט, זינט איר דער מיטלסטער איידעם בײַ ברוך־הערש לאה־דוואַסיס, נאָר וואָס דען, איך האָב פֿאַרגעסן ווי מען רופֿט אַיך, אַנער נאָמען, זאָג איך, איז בײַ מיר אַרויסגעפֿלויגן פֿונעם קאַפּ, מה שמכם? ווי אַזוי איז אַנער אמתער נאָמען?“ מיר, זאָגט ער, רופֿט מען מנחם־מענדל ברוך־הערש לאה־דוואַסיס. אַזוי רופֿט מען מיר אין דער היים, אין קאַסרילעווקע. „אויב אַזוי, מײַן ליבער מנחם־מענדל, מאַך איך צו אים, קומט דאָך דיר טאַקע שלום עליכם גאָר אויף אָן אַנדער אופֿן! זאָג זשע מיר, מײַן טייערער מנחם־מענדל, וואָס טוסטו דאָ, וואָס מאַכט די שוויגער דינע און דער שווער זאָל לעבן? ווי גייט דאָס דיר, זאָג איך, אין געזונט און וואָס מאַכן עפעס דינע געשעפֿטן?“ — עט, מאַכט ער, אין געזונט גאָט צו דאַנקען, מע לעבט; נאָר די געשעפֿטן — זאָגט ער — זינען עפעס היינט ניט אַזוי פֿויגלדיק.

— „גאָט וועט העלפֿן“, מאַך איך און כאַפּ אַ קוק אויף זינע מלבושים, נעבעך: אויסגעטריפעט¹³ אין אַ סך ערטער און די שטיינע, מחילה, צעטרענט ספּנת־נפֿשות... „נישקשה, גאָט, זאָג איך, וועט העלפֿן, עס וועט זיך מסתּמא פֿאַרבעסערן, ווי אין פּסוק שטייט: הכל הֵבֵל¹⁴. געלט, זאָג איך, איז קיילעכיק, היינט אַזוי, מאַרגן אַזוי, אַבי מע לעבט. דער עיקר, זאָג איך, איז בטחון. אַ ייד באַדאַרף האַפֿן, אַי, מע ווערט, זאָג איך, פֿאַרשוואַרצט? דערויף זענען מיר דאָך עפעס יידן אויף דער וועלט. ווי זאָגט מען? ביסטו אַ זעלנער, שמעק פּולווער, משל כּחרס הנשבר¹⁵ — די גאַנצע וועלט, זאָג איך, איז אַ חלום... דו זאָג מיר בעסער, מנחם־מענדל סערדצע¹⁶, ווי קומסט דו אַהער, פּלוצעם,

¹³ אויסגעריבן, אויסגעטעפעט, אַז עס שטעקן־אַרויס פעדעם. — ¹⁴ הכל הֵבֵל / קהלת א׳, ב׳ / אַלץ איז נישטיק, — ¹⁵ טביה איז פֿאַרליבט אין דעם ווערטל: ס׳איז זיין טרייסטווערטל. — ¹⁶ (פּויליש) האַרץ מיינס!

אין מיטן דערנינען, אין יעהופעץ גאר? — וואָס הייסט, מאַכט ער, ווי
 איך קום אַהער? איך בין שוין הי, זאָגט ער, פּאַוואַלינקע, אַזוי גרויס,
 ווי אַ יאַר אַנדער־האַלבן. „אַזוי גאַר? ביסטו, הייסט דאָס. אַ היגער,
 זאָג איך, טאַקע אַ יעהופּעצער תּושבֿ? — ש־ש־ש! — מאַכט ער צו
 מיר און קוקט זיך אַרום אויף אַלע זיטן — שרנט נישט אַזוי הויך,
 ר' טביה! אַ היגער, זאָגט ער, בין איך טאַקע, נאָר צווישן אונדז, זאָגט
 ער, באַדאַרף עס בלייבן... איך שטיי און קוק אים אָן טאַקע נאָר ווי
 אַ משוגענעם. „ביסט אַ בורח¹⁷ — זאָג איך — באַהאַלטסט זיך אין יע־
 הופּעץ אין מיטן מאַרק? — פֿרעגט ניט — זאָגט ער — ר' טביה, ס'איז
 רעכט; איר זינט, אַ פנים, גאַר נישט באַקאַנט מיט די יעהופּעצער דינים
 און מנהגים... קומט, זאָגט ער, וועל איך אַנך דערציילן, וועט איר
 פֿאַרשטיין, וואָס הייסט מען איז יאָ אַ היגער און נישט קיין היגער...
 און ער האָט מיר אַנגעהויבן לייענען אַ צעטל, אַ גאַנצע מגילה, ווי אַזוי
 מע ווערט דאָ אַ ביסל אויסגעריסן... „אַט פֿאַלג מיך, מנחם־מענדל, פֿאַר
 זיך דורך צו מיר אין דאָרף אויף אַ טאַג, וועסט זיך אַ ביסל אויסרוען
 די ביינער כאַטש; וועסט זיך, זאָג איך, אַ גאַסט, און אַן אַנגעלייגטער
 דערצו, מוזן אַלטע וועט זיך מיט דיר מחיה זיך.“

בקיצור, איך האָב ביי אים געפּוועלט: מיר פֿאַרן אין איינעם.
 געקומען אַהיים — אַ גדולה! אַ גאַסט! אַן אייגן גליד־גליד־געשוועסטער־
 קינד! אַ קלייניקייט, ווי זאָגט איר: אייגנס איז ניט פֿרעמדס. עס האָט
 זיך אַנגעהויבן אַ חתונה; וואָס הערט זיך אין קאַסרילעווקע? וואָס מאַכט
 דער פֿעטער ברוך־הערש? וואָס טוט די מומע לאה־דוואָסי? דער פֿעטער
 יאַסל־מנשה? די מומע דאָבריש? און די קינדער זייערע וואָס מאַכן?
 ווער איז געשטאַרבן? ווער האָט חתונה געהאַט? ווער האָט זיך געגט?
 ווער איז געלעגן געוואָרן און ווער איז אויף דער צייט? „וואָס טויג
 דיר, מוזן ווייב, פֿרעמדע חתונות — זאָג איך — מיט פֿרעמדע ברייתן?
 דו זע בעסער, זאָג איך, סע זאַל זיך וואָס צו נעמען אין מויל אַרײַן.
 פּל דכֿפֿין ייתי ויצרך¹⁸. פֿאַרן עסן — זאָג איך — גייט קיין טאַנץ

¹⁷ דעזערטיר, הפּקרוינג, נעיונדניק. — ¹⁸ אין הגדה של פּסח שטייט כל דצריך ייתי ויפּסח, אַבער טביה, ווי זיין שטייגער איז, פֿאַרדרייט די ווערטער.

נישט. אויב — זאג איך — א באַרשט, איז מה טוב. אלא ניט, מאַכט ניט אויס — זאג איך — קנישעס אָדער קרעפלעך, מאַנשקעס, צרות-קניידלעך, צי אַפֿשר גאָר — זאג איך — בלינצעס, ווערטליקעס, ווער-טוטן¹⁹, עס מעג זיין — זאג איך — מער מיט אַ געריכט, אַבי גיך. בקיצור, מע האָט זיך געוואָשן און גאַנץ פֿיין פֿאַרביסן. ווי זאָגט איר: ויאכלו, מאַכט רשי; ווי גאָט האָט געבאַטן: „פֿאַרבייס, מנחם-מענדל, מאַך איך צו אים, ס'איז במילא, ווי זאָגט דוד המלך, הַבֵּל הַבָּלִים, אַ נאַרישע וועלט און אַ פֿאַלשע, און געזונט, אַזוי פֿלעגט זאָגן מיין באַבע נחמה זכר לברכה — געווען אַ קלוגע יודענע, אַ חכמה נפֿלאַה — געזונט און פֿאַרגעניגן זאָל מען זוכן אין שייסל... מיין גאַסט, נעבעך, די הענט האָבן אים אַזש געציטערט, האָט זיך גאָר נישט געקאַנט אַפֿליבן פֿון מיין ווייבס מלאַכה, געשווירן ביי אַל דאָס גוטס, אַז ער געדענקט שוין גאָר ניט די צייט, ווען ער זאָל עסן אַזאַ מילכיקס, אַזעלכע געראַטענע קנישעס מיט אַזוינע באַטעמטע ווערטוטן. „נאַריש-קייטן, זאָג איך, דו זאָלסט פֿאַרוזוכן, מנחם-מענדל, איר טייגעכץ, זאָג איר, אָדער אַ מאַהינע²⁰, וואָס זי מאַכט, וואָלסטו דעמאָלט ערשט געוויסט, וואָס הייסט טעם גן-עדן אויף דער וועלט!“

בקיצור, אַפֿגעגעסן און אַפֿגעבענטשט, האָט מען זיך אַ ביסל צע-רעדט איטלעכער פֿון זינעם, ווי געוויינטלעך. איך — פֿון מיין געשעפֿטן, ער — פֿון זינע; איך — פֿון דעם, פֿון יענעם, לאַקש, בוידעם, ציבעלע, ער — פֿון זינע געשעפֿטן, דערציילט מעשיות פֿון אַדעס און פֿון יעהופֿעץ, ווי אַזוי ער איז שוין געווען אַ מאַל צען, ווי זאָגט מען, „נאַ קאַני און פֿיד קאַנעם“²¹, היינט אַ נגיד, מאַרגן אַ קבצן, און ווייטער אַ מאַל אַ נגיד און ווידער אַ מאַל אַן אַביון; געהאַנדלט מסחרים עפעס אַלץ אַזעלכע, וואָס איך האָב אין מיין לעבן נישט גע-הערט, משונה-אומגעלומפערטע: „האַס“ און „בעס“²² און „אַקציעס-שמאַקציעס“, „פּאַטיווילעוו“, „מאַלצעוו-שמאַלצעוו“²³, דער גוטער

¹⁹ קניידלעך, כרעמזלעך. — ²⁰ עפלשטרודל. — ²¹ אוקר/ אויפן פערד און אוינטערן פערד (אין פריידן און אין ליידן). — ²² פראַנצייזיש/ אַרויף, אַראַפּ (בירושע־ערמינען). ²³ (חוזק־לשון) אַקציעס פון פאַבריקן.

יאר ווייסט זיי דארטן, און חשבונות משוגענער ווייזן, צען טויזנט, צוואנציק טויזנט — געלט ווי האַלץ! „איך זאָג דיר דעם אמת, מנחם-מענדל, זאָג איך צו אים, מילא דאָס, וואָס דו דערציילסט פֿון דינע משאָ-מתנס, איז דאָס אוודאי אַ בריהשאַפֿט, מען באַדאַרף עס קאַנען; נאָר איין זאָך פֿאַרשטיי איך ניט: וועדליק איך קען, זאָג איך, דיין בחורטע, איז מיר, זאָג איך, אַ גרויס חידוש, וואָס זי לאַזט דיך אַזוי פֿליען און קומט נישט צו דיר — זאָג איך — רינטנדיק אויף אַ בעזעם.“ — ע! — מאַכט ער צו מיר מיט אַ זיפֿץ — דאָס זאָלט איר מיר, ר' טביה, גאָר נישט דערמאַנען. איך האָב פֿון איר אַזוי אויך, זאָגט ער, קאַלט און וואַרעם; איר זאָלט האַרען, זאָגט ער, וואָס זי שרייבט מיר, וואָלט איר אַליין געזאָגט, אַז איך בין אַ צדיק. נאָר דאָס, זאָגט ער, איז פֿון די קליינע זאַכן. דערויף איז זי אַ ווייב, זי זאָל מיך באַגראָבן. ס'איז פֿאַראַן, מאַכט ער, אַ סך אַן ערגערע זאַך; איך האָב, פֿאַרשטייט איר מיך, מנן אייגנס אַ שוויגער; איך באַדאַרף אַיך נישט דערציילן, זאָגט ער, איר קענט זי...“ עס קומט-אויס ביי דיר, זאָג איך, ווי עס שטייט: עקודים, נקודים וברודים²⁴ — דאָס הייסט, אַ מפה אויף אַ מפה און אויף דער מפה אַ בלאַטער? — יא, מאַכט ער, ר' טביה, איר זאָגט דאָס גאַנץ גלייך; די מפה איז טאַקע אַ מפה, נאָר דער בלאַטער, זאָגט ער, אוי, דער בלאַטער איז ערגער פֿון דער מפה!...

בקיזור, מיר האָבן אַזוי פֿאוואַלינקע געפלאַפלט ביז העט-שפעט אין דער נאַכט אַרײַן; דער קאַפּ האָט זיך מיר אַזש געדרייט פֿון זײַנע מעשיות מיט די ווילדע געשעפֿטן מיט די טויזנטער, וואָס פֿליען אַרויף און אַראָפּ, און מיטן פֿאַרמעגן, וואָס בראַצקי פֿאַרמאַגט... עס האָבן זיך מיר נאָך דעם אַ גאַנצע נאַכט געפלאַגטערט: יעהופּעץ... האַלבע פֿריאַלן... בראַצקי... מנחם-מענדל מיט דער שוויגער... ערשט אויף מאַרגן אין דער פֿרי האָט ער אויסגעקוועטשט זיך; וואָס איז? באַשר אַזוי ווי עס גייט, זאָגט ער, ביי אונדז אין יעהופּעץ אַ שטיקל צײַט, וואָס געלט אין בחשיבֿות גדול און סחורה ליגט אין דער ערד, בכּוּ, זאָגט ער צו מיר,

²⁴ בראשית ל"א, י' געשטרייפטע, געשפרענקלטע און געפלעקטע, ד"ה, פון כלערליי מינים.

אצינדערט האָט איר ביד, ר' טביה, כאַפּן היפשע עטלעכע גראַשנס, און מיד, זאָגט ער, וועט איר ממש דערהאַלטן בנּם לעבן, פשוט מחיה-מתים זיין, פֿון טויט לעבעדיק, „רעדסט ווי אַ ינגל, מאַך איר צו אים, מיינסט, אַ פנים, ביי מיר איז יעהופּעצער געלטן, האַלבע פּריאַלן? נאַרעלע, זאָג איר, וואָס מיר פֿעלט צו בראַצקין, מעגן מיר זיך ווינטשן, מיר זאָלן דאָס ביידע פֿאַרדינען ביז פּסח“ — יאָ, מאַכט ער, דאָס ווייס איר אַליין. נאָר איר מיינט, זאָגט ער, מע באַדאַרף דערצו האַבן גרויסע געלטן? איין הונדערטער, זאָגט ער, ווען איר גיט מיר אַצינד, מאַך איר אַנך פֿון אים אין דרײַ-פֿיר טעג צוויי הונדערט, דרײַ הונדערט, זעקס הונדערט. זיבן הונדערט, און פֿאַר וואָס גיט טאַקע אַלע טויזנט? „עס קאָן זייער שיין געמאַלט זיין, זאָג איר, עס זאָל זיין, ווי אין פּסוק שטייט: קרובֿ לשכר ורחוק מקעשעני²⁵. נאָר ווען, זאָג איר, איז דאָס גערעדט געוואָרן? אַז ס'איז דאָ וואָס אַניצושטעלן; אָבער אַז ס'איז גיטאָ דער הונדערטער, קומט דאָך אויס, זאָג איר, בגפּו יבוא בגפּו יצא²⁶ — מאַכט רשי: אַז מע לייגט-אַריין קרענק, נעמט מען אַרויס קדחת. — עט נו, מאַכט ער צו מיר, אַ הונדערטער וועט זיך נאָך ביי אַנך, ר' טביה, געפֿינען; ביי אַניער פּרנסה, זאָגט ער, מיט אַניער נאָמען, קיין עין-הרע... „וואָס קומט — זאָג איר — אַרויס פֿונעם נאָמען? אַ נאָמען איז אַוודאי זייער אַ גוטע זאָך; נאָר וואָס דען? איר בלעב בנּם נאָמען און געלט האָט טאַקע אַליץ בראַצקי... אויב דו ווילסט, זאָג איר, וויסן אַקוראַט, פֿאַרמאָג איר מנין אייגנס אַרום און אַרום קוים-קוים אַ הונדערטער, האָב איר אויף אים אַכצן לעכער; ערשטנס, חתונה מאַכן אַ טאַכטער...“ — הערסטו, מאַכט ער, אַט דאָס מיינט דאָך טאַקע דער פּסוק! וואָרעם ווען, זאָגט ער, קאַנט איר, ר' טביה, האַבן אַזאָ געלעגנהייט אַריינלייגן איין הונדערטער און אַרויסנעמען, אים-ירצה-השם, אַזוי פֿיל, אַז עס זאָל אַנך, זאָגט ער, כאַפּן אי אויף חתונה מאַכן קינדער, אי אויף עפעס נאָך? און ס'איז אַוועקגעאַנגען אַ נייער מזמור

²⁵ בבא מציעא, עמוד 30/ אין אַריגינאַל: „...ורחוק מהפּסד“ נאָענט פּון פֿאַרדינסט און ווייט פּון היזק, — ²⁶ שמוות כ"א, ג/ געקומען מיט גאַרנישט און אַוועק מיט גאַרנישט.

אויף דרײַ זייגער־שעה, מיר געבן צו פֿאַרשטיין, ווי אזוי ער מאַכט פֿון אַ קערבל דרײַ און פֿון דרײַ צען. מע נעמט, זאָגט ער, ראשית־חכמה און מע טראָגט־אַרײַן אַ הונדערטער און מע הייסט זיך, זאָגט ער, קויפֿן אַ צען שטיקלעך... איך האָב שוין פֿאַרגעסן, ווי אזוי מע רופֿט דאָס... און מע וואַרט־צו עטלעכע טעג ביז עס הייבט זיך אויף. שלאָגט מען אַ דיפעש ²⁷ ערגעץ אַהין, מע זאָל דאָס פֿאַרקויפֿן און פֿאַרן געלט קויפֿן צוויי מאָל אזוי פֿיל; נאָך דעם הייבט זיך עס ווידער אַ מאָל. קלאַפט מען ווידער אַ דיפעש; אזוי לאַנג אזוי ברייט, ביז עס ווערט, זאָגט ער, פֿונעם הונדערטער — צוויי, פֿון די צוויי — פֿיר, פֿון די פֿיר — אַכט, פֿון די אַכט — זעכצן, טאַקע ממש ניסים ונפֿלאות! פֿאַראַן, זאָגט ער, אין יעהופּעץ אַזעלכע, וואָס זײַנען ערשט אַט דאָ ניט לאַנג אַרומגעגאַנגען אָן שטיוול, געווען מעקלערס, באַהעלפֿערס, משר־תים; הײַנט האָבן זיי אייגענע הײַזער, מויערן, זייערע ווײַבער האָבן צו טאָן מיט די מאָגנס — פֿאַרן קײן אויסלאַנד זיך היילן... און אַליין פֿליען זיי אַרום איבער יעהופּעץ אויף גומעלאַסטיקענע רעדלעך, פֿו־פֿו — דערקענען שוין נישט קײן מענטשן!...

בקיזור, וואָס זאָל איך אַנד דאָ לאַנג מאַרײַך זײַן? עס האָט מיר אַנגענומען אַ חשק ניט אויף קאַטאַוועס. אַ קשיא אויף אַ מעשה, טראַכט איך מיר, אפֿשר איז ער דער גוטער שליח מײַנער? אַט האַרד איך דאָך פֿאַרט, מענטשן ווערן גליקלעך אין יעהופּעץ מיט פֿינף פֿינגער — וואָס בין איך ערגער פֿון זיי? קײן ליגנער איז ער, דאַכט זיך, נישט, ער זאָל אויסטראַכטן פֿונעם קאַפּ אַזעלכע פּזמונות. טאַמער טאַקע, קלער איך מיר, טוט זיך עס טאַקע אַ דריי, ווי זאָגט איר, אויף דער רעכטער זײַט, און טביה ווערט כאַטש אויף דער עלטער אַ שטיקל מענטש? ביז וואַנעט איז טאַקע דער שיעור צו האַרעווען, אויסגעריסן ווערן, כּילעבן? טאַג ווי נאַכט ווידער אַ מאָל דאָס פֿערד־און־וועגעלע און אַבער אַ מאָל קעז און פּוטער. צײַט, זאָג איך, טביה, זאָלסט שוין אַפּרוען זיך, ווערן אַ באַלעבאַס צווישן באַלעבאַטיים, קומען אין אַ בית־

²⁷ (פון פּראַנצײזיש) טעלעגראַמע (א) בריוו שרייבט מען, אַ טעלעגראַמע קלאַפט מען).

המדרש, אַרַיִנְקוֹן אין אַ ייִדישן ספֿר. אַז, וואָס? טאַמער, חלילה, לאַ יעלה ולא יבוא, עס מאַכט מיר לעמל²⁸, דאָס הייסט, מיט דער פּוטער אַראָפּ? למאי זאָל איך בעסער ניט קלערן דאָס אייגענע צוריק? — „האַ? ווי אַזוי זאָגסט דו — רוף איך מיך אָן צו מנין אַלטער — ווי געפֿעלט דיר, אַ שטייגער, גאַלדע, דער פּלאַן זינער?“ — וואָס זאָל איך, מאַכט זי, דערויף זאָגן? איך ווייס, זאָגט זי, מנחם-מענדל איז, חלילה, נישט קיין אַבי-ווער, וואָס זאָל בני דיר וועלן אויסנאַרן; ער איז, חס ושלום, ניט פֿון קיין שניידערס און פֿון קיין שוסטערס! ער האָט, זאָגט זי, זייער אַ לייטישן טאַטן, און אַ זיידן, זאָגט זי, האָט ער געהאַט גאַר אַ צאצקע, געזעסן יומם ולילה און בלינדערהייט געלערנט תורה. און די באַבע צייטל, זאָל זיין וויינט אַפּגעשיידט, איז עפעס אויך געווען — זאָגט זי, ניט קיין פּראַסטע יידענע... „ס'איז אַ משל צו חנוכה-ליכטלעך, זאָג איך, מע רעדט עסק, קומט זי צו גיין מיט דער באַבע צייטל, וואָס האָט געבאַקן האַניק-לעקער, און מיט איר זיידן, וואָס יצאה נשמתו בגלגול²⁹... אַ יידענע בלייבט אַ יידענע, נישט אומזיסט, זאָג איך, איז שלמה המלך אויסגעפֿאַרן די גאַנצע וועלט און נישט געפֿונען איין יידענע מיט אַ קלעפּקע³⁰ אין קאַפּ...“

בקי צור, עס איז געבליבן, אַז מיר שליסן שותפֿות; איך לייג-אַרַיִנן געלט, און מנחם-מענדל — שכל, און וואָס גאָט וועט געבן איז דאָס אויף דער האַלב. — גלייבט מיר, זאָגט ער, איך וועל מיט אַיך, ר' טביה, אַם-ירצה-השם, אויסהאַנדלען פֿיין, וואָס פֿיין הייסט, און וועל אַיך מיט גאָטס הילף געבן געלט און געלט און געלט! „אַמז, גמ אַתם, זאָג איך, פֿון דיין מויל אין גאָטס אויערן. נאָר וואָס דען, זאָג איך, איין זאָך פֿאַרשטיי איך דאָ ניט: ווי אַזוי קומט די קאַץ איבערן וואַסער? איך בין דאָ, דו ביסט דאָרט; געלט, זאָג איך, איז אַן איידעלע מאַטעריע, פֿאַרשטייסט דו מיך. האָב קיין פֿאַראיבל ניט, זאָג איך, איך מיינ דאָ, חלילה, קיין אייבערקעפלעך, גלאַט, ווי שטייט דאָרט בני אַברהם אַבֿינו:

²⁸ מאַכט מיר צום נאָר (נאַרישע שאַף, לאַם — אומבאַהאַלפֿן שעפעלע, לע-מעלע). — ²⁹ פּאַראַדירט: די נשמה איז ביי אים אַרויס בנשיקה, מיט אַ קוש (ביי משה רבינו), ביי אַ שיכור — פֿון גלגול. — ³⁰ ברעטל פֿון אַ פּאַס.

הזורעים בדמעה ברינה יקצרו³¹ — בעסער פֿריער באַוואַרנט איידער נאָך דעם באַוויינט..."

— אָד! — מאַכט ער צו מיר — אַפֿשר מיינט איר צעשרייבן זיך אויף פּאַפּיר? מיטן גרעסטן כּבֿוד! שאַ, — זאָג איך — אַז מע וויל שמועסן צוריק, איז אויך די אייגענע מעשה: ממה נפֿשך, וועסט דו מיך וועלן קוילן, וואָס וועט מיר העלפֿן דאָס פּאַפּיר? לאו עכּברא גנבֿא³², נישט דאָס וועקסל צאָלט, דער מענטש צאָלט. און אַז איך הענג שוין אויף איין פֿוס — זאָג איך — לאָם איך הענגען אויף ביידע..."

— איר מעגט מיר גלייבן — זאָגט ער — ר' טבֿיה, איך שווער אַנך בני מנין הייליקע נאמנות, גאָט זאָל מיר אַזוי העלפֿן, ווי איך מיינ דאָ נישט קיין חכמות, חלילה אויסנאַרן בני אַנך, נאָר פֿנין און אַרנט־לעד, אַם־ירצה־השם, זיך טיילן אויף דער האַלב, גלנך און גלנך, חלק פּחלק, חצי שלי וחצי שלך, מיר הונדערט, אַנך הונדערט, מיר צוויי הונדערט, אַנך צוויי הונדערט, מיר דריי הונדערט, אַנך דריי הונדערט, מיר פֿיר הונדערט, אַנך פֿיר הונדערט, מיר טויזנט, אַנך טויזנט...

בקיצור, איך האָב אַרויסגענומען די עטלעכע קערבלעך, דריי מאָל איבערגעציילט, די הענט האָבן מיר בשעת־מעשה גוט געטרייסלט זיך, צוגערופֿן די אַלטע מנינע פֿאַר אַן עדות, אים נאָך אַ מאָל קלאָר געמאַכט, וואָס פֿאַר אַ בלוטיק געלט דאָס איז, און אַוועקגעגעבן מנחם־מענדלעך, אַפּנגענייט אים אין בוזעם אַרײַן, מע זאָל דאָס בני אים, חלילה, אונטער־וועגנס נישט אַוועקלקחענען. און אַפּגערעדט מיט אים, אַז אַם־ירצה־השם, לא יאּוחר³³ פֿון נאָך שבתדיקער וואַך, באַראַדף ער מיר למען השם אַרײַנשרייבן אַ בריוול פֿון אַלצדינג באַריכות, זיך אַפּגעזעגנט מיט אים פֿנין, שייך, צעקושט זיך גאָר פֿרײַנטלעך, ווי געוויינטלעך מיט אַן אייגענעם.

געבליבן אַליין נאָך זײַן אַוועקפֿאַרן, האָבן זיך מיר אַנגעהויבן פֿאַר־

³¹ /תהילים קכ"ו, ה/ די וואָס זייען מיט טרערן שניידן מיט געזאַנג. —
³² /גיטין מ"ה./, לאו עכּברא גנב, אלא חורא גנב (שטייט אין אַריגינאַל), נישט די מויז איז דער גנב, נאָר די לאַך (ווי די מויז באַהאַלט זיך). — ³³ (סוחרישער אויסדרוק) נישט שפּעטער.

שטעלן אַלערליי מחשבות און חלומות אויף דער וואָר, און אַזעלכע זיסע חלומות, אַז עס האָט זיך מיר געוואָלט, אַז זיי זאָלן זיך ציען אייביק, קיין מאָל נישט אויסלאָזן זיך. עס האָט זיך מיר פֿאַרגעשטעלט אין מיטן שטאַט אַ שטוב אַ גרויסע, מיט בלעך געדעקט, מיט שטאַלן, מיט קאַמערן, קעמערלעך און שפּיזאַרנעס³⁴ מיט אַל דאָס גוטס, און אַ באַלעבאַסטע מיט שליסל דרייט זיך אַרום. דאָס איז מײַן ווייב גאַלדע — גאַר נישט צו דערקענען זי, כּלעבן; זי האָט באַקומען גאַר אַן אַנדער פּנים, אַ פנים פֿון אַ נגידית, מיט אַ גוידער און מיט אַ האַלדז פּערל; זי בלאָזט פֿון זיך און שעלט די דינסטן מיט טויטע קללות. די קינדער מײַנע דרייען זיך אַרום אַלע מיט שבתדיקע קליידער, טוען נישט קיין האַנט אין קאַלט וואַסער. דער הויף איז פֿאַרפֿלייצט מיט עופֿות, גענדז און קאַטשקעס. אינעווייניק אין שטוב ליכט זיך. אין אויוון פֿלאַקערט אַ פֿייער, עס קאַכט זיך וועטשערע און דער סאַמאַוואַר זידט ווי אַ גולן! בנים טיש אויבן אַן זיצט דער באַלעבאַס אַליין, טביה הייסט דאָס, אין אַ כאַלאַט מיט אַ יאַרמלקע. אַרום אים זיצן די פֿאַרנעמסטע באַלעבאַטים פֿון שטאַט און חנפֿענען אים:

— זײַט זשע מוחל, ר' טביה...

— האָט קיין פֿאַראיבל ניט, ר' טביה...

„אני, קלער איך מיר בשעת מעשה, אַ רוח אין געלטס טאַטנס טאַטע אַרײַן!“

— וועמען שעלטסט דו דאָס אין טאַטן אַרײַן? — פֿרעגט מיך מײַן גאַלדע.

— קיינעם ניט! — זאָג איך — איך האָב מיך אַ ביסל פֿאַרטראַכט, מחשבות, חלומות, אַ נעכטיקער טאַג... זאָג מיר, גאַלדע סערדצע, מאַך איך צו איר, דו ווייסט נישט מיט וואָס האַנדלט ער, דער קרובֿ דינער, מנחם־מענדל מיין איך?

— וואָס עס האָט זיך מיר — זאָגט זי — געחלומט יענע נאַכט און הײַנטיקע נאַכט, און אַ גאַנץ יאַר זאָל אויסגיין צו מײַנע שוואַימס קעפּ! סטייטש — זאָגט זי — מע זיצט־אַפּ מיט אַ מענטשן אַ גאַנץ

³⁴ שפּיזאַרנעס.

מעתי-לעת און מע רעדט און מע רעדט און מע רעדט, לסוף קומסטו צו גיין און פֿרעגסט ביי מיר מיט וואָס ער האַנדלט? עפעס האָט איר דאָך — זאָגט זי — געמאַכט אין איינעם אַ געשעפֿט, צי וועלכע גוטע יאָר?

— יאָ — זאָג איך — געמאַכט — זאָג איך — האָבן מיר, נאָר וואָס געמאַכט, דאָס ווייס איך ניט, כאַטש נעם מיר אַראָפּ דעם קאַפּ! ס'איז, פֿאַרשטייטו מיך, נישטאָ ביי וואָס אַנצונעמען. נאָר פֿון דעסט וועגן — זאָג איך — איינס צום אַנדערן געהער זיך נישט אָן. זאַלסט זיך גאָר ניט זאָרגן, מײַן ווייב, דאָס האַרץ זאָגט מיר צו גוטן. מיר וועלן, אַם-ירצה-השם, אזוי דאַכט זיך מיר, פֿאַרדיגען געלט, און אַ סך. זאָג זשע אָמן און קאָך וועטשערע!

בקיצור, עס גייט-אוועק אַ וואַך, און צוויי, און דריי — ניטאָ קיין בריוו פֿון מײַן שותף! איך בין אויס מענטש, גיי-אַרום אָן אַ קאַפּ און ווייס ניט וואָס צו טראַכטן. עס קאָן ניט זײַן, קלער איך מיר, ער זאָל גלאַט אזוי פֿאַרגעסן שרייבן אַ בריוול. ער ווייס גאַנץ גוט, ווי אזוי מיר קוקן דאָ אַרויס. נאָר ווייטער פֿליט מיר דורך אַ געדאַנק אין קאַפּ: וואָס וועל איך אים טאָן, למשל, אַז ער נעמט זיך דאָרט אַראָפּ פֿון אויבן די גאַנצע סמעטענע און מיר זאָגט ער, אַז מען האָט נאָך גאָר ניט פֿאַר-דינט? גיי, רוף אים קנאַקניסל! עס קאָן ניט זײַן, מאַך איך צו זיך אַליין. סטייטש, היתכן?... איך באַגיי מיך מיט אַ מענטשן טאַקע נאָר ווי מיט אַן אייגענעם. לאַז דאָס מיר אַקעגנקומען, וואָס איך ווינטש אים, זאָל ער מיר אַפּטאָן אַזאַ שפיצל! און ווידער פֿליט מיר דורך גאָר אַן אַנדער מחשבה: מילא, ריוח יאַק ריוח³⁵, איך בין אים שוין מוחל דאָס פֿאַרדינסט, ריוח והצלה יעמוד ליהודים³⁶ — גאָט זאָל העלפֿן דאָס קרן זאָל כאַטש זײַן נאַגין! און עס ווערט מיר קאַלט אין אַלע אַבריים. „אַלטער נאָר — זאָג איך צו זיך אַליין — זיך גענייט אַ בייטל, דו טיפש איינער, בהמה בצורת פֿערד! פֿאַר דעם הונדערטער בעסער געווען קויפֿן זיך פֿערדלעך אַ פֿאַר, אַשר לא פֿערדלו אַבֿו-

³⁵ (העברעיש מיט פּויליש) פּאַרדינסט ווי פּאַרדינסט. — ³⁶ טביה איז פּאַר-ליבט אין דער מגילת אסתר — די פּסוקים לאָזן אים נישט רוען.

תינו³⁷, און דאָס וועגעלע איבערגעביטן אויף אַ נאַטאַטשאַנקע מיט רעסאַרן³⁸.

— טביה, למאי טראַכטסטו עפעס גאַר ניט? — מאַכט צו מיר מיינע.

— וואָס הייסט — זאָג איך — איך טראַכט נישט? דער קאַפּ ווערט מיר אַקערשט צעפּאַלן אויף שטיקלעך טראַכטנדיק, זאָגט זי צו מיר, למאי איך טראַכט ניט!

— נישט אַנדערש — מאַכט זי — עס האָט זיך אין וועג מיט אים עפעס געטראַפּן: אַדער גולנים — זאָגט זי — זינען אים באַפּאַלן און באַנומען פֿון קאַפּ ביז פֿיס, אַדער ער איז חלילה פּאַרשלאַפּט געוואָרן, אַדער גאַר, אַל תּפּתח פּה³⁹, געשטאַרבן.

— וואָס נאָך — זאָג איך — וועסט דו אויסטראַכטן, נשמה מיינע?

נאָ דיר גאַר גולנים — זאָג איך — פּלוצעם אין מיטן דערינען? און אַליין טראַכט איך מיר: אַ קשיא, וואָס מיט אַ מענטשן קאָן זיך טרעפּן אונטערוועגנס? „דו באַדאַרפֿסט, זאָג איך צו איר, מײַן ווייב, תּמיד אויסלייגן צום ערגסטן?“ — ער איז, מאַכט זי, פֿון אַזאַ משפּחה; די מאַמע זינע, זאָגט זי, זאָל זיין אַ מליץ-יושרטע, איז ניט לאַנג געשטאַרבן נאָך גאַר אַ יוגנט, און דריי שוועסטערס, זאָגט זי, האָט ער געהאַט, זאָלן זיין ווייב אַפּגעשיידט פֿון מיר, איז איינע נאָך מיידלווייז געשטאַרבן, די אַנדערע האָט דווקא, זאָגט זי, חתונה גע- האָט, געכאַפּט אַ פּאַרקילונג אין באַד און איז געשטאַרבן, און די דריי- טע, זאָגט זי, איז תּיכף נאָכן ערשטן קימפעט אַראָפּ פֿונעם זינען, זיך געמוטשעט, געמוטשעט און געשטאַרבן... „געשטאַרבן זאָל לעבן, זאָג איך, גאַלדע, מיר וועלן אַלע, זאָג איך, שטאַרבן; אַ מענטש, זאָג איך, איז געגליכן צו אַ סטאַליער; אַ סטאַליער לעבט און לעבט און שטאַרבט, און אַ מענטש לעבט און שטאַרבט.“

בקיצור, עס איז בני אונדז געבליבן, אַז איך פּאַר זיך דורך קיין

³⁷ (פּאַלקשטייגער צו בייגן ייִדישע ווערטער נאָכן העברעאישן דיקוואַ) פּערד- פּערדלעך-פּערדל. — ³⁸ שפּרינגפּעדערס, שפּרוזשינעס אין אַ וועגעלע. — ³⁹ נישט ברענגען קיין שלעכטס פּאַרן מויל (ביים שטן).

יעהופעץ. סחורה אַ ביסל האָט זיך דערוויילע אין דער צניט צונויפֿ-געקליבן. ס'איז געוואָרן אַ היפש קרעמל פֿון קעז און פֿון פוטער און פֿון סמעטענע, פֿרימאַ⁴⁰ סחורה. מײנער האָט איינגעשפּאַנט דאָס פֿערד-און-וועגעלע און — ויסעו מסופות⁴¹, מאַכט רשי: מאַרש קיין יעהופּעץ. פֿאַרנדיק אַזוי, מרה-שחורהדיק געוויינטלעך, מיט אַ ביטער האַרץ, ווי איר קאַנט זיך פֿאַרשטעלן, איינער אַליין אין וואַלד, גייט מיר דורך דער פּוּח-הדם⁴² און עס שטעלן זיך מיר פֿאַר אַלערליי מחשבות און געדאַנקען. ״עס וועט זײַן שײַן, טראַכט איך מיר, אַז איך קום צו פֿאַרן און הייבֿ-אַן נאַכפֿרעגן אויף מײַן פֿאַרשויף, זאַגט מען מיר: מנחם-מענדל? טע-טע-טע! שטאַרק אין די פֿעדערן, סמאַ-ליעט אַ וועלט, אַן אייגענעם מאַווער⁴³, פֿאַרט אין קאַרעטעס, גאַר ניט צו דערקענען! איך נעם מיך אָן, טראַכט איך מיר, מיט האַרץ און לאַז מיך צו אים גלײַך אין שטוב אַרײַן.

טפּררו! — מאַכט מען צו מיר בײַ דער טיר נאָך און מע גיט מיר מיטן עלנבוידן אין האַרצן אַרײַן — שטופּט זיך ניט אַזוי, פֿע-טער! דאָ שטופּט מען זיך ניט.

— איך בין — זאָג איך — אַן אייגענער, טאַקע מײַן ווייבס אַ גליד-גליד-געשוועסטערקינד.

— מזל-טובֿ אײַך! — זאַגט מען מיר — שטאַרק אַנגעלייגט, פֿון דעסט וועגן — זאָגן זיי — מעגט איר, נישקשה, צוואַרטן אַ ביסל אַט אַ דאָ בײַ דער טיר, עס וועט אײַך, חלילה, גאַר ניט שאַטן... איך שטויס מיך אָן, אַז מע באַדאַרף עפעס געבן. ווי זאַגט איר? עוליים ויורדים⁴⁴ — אַז מע שמירט, פֿאַרט מען, און לאַז מיך גלײַך אַרויף צו אים אַליין.

— גוט מאַרגן אײַך — זאָג איך צו אים — ר' מנחם-מענדל! ווער? וואָס? אין אומד וואַן דבֿרים⁴⁵ — ער דערקענט מיך גאַר

ניט!

⁴⁰ (לאַטיין) ערשטקלאַסיק, — ⁴¹ טביה זעט כסדר די יידן אין מדבר... — ⁴² כוח הדמיון, פאַנטאַזיע. — ⁴³ (פּראַו) מויער, הויז. — ⁴⁴ / בראשית כ"ח, יב/ אַט רייך, אַט אַ יורד. — ⁴⁵ / תהילים י"ט, ד/ ניט זאָגן, ניט ריידן.

— וואָס דאַרפֿט איר? — מאַכט ער צו מיר.
 איך פֿאַל שײַער חלשות.
 — וואָס הייסט — זאָג איך — פֿאַני, איר דערקענט שוין ניט,
 זאָג איך, קיין קרובֿ? טביה הייס איך.
 — אַ? — מאַכט ער — טביה? עפעס קענטלעך דער נאַמען...
 — קענטלעך? — מאַך איך צו אים — אפֿשר איז אַנך קענט-
 לעך — זאָג איך — מנין ווייבס בלינצעס, דערמאַנט זיך נאָר
 אַקערשט, מיט אירע קנישעס, צרות־קנידלעך, ווערטוטן?...
 און צוריק פֿליט מיר דורך אַ געדאַנק פֿונקט קאַפּויר: איך קום־
 אַרײַן צו מנחם־מענדלעך, טראָגט ער מיר אַקעגן דעם ברייטן שלום
 עליכם.
 — אַ גאַסט! אַ גאַסט! זיצט, ר' טביה, וואָס מאַכט איר עפעס,
 וואָס מאַכט אנער ווייב? איך קוק שוין אַרויס אויף אַנך. איך וויל
 מיך מיט אַנך צערעכענען.
 — און ער נעמט און שיט מיר אָן אַ פֿול היטל מיט האַלבע
 פֿריאַלן.

— דאָס — זאָגט ער — איז דאָס פֿאַרדינסט און דאָס קרן —
 זאָגט ער — בלייבט שטיין; וויפֿל מיר וועלן פֿאַרדינען, וועלן מיר
 זיך צעטיילן אויף דער האַלב, גלייך אויף גלייך. חלק פֿחלק, חצי שלי
 וחצי שלך, מיר הונדערט, אַנך הונדערט, מיר צוויי הונדערט, אַנך
 צוויי הונדערט, מיר דריי הונדערט, אַנך דריי הונדערט, מיר פֿיר
 הונדערט, אַנך פֿיר הונדערט... אין געדאַנקען כאַפּ איך אַ דרימל און
 זע נישט, ווי מנין בחור שלאָגט זיך דערווייל אַראָפּ פֿונעם שליאַך⁴⁶
 אין אַ זייט, פֿאַרטשעפעט דאָס וועגעלע ביי אַ בוים און עס דערלאַנגט
 מיר אַ זעץ פֿון הינטן, עס פֿליען אַזש פֿונקען פֿון די אויגן. „גם זו
 לטובה, זאָג איך צו מיר אַליין, דאַנקען גאַט, וואָס כאַטש ניט צע-
 בראַכן קיין אַקס...“

בקיצור, געקומען קיין יעהופּעץ און קודם־כל אַפּגעזעצט דאָס
 ביסל מילכיקס גיך און געשווינד, ווי געוויינטלעך, לאַז איך מיך זוכן

⁴⁶ ברייטער וועג, שאַסי.

דעם נפש מננעם. איך דריי מיך ארום א שעה, און צוויי, און דריי, והילד אינגו — איך זע אים נישט! איך הייב־אָן אָפּשטעלן מענטשן, נאָכפֿרעגן: „צי האָט איר ניט געהערט, צי האָט איר ניט געזען איי־נעם אַ יידן, וואָס הייסט מיט זיין ליבן נאָמען מנחם־מענדל?“

— אויב — זאָגן זיי — ער הייסט מנחם־מענדל, מעג מען עסן פֿון זיין פֿענדל... נאָר דאָס אַליין אין קאָרג — זאָגן זיי — מנחם־מענדלס זינען דאָ אַ סך אויף דער וועלט.

— איר מיינט מסתמא — זאָג איך — זיין פֿאַרמעלי⁴⁷? לאָז מיך אַזוי וויסן ביז — זאָג איך — מיט איינעם, אַז בסך־הכל — זאָג איך — אויב איר ווילט וויסן, רופֿט מען אים אין דער היים, אין קאָסרילעווקע, הייסט דאָס, גאָר אויף זיין שוויגערס נאָמען, מנחם־מענדל לאה־דוואָסיס. נאָר וואָס דאַרפֿט איר מער? — זאָג איך — זיין שווער איז שוין גאָר אַ באַטאַגטער⁴⁸ ייד, הייסט ער אויך אויף איר נאָמען, ברוך־הערש לאה־דוואָסיס. און אַפֿילו זי אַליין, לאה־דוואָסי מיין איך, הייסט אויך לאה־דוואָסי ברוך־הערש לאה־דוואָסיס. הינט פֿאַרשטייט איר שוין?

— פֿאַרשטיין פֿאַרשטייען מיר — זאָגן זיי — נאָר דאָס איז נאָך אַלץ נישט גענוג. וואָס איז זיין געשעפֿט? — זאָגן זיי — מיט וואָס פֿאַרנעמט ער זיך איינער מנחם־מענדל?

— מיט וואָס ער פֿאַרנעמט זיך? — זאָג איך — ער האַנדלט דאָ מיט האַלבע פּריאַלן — זאָג איך — עפעס בעס־מת⁴⁹, פּאַטיווילעוו, קלאַפּט — זאָג איך — דיפּעשן ערגעץ אַהין, קיין פעטערבורג, קיין וואַרשע...

— אַ! — מאַכן זיי צו מיר און קאַטשען זיך פֿאַר געלעכטער. — מיינט איר ניט אַט יענעם מנחם־מענדל, וואָס האַנדלט מיט יקנה״ז? גייט, זינט מוחל, אַריבער — זאָגן זיי — אַהינצו, אויף יענער זינט, דאָרט לויפֿן־אָרום האָזן אַ סך, און אייערער אויך בתוכם...

⁴⁷ /אוקראַניש/ פּערסאָנאַליע, פּרטים וועגן אַ מענטשן, פּאַרמעל. — ⁴⁸ (פון העברעיש: באַ בימים) אַ באַיאַרטער, עלטערער מענטש. — ⁴⁹ מאַכנדיק אַ גראַם צום וואָרט בעט (אַראַפּ, געפּאַלן), באַקומט זיך חוזק, ווי בעס־מת.

— מער מע לעבט, מער עסט מען — טראכט איך מיר — נאָ דיר גאָר האָזן? יקנה"ז!

איך גיי-אַריבער אַהין, אויף יענעם טרעטאַר⁵⁰ — יידן, קיין עין-הרע, ווי אויף אַ יאַריד. ס'איז אַן ענגשאַפֿט, קוים וואָס איך שטופּ מיך דורך; מע לויפֿט ווי משוגעים, דער אַהין, דער אַהער, איינער איי-בערן אַנדערן. ס'איז אַן עולם התוהו. מע רעדט, מע שרייט, מע מאַכט מיט די הענט: פּאַטיווילעוו... פֿעסט, פֿעסט!... געכאַפּט בנים וואָרט... אַרבינגערקט און אַדערויף... וועט זיך קראַצן... מיר קומט קאַר-טאַזש⁵¹... ביסט אַ גרויסער פּאַרך... אַט צעשפּאַלט מען דיר דעם קאַפּ... שפּני אים און אין פנים... זע נאָר, געקוילעט די קאַפּאַטע... אַ שיינער שפּעגעלאַנט... אַנזעצער!... משרת!... אין טאַטנס טאַטן!... עס האַלט כּמעט בני פּעטש... „ויבֿרח יעקבֿ, מאַך איך צו מיר אַליין, אַנט-לויף, טביה, אַט כּאַפּסט דו אַ פּאַטש! נו, נו, קלער איך מיר, גאַט איז אַ פּאַטער, שמואל-שמעלקי איז זיין דינער, יעהופּעץ איז אַ שטאַט און מנחם-מענדל איז אַ פּאַרדינער! אַט אַ דאָ אַ טראַכט איך — כּאַפּט מען גליקן, האַלבע פּריאַלן? אַט אַ דאָס אַ הייסט בני זיי מע מאַכט געשעפֿטן? אַז אַך און וויי איז דיר, טביה, מיט דינע מסחרים!"

בקיזור, איך שטעל מיך אָפּ נעבן אַ גרויס פֿענצטער מיט אַרויס-געשטעלטע הויזן אַ סך און דערזע דורך דעם אַפּשיין פֿונעם גלאַז מנין שמעיה בעל-פּרנסה. עס האָט זיך מיר אַפּגעריסן אין האַרצן, אַז איך האָב אים דערזען. ס'איז מיר פּרחה-נשמתו⁵² געוואָרן! וווּ איך האָב ערגעץ אַ שונא און וווּ איר האָט אַ שונא — זאַלן מיר אים דער-לעבן זען אין אַזאָ הולך, ווי מנחם-מענדל: וואָס מיר קאַפּאַטע? ווער מיר שטיוול? און אַ פנים — טאַטעניו, אַ שענערן לייגט מען אין דער ערד אַרײַן. — „נו, טביה, כּאַשר אַבֿדתי אַבֿדתי⁵³ — ביסט אין דער ערד, טראַכט איך מיר, מעגסט זיך שוין געזעגענען מיט די עטלעכע

⁵⁰ טראַטואַר, זייטנוועג אין גאַס, פאַר פּוסגייערס. — ⁵¹ מעקלעריי, קאַמיי-סיאַן. — ⁵² מדרש ביי מתן-תורה / ס'איז ביי אים אַרויסגעפּלויגן די נשמה. — ⁵³ מגילת אסתר ד', טז / אַלץ איינס בין איך אַ פּאַרלורענער.

גראָשנס, עס איז שוין, ווי זאָגט איר: לא דובים ולא יער 54 — נישט קיין סחורה, ביט קיין געלט, נאָר גלאַט אַזוי צרות...
 ער פֿון זיין זינט איז, אַ פנים, אויך שטאַרק מַבֿולבל געוואָרן, מחמת מיר זינגען ביידע געבליבן שטיין ווי צוגעקאוועט, נישט אויס-צוריידן קיין וואָרט אַפֿילו, און נאָר געקוקט און געקוקט ווי די האַנען זיך גלייך אין די אויגן אַרײַן, ווי איינער רעדט: פֿאַרוויסט און פֿאַר-פֿינצטערט זינגען מיר ביידע געוואָרן, מיר מעגן ביידע נעמען טאַר-בעס און גיין איבער די הייזער!... ר' טביה — מאַכט ער צו מיר שטיל, קוים וואָס ער רעדט, און די טרערן וואָרגן אים — ר' טביה! אָן מזל, הערט איר, זאָל מען גאָר, זאָגט ער, ביט געבוירן ווערן אויף דער וועלט! איידער, זאָגט ער, אַזאָ לעבן... הענגען, זאָגט ער, גנאָטעווען 55... און מער קאָן ער קיין וואָרט ביט ריידן, „אוודאי, מאַך איך צו אים, ביסטו ווערט, מנחם-מענדל, פֿאַר אַזאָ מעשה, מע זאָל דיך אַנידערלייגן אַט אַ דאָ, זאָג איך, אין מיטן יעהופּעץ, און ברכוש גדול דיר אַרײַנצימבלען אַזוי פֿיל, אַז דו זאָלסט דיך דערזען מיט דער באַבע צייטל פֿון יענער וועלט. באַרעכן, זאָג איך, דו אַליין, וואָס האָסטו געטאַן? האָסטו גענומען, זאָג איך, אַ גאַנצע שטוב מיט לעבע-דיקע נפֿשות, צער-בעלי-חיים נעבעך, גאָט די נשמה שולדיק, און האָסט זיי איבערגעקוילעט דעם האַלדז אָן אַ מעסער! גוואַלד, זאָג איך, מיט וואָס וועל איך קומען אַצינדערט אַהיים צו מיין ווייב און קינד דער? אַדרבא, זאָג שוין דו אַליין, קוילער איינער, גולן, רוצח!“ — אמת — מאַכט ער צו מיר, אַנגעשפּאַרט זיך צו דער וואַנט — אמת, ר' טביה, גאָט זאָל מיר אַזוי העלפֿן... „דער גיהנום, זאָג איך, נאָר איינער, דער גיהנום איז דאָך קאַרג פֿון דײַנעט וועגן!“ — אמת, זאָגט ער, ר' טביה, אמת, גאָט זאָל מיר אַזוי העלפֿן! איידער אַזאָ לעבן, זאָגט ער, איידער אַזאָ לעבן, ר' טביה... און לאָזט-אַראָפּ דעם קאַפּ.

איך שטיי און באַטראַכט אים, דעם שלימזל, ווי ער שטייט אַזוי

⁵⁴ /מלכים ב, ב', כד, נאָכן מדרש/ נישט קיין בער און נישט קיין וואַלד (סי'היבט זיך נישט אָן). — ⁵⁵ (רוסיש) פֿון קנוט, נאַגייקע, קאַנטשיק.

דעם קאפ אראפ, צוגעשפארט צו דער וואַנט, דאָס היטל אויף אַ זינט, יעדער זיפֿן און יעדער קרעכץ — עס רינטט־אויס אַ שטיק האַרץ. „טאָ, זאָג איד, אַז מע וויל שמועסן דאָס אייגענע ווידער צוריק, פֿאַר־שטייט מען גאַנץ גוט, דו ביסט אפשר אין דעם אויך גאַט די נשמה שולדיק! וואָרעם לאַמיר באַרעכענען די זאָך אַרום און אַרום מיט אַ ממה־נפֿשד: איד זאָל קלערן, זאָג איד, אַז דיין שלעכטיקייט האָט דאָס געטאָן, איז דאָך עס נאַריש. ביסט דאָך געווען, זאָג איד, אַ שותף גלנץ מיט מיר, אַ מחצה־שכרניק⁵⁶. איד האָב אַרבינגעלייגט געלט, דו האָסט געגעבן שכל, אַז אַך און וויי איז מיר! דיין מין איז אַודאי געווען, ווי זאָגט ער, לחיים ולא למוות. אַז, עס האָט זיך אויסגעלאָזט אַ בוי־דעם? מסתמא איז ניט באַשערט. ווי זאָגט איר: אַל תתהלל ביום מחר⁵⁷ — אַ מענטש טראַכט און גאַט לאַכט. למאן, זאָג איד, נאַרעלע, אַט האָסטו מנין מסחר, איז, דאָכט זיך, גאָר אַ קאַראַנט געשעפֿט. פֿון דעסט וועגן, אַז ס'איז באַשערט געווען, זאָג איד, ניט הינט געדאַכט, פֿאַר אַ יאָרן אָסיען⁵⁸, עס זאָל זיך בני מיר, ניט פֿאַר דיר געדאַכט, אַנידערלייגן אַ בהמה, אַ מציאה געווען אויף טריפֿהס אַ פֿוֿציקער, און טאַקע באַלד נאָך איר אַ טעלעצע⁵⁹ אַ רויטע, קיין צוואַנציק קער־בלעך וואַלט איד פֿאַר איר ניט גענומען — נו, האָבן דען עפעס גע־האַלפֿן דערבני חכמות? אַז סע גייט ניט, זאָג איד, מאַכט מקי־בית — מע! איד וויל דיך גאָר ניט פֿרעגן, זאָג איד, וווּ איז מנין געלט; איד פֿאַרשטיי שוין אַליין, וווּ מנין געלט שטעקט, מנין בלוטיק געלט; ווי און ווינד איז מיר! ס'איז אַרביין אין אַ מקום קדושה, זאָג איד, ערגעץ אין אַ יקנה־זל, אין אַ נעכטיקן טאַג. און ווער איז שולדיק, ווען ניט איד אַליין, וואָס האָב מיך געלאָזט אַניבריידן גרינגע פֿייגעלעך, שמינ־דריקעס, שמאַכטעליאַקעס⁶⁰? געלט, ברודער, באַדאַרף מען, זאָג איד, פֿאַרהאַרעווען, פֿאַרשוואַרצט און אויסגעריסן ווערן! פעטש, זאָג איד, ביסטו, טביה, ווערט, פעטש ווי האַלץ! נאָר וואָס העלפֿט איצ־

⁵⁶ דער וואָס קריגט אַ העלפט פֿון פֿאַרדינסט. — ⁵⁷ משלי כ"ז, א/ באַרים זיך גישט מיטן מאַרגנדיקן טאַג! — ⁵⁸ (רוסיש) האַרבסט. — ⁵⁹ קעבל. — ⁶⁰ פּוצזאַכן וואָס האָבן קיין ווערט גישט.

טער מײַן געשריי? ווי אין פסוק שטייט געשריבן: צעקה הנערה⁶¹ — שרײַ צעזעצטערהייט! שכל און חרטה — די ביידע זאכן קומען תמיד צו שפעט. ניט באשערט, זאג איך, טײַה זאל זײַן אַ נגיד. ווי זאגט איוואן: נע בולאָ או מעקיטע הראשע אי נע בודע⁶². מסתמא, זאג איך, הייסט גאָט אַזוי. ה' נתן וה' לקח, מאַכט רשי — קום, ברודער, וועלן מיר נעמען, זאג איך, צו ביסלעך בראַנפֿון!...

*

אַט אַזוי, פאַני שלום עליכם, האָט זיך אויסגעלאָזט פֿון אַלע מײַ-נע חלומות אַ בוידעם! און איר מײַנט אפֿשר, אַז איך האָב מיר אַזוי שטאַרק גענומען צום האַרצן, וואָס איך האָב פֿאַרלוירן מײַן געלט? לאָם איך אַזוי רײַן זײַן פֿון שלעכטס! מיר ווייסן דאָך יאָ וואָס אין פסוק שטייט: לי הכסף ולי הזהב⁶³ — געלט איז בלאַטע! דער עיקר איז דער מענטש, דאָס הייסט, אַז דער מענטש איז אַ מענטש. נאָר וואָס זשע דען האָט מיך געקרענקט? דער חלום וואָס ער איז אַוועק-געגאַנגען. עס האָט זיך מיר געוואָלט, אוי האָט זיך געוואָלט, זײַן אַ נגיד, כאַטש אויף אַ ווײַלע! נאָר עס העלפֿט דען דערבײַ חכמות? ווי זאָגט דער פֿרק: בעל כרחך אַתּה חײ⁶⁴ — מיט גוואַלד לעבסטו און מיט גוואַלד צערניסטו אַ פֿאַר שטיוול. דו, טײַה, זאָגט גאָט, באַדאַרפֿסט אין זײַנען האָבן קעז און פוטער, נישט קײן חלומות. אײַ, וואָס? בטחון? האַפֿענונג? אַדרבא, וואָס מער צרות מער בטחון, וואָס מער קבצן מער האַפֿענונג. ווּראַייה?... נאָר מיר דאַכט, איך האָב מיך הײַנט אַ ביסל פֿאַררעדט; צײַט פֿאַרן, קלערן מכוח געשעפֿט, ווי זאָגט איר, כל האַדם כּוֹחֵב⁶⁵ — אײַטלעכער האָט זיך זײַנע מכות. זײַט מיר געזונט און האָט אַ גוטן תּמיד!

⁶¹ /דברים כ"ב, כו/ דאָס מיידל האָט געשרייען... (אין פעלד, אין וואַלד). —
⁶² נישט געווען בײַ מעקיטען קײן געלט און סײַנעט ניט זײַן, (אוקר' ווערטל). —
⁶³ /חגי ב', ח/ מיר געהערט דאָס זילבער און מיר געהערט דאָס גאַלד (זאָגט גאָט). — ⁶⁴ /פרקי אבות ד, ט/ קעגן דיין ווילן לעבסטו. — ⁶⁵ /תהילים קט"ז, יא/ יעדער מענטש זאָגט ליגן.

היינטיקע קינדער

געשריבן אין יאר 1899

—אקעגן דעם וואָס איר זאָגט: הַנְּטִיקֶע קינדער. בנים גדלתי ורוממתי¹ — גיי, האָב זיי, ווער פֿאַרשוואַרצט, זיי זיך מַפְקִיר פֿון זייערט וועגן, האַרעווע טאָג ווי נאַכט! וואָס איז? מע מיינט, טאַמער אַזוי און אַפֿשר אַזוי. איטלעכער נאָך זיין השגה און נאָך זיין פֿאַרמעגן. צו בראַצקין, געוויינטלעך, וועל איך ניט אַנשלאָגן. נאָר איך זאָל מיך שוין אין גאַנצן אַראַפֿלאָזן — בין איך אויך ניט מחויב, וואַרעם אַליין בין איך אויך ניט אַבי ווער, כִּלְעַבְן. און אַרויסקומען קומען מיר אַרויס, ווי מַנְן ווייב, זאָל לעבן, זאָגט, אויך נישט פֿון קיין שנידערס און ניט פֿון קיין שוסטערס. האָב איך גערעכנט, אַז איך וועל מיט מַנְי-נע טעכטער געוויס אויסשפּילן. פֿאַר וואָס? ערשטנס, האָט מיך גאַט געבענטשט מיט שיינע טעכטער, און אַ שיינ פנים, זאָגט איר דאָך אַליין, איז אַ האַלבער נדן. והשנית, בין איך דאָך עפעס הַנְּטִיקֶע מיט גאַטס הילף, ניט דער טביה וואָס אַמאַל. קאָן איך דאָך שוין גרייכן צום שענסטן שידוך אַפּילו אין יעהופּעץ — האַ, ווי זאָגט איר? איז דאָך אַבער פֿאַראַן אַ גאַט אויף דער וועלט, אַן אל רחום וחנוּן, וואָס באַווייזט זיינע גרויסע ווונדער און מאַכט מיט מיר זומער און ווינטער, אַרויף און אַראַפֿ. מאַכט ער צו מיר:

— טביה, רייד זיך נישט אַנז קיין נאַרישקייטן און לאַז זיך די וועלט פֿירן ווי זי פֿירט זיך!...

¹ / ישעיה א', ב / קינדער האָב איך דערצויגן און דערהויבן.

הערט, וואָס עס קאָן זיך פֿאַרלויפֿן אויף דער גרויסער וועלט. און ביי וועמען טרעפֿן זיך אַלע גליקן? ביי טביה שלימזל. בקיצור, צו וואָס זאָל איך אַנך מאַרדן זיין? איר געדענקט דאָך מן הסתם וואָס מיך האָט געטראָפֿן, ניט היינט געדאַכט, די מעשה מיטן קרוֹב מיינעם, מנחם־מענדל, ימח שמו וזכרו, ווי שייך מיר האָבן זיך אויסגעהאַנדלט אין יעהופּעץ, מיט די האַלבע פּריאַלן און מיט די פּאַטאָוילעווער אַקציעס, אַזאַ יאַר אויף מיינע שונאים! איך האָב דענסטמאַל אַנגעלייגט די וועלט, ווי איז מיר! געמיינט ס'איז אַן עק, אויס טביה און אויס מילכיקס! „נאַר איינער! — זאָגט צו מיר איך מאַל די אַלטע מיינע — גענוג צו זיין פֿאַרזאָרגט, דו וועסט דערמיט גאַר ניט מאַכן! דו וועסט זיך נאַר אָפּעסן דאָס האַרץ, און גענוג. עלע־היי גולנים זיינען אויף אונדז אַנגעפֿאַלן און צוגענומען... דו גיי זיך בעסער דורך, זאָגט זי, קיין אַנאַטעווקע, צו לייזער־וואַלף דעם קאַב. ער באַדאַרף דיך, זאָגט ער, נייטיק האָבן“.

— וואָס איז דאָרטן? וואָס באַדאַרף ער מיך אַזוי נייטיק? אויב ער מיינט, זאָג איך, די מאורע בהמה אונדזערע, מעג ער נעמען אַ שטעקן און אַרויסשלאָגן זיך פֿונעם קאַפּ. — וואָס איז אַזוינס? — מאַכט זי צו מיר — די מילך, וואָס מע האָט זיך אָן פֿון איר, מיטן קעז און פּוטער? — נישט צוליב דעם, זאָג איך, נאַר גלאַט אַזוי; ערשטנס, איז פשוט אַן עבירה אַזעלכעס אַוועקצוגעבן אויף דער שחיטה, אַ צער־בעלי־חיים. ביי אונדז שטייט געשריבן אין דער היי־ליקער תורה...

— אָבער גענוג דיר שוין, טביה! די גאַנצע וועלט, זאָגט זי, ווייסט, אַז דו ביסט אַ ייד פֿון תורה. פֿאַלג מיך, אַ ווייב, גיי זיך דורך צו לייזער־וואַלף. אַלע דאַנערשטיק, זאָגט זי, ווען אונדזער צייטל קומט אין יאַטקע אַריין נאָך פֿלייש, לאַזט ער זי נישט לעבן.

— זאַלסט זאָגן — זאָגט ער — דעם טאַטן, ער זאָל קומען צו גיין, איך באַדאַרף אים נייטיק האָבן...

בקיצור, מע באַדאַרף פֿאַלגן אַ מאַל, ווי זאָגט איר, אַ ווייב אויך. בין איך זיך מיישׂב און לאַז מיך אַננריידן, און קום צו גיין צו לייזער־

וואָלפֿן קיין אַנאַטעווקע, אַ ווערסט דריי פֿון אונדז, און טרעף אים
נישט מסתמא אין דער היים.

— וווּ איז ער ערגעץ? — טו איך אַ פֿרעג אַ קאַרנאַסע? יידענע,
וואָס דרייט זיך אַרום אין שטוב.

— אין פּראַיעקט! — מאַכט די קאַרנאַסע — מע קוילעט אַן
אַקס פֿון גאַנץ פֿרי אָן. ער באַדאַרף באַלד אַנקומען...

איך דריי מיך אַרום איינער אליין אין שטוב און הייב־אָן צו באַ-
טראַכטן לייזער־וואַלפֿס באַלעבאַטישקייט — קיין עין־הרע, אַ גוטס
אויף אַלע מנינע ליבע; אַ שאַפֿע מיט קופּער, מע וועט זי נישט אויס-
קויפֿן מיט קיין קיין קערבלעך; אַ סאַמאָוואַר און נאָך אַ סאַמאָוואַר,
און אַ טאַץ אַ מעשענע, און נאָך איינע אַ וואַרשעווער; און לייכטערס אַ
פּאַר זילבערנע; און כוסות מיט כוסהלעך געגילדטע; און אַ חנופה-
לעמפל אַ געגאַנס; און נאָך זאַכן, שמאַכטעליאַקעס אַן אַן עק. רבּונו
של עולם! — טראַכט איך מיר — ווי דערלעב איך אַזאַ גוטס ביי מני-
נע קינדער, זאַלן געזונט זיין!... אַזאַ בר־מזל ווי דער קצב־איו גענוג,
וואָס ער איז אַזוי ריך, באַדאַרף ער האָבן זיין אייגנס אין גאַנצן צוויי
קינדער, שוין אויסגעגעבענע, און נאָך בלייבן אַן אַלמן אויך דערצו!...

בקיזור, גאַט האָט געהאַלפֿן, עס עפֿנט זיך די טיר און עס קומט-
אַריין לייזער־וואַלף אין פעס, מלא רציחה אויפֿן שוחט. ער האָט אים
גאַר אומגליקלעך געמאַכט. פֿאַרשניטן אַן אַקס, אַ דעמב די גרויס,
פֿאַרכאַפט זאַל ער ווערן! איבער אַ קלייניקייט אים טריפֿה געמאַכט,
געפֿונען אַ סירכהלע³ אויף דער לונג, ווי אַ שפּילקע־קעפּל די גרויס,
אַינגעזונגען זאַל ער ווערן!

— גאַט העלף, ר' טביה! — מאַכט ער צו מיר — וואָס איז די
מעשה, וואָס מע קאַן אַנך גאַר נישט דעררופֿן זיך? וואָס מאַכט אַ
ייד? — וואָס זאַלן מיר מאַכן? — זאַג איך — מע מאַכט און מע
מאַכט און מע האַלט — זאַג איך — נאָך אַלץ פֿון פֿאַרנט, ווי אין

² מיט אַ נעזל, פֿאַרדרייט, ווי ביי אַ הון. — ³ פעלער (ביי בהמות, עופות).

פסוק שטייט: לא מעוקצך ולא מדובֿשך⁴ — נישט קיין געלט, נישט קיין געזונט, נישט קיין לייב און לעבן.

— איר זינדיקט, ר' טביה, — מאַכט ער צו מיר — וועדליק אַנך איז געווען אַמאַל, ניט היינט געדאַכט, זענט איר דאָך איצט, קיין עין־הרע, אַ גבֿיר.

— וואָס מיר פֿעלט — זאָג איך — צו דעם, וואָס איר מיינט, מעגן מיר דאָס ביידע פֿאַרמאַגן... נאָר גאָר נישט, דאַנקען גאָט דער־פֿאַר. ס'איז פֿאַראַן, זאָג איך, אַ גמרא: אַסכּוֹרדא דמסקנתא דקרוּסא רסמכתא⁵...

און אין האַרצן טראַכט איך מיר: זאָלסט אַזוי זיין מיט דער נאָז, קצבֿניאַק, ווי ס'איז גאָר פֿאַראַן אַזאַ גמרא אויף דער וועלט... „איר זענט — מאַכט ער צו מיר — תמיד דאָ מיט דער גמרא: גוט איז אַנך, ר' טביה, אַז איר קענט אין די קליינע אותיות. נאָר צו וואָס ניצן עס — זאָגט ער — חכמות, לומדערניצען?⁶ לאַמיר בעסער שמועסן מכות אונדזער געשעפֿט. זיצט, ר' טביה! — מאַכט ער צו מיר און טוט אַ געשריי — לאַז זיין טייט!“

און עס וואַקסט־אויס ווי פֿון אונטער דער ערד די קאַרנאַסע ידענע, כאַפט דעם סאַמאָוואַר, ווי דער רוח דעם מלמד, און אַוועק אין קיך אַרײַן. „אַצינד, מאַכט ער צו מיר, אַז מיר זינען דאָ אַליין, אונטער פֿיר אויגן, קאַנען מיר שמועסן עסק. די מעשה, זאָגט ער, דערפֿון איז אַזוי: איך האָב שוין מיט אַנך, ר' טביה, לאַנג געוואַלט ריידן. איך האָב צו אַנך באַפֿוילן דורך אַניער טאַכטער, וויפֿל מאַל געבעטן איר זאָלט זיך מטריח זיין; פֿאַרשטייט איר מיך, איך האָב געוואַרפֿן אַן אויג...“

— איך ווייס — זאָג איך — אַז איר האָט געוואַרפֿן אַן אויג, נאָר ס'איז אומזיסט — זאָג איך — אַניער טירחה, עס וועט נישט גיין, ר' לייזער־וואַלף, עס וועט נישט גיין.

⁴ / מדרש בלק, פרשה ב' / נישט פון זיין שטאָך, נישט פון זיין האַניק. —
⁵ (אויטגעטראַכט, אויף חזוק מאַכן, אין אַראַמישן סטיל; אַזאַ גמרא איז אַבער נישטאַ). — ⁶ (אַנגעבליך) פון לומדות — לומדעריי.

- פֿאַר וואָס עפעס? — מאַכט ער צו מיר און קוקט אויף מיר
ווי דערשראָקן.
- פֿאַר שבת... — זאָג איך — איך קאָן באַשטיין, עס זאָל נאָך
געווערן אַ ביסל, דער טיך ברענט ניט.
- למאָי — זאָגט ער — זאָלט איר וואַרטן, אַז איר קאָנט אויס-
פֿירן באַלד?
- דאָס — זאָג איך — איז איין מאָל אַוועק; און וועגט —
זאָג איך — איז גלאַט אַ רחמנות, אַ צער-בעלי-חיים.
- קוק אים אָן ווי ער מאַכט אַנשטעלן! — זאָגט לייער-וואַלף
מיט אַ געלעכטערל — עמעצער זאָל זיך דערבנן, וואָלט ער געמעגט
שווערן, אַז זי איז ביי אַנדן איין-און-אַינציקע! מיר דאָכט, איר האָט
זי אָן עין-הרע גענוג, ר' טביה!...
- לאָזן זיי זיך שוין האַלטן — זאָג איך — ווער ס'איז מיך מקנא,
דער לאָז אַליין נישט האַבן...
- מקנא? ווער — זאָגט ער — רעדט פֿון מקנא? אַדרבה, —
זאָגט ער — ווייל זיי זינגען ביי אַנדן אָן עין-הרע געראַטענע, דערפֿאַר
ווייל איך טאַקע, איר פֿאַרשטייט צי ניין? פֿאַרגעסט נאָר נישט, ר'
טביה, וואָס אַנדן קען דערפֿון אַרויסקומען!
- אַוודאי, אַוודאי — זאָג איך — פֿון אַנערע טובות, ר' לייער-
וואַלף, קאָן טאַקע האַרט ווערן דער קאַפּ; ווינטער אַ שטיקל אַנז,
דאָס ווייסן מיר שוין לאַנג — זאָג איך — נאָך פֿון אַמאָל...
- ע! — מאַכט ער צו מיר זיס-צוקערדיק — וואָס גלייכט איר
ר' טביה, פֿון אַמאָל ביז היינט? אַמאָל איז געווען עפעס אַנדערש, און
היינט איז ווידער אַנדערש; עפעס ווערן מיר דאָך שטיקלעך מחותנים,
האָ?
- וואָס פֿאַר אַ מחותנימשאַפֿט? — זאָג איך.
- געוויינטלעך — זאָגט ער — מחותנים!
- וואָס מיינט איר — זאָג איך צו אים — ר' לייער-וואַלף, פֿון
וואָס ריידן מיר?

— אדרבא — זאגט ער — זאגט שוין איר, ר' טביה, פון וואס ריידן מיר?

— וואס הייסט — זאג איך — מיר ריידן דאך פון דער מאורע בהמה מיינע, וואס איר ווילט ביי מיר קויפן?

— כא-כא-כא! — מאכט ער און ווערט צעגאסן פאר געלעכטער — ס'איז נישקשה פון א בהמה, און נאך א מאורע דערצו, כא-כא-כא! — וואס זשע דען האט איר געמיינט, ר' לייזער-וואלף? אדרבה, זאגט, וועל איך אויך לאכן.

— פון איינער טאכטער — מאכט ער צו מיר — פון איינער צייט-לען ריידן מיר דאך די גאנצע צייט! איר וויסט דאך, ר' טביה, אז איך בין, ניט פאר אייך געדאכט, געבליבן אן אלמן, האב איך מיך מיישב געווען; וואס באדארף איך זוכן אין דער פֿרעמד דאס גליק, נאך האבן צו טאן מיט שדכנים, רוחות און שדים? אָמער, אָט זינגען מיר דאָ ביידיע אויפֿן אָרט. איך קען אײַך, איר קענט מײַך, דאָס קרן אליין איז מיר אויך געפֿעלן. איך זע זי אלע דאָנערשטיק ביי מיר אין יאָטקע. אַ פֿאַר מאָל אַ רײד געטאָן מיט איר. וויזנט-אויס, נישקשה, אַ שטילע. און איך אליין בין, קיין עין-הרע, ווי איר זעט, אַ שטיקל באַלעבאָס. ס'איז דאָ אַ שטוב אָן אייגענע, און קלייטלעך אַ פֿאַר, און באַלעבאָטישקייט, ווי איר זעט, נישט צו פֿאַרזינדיקן, און אַ ביסל פֿעל אויפֿן בוידעם אויך. און אַ ביסל געלט אין קאַסטן אויך. וואָס באַ-דאַרפֿן מיר, ר' טביה, די ציגנערשע שטיק, בריהן זיך, חכמהן זיך? אָמער, נעמט מען און מע שלאָגט-צו אַ האַנט, איינס-צוויי-דריי? איר פֿאַרשטייט צי ניין?...

בקיצור, אז ער האָט מיר אויסגערעדט אָט אַ דאָס אַ, בין איך געבליבן זיצן אָן לשון, ווי איינער בשעת מע קומט און מע זאָגט אים אַן פּלוצעם אַ בשורה, לכתחילה איז מיר אַפֿילו דורכגעפֿלויגן אַ מחשבה: לייזער-וואָלף... צייטל... ער האָט שוין אַזוי קינדער ווי זי... נאָר באַלד האָב איך זיך אליין אָפּגעשלאָגן: סטניטש, אַזאָ גליק! אַזאָ גליק! עס וועט דאָך איר זיין גוט, ווי די גאַנצע וועלט! אַנ, טאַמער איז ער נישט אַזאָ צעוואָרפֿענער פֿאַרשוין? איז דאָס היינטיקע יאָרן, פֿאַר-

קערט, די גרעסטע מעלה, ווי זאגט מען: אדם קרוֹב לעצמו ⁷ — אז מען איז גוט פֿאַר יענעם, איז מען שלעכט פֿאַר זיך. איין חסרון נאָר, וואָס ער איז אַ ביסל צו פּראָסטלעך... נו, מילא, קען דען איטלעכער זיין אַ יודע-ספֿר? קאָרג פֿאַראַן נגידיים, פֿיננע מענטשן אין אַנאַטעווקע, אין מאָזעפּעווקע און אַפֿילו אין יערוּשָׁלַיִם, וואָס ווייסן נישט קיין צלם פֿאַר קיין אַלף ⁸; פֿון דעסט וועגן, אַז ס'איז באַשערט, לאָם ⁹ איך האָבן אַזאַ יאָר, וואָס פֿאַר אַ כּבוֹד זיי האָבן אויף דער וועלט, ווי אין פרק שטייט: אַם אין קמח אין תּוֹרָה ¹⁰, דאָס דיסט, די תּוֹרָה ליגט אין קאַסטן און חכמה — אין קעשענע...

— נו, ר' טביה — מאַכט ער צו מיר — וואָס שווינגט איר?
— וואָס זאָל איך שרײַען — זאָג איך צו אים פּלומרשט, ווי איך קווענקל מיך — דאָס איז, ר' לייזער-וואַלף, פֿאַרשטייט איר מיך, אַזאַ ענין, וואָס מע באַדאַרף אים גוט באַקלערן אַרום און אַרום. ס'איז עפעס נישט קיין קאַטאַוועסל... — זאָג איך — דאָס ערשטע קינד בני מיר!

— אַדּרְבָּה — מאַכט ער — ווייל ס'איז דאָס ערשטע קינד בני אַינך. איר וועט שוין — זאָגט ער — נאָך דעם, אַם-יִרְצֶה-הַשֵּׁם, קאָ-נען חתונה מאַכן די אַנדערע טאַכטער אויך. און שפּעטער, מיט דער צייט, די דריטע, איר פֿאַרשטייט צי ניין?

— אָמֵן, גַם אַתֶּם! — זאָג איך — חתונה מאַכן איז קיין קונץ נישט, דער אייבערשטער זאָל נאָר צושיקן — זאָג איך — איטלעכן באַזונדער זײַן זיווג...

— ניין! — מאַכט ער — נישט דאָס מיין איך, ר' טביה. איך מיין עפעס אַנדערש גאָר. וואָרעם קיין נדן, ברוך-הַשֵּׁם, פֿאַר אַינער צייט-לען באַדאַרפֿט איר שוין ניט. און אויסקליידן זי צו דער חתונה, אַלץ וואָס אַ מיידל באַדאַרף, דאָס נעם איך אויף זיך. און אַינך — זאָגט ער — וועט מסתמא דערפֿון אויך עפעס אַרײַנפֿאַלן אין בײַטל אַרײַן...

⁷/סנהדרין ט"ז א מענטש איז גענטער צו זיך אליין. — ⁸/פֿאַלקלאָר/
קענען גישט קיין צורת-אות, פֿאַרבייטן איינס אויף ס'אַנדערע. — ⁹לאַמיר. —
¹⁰/פרקי אבות ג', כא/ נישטאָ קיין מעל — נישטאָ קיין תּוֹרָה.

— פֿע, — מאַך אײך צו אים — איר רעדט דאָך עפעס גאַר, איר זאָלט מיר מוחל זײן, טאַקע ווי אין יאַטקע! וואָס הייסט אין בײַטל אַרײַן? פֿע! מײַן צײַטל איז חלילה נישט אַזעלכע, אײך זאָל זי פֿאַרקױפֿן פֿאַר געלט, פֿע-פֿע!

— אַז פֿע איז פֿע! — מאַכט ער צו מיר — אײך האָב געמײנט אַדרבה ואַדרבה. נאָר אַז איר זאָגט פֿע, לאַז זײן פֿע! אַז אײך איז ליב איז מיר נײַחא! דער עיקר — זאָגט ער — עס זאָל זײן וואָס גיכער. אײך מײַן טאַקע באַלד, ווי זאָגט מען, אַ באַלעבאַסטע אין שטוב אַרײַן. איר פֿאַרשטייט צי נײַן?

מהיכא תיתי! — זאָג אײך — אין מיר איז קײן מניעה, מע באַדאַרף דאָך אײבערריידן מיט מײַן פֿלוניטע — זאָג אײך — אין אַזעלכע זאַכן, האָט זי די דעה. נישט קײן קלײניקײט! ווי רשי מאַכט: רחל מַבְכָּה על בניה ¹¹ — אַ מאַמע איז אַ פֿאַקרישקע ¹². הײַנט זי אַלײן — זאָג אײך — צײַטל מײַן אײך, באַדאַרף מען אײך אַ פֿרעג טאָן. ווי זאָגט מען דאָס? אַלע מחותנים האָט מען מיטגענומען אױף דער חתונה און דעם חתן האָט מען געלאָזט אין דער היים...

— בלאָטע! — זאָגט ער — פֿרעגן באַדאַרף מען גאַר? דערצײלן ר' טבֿיה, קומען אַהיים און דערצײלן אַזוי און אַזוי, און שטעלן אַ חופּה, אַ וואָרט און צװײ און אַ מאַהריטש ¹³! — זאָגט דאָס נישט, זאָג אײך, זאָגט דאָס נישט, ר' לײזער-וואַלף, אַ מײַדל איז נישט קײן אַלמנה, חלילה.

— געוויינטלעך — זאָגט ער — אַ מײַדל איז אַ מײַדל, ניט קײן אַלמנה. אַט דערפֿאַר טאַקע באַדאַרף מען — זאָגט ער — בײַ צײַטנס דערפֿון רײַדן, מחמת הלבשה, פֿאַרשטייט איר, דאָס, יענן, לאַקש, בוידעם, ציבעלע, און דערווײלע — זאָגט ער — לאַמיר, ר' טבֿיה, נעמען צו קאַפלעך לחיים! האַ צי נײַן?...

— מהיכא תיתי — זאָג אײך — פֿאַר וואָס ניט? וואָס געהער זיך אַן שלום צו מחלוקת? ווי זאָגט ער: אַדם איז אַ מענטש און בראַנפֿן

¹¹ /רמיהו ל"א, טו/ רחל באַוויינט אירע קינדער. — ¹² אַ שטערצל, אַ דעקל צו אַ טאַפּ. — ¹³ אַ טרונק בראַנפֿן, שנאַפּס, אַ לחיים.

איז בראַנפֿן. ס'איז פֿאַראַן — זאָג איך — בײַ אונדז אַ גמרא... און האַק אים אַרײַן אַ גמרא איינע און די אַנדערע, אַ נעכטיקן טאָג, פֿון שײַר-השײַרים און פֿון חד-גדיא...

בקיצור, מיר האָבן אַינגענומען דעם ביטערן טראַפֿן, פּכתוֹב, ווי גאָט האָט געבאַטן! די קאַרנאַסע האָט דערווייַלע געבראַכט צו טראַגן דעם סאַמאַוואַר און מיר האָבן געמאַכט צו גלעזלעך פּונש. פֿאַרבּראַכט גאָר פֿריילעך, געווינטשעוועט, געשמועסט, געפּלאַפּלט אַלץ פֿונעם שידוך, פֿון דעם און פֿון יענעם, און ווידער אַ מאָל פֿונעם שידוך.
— איר ווייסט דען, ר' לייזער-וואַלף — זאָג איך — וואָס פֿאַר אַ באַרליאַנט דאָס איז?

— איך ווייס — זאָגט ער — גלייבט מיר, אַז איך ווייס. איך זאָל ניט וויסן — זאָגט ער — וואַלט איך גאָר ניט גערעדט!
און מיר ריידן אַזוי ביידע אין איינעם. איך שרײַ:
— אַ באַרליאַנט, אַ דימענט! איר זאָלט נאָר וויסן, ווי אַזוי זי צו שאַנעווען, נישט אַרויסבאַווייזן דעם קצב...
און ער:

— האָט קיין מורא ניט, ר' טביה; וואָס זי וועט עסן בײַ מיר אין דער וואַכן, האָט זי בײַ אײַך נישט געגעסן יום-טובֿ...
— עט, — זאָג איך — עסן איז אויך אַן עסק? דער נגיד — זאָג איך — עסט נישט קיין רענדלעך, דער אַרעמאַן עסט נישט קיין שטיינער; איר זנט אַ פּראַסטער מענטש — זאָג איך — פֿאַרשטייט איר ניט ווי צו שאַצן איר בריהשאַפֿט, איר חלה-באַקן. אירע פֿיש, ר' לייזער-וואַלף, אירע פֿיש! מע באַדאַרף — זאָג איך — האָבן אַ זכיה...

און ער ווידער:

— ר' טביה, איר זנט, איר זאָלט מיר מוחל זײַן, שוין אויסגע-וועפט, ר' טביה, איר קענט נישט קיין מענטשן, ר' טביה, איר קענט מיך נישט!...

און איך ווידער:

— אויף איין וואָג גאַלד און אויף דער אַנדערער צייטלען. הערט

שלום עליכם

איר, ר' לייזער-וואַלף, איר זאָלט אַפֿילו פֿאַרמאָגן אַנערע, זאָג איך, רי"ש אלפים, זנט איר אויך נישט ווערט איר פיאטעז!...

און ער ווידער:

— גלייבט זשע מיר, ר' טביה, איר זנט אַ גרויסער נאַר, כאַטש איר זנט עלטער פֿון מיר!...

בקיצור, מיר האָבן אַ פנים אַוועקגעשריגן אַט אַזוי אַ אַ היפשע ווַנלע און זננען געוואָרן רעכט מבוסמדיק¹⁴, וואָרעם אַז איך בין געקומען אַהיים, איז שוין געווען שפעטלעך אין דער נאַכט און די פֿיס זננען מיר געווען ווי געפענטעט... מײַן ווייב, זאָל געזונט זיין, האָט אַבער באַלד דערקענט אין מיר, אַז איך בין פֿאַרקנאַקט, און האָט מיר געגעבן אַ וויסטן פעטשאַטעק¹⁵, ווי איך בין ווערט.

— שאַ ביזער זיך ניט, גאַלדע! — זאָג איך צו איר גאַנץ פֿריילעך און עס גלוסט זיך מיר אַזש גיין טאַנצן.

— שרײַ ניט, נשמה מײַנע, עס קומט אונדז מזל-טובֿ!

— מזל-טובֿ? אַ וויסטער מזל-טובֿ! — זאָגט זי — האָסט שוין

פֿאַרווינדיקט די מאורע בהמה, לייזער-וואַלפֿן זי פֿאַרקויפֿט?

— נאָך ערגער! — זאָג איך.

— אויסגעביטן — זאָגט זי — אויף אַן אַנדערע? אַפּגענאַרט

לייזער-וואַלפֿן, אַ רחמנות נעבעך?

— נאָך ערגער! — זאָג איך.

— נו, רייד שוין — זאָגט זי — ווערטער! קוק-אַן, ווי מע

באַדאַרף בײַ אים קויפֿן אַ וואָרט!

— מזל-טובֿ דיר, גאַלדע — זאָג איך נאָך אַ מאָל — מזל-טובֿ

אונדז בידן! אונדזער צייטל איז אַ פּלה געוואָרן!

— אויב אַזוי — זאָגט זי — ביסטו דאָך טאַקע גוט פֿאַרקלאַפּט,

גאַר נישט אויף קאַטאַוועס, רעדסט פֿונעם וועג! האָסט, אַ פנים,

געמאַכט — זאָגט זי — אַ רעכטע כּוסה!

— אַ כּוסה — זאָג איך — האָבן מיר מיט לייזער-וואַלפֿן

¹⁴ עס „שמעקט“ פֿון זיי, אַנגערונקען, שיכורלעך, בגילופין. — ¹⁵ אַנהייב.

געמאכט און צו גלעזלעך פונש האבן מיר מיט לייזער-וואַלפֿן גענו-
מען, נאָר ביי די געדאַנקען — זאָג איך — בין איך נאָך. הנה, זיי וויסן,
גאַלדע ברודער, אָו אונדזער צייטל איז אין אַ גוטער, אַ מזלדיקער
שעה אַ פֿלה געוואָרן פֿאַר אים אַליין, פֿאַר לייזער-וואַלפֿן!

און איך האָב איר איבערגעגעבן די גאַנצע מעשה פֿון אָנהייב
ביזן סוף, ווי אַזוי, און וואָס, און ווען, און פֿון אַלץ, וואָס מיר האָבן
גערעדט. נישט דורכגעלאָזט קיין האָר אַפֿילו.

— הערסטו, טביה — זאָגט צו מיר מנן ווייב — גאָט זאָל
מיר טאַקע אַזוי העלפֿן וווּ איך וועל מיך קערן און ווענדן — זאָגט
זי — ווי דאָס האַרץ האָט מיר געזאָגט, אָו דאָס, וואָס לייזער-וואַלפֿ
האָט דיך גערופֿן, איז ניט אומזיסט. נאָר וואָס זשע דען? איך האָב
מורא געהאַט דערפֿון צו טראַכטן, טאַמער חלילה לאָזט זיך אויס אַ
בוידעם. איך דאַנק דיר, גאַטעניו — זאָגט זי — איך דאַנק דיר,
האַרצעדיקער פֿאַטער געטרייער, סע זאָל טאַקע נאָר זיין אין אַ גוטער
שעה, אַ מזלדיקער, זי זאָל זיך עלטערן מיט אים אין עושר און אין
פֿבֿוד. וואָרעם פֿרומע-שרה, זאָל זיין אָפֿגעשיידט פֿון מיר, האָט געהאַט
ביי אים עפעס ניט אַזאַ גוטע וועלט; זי איז, זאָל מיר מוחל זיין,
נישט אַקעגן נאַכט דערמאַנענדיק, געווען אַ ידענע אָו אַינגעגעסענע,
נישט געקאַנט אויסקומען מיט קיינעם, גאָר נישט דאָס, וואָס אונדזער
צייטל, איר צו לענגערע יאָר. אַ דאַנק דיר, אַ דאַנק דיר, גאַטעניו!
נו, טביה — זאָגט זי — וואָס האָב איך דיר געזאָגט, דו לעקיש
איינער? באַדאַרף זיך אַ מענטש זאַרגן? אָו ס'איז באַשערט — זאָגט
זי — קומט דאָס אַליין אין שטוב אַריין...

— דאָס אַוודאי — זאָג איך — ס'איז דאָך אַ בפֿירושער פֿסוק...
— וואָס טויג מיר דײַן פֿסוק? — זאָגט זי — מע באַדאַרף זען
גרייטן זיך צו דער חתונה. קודם-פֿל אויסרעכענען — זאָגט זי —
לייזער-וואַלפֿן אַ צעטל, וואָס צייטל באַדאַרף האָבן צו דער חתונה.
מילא פֿון פֿאַוילע¹⁶ — זאָגט זי — איז ניטאַ וואָס צו ריידן. זי
האָט נאָך ניט קיין פֿאַדעם גרעט, זאָלסט זאָגן, אַ פֿאַר זאָקן אַפֿילו.

¹⁶ וויסציג, אונטעררוועש, איינשיט, בעטגעוואַנט, אויסשטייער.

הינט — זאגט זי — מלבושים, איינס א זינדנס צו דער חופה און איינס א וועלנס אויף זומער, דאס אנדערע אויף ווינטער, און פלא-טיעס¹⁷ א פאר, און קליידלעך אונטערשטע, און מאנטלעך — זאגט זי — וויל איך, זי זאל האבן צוויי: איינעס א בארנוס מיט קעץ¹⁸ אויף אין דער וואכן און איינעס א גוטן מיט שליאמעס¹⁹ אויף שבת. הינט עפעס שטיוועלעך, מיט קולקעס, שטאליקעלע²⁰, א גארסעט, הענטשקעלעך, נאזטיכלעך, א זאנטיקל און די איבעריקע זאכן דארטן, וואס א מיידל באדארף האבן הינטיקע צייטן...

— ווי קומט דאס צו דיר — זאג איך — גאלדע סערדצע, דו זאלסט וויסן פון אזעלכע שמאכטעליאקעס?

— וואס איז? — זאגט זי — איך בין נישט געווען צווישן מענטשן? צי איך האב אפשר ניט געזען ביי אונדז אין קאסרילעווקע, ווי אזוי מע גייט אנגעטאן ביי לייט? דו — זאגט זי — לאז מיר! איך וועל שוין אליין מיט אים אלצדינג ריידן. לייזער-וואלף — זאגט זי — איז, נישקשה, א ייד א נגיד. ער וועט מסתמא אליין אויך ניט וועלן, אז די גאנצע וועלט זאל האבן מיט אים צו טאן. אז מען עסט חזיר, לאז כאטש רינען איבער דער בארד...

בקיזור, מיר האבן אזוי אוועקגערעדט ביזן וויסן טאג אריין. — נעם-צונויף — זאג איך — מנין ווייב, דאס ביסל קעז און פוטער און לאם איך פארן דערווייל קיין בויבעריק, עס איז טאקע אלצדינג שייך און פנין ארום און ארום, נאר דאס געשעפט — זאג איך — קאן מען נישט פארבייגן אויף א זייט. ווי שטייט דארטן? הנשמה לך²¹ — די וועלט איז אויך א וועלט, און גאנץ פרי, כלחוד השור²², עס איז נאך געווען טונקל, האב איך איינגעשפאנט דאס פערד-אין-וועגעלע און בין אוועק קיין בויבעריק, געקומען קיין בויבעריק אויפן מארק — אהא! — (ס'איז דען פאראן א סוד ביי

¹⁷ קליידער (וואס נעמען-ארום דעם גאנצן קערפער). — ¹⁸ פוקסן-וויידלעך. — ¹⁹ באפוצונגען מיט פוטער. — ²⁰ מיט הויכע קנאפל, ווי אויף שטאלצן. — ²¹ פון סליחות: די נשמה געהערט צו דיר. — ²² במדבר כ"ב, ד' ווי נאר דער אקס נעמט עסן (דאס גראז פון פעלד).

יידן?) מע ווייסט שוין אלצדינג און מע שטעקט אפ מזל-טוב פֿון אלע זינטן:

— מזל-טוב אייך, ר' טביה! ווען האָבן מיר, אס-ירצה-השם,

א חתונה?

— מיט מזל זאלט איר — זאָג איך — לעבן! עס קומט-אויס, ווי מע זאָגט: דער טאָטע איז נאָך גאַר נישט געבוירן געוואָרן, איז שוין דער זון אויסגעוואַקסן אויפֿן דאָך.. — בלאָטע! — זאָגן זיי — עס וועט אייך גאַר נישט העלפֿן, ר' טביה. משקה מוזט איר שטעלן.

קין עין-הרע, אַזאָ גליק, אַ שמאַלצגרוב!

— די שמאַלץ רינט-אויס — זאָג איך — די גרוב בלייבט-איבער.

נאָר פֿון דעסט וועגן — זאָג איך — קאָן מען קין חזיר ניט זיין און פֿון חברה ניט אָפּשטיין. אַט פֿאַרטיק איך מיך אָפּ מיט אלע מנינע יעהופּעצער באַלעבאַטים — זאָג איך — וועט זיין אַ גלעזל משקה און פֿאַרבניסן, חי-געלעבט און אַן עק, דאָס הייסט: צהלה וטמחה²³ — הוליע קבצן!...

בקיצור, אָפּגעפֿאַרטיקט זיך מיט מנין מסחר, גיך און געשווינד, ווי געוויינטלעך, האָב איך גענומען מיט גוטע ברידער צו ביסלעך לחיים, צוגעוויינטשעוועט זיך איינס דעם אַנדערן, ווי עס געהער צו זיין, און איך האָב מיך אויפֿגעזעצט און בין אוועק אַהיים לעבעדיק-פֿריילעך, גאַר בגילופֿין, פֿאַרנדיק אַזוי אין וואַלד, זומער-לעבן, די זון באַקט, נאָר פֿון ביידע זינטן וואַלד דער שאַטן פֿון ביימער, דער ריח פֿון די סאַסנעס, מחיה-נפֿשות. צי איך מיך אויס ווי אַ גראַף אין וועגעלע, לאַז-נאָך מנין חברה-מאַן די לייצעס: גיי שוין, זאָג איך צו אים, זי מוחל, אליין, דער וועג דאַרף דיר שוין זיין באַקענט — און אליין צעלאָז איך מיך אויף אַ קול און זינג מיר אַ ניגונדל. אויפֿן האַרצן איז עפעס יום-טובֿדיק; עס זינגט זיך שטיקלעך פֿון ימים-נוראים: „ויאתיו“, „וכל מאמינים שהוא“ און פֿון „הלל“. איך קוק מיר אַהין אַרויף, אין הימל אַרײַן, און די געדאַנקען-מחשבות פּלאַנטען זיך דאָ אויף דער ערד. השמים שמים — די הימלען

²³ / מגילת אסתר ח', טו / לוסטיק און פריילעך.

זינען פֿאַר גאַט, והאַרץ — און די ערד, אזוי טראַכט איך מיר, האָט ער אוועקגעגעבן לְבַנֵי אֲדָם²⁴ — צו די קינדער פֿון מענטשן, זיי זאלן זיך שלאָגן קאַפּ אין וואַנט, זיך ריַסן ווי די קעץ פֿאַר גרויס ראַסקאַש²⁵, שלאָגן זיך פֿאַר גבאות, פֿאַר „ששי“ און פֿאַר „מפֿטיר“... לאַ המתים יהללו יה, מכות פֿאַרשטייען זיי, ווי מען באַדאַרף גאַט לויבן פֿאַר די טובות, וואָס ער טוט מיט זיי, ואַנחנוּ אַבער מיר, אַרעמע לַיִט, איין טאַג אַ גוטן, אז מיר האָבן, דאַנקען מיר און לויבן גאַט און זאָגן: אַהֲבֵתִי — איך האָב אים ליב גאַט, וואָרעם ער הערט צו מיין קול און מיין געבעט, ער נייגט צו מיר זיין אויער, בשעת אַפֿוֹנִי²⁶ — עס רינגלט מיך אַרום פֿון אַלע זיַטן דלות, צרות, שלעק-פורעניותן; דאָס פֿאַלט אַ בהמה אין מיטן העלן טאַג, דאָס טראַגט אַן דער גוטער יאָר אַ קרובֿ אַ שלימזל, אַ מין מנחם-מענדל פֿון יערוּשָׁלַיִם, נעמט-צו דאָס לעצטע חיות, און איך מיין שוין בחפֿזי²⁷: אַן עק, די וועלט איז שוין געפֿאַלן, כל האָדס כּוֹזֵב²⁸ — ניטאָ קיין אמת אויף דער וועלט, וואָס טוט גאַט? שיקט ער אַריין לייזער-וואַלפֿן אַ מחשבה, ער זאל נעמען מיין צייטלעך ווי זי שטייט און גייט. דערום זאָג איך צוויי מאַל אַודך²⁹ — איך וועל דיר לויבן, גאַטעניו, וואָס דו האָסט זיך אַרומגעקוקט אויף טבֿיהן און געקומען מיר צו הילף, איך זאל האָבן כּאַטש אַ שטיקל נחת פֿון מיין קינד, אַז איך וועל קומען צו איר צו גאַסט, אַם-ירצה-השם, זי טרעפֿן אַ באַלעבאַסטע אויף אַלעם גרייטן, פֿולע שאַפֿעס מיט גרעט, פֿולע שפּיזאַרנעס מיט פּסחדיקן שמאַלץ און מיט אַננגעמאַכטס, פֿולע שטינגן מיט עופֿות, גענדז און קאַטשקעס... פּלוצעם צעלאָזט זיך דאָס פֿערדל מנינס אַראַפֿ-אַבאַרג, און איידער איך הייבֿ-אויף דעם קאַפּ

²⁴ / תהילים קט"ו, טז / טביה זאָגט אין לשון קודש נאָר טיילן פון פּסוק, אין ייִדיש — אַלץ. — ²⁵ (רוסיש) לוקסוס. — ²⁶ / תהילים קט"ו, ג / פון „עס האָבן מיך אַרומגערינגלט“, מאַכט טביה „עס רינגלען מיך אַרום“. — ²⁷ אין אַנגסט, איבערגעאיילט, אומבאַרעכנט. — ²⁸ טביה, וואָס איז די אַרנטלעכקייט אַליין, האַלט אין איין זאָגן, וואָס אין תהילים שטייט, אַז אַלע מענטשן זיינען פּאַלש. — ²⁹ / תהילים קי"ט, כא / איך דאַנק דיר (אין הלל זאָגט מען דעם פּסוק צוויי מאַל).

א קוק טאָן, וווּ איך בין אין דער וועלט, ליג איך שוין אויף דער ערד מיט אַלע ליידיקע טעפלעך און קריגלעך, און דאָס וועגעלע אויף מיר! קוים מיט צרות, מיט ליידין אַרויסגעקאַראַטשקעט⁸⁰ זיך און אויפגעשטאַנען אַ צעבראַכענער, אַ צעהרגעטער. לאָז איך אויס מײַן ביטער האַרץ צום פֿערדל. אַנגעזונקען זאַלסטו ווערן! ווער אַט דיך געבעטן, שלימזל, באַווייזן אַ בריהשאַפֿט, אָז דו קאַנסט לויפֿן באַרג-אַראָפּ? האַסט דאָך מיר שיער, זאָג איך, אומגליקלעך געמאַכט, דו, אַשמדאָי! און איך האָב אים אַנגעטיילט וויפֿל ס'איז אין אים אַרײַן. מײַן בחור האָט, אַ פנים, אַליין פֿאַרשטאַנען, אָז ער האָט דאָ פֿאַרשטיפֿט אַ מיאוסע מעשה, געשטאַנען אַראָפּגעלאָזט די מאַרדע, כאַטש מעלק אים אויס. „כאַפט דיך דער וואַטעמאַכער“, זאָג איך צו אים און מאַך צו רעכט דאָס וועגעלע, נעם-צונויף די פֿלים און הלך לעולמו — פֿאַר ווייטער. נישט קיין גוטער סימן, זאָג איך צו זיך אַליין. איך האָב מורא, צי עס האָט זיך נישט געטראָפֿן אין דער היים עפעס אַ נײַ אומגליק...

פֿך הוה, איך פֿאַר-אַפּ נאָך אַ ווערסט צוויי, שוין ניט ווייט פֿון דער היים, דערזע איך אין מיטן שליאַך גייט גלײַך אַקעגן מיר אַ מענטש אין געשטאַלט פֿון אַ נקבֿה. איך פֿאַר-צו נענטער, קוק מיך אַנז; צייטל!... איך ווייס נישט פֿאַר וואָס, נאָר עס האָט זיך מיר אַפגעריסן אין האַרצן, אָז איך האָב זי דערזען. איך שפּרינג-אַראָפּ פֿונעם וואַגן:

— צייטל, ס'איז דו? וואָס טוסטו דאָ?

פֿאַלט זי מיר ניט אויפֿן האַלדז מיט אַ געוויין?

— גאָט איז מיט דיר, זאָג איך — טאַכטער מײַנע, וואָס וויינסטו?

— אוי, — זאָגט זי — טאַטע, טאַטע!...

און באַוואַשט זיך מיט טרערן.

עס איז מיר פֿינצטער געוואָרן אין די אויגן און פֿאַרקלעמט ביים

האַרצן.

⁸⁰ אַרויסגעקאַכן, אַרויסגעדרייט זיך (מיט גרויסע אַנשטרענגונגען).

— וואָס איז דיר, טאַכטער? זאָג מיר, וואָס איז דיר געשען?
— זאָג איך צו איר און נעם זי אַרום, גלעט זי, האַלדו זי, קוש זי,
און זי אין איין קול:

— טאַטע, טאַטע, האַרציקער, געטרײער! — זאָגט זי — דעם
דריטן טאָג אַ שטיקל ברויט... האָב רחמנות — זאָגט זי — אויף
מײַנע יונגע יאָר!...

און פֿאַרגײט זיך פֿאַר געוויינ, קאָן מער קיין וואָרט נישט אויס-
ריידן. אַז אַך און וויי איז מיר, טראַכט איד. איך שטויס מיך שוין,
וואָס דאָ איז, דער רוח האָט מיך אַוועקגעטראָגן קיין בויעריק!

— וואָס באַדאַרף מען וויינען? — זאָג איך צו איר און גלעט זי
בײַם קאַפּ — נאַרעלע, וואָס באַדאַרף מען וויינען? ממה-נפֿשך —
זאָג איך — ניין איז ניין! מע וועט דיר מיט גוואַלד, חלילה, קיינער
נישט אָנהענגען אַ לונג-און-לעבער אויף דער נאַז. מיר האָבן — זאָג
איד — געמיינט דײַן טוֹבָה טאַקע. געוואַלט ווי צום בעסטן. אלא,
ס'איז דיר ניט צום האַרצן, וואָס זאָל מען טאָן? מסתמא — זאָג איך —
איז ניט באַשערט..

— אַ דאַנק דיר — זאָגט זי — טאַטע, לאַנג לעבן זאָלסטו!
און פֿאַלט מיר ווידער אויפֿן האַלדו און הייבט ווידער אָן צו קושן
מיך און וויינען, גיסן מיט טרערן.

— אָבער לאָז שוין זײַן גענוג געוויינט! — זאָג איך — הכל הַבֿל
— קרעפלעך עסן קאָן אויך נמאס ווערן. קריך — זאָג איך — אין
וואָגן אַרײַן און לאַמיר פֿאַרן אַהיים! די מאַמע — זאָג איך — וועט
דאַרטן איבערטראַכטן מי יודע וואָס!

בקיצור, מיר האָבן זיך ביידע אַרײַנגעזעצט אין וואָגן אַרײַן
און איך האָב אָנגעהויבן איינצושטילן זי מיט רייד, אַהין, אַהער. די
מעשה דערפֿון, זאָג איך, איז דאָך אַזוי: מיר האָבן, זאָג איך, דערבײַ
חלילה קיין שום שלעכטע מחשבֿה נישט געהאַט. גאָט איז יודע דעם
אמת. מיר האָבן געוואַלט, ווי זאָגט ער, לעת-צרה באַוואַרענען אַ
קינד, אַז עס לאָזט זיך נישט, מסתמא, זאָג איך, הייסט גאָט אַזוי,
נישט באַשערט, זאָג איך, דיר, טאַכטער מײַנע, קומען אויפֿן גרייטן.

ווערן אַ באַלעבאַסטע אויף אַל דאָס גוטס, און אונדז אַ שטיקל נחת דערלעבן, זאָג איך, אויף די עלטערע יאָרן, פֿאַר אונדזער האַרעוואַניע, זאָג איך, טאָג ווי נאַכט אין דער טאַטשקע אַנגעשפּאַנט, קיין גוטע מינוט, נאָר דלות, נאָר דחקות, נאָר שלים-שלים-מזל אַרום און אַרום!...

— אוי, טאַטע — זאָגט זי צו מיר ווידער מיט אַ געוויין — איך וועל מיך שטעלן — זאָגט זי — פֿאַר אַ דינסט, ליים וועל איך טראָגן, ערד וועל איך גראָבן!...

— וואָס וויינסטו, נאַריש מיידל — זאָג איך צו איר — איך זאָג דיר דען עפעס, נאַרעלע? צי איך האָב טענות צו דיר? גלאַט — זאָג איך — ס'איז ביטער און פֿינצטער, רייד איך מיר אויס דאָס האַרץ, שמועס איך מיך אויס מיט אים, מיטן רבונג של עולם, ווי אַזוי ער פֿירט מיט מיר. ער איז — זאָג איך — אַן אַב הרחמן, האָט רחמנות אויף מיר, פֿיננט זיך אויס קעגן מיר, זאָל ניט שטראַפֿן פֿאַר די רייד — זאָג איך — רעכנט זיך ווי מיט אַ טאַטן, און גיי, שריי חיוקיים! נאָר מסתמא — זאָג איך — באַדאַרף אַזוי זיין. ער איז אויבן, אין דער הויך — זאָג איך — און מיר זינען דאָ, אין דער ערד, טיף, טיף אין דער ערד, מוזן מיר זאָגן, אַז ער איז גערעכט און זיין משפט איז גערעכט. וואָרעם אַז מיר זאָלן וועלן שמועסן טאַקע דאָס אייגענע ווידער צוריק, בין איך דען נישט קיין גרויסער נאַר? וואָס שריי איך? וואָס פֿילדער איך? וואָס הייסט — זאָג איך — איך, קליין ווערעמל, וואָס פּוּזשע-אַרום דאָ אויף דער ערד, וואָס אַ מינדסט ווינטעלע, אַז גאַט וויל נאָר, מאַכט פֿון מיר אַ תּל-עולם אין איין כּהרף-עין, שטעל איך מיך אַרויס מיט מנין נאַרישן שכל און וויל אים זאָגן דעות, ווי אַזוי צו פֿירן דאָס וועלטל זינס? מסתמא, אַז ער הייסט אַזוי, באַדאַרף זיין אַזוי. וואָס העלפֿט דאָ טענות? פֿערציק טעג — זאָג איך — אַזוי שטייט געשריבן ביי אונדז אין די הייליקע ספֿרים, פֿערציק טעג פֿאַר דעם איידער ס'קינד ווערט באַשאַפֿן ביי דער מוטער אין בויך קומט אַ מלאַך און שרייט-אויס: בת פּלוני לפּלוני, לאַז טביהס טאַכטער נעמען געצל בן זרחן, און לייזער-וואַלף דער

קצב לאז מוחל זיין פארן ערגעץ אנדערש זוכן זיך זיין גלייכן, זינס וועט אים נישט אנטלויפן. און דיר — זאג איך — לאז גאט צושיקן דיין זיווג, נאר עפעס א רעכטס, און וואס צום גיכסטן, אמן, פן יהיה רצון — זאג איך — די מאמע זאל כאטש אזוי גיט שרייבן, איך וועל שוין פון איר כאפן א גוטן פסק!...

בקיבור, מיר זינען געקומען אהיים, אויסגעשפאנט דאס פערדל און אוועקגעזעצט זיך ביי דער שטוב אויפן גראז עפעס צוטראכטן אן עצה, אויסקלערן פאר מיין ווייב א מעשה פון טויזנט-אייך-נאכט, אבי ארויס פון א צרה. פארנאכטלעך, די זון זעצט זיך; זומער-לעבן; די זשאבעס פון דער ווייטן קוואקען; דאס פערדל, געפענטעט אויף צוויי פיס, שטשיפעט גראז; די בהמהלעך, נאר וואס געקומען פון דער טשערעדע, שטייען איבער די צעבערס און ווארטן, מען זאל זיי אויסמעלקן; ארום און ארום דאס גראז שמעקט — נאר א גן-עדן; איך זיך מיר אזוי און באטראכט דאס אלצדינג און קלער מיר בשעת-מעשה, ווי קלוג דער רבונן של עולם האט דאס באשאפן דאס וועלטל זינס, אזוי אז איטלעך באשעפעניש, פונעם מענטשן ביז להבדיל א בהמה, זאל זיך פארדינען זיין ברויט — אומזיסט איז נישטא! דו, בהמה, ווילסט זיך פֿרעסן — גיי מעלק זיך, גיב מילך, זיי מפרנס א יידן מיט ווייב און קינדערלעך! דו, פֿערדל, ווילסט קנעצן — לויף אלע מאָל היין און צוריק מיט די טעפלעך קיין בויבעריק! און דאס גלייכן דו, מענטש, להבדיל, ווילסט א שטיקל ברויט — גיי, האָרעווע, מעלק די בהמות, טראָג זיך מיט די קריגלעך, שלאָג פוטער, מאַך קעז, שפּאַן דאָס פֿערדל און שלעפּ זיך אלע פֿרימאַרגן קיין בויבעריק אויף די דאָטשעס, נייג זיך און בוק זיך צו די יעהופּעצער גבירים, שמייכל צו זיי, חנפֿע זיי, קריך זיי איטלעכן באַזונדער אין דער נשמה אַרנין, גיב אַכטונג, זיי זאַלן זיין צופֿרידן, חלילה נישט אַנרירן זיי אין פֿבֿוד!... אַז, בלייבט דאָך אַ קשיא: מה נשתנה? — וווּ שטייט דאָס געשריבן, אַז טביה באַדאַרף האָרעווען פֿון זייערט וועגן, אויפֿ-שטיין גאַנץ פֿרי, ווען גאָט אַליין שלאָפֿט נאָך, וואָס איז? בכדי זיי זאַלן האָבן פּונקט צו דער קאווע אַ פֿריש שטיקל קעז און פּוטער?

ווי שטייט דאָס געשריבן, אַז איך בין מחויבֿ אויסגעריסן ווערן צוליב אַ שיטערן קרופניק, אַ קאַליש מיט גרויפן³¹, און זיי, די יעהופּעצער נגידיים, באַדאַרפֿן אויסרוען די ביינער אויף די דאַטשעס, נישט טאַן קיין האַנט אין קאַלט וואַסער און עסן דווקא געבראַטענע קאַטשקעלעך, און דווקא גוטע קנישעס, מלינצעס מיט ווערטוטן? בין איך דען נישט אַזאַ ייד ווי זיי? וואַלט דען נישט געווען קיין יושר, כּלעבן, אַז טביה זאַל זיך אַוועקזעצן כּאַטש איין זומער אויף אַ דאַטשע? אַז, ווי וועט מען נעמען קעז און פּוטער? ווער וועט מעלקן די בהמות? טאַקע זיי, די יעהופּעצער סטיקראַטן³², מיין איך... און איך צעלאַך מיד אַליין פֿון אַזאַ משוגענעם געדאַנק. ווי זאַגט די וועלט אַ ווערטל? אַז גאַט זאַל האַרען די נאַראַנים, וואַלט די וועלט געהאַט אַן אַנדער פּנים... — „אַ גוטן אַוונט, ר' טביה!" — הער איך עמעצער רופֿט מיד אַן בניים נאַמען, איך דריי מיד אַרום, איך טו אַ קוק — אַ באַקאַנטער: מאַטל קאַמזויל, אַ שנידדערינג פֿון אַנאַטעווקע.

— ברוך הבא — זאַג איך — סקאַצל קומט, מען זאַל דערמאַנען משיחן, זיין, מאַטל, אויף גאַטס ערד — זאַג איך — ווי קומסטו פּלוצעם אַהער?

— ווי איך קום? מיט די פֿיס. — מאַכט ער צו מיר און זעצט זיך אַוועק נעבן מיר אויפֿן גראַז און קוקט אַהין, ווי מנינע מיידלעך דרייען זיך אַרום מיט די טעפלעך און מיט די קריגלעך.
— איך קלייב מיד שוין לאַנג צו אייך, ר' טביה — מאַכט ער צו מיר — נאָר איך האָב אַלץ קיין צייט ניט; איין שטיקל אַרבעט אַרויסגעלאַזט, דאָס אַנדערע גענומען. איך בין מיר היינט אַליין פֿאַר זיך אַ שנידדער. אַרבעט איז פֿאַראַן, ברוך־השם, גענוג, אַלע שנידדערס זינען פֿאַרוואַרפֿן מיט אַרבעט. ס'איז ביי אונדז משך אַ זומער פֿון חתונות; בערל פֿאַנפֿאַטש מאַכט חתונה; יאַסל שייגען מאַכט חתונה; מענדל זאַיקע מאַכט חתונה; יענקל פּיסקאַטש מאַכט חתונה; משה גאַרגל מאַכט חתונה; מאיר קראַפעווע מאַכט חתונה; חיים לאַשעק מאַכט חתונה; און אַפֿילו טיהובעכע די אַלמנה מאַכט אויך חתונה!

³¹ פּערלגרויפן, גריץ מיט קאַשע. — ³² „אַריסטאָקראַטן", מישטיינס געזאַגט.

— די גאַנצע וועלט — זאָג איך — מאַכט חתונה, נאָר איך
איינער האַלט נאָך נישט דערבני. מסתמא בין איך נישט ווערט בני
גאַט...

— ניין — מאַכט ער צו מיר און קוקט אַהין, וווּ די מיידלעך
זינען — איר האָט אַ טעות, ר' טביה. איר זאָלט וועלן, וואָלט איר
אויך געהאַלטן איצט בני חתונה מאַכן, עס ווענדט זיך נאָר אין אַנך...
— דהיינו — זאָג איך — ווי אַרום? אַפֿשר מיינסטו אַ שידוך
פֿאַר מנן צייטלעך?

— ווי געמאַסטן! — מאַכט ער צו מיר.
— כאַטש עפעס אַ רעכטן שידוך? — זאָג איך און טראַכט מיר
בשעת-מעשה; עס וועט זיך שייך, טאַמער מיינט ער לייזער-וואָלף
דעם קצב...!

טשאַקנדיק און קנאַקנדיק! — ענטפֿערט ער מיר אויף שנידער-
לשון און קוקט אַלץ אַהין, וווּ די מיידלעך זינען.
— פֿון וואַנען, למשל, איז דער שידוך דינער? — פֿרעג איך אים
— פֿון וואַסערע קאַנטן? אויב ער שמעקט מיט יאַטקע — זאָג איך —
ווייל איך גאָר ניט הערן, ניט זען!
— חס וחלילה! — זאָגט ער — ער הייבט נישט אָן שמעקן
מיט יאַטקע. איר קענט אים, ר' טביה, זייער גוט...!

— איז דאָס כאַטש — זאָג איך — עפעס אַ גלייכע זאָך?
— נאָך אַ מין גלייך! — זאָגט ער — גלייך צו גלייך איז נישט
גלייך. ס'איז, ווי מע זאָגט, אַגיל ואשמח — צוגעשניטן און אויפֿ-
גענייט...!

— ווער זשע איז דער שידוך? — זאָג איך — לאַמיר האַרכן?
— ווער דער שידוך איז? — מאַכט ער און קוקט אַלץ אַהין —
דער שידוך איז, פֿאַרשטייט איר מיך, ר' טביה, טאַקע איך אַליין...
ווי ער האָט דאָס מיר נאָר אויסגערעדט, אַזוי בין איך אונטער-
געשפרונגען, ווי אַן אַפּגעברייטער, פֿון דער ערד, און ער נאָך מיר,
און אַזוי זינען מיר געבליבן שטיין איינער אַקעגן אַנדערן, אַנגע-
דראַדלט, ווי די האַנען.

— צי דו ביסט משוגע געוואָרן — זאָג איך צו אים — צי דו ביסט גלאַט אזוי אַראָפּ פֿונעם זינען? ביסט אַליין דער שדכן, אַליין דער מחותן און אַליין דער חתן, דאָס הייסט אַן אייגענע חתונה מיט אייגענע פּליי-זמר! איך האָב נאָך — זאָג איך — אַזעלכעס נישט געהערט אין ערגעץ, אַז אַ בחור זאָל זיך אַליין ריידן אַ שידוך!

— דאָס וואָס איר זאָגט, ר' טביה — מאַכט ער צו מיר — אַז איך בין משוגע, לאָזן אונדזערע שונאים משוגע ווערן? איך בין נאָך, מעגט איר מיר גלייבן, בני אַלע געדאַנקען. מע באַדאַרף גאַר נישט זיין — זאָגט ער — משוגע, אַז מע זאָל וועלן אַזער צייטלעך. אַ סימן האָט איר, אַז לייזער-וואָלף, וואָס איז דער גרעסטער נגיד בני אונדז אין שטאָט, האָט זי געוואָלט נעמען ווי זי שטייט און גייט... איר מיינט, ס'איז אַ סוד? דאָס גאַנצע שטעטל ווייסט שוין... און דאָס, וואָס איר זאָגט, אַליין אַן אַ שדכן, איז מיר אַ חידוש — זאָגט ער — אויף אַזיך; איר זינט דאָך, ר' טביה, עפעס יאָ אַ ייד וואָס קאַטאָרי קיין פֿינגער אין מויל באַדאַרף מען אַזיך נישט אַרײַנג-לייגן, איר וועט אַפּבײַסן... נאָר וואָס טויג לאַנגע שמועסן? די מעשה פֿון דער געשיכטע — זאָגט ער — איז אזוי: איך און אַזער טאַכטער צייטל האָבן זיך געגעבן דאָס וואָרט שוין לאַנג, שוין העכער אַ יאָר, אַז מיר זאָלן זיך נעמען...

אַ מעסער אין האַרצן, ווען עמעצער זעצט מיר אַרײַן, וואָלט מיר געווען אַ סך מער ניהא ווי די דאָזיקע ווערטער: ערשטנס, ווי קומט ער, מאַטל שניידער, צו טביהן פֿאַר אַן איידעם? והשנית, וואָס איז דאָס פֿאַר אַ דיבורים: זיי האָבן זיך געגעבן דאָס וואָרט, אַז זיי זאָלן זיך נעמען? — נו, און וווּ בין איך? — רוף איך מיך אַן צו אים — עפעס האָב איך אויך אַ שטיקל דעה צו זאָגן אויף מיין קינד, צי מיך פֿרעגט מען שוין גאַר נישט?

— חס וחלילה! — מאַכט ער — דערויף בין איך דאָך טאַקע געקומען אַזיך איבערריידן, אזוי ווי איך האָב דערהערט, אַז לייזער-וואָלף שדכנט זיך צו אַזער טאַכטער, וואָס קאַטאָרי שוין העכער אַ יאָר אַז איך האָב זי ליב...

— ס'א משל, — זאג איך — אז טביה האט אַ טאָכטער צייטל
און דו הייסט מאַטל קאַמוויל און ביסט אַ שננדער, הינט וואָס האַסטו
צו איר, דו זאָלסט זי פֿינט האַבן?...

— ניין, — מאַכט ער — נישט דאָס מיין איך, איך מיין גאָר
עפעס אַנדערש. איך האָב אַיך געוואָלט דערציילן, אז איך האָב ליב
אַינער טאָכטער און אַינער טאָכטער האַט מיך ליב, שוין העכער אַ
יאָר, זיך געגעבן דאָס וואָרט, מיר זאָלן זיך נעמען, האָב איך —
זאָגט ער — עטלעכע מאָל געוואָלט זיין ביי אַיך איבערריידן, נאָר
אַלץ אָפגעלייגט אויף שפעטער, ביז איך וועל מיר צונוליפֿשלאָגן
עטלעכע קערבלעך אויף אַ מאַשין, און נאָך דעם ערשט אויסקליידן
זיך, ווי עס געהער צו זיין, וואָרעם אַ ליאָדע בחורל הינטיקע ציטן
האַט צוויי קאַסטיומען מיט עטלעכע קאַמווילן...

— טפֿו זאָלט איר ווערן — מאַך איך צו אים — מיט אַינער
קינדערשן שכל! און וואָס וועט איר טאָן נאָך דער חתונה? פֿאַרוואָרפֿן
די ציין אויף די בענטאַנעס³⁸, צי דו וועסט האָדעווען זיין ווייב מיט
קאַמווילן?...

— ע, — מאַכט ער צו מיר — אויף אַיך איז מיר, ר' טביה,
אַ חידוש, איר זאָלט אַזעלכעס זאָגן! איך מיין, אז איר האַט חתונה
געהאַט, האַט איר, דאָכט מיר, קיין אייגענעם מויער נאָך נישט גע-
האַט, פֿון דעסט וועגן זעט איר דאָך... ממה־נפֿשך, וואָס עס וועט
זיין מיט פֿל ישראל, וועט זיין מיט ר' ישראל... הינט בין איך דאָך
אַ שטיקל בעל־מלאכה אויך...

בקיזור, וואָס זאָל איך אַיך דאָ לאַנג מאַריך זיין? ער האַט מיך
איבערגערעדט, וואָרעם למאַי זאָלן מיר זיך נאָרן? ווי אַזוי האַבן אַלע
ייִדישע קינדער חתונה? אז מע זאָל וועלן קוקן אויף די זאַכן, וואָלט
אונדזער גראַד קיין מאָל נישט באַדאַרפֿט חתונה האַבן... איין זאָך
האַט מיר נאָר פֿאַרדראָסן און האָב דאָס נישט געקאַנט פֿאַרשטיין
בשום אופֿן; וואָס הייסט, זיי אַליין האַבן זיך געגעבן דאָס וואָרט? וואָס
איז דאָס פֿאַר אַ וועלט געוואָרן? אַ בחור באַגעגנט זיך מיט אַ מיידל

³⁸ (אוקר') פֿאַליצעס.

און זאגט צו איר: לאַמיר זיך געבן דאָס וואָרט, אַז מיר זאָלן זיך נעמען... עפעס גלאַט הפּקר-ציבעלעס!... נאָר אַז איך האָב אַ קוק געטאָן אויף מיין מאַטלעך, ווי ער שטייט זיך אַזוי, דעם קאַפּ אַראָפּ געלאָזט, ווי אַ זינדיקער מענטש, מיינט דאָס גאַנץ ערנסט, אָן שום חכמות דערביי צו האָבן, האָב איך מיך מיישׂב געווען: לאַמיר זיך נאָר גוט באַרעכענען טאַקע דאָס אייגענע ווידער צוריק, וואָס ברעקל איך מיך אַזוי און וואָס מאַך איך דאָ אַנשטעלן? דער גרויסער מיוחס וואָס איך בין? ר' צאַצעלעס אָן אייניקל? צי די גוזמות נדן, וואָס איך גיב מיין טאַכטער? צי די הלבשה אירע, מישטיינס געזאָגט... מאַטל קאַמוויל איז טאַקע אַ שנידער, ער איז אַבער אַ גאַנץ פֿינן בחורל, אַן אַרבעטסיונג, קאָן געבן אַ ווייב ברויט, און דערצו נאָך אַן ערלעך יינגל אויך. הינט וואָס האָב איך צו אים? „טביה, זאָג איך צו מיר אַליין, מאַך נישט קיין פֿוילע תנועות און זאָג באַם, ווי אין פסוק שטייט: סלחתי כְּדָרִיך³⁴ — לאַז זיין מיט גליק!...“ יא, וואָס טוט מען אַבער מיט מיין אַלטער? איך וועל דאָך פֿון איר האָבן, ווי זאָגט ער, בסוסים וּבְגַמְלִים³⁵ — אויף שיסל און אויף טעלער! ווי אַזוי פֿירט מען זי אַרויף, אַז עס זאָל ביי איר ווערן רעכט?...

— ווייסטו גאָר וואָס, מאַטל? — רוף איך מיך אָן צו מיין חתן — דו גיי דיר אַהיים, איך וועל מיר דאָ דערווייל צו רעכט מאַכן אַליין, וואָס מע באַדאַרף, איבערשמועסן מיט דעם, מיט יענעם, ווי אין דער מגילה שטייט: והשתיה כדת³⁶ — אַלצדינג דאַרף זיין באַטראַכט, און אַם-ירצה-השם מאַרגן, אויב דו וועסט ביז דעמאָלט קיין חרטה נישט האָבן, וועלן מיר זיך מסתמא זען...

— חרטה? — מאַכט ער צו מיר — איך וועל האָבן חרטה? איך זאָל ניט דערלעבן אַוועקגיין פֿון דעם אָרט, עס זאָל פֿון מיר ווערן — זאָגט ער — אַ שטיין, אַ ביינ!...

³⁴ / במדבר י"ד, כ' / כהאב דיר פארגעבן (מוחל געווען) נאך דיין ווארט נאך (וואָס דו האָסט געבעטן). — ³⁵ / שמות ט', ג' / דברי הימים א' י"ב, מא' / מיט פערד און מיט קעמלעך. — ³⁶ / מגילת אסתר א', ח' / און דאָס טרינקען איז געווען ווי ס'דאַרף צו זיין.

— צו וואָס טויג דיר נאָך דאָס שווערן זיך, וואָס דו שווערסט זיך — זאָג איך אים — אָז איך גלייב דיר אָן אַ שְׂבוּעָה? גיי געזונט — זאָג איך — און אַ גוטע נאַכט, און לאָזן זיך דיר חלומען גוטע חלומות...

און אַליין לייג איך מיך אויך שלאָפֿן. נאָר עס נעמט מיך ניט קיין שלאָפֿן. דער קאָפּ ווערט מיר שיער ניט צעפֿאַלן אויף שטיקלעך, טראַכטנדיק אַזאַ פּלאַן און אַזאַ פּלאַן, בין איך געפֿאַלן אויף דעם רעכטן פּלאַן. וואָס זשע איז דער פּלאַן? אַט וועט איר הערן, ווי אַזוי טביה פֿאַלט אויף אַ גלייכס!

בקיצור, אַרום האַלבע נאַכט, די גאַנצע שטוב שלאָפֿט געשמאַק, דער כראָפּעט, דער פֿינפֿט, בין איך מיך מיישֿב און הייב אָן צו שריינען נישט מיט מנין קול:

— גוואַלד! גוואַלד! גוואַלד!... סע פֿאַרשטייט זיך, אָז אויף מנין גוואַלד האָט זיך די גאַנצע שטוב אויפֿגעכאַפֿט, און פֿריער פֿון אַלע־מען גאַלדע.

— גאָט איז מיט דיר, טביה — מאַכט זי צו מיר און טרייסלט מיך — שטיי־אויף! וואָס איז דיר אַזעלכעס? וואָס גוואַלדעוועסטו?... איך עפֿן־אויף די אויגן, קוק מיך אַרום פֿלומרשט אויף אַלע זינטן און רוף זיך אָן מיט אַ ציטערניש:

— וווּ איז זי ערגעץ?

— ווער איז? וועמען זוכסטו?

— פֿרומע־שרהן — זאָג איך — פֿרומע־שרה לייזער־וואַלפֿס איז דאָ נאָר וואָס געשטאַנען...

— דו רעדסט פֿון היץ — מאַכט צו מיר מנין ווייב — גאָט איז מיט דיר, טביה! פֿרומע־שרה לייזער־וואַלפֿס, זאָל זיין אָפֿגעשיידט, איז שוין לאַנג אויף דער אמתער וועלט.

— איך ווייס — זאָג איך — אָז זי איז געשטאַרבן, נאָר זי איז אַבער פֿאַרט געווען נאָר וואָס, אַט דאָ ביי מנין בעט, גערעדט מיט מיר. זי האָט מיך אַנגענומען — זאָג איך — ביים גאַרגל, מיך געוואַלט וואַרגן!...

— גאָט איז מיט דיר, טביה, וואָס פלאַפּלסטו? — מאַכט צו מיר
מײַן ווייב — עס האָט זיך דיר געקערט חלומען אַ חלום; שפּני-אויס
דרייַ מאָל און דערצייל מיר וואָס האָט זיך דיר געחלומט, וועל איך
דיר אויסלייגן צו גוטן.

— לאַנג לעבן זאָלסטו, גאַלדע — מאַך איך צו איר — וואָס
דו האָסט מיך אויפֿגעמונטערט, ווען ניט, וואָלט איך פֿאַר שרעק
געקלאַפּירט ⁸⁷ אויפֿן אָרט. גיב מיר — זאָג איך — אַ טרונק וואָסער,
וועל איך דיר דערציילן דעם חלום, וואָס האָט זיך מיר געחלומט.
נאָר בעטן וועל איך דיר, גאַלדע, זאָלסט זיך ניט שרעקן און נישט
איבערקלערן, חלילה, גאָט ווייס וואָס, וואָרעם אין די הייליקע ספֿרים
בײַ אונדז שטייט געשריבן, אַז נאָר דרייַ חלקים פֿון אַ חלום קאָן
אַמאָל מקויים ווערן און דאָס איבעריקע איז בלאַטע, שקרים וכנײַם,
נישט געשטויגן, נישט געפֿלויגן... קודם-כל — זאָג איך — האָט זיך
מיר געחלומט, אַז ס׳איז בײַ אונדז אַ שמוחה, איך ווייס ניט, צי אַ
קנס-מאָל, צי אַ חתונה, מענטשן אַ סך. יידן און ווייבער, דער רבֿ
און דער שוחט, הײַנט קלעזמאַרים... דערווייל עפֿנט זיך די טיר און
עס קומט-אַריין דיין באַבע צייטל עליו השלום... מײַן ווייב האָט
דערהערט די באַבע צייטל, איז זי שוין געוואָרן טויט ווי די וואַנט
און רופֿט זיך אָן צו מיר: „ווי אַזוי איז זי אויפֿן פנים און אין וואָס
איז זי געגאַנגען אָנגעטאַן?“... אַ פנים האָט זי — זאָג איך — אויף
אַלע אונדזערע שונאים! געל אַזוי ווי וואָס, און אָנגעטאַן, געוויינט-
לעך, אין ווייטן, אין תכריכים... „מזל-טובֿ!“ — מאַכט צו מיר די
באַבע צייטל — איך האָב נחת, וואָס איר האָט אויסגעקליבן פֿאַר אַנער
צייטלעך, וואָס זי טראָגט מײַן נאַמען, אַ פֿינעם חתן, אַ לײַטישן. ער
הייסט מאָטל קאַמוזיל, נאָך מײַן פֿעטער מרדכי און כאַטש ער איז
אַ שנידער, פֿון דעסט וועגן איז ער זייער אַן ערלעך קינד...“

— פֿון וואַנען — רופֿט זיך אָן גאַלדע — האָט זיך צו אונדז
גענומען אַ שנידער? אין אונדזער משפּחה — זאָגט זי — זײַנען

⁸⁷ (פּאַקסאָוידורק; קראַפּירן, פּלאַצן) געשטאַרבן (ווען מירעדט ביז).

פֿאַראַן מלמדים, חזנים, שמשים, קברות-יידן, און גלאַט אַזוי אַרעמע לייט, נאָר נישט, חלילה, קיין שנידערס און נישט קיין שוסטערס...

— שלאָג זשע מיך נישט איבער, גאַלדע! — זאָג איך צו איר — מסתמא ווייסט דיין באַבע צייטל בעסער פֿון דיר... אַז איך האָב דערהערט פֿון דער באַבע צייטל אַזאַ מין מזל-טובֿ, רוף איך מיך אַן צו איר: וואָס זאָגט איר עפעס, באַבעניו, אַז צייטלס חתן הייסט מאַטל און ער איז אַ שנידער, אַז בסך-הכל הייסט ער לייזער-וואַלף און ער איז גאָר אַ קצב?... „ניין, רופֿט זיך אַן די באַבע צייטל נאָך אַ מאָל, ניין, טביה! דיין צייטלס חתן הייסט טאַקע נאָר מאַטל. ער איז אַ שנידער און מיט אים וועט זי זיך עלטערן, אסירצה-השם, אין עושר און אין פֿבֿוד... רעכט, באַבעניו, זאָג איך צו איר נאָך אַ מאָל, וואָס זשע טוט מען מיט לייזער-וואַלפֿן? סטייטש, איך האָב דאָך אים ערשט נעכטן געגעבן דאָס וואָרט! — איך האָב נאָר אויס-גערעדט די דאָזיקע ווערטער, איך טו אַ קוק — נישטאַ די באַבע צייטל! אויף איר אַרט איז אויסגעוואַקסן פֿרומע-שרה לייזער-וואַלפֿס און מאַכט צו מיר כהאי לישנא: „ר' טביה! איך האָב אייך געהאַלטן תמיד פֿאַר אַן ערלעכען, פֿאַר אַ יידן מיט תורה. סטייטש, ווי קומט דאָס, איר זאָלט טאָן אַזאַ זאַך, איר זאָלט וועלן, אַז איינער טאַכטער זאָל מיר ירשנען, זיצן אין מיין שטוב, האַלטן מייןע שליסלען, אַנטאָן מיין מאַנטל, טראָגן מייןע צירונגען, מייןע פֿערל?... וואָס בין איך שולדיק, מאַך איך צו איר, איינער לייזער-וואַלף האַט אַזוי געוואַלט... „לייזער-וואַלף? — מאַכט זי צו מיר — לייזער-וואַלף וועט האָבן אַ וויסטן סוף, און איינער צייטל... אַ רחמנות נעבעך, ר' טביה, אויף איינער טאַכטער. מער ווי דריי וואָכן וועט זי מיט אים נישט לעבן. און אַז עס וועלן אויסגיין די דריי וואָכן, וועל איך קומען צו איר ביי נאַכט און וועל זי אַנגעמען ביים האַלדז אַט אַזוי אַ...“ — און מיט די ווערטער, זאָג איך, האַט מיך פֿרומע-שרה אַנגענומען ביים גאַרגל און האַט מיך אַנגעהויבן צו וואַרגן אַזוי, אַז ווען ניט דו זאָלסט מיך געווען אויפֿוועקן, וואַלט איך שוין איצטער אַנגעשפּאַרט ווייט-ווייט!... — טפֿו-טפֿו-טפֿו! — מאַכט צו מיר מיין ווייב און שפּייט-אויס

דרײַ מאָל דרײַ — אין טײַך זאָל דאָס פֿאַלן, אין דער ערד זאָל דאָס זינקען, אויף בוידעמס זאָל דאָס קלעטערן, אין וואַלד זאָל דאָס רוען, נאָר אונדז און אונדזערע קינדער זאָל דאָס ניט שאַדטן! אַ בייזער, אַ וויסטער, אַ פֿינצטערער חלום אויף דעם קצבס קאַפּ און אויף זינע הענט און פֿיס! לאָז ער זײַן די כּפּרה פֿאַר מאַטל קאַמזוילס מינדסטן נאָגל, כאַטש ער איז אַ שנײַדער! וואַרעם אַז ער הייסט נאָך מײַן פֿאַטער מרדכי, איז ער געוויס נישט קײַן געבוירענער שנײַדער, און מסתּמא אַז די באַבע עליו השלום איז זיך מטרײַה פֿון יענער וועלט קומען אַהער צו אָפּגעבן מזל־טובּ, באַדאַרפֿן מיר זאָגן, סע זאָל זײַן אין אַ גוטער שעה אַ מזלדיקער, אָמן סלה! — — — — —

בקיזור, וואָס זאָל איך אײַך לאַנג מאַרײַך זײַן? איך בין געווען שטאַרקער פֿון אײַנז, אַז איך האָב יענע נאַכט אויסגעהאַלטן און בין נישט צעזעצט און צעשפרונגען געוואָרן, ליגנדיק אונטער דער קאַלדרע, פֿאַר געלעכטער... ברוך שלא עשׂני אשׂה⁸⁸ — אַ יידענע בליבט אַ יידענע... סע פֿאַרשטייט זיך, אַז אויף מאַרגן איז געווען בײַ אונדז דאָס קנס־מאַל, און טאַקע באַלד נאָך דעם די חתונה, אויף גמרא־לשון: הא גבֿרא והא טרסקא⁸⁹, און דאָס פֿאַרפֿאַלק, ברוך־השם, לעבט זיך גאַנץ צופֿרידן: ער איז זיך אַ שנײַדער, גײַט־אַרום אין בויבעריק פֿון אײַן דאַטשע אין דער אַנדערער אָננעמען אַרבעט, און זי טאַג ווי נאַכט אין דעם יאָר, קאַכט און באַקט און וואַשט און שמירט און טראַגט וואַסער, קוים־קוים דאָס שטיקל ברויט אין שטוב; איך זאָל איר ניט ברענגען אַ מאָל אַ ביסל מילכיקס, אַ מאָל עטלעכע גראַשנס, וואַלט געווען גאָר נישט גוט — און רײַד מיט איר, זאָגט זי, אַז ס'איז איר, קײַן עין־הרע, גוט ווי די וועלט. אַבי, זאָגט זי,

⁸⁸ (פון תפילת השחר) טביה האַלט זיך אין אײַן באַרימען, אַז ראיז אַ מאַנספֿאַרשױן, אַבער ער טוט עס נאָר מיטן כּוח פון טיִדור... — ⁸⁹ /קידושין ע' / אין דער גמרא ווערט געזאָגט דײַסקא, אַבער טביה מאַכט פון דעם „טרסקא“, טראַסקע... אַט איז אַ מענטש און אַט איז זײַן פֿאַרבעטונגס־קאַרטע (אַראַמיש מיט גריכיש).

איר מאַטל זאָל איר זיין געזונט. נו, גייט טענהט מיט הינטיקע קינד-
דער! עס קומט-אויס, ווי איך האָב אַיך געזאָגט פֿונעם אָנהייב:
בנים גדלתי ורוממתני — האָרעווע פֿון קינדערס וועגן, שלאָג זיך
קאַפּ אין וואַנט, והם פּשעו בי — זאָגן זיי, אַז זיי פֿאַרשטייען בעסער.
ניין, זאָגט אַיך וואָס איר ווילט, הינטיקע קינדער זינען צו קלוג!
נאָר מיר דאַכט, אַז איך האָב אַיך הינט אָנגעדולט אַ קאַפּ מער ווי
אַלע מאָל. האָט מיר קיין פֿאַראיבל ניט, זינט מיר געזונט און האָט
אַיך אַ גוטן תּמיד!

ה א ד ל

געשריבן אין יאָר 1904

— איר חידושט זיך, פֿאַני שלום עליכם, אויף טביהן, וואָס מע
זעט אים נישט? ער האָט זיך, זאָגט איר, שטאַרק אַ רוק געטאַן, מיט
אַ מאָל, זאָגט איר, גרוי געוואָרן? עך-עך-עך! ווען איר זאָלט וויסן,
מיט וואָס פֿאַר צרות, מיט וואָס פֿאַר ווייטיקן אַט דער טביה טראָגט
זיך אַרום! ווי אַזוי שטייט דאָרט בני אונדז געשריבן: אַדס יסודו מעפֿר
וספֿר לעפֿר¹ — אַ מענטש איז שוואַכער פֿון אַ פֿליג און שטאַרקער
פֿון אייזן... טאַקע נאָר אַ באַשרייבונג מיט מיר! וווּ ערגעץ אַ שלאָק,
אַ צרה, אַן אַנשיקעניש — מיך אויסמיידן טאַר עס נישט. פֿון וואַנען
נעמט זיך עס, ווייסט איר ניט? אפֿשר דערפֿון, וואָס בטבֿע בין איך

¹ (פֿון די ימים-נוראִימדיקע תּפילות) אַ מענטש שטאַמט פֿון שטויב און
דער סוף זיינער איז (צו ווערן) שטויב.

א פתי יאמין², וואָס גלייבט איטלעכן אויף נאמנות? טביה פֿאַרגעסט, וואָס אונדזערע חכמים האָבן אונדז אָנגעזאָגט טויזנט מאל; כּבּדהוּ וּחשדהוּ³; בלשון אַשכּנז הייסט עס: „נע וויר סאַבאַקי“⁴... נאָר וואָס זאָל איך טאָן, פֿרעג איך אַנך, אַז ס'איז ביי מיר פֿאַרט אַזאַ טבֿע? איך בין, ווי איר ווייסט, אַ גרויסער בעל־בטחון און האָב צו דעם וואָס לעבט אייביק קיין מאָל קיין טענות נישט. ווי אַזוי ער פֿירט, אַזוי איז גוט. וואָרעם פּרוּווט זיך, אַדראַ, פֿאַרקערט, האָט יאָ טענות, וועט זיך אַנך עפעס העלפֿן? אַז ווי באַלד מיר זאָגן אין די סליחות: הנשמה לך והגוף שלך⁵ — הינט וואָס ווייס אַ מענטש און וואָס האָט ער פֿאַר אַ ווערדע? שטענדיק טענה איך אָבער מיט איר, מיט מנינער הייסט דאָס: „גאַלדע, זאָג איך, דו זינדיקסט! פֿאַראַן, זאָג איך, ביי אונדז אַ מדרש...“

— וואָס מיר מדרש — זאָגט זי — מיר האָבן — זאָגט זי — אַ טאַכטער אויף חתונה צו מאַכן. און נאָך דער טאַכטער, קיין עין־הרע, גייען נאָך צוויי טעכטער. און נאָך די צוויי — נאָך דריי, קיין ביז אויג זאָל ניט שאַדטן!

— עט — זאָג איך — ס'איז בלאַטע, גאַלדע! אונדזערע חכמים — זאָג איך — האָבן דאָס אויך באַוואַרנט; ס'איז פֿאַראַן — זאָג איך — דערויף אויך אַ מדרש...

לאַזט זי זיך ניט ריידן:

— טעכטער — זאָגט זי — דערוואַקסענע, זענען אַליין אַ גוטער

מדרש...

און גייט טענהט מיט אַ יידענע!

הקיצור, פֿון דעם זעט איר אַרויס, אַז ס'איז פֿאַראַן, ס'איז דאָ, קיין עין־הרע, ביי מיר סחורה אויף אויסצוקלייבן, און דווקא פֿיננע

!

² משלי י"ד, טו/ אַ נאָר גלייבט אַלץ וואָס מ'דערציילט אים. — ³ מסכתא דר'־ארץ רבה/ גיב אים אַפּ כבוד און האַלט אויף אים אַן אויג (טרוי נישט בלינד). — ⁴ (אוקר' פּאַלקסווערטל) גלייב נישט קיין הונט! — ⁵ טביה מיינט, אַז יעדער איינער קען דעם טייטש פֿון די פּסוקים אין דאַוונען, איז איבעריק צו טייטשן.

סחורה, ניט צו פֿאַרזינדיקן, איינע שענער פֿון דער אַנדערער. ס'איז
 ניט שייך, אַז איך אַליין זאָל לויבן מײַנע קינדער, נאָר איך הער
 וואָס די וועלט זאָגט: „קראַסאַוויצעס!“... און ועל-כולם — די עלטערע,
 האַדל רופֿט מען זי, די אַנדערע פֿון צייטלעך, די וואָס האָט זיך
 פֿאַרקאַכט, אויב איר געדענקט, איבעם חייט. איז זי שייך, זאָג איך
 אײַן. די אַנדערע טאַכטער מײַנע, האַדל מיין איך, וואָס זאָל איך
 אײַן זאָגן? טאַקע ווי אין דער הייליקער מגילה שטייט געשריבן:
 כִּי טוֹבֹת מֵרָאָה הִיאַ 6 — שײַנט ווי אַ שטיק גאַלד! און צו די צרות
 באַדאַרף זי נאָך האָבן אַ קאַפּ אויך, שרײַבט און לייענט ייִדיש און
 רוסיש, און ביכלעך — ביכלעך שלינגט זי, ווי האַלעשקעס 7. וועט
 איר דאָך פֿרעגן אַ קשיאַ: וואָס פֿאַר אַ מחותן איז טביהס טאַכטער
 מיט ביכלעך, אַז דער טאַטע אירער האַנדלט גאַר מיט קעז און מיט
 פוטער? הערסטו, אַט דאָס פֿרעג איך דאָך בײַ זיי, בײַ די פֿינע בחורים
 הייסט עס, וואָס קיין הויזן, איך בעט איבער אַנער פֿבֿוד, איז נישטאַ,
 און שטודירן גלוסט זיך זיי, ווי מיר זאָגן אין דער הגדה: כּוֹלֵנוּ חֲכָמִים
 — אַלע ווילן לערנען, כּוֹלֵנוּ נְבוֹנִים 8 — אַלע ווילן שטודירן. פֿרעגט
 זיי: וואָס שטודירן? ווער שטודירן? זאָלן אַזוי ציגן וויסן אין פֿרעמדע
 גערטנער שפּרינגען! אַז בסך־הכל לאַזט מען זיי דאָך גאַר ניט צו.
 ווי זאָגט ער? אַל תּשַׁלַּח יָדְךָ 9 — אַ קאַטע 10 פֿון דער פוטער!... זאָלט
 איר זען פֿון דעסט וועגן, ווי מע לערנט! און ווער? בעל-מלאכהשע
 קינדער, פֿון שנידערס, פֿון שוסטערס, גאַט זאָל מיר אַזוי העלפֿן בכל
 אשר אַפְּנָה 11! מע לאַזט זיך אַוועק קיין יעהופּעץ אַדער קיין אַדעס,
 מע וואַלגערט זיך אויס אויף אַלע בוידעמס, עסן עסט מען מכות
 מיט בכורות און פֿאַרבייסן פֿאַרבייסט מען מיט קדחת, גאַנצע חדשים
 דורך אַנאַנד קוקט מען נישט אָן קיין שטיקל פֿלייש אין די אויגן,

6/בראשית כ"ו, ז/ ווייל שייך איז איר אויסזען. — 7 בלינצעס, „מלינצעס“,
 טייגלעך געפרעגלט מיט אייער, אַנגעפולט מערסטנס מיט קעז. — 8 טביה גיט
 דעם זין פֿון דער השכלה, ווען „שטודירן“ האָט מען געהאַלטן פֿאַר ווערן „נבֿור
 גימ“, קלוגע. — 9/בראשית כ"ב, יב/ זאָלט נישט אויסשטרעקן זיין האַנט.
 — 10 (צו אַ קאַט) אַוועק! — 11 וו איך וועל זיך גאַר ווענדן.

מע לייגט זיך צונויף זעקס פארשוידלעך אויף איין בולקע מיט א הערינג און ושמחת בחגך¹² — הוליע קבצן!...

בקיזור, האָט זיך איינער פֿון דער „חברה“ פֿאַרהאַקט אין אונדזער ווינקל. עפעס אַ שלימזל, נישט ווייט פֿון דאַנען. איך האָב געקענט דעם טאַטן זינעם. ער איז געווען אַ פֿאַפּיראַסניק¹³ און אַ קבצן, לאַז ער מיר מוחל זיין, אין זיבן פֿאַלעס. מילא, בין איך אַנד דערויף נישט אויסן. וואָרעם אַז דעם תנא ר' יוחנן הסנדלר איז אָנגעשטאַנען צו נייען שטיוול, מעג אים שוין, דאַכט זיך, אָנשטיין צו האָבן אַ טאַטן, וואָס דרייט פֿאַפּיראַסן. פֿאַרדריסן פֿאַרדריסט מיך נאָר איין זאַך: למאַי זאַל זיך אַ קבצן גלוסטן לערנען, שטודירן? פֿראַודאַ¹⁴, דער גוטער יאָר האָט אים נישט גענומען. ער האָט אַ גוט קעפל, גאָר אַ גוט קעפל. פֿערטשיק הייסט ער, דער שלימזל. האָבן מיר איבער־געלייגט אויף ייִדיש: פֿעפֿערל. ער זעט טאַקע אויס ווי אַ פֿעפֿערל. איר זאַלט אָנקוקן — אַ וועווריקל, אַ קליינס, אַ שוואַרצס, אַ פֿאַר־זעעניש. נאָר ס'איז פֿול, מלאַ וגדוש. און אַ מויל — אש להבֿה, שוועבל און פעך.

ויהי היום, טרעפֿט זיך אַ מעשה, איך פֿאַר איין מאָל אַהיים פֿון בויבעריק, אָפּגעזעצט דאָס ביסל סחורה, אַ גאַנצן טראַנספֿאַרט קעז און פוטער און סמעטענע און שאַר ירקות. זיין איך פֿאַרטראַכט, ווי דער שטייגער איז, אין הימל־זאַכן, פֿון דעם, פֿון יענעם און פֿון די יעהופּעצער נגידיים, וואָס עס גייט זיי, קיין עין־הרע, אַזוי גוט, און פֿון טבֿיהן דעם שלימזל מיט זיין פֿערדל, וואָס ווערן כל ימיו פֿאַר־שוואַרצט, וכדומה נאָך אַזעלכע ענינים. זומער. די זון באַקט. די פֿליגן בניסן. און די וועלט אַרום־און־אָרום איז מחיה, גרויס, אָפֿן, כאַטש הייב זיך אויף און פֿלי, כאַטש צי זיך אויס און שוויים!...

דערוויייל, איך טו אַ קוק — אַ בחורל שפּאַנט זיך מיט די רגלים איבערן זאַמד, האַלט אַ פעקל אונטערן אַרעם און שוויצט, פֿאַכעט מיט

¹² דברים ט"ו, יד/ זאַלסט זיך משמח זיין אין דיין יום־טובֿ! — ¹³ אַ פֿאַ־פּיראַסן־מאַכער (אַן אַרבעטער). — ¹⁴ (טלאַוויש) דעם אמת זאָגנדיק.

דער נשמה. „יעמוד החתן ר' יאקל בן פלעקל! — זאג איך צו אים — זעץ דין אויף, הער נאָר, וועל איך דין אַ ביסל אונטערפֿירן. איך פֿאַר במילא ליידיק. ווי שטייט דאָרטן, זאָג איך, בנ אונדו געשריבן: „דיין חֶרֶס אייזל, אַז דו באַגעגנסט, איז עזוב־תעזוב־¹⁵ — דאָרפֿסט אים נישט פֿאַרלאָזן, היינט לאַ כל שכן אַ מענטש...“ לאַכט ער, דער שלימזל, און לאָזט זיך דווקא לאַנג נישט בעטן און קריכט אין וועגעלע אַרײַן.

— פֿון וואָנען — זאָג איך — שפּאַנט דאָס, למשל, אַ בחורל?
 — פֿון יעהופּעץ.
 — אַזאַ בחורל, ווי איך — זאָגט ער — גיט־אָפּ אַקזאַמענט.
 — אויף וואָס — זאָג איך — שטודירט אַזאַ בחורל ווי דו?
 — אַזאַ בחורל ווי איך — זאָגט ער — ווייס נאָך אַליין ניט אויף וואָס ער שטודירט.
 — אַם פֿן — זאָג איך — וואָס זשע דילט זיך אַזאַ בחורל ווי דו אומזיסט דעם קאַפּ?
 — זאָרגט זיך נישט, ר' טביה, אַזאַ בחורל ווי איך — זאָגט ער — ווייסט שוין וואָס ער האָט צו טאָן.
 — זאָג מיר נאָר — זאָג איך — ווי באַלד אַז איך בין דיר שוין יאָ באַקאַנט, טאָ ווער ביסטו, למשל?
 — ווער איך בין? איך בין — זאָגט ער — אַ מענטש.
 — איך זע — זאָג איך — אַז נישט קיין פֿערד; איך מיינ וועמענס ביסטו?
 — וועמענס — זאָגט ער — זאָל איך זײַן? איך בין גאַטס.
 — איך ווייס — זאָג איך — אַז גאַטס; עס שטייט — זאָג איך — בנ אונדו געשריבן; כל החיה וכל הבהמה¹⁶, איך מיינ — זאָג איך — פֿון וואָנען שטאַמסטו, צי ביסטו אַן אונדזעריקער, צי אַפֿשר פֿון דער ליטע?

¹⁵ שמות כ"ג, ה' / העלפן זאלסטו העלפן (אפּבינדן די שטריק פּונעם אייזל, וואָס איז געפּאַלן אונטער זײַן משא). — ¹⁶ /בראשית ז', יד/ אַלע חיות און אַלע בהמות.

— שטאַמען — זאָגט ער — שטאַם איך פֿון אַדם הראשונען און
אליין בין איך — זאָגט ער — אַ היגער. איר קענט מיר.
— ווער זשע — זאָג איך — איז דער טאַטע דינער? לאַמיר
שוין הערן!

— מיין טאַטע — זאָגט ער — האָט געהייסן פּערטשיק.
— טפֿו זאַלסטו ווערן! האָסטו — זאָג איך — באַדאַרפֿט אַזוי
לאַנג מוטשען? ביסטו הייסט דאָס. פּערטשיק דעם פּאַפּיראַסניקס אַ
זונדל?

— בין איך — זאָגט ער — פּערטשיק דעם פּאַפּיראַסניקס אַ
זונדל.

— און שטודירסט — זאָג איך — אין די קלאַסן?
— און שטודיר — זאָגט ער — אין די קלאַסן.
— נר־נו, מהיכא תיתי — זאָג איך — אַדם אַ מענטש. ציפור אַ
פֿויגל, קאַטשקע רוק זיך.

— זאָג זשע מיר — זאָג איך — תכשיט מנינער, פֿון וואָס.
למשל, לעבסטו, אַ שטייגער?

— פֿון דעם — זאָגט ער — וואָס איך עס.
— אַהאָ — זאָג איך — גאַנץ גוט; וואָס זשע — זאָג איך —
עסטו?

— אַלצדינג — זאָגט ער — וואָס מע גיט מיר.
— איך פֿאַרשטיי — זאָג איך — ביסט נישט קיין איבער־
קלייבער; אַז ס'איז דאָ וואָס צו עסן, עסטו, און אַז ס'איז נישטאָ וואָס
צו עסן, פֿאַרבניסטו מיט אַ ליפּ און לייגסט זיך שלאָפֿן אַ ניכטערער.
נאָר וואָס דען — זאָג איך — ס'איז אַלצדינג פּדאי, אַבי שטודירן
אין די קלאַסן, זאָג איך. גלייכסט זיך — זאָג איך — צו די יעהור־
פעצער נגידים, ווי אין פּסוק שטייט: כּוֹלֵם אֱהוּבִים, כּוֹלֵם בְּרוּרִים...
אַזוי זאָג איך צו אים מיט אַ פּסוק און מיט אַ מדרש, ווי טביה קאָן.
מיינט איר דאָך, אַז ער שווינגט מיר אַפּ, פּערטשיק הייסט עס?
„ניט דערלעבן, זאָגט ער, וועלן די נגידים, אַז איך זאָל זיך צו זיי
גלייכן? איך האָב זיי, זאָגט ער, אין דער ערד!“ — ביסט מיר עפעס

שטאַרק, זאָג איך, אויפֿגעטראָגן, זאָג איך, אויף די נגידיים? איך האָב מורא, זאָג איך, אויב זיי האָבן זיך ניט צעטיילט, זאָג איך, מיט דינן טאַטנס ירושה.

— זאָלט איר טאַקע וויסן — זאָגט ער — אַז איך און איר און מיר אַלע, קאָן זיין, האָבן אַ גרויסן חלק ביי זיי אין דער ירושה... — ווייסטו וואָס — זאָג איך — לאָזן שוין דינע שונאים ריידן פֿאַר דיר, איך זע-אַרויס — זאָג איך — נאָר איין זאָך, אַז דו ביסט אַ יונגל נישט קיין פֿאַרפֿאַלענער און די צונג באַדאַרף מען דיר נישט פּיקן. אויב דו וועסט — זאָג איך — האָבן צייט, קאָנסטו זיך אַרײַנכאַפּן צו מיר היינט אויף דער נאַכט, וועלן מיר אַ ביסל שמועסן, און טאַקע, בדרך הליכה, כאַפּן מיט אונדז אַ וועטשערע... אַוודאי האָט מײַנער נישט געלאָזט איבערחזרן די ווערטער און איז געקומען צו גאַסט. געטראָפֿן אַקוראַט צום סמיטשיק¹⁷, בשעת דער באַרשטש איז געשטאַנען אויפֿן טיש און די מילכיקע קנישעס אין אַוויזן האָבן זיך נאָך געפרעגלט. „דו האָסט, זאָג איך צו אים, אַ לעבעדיקע שוויגער; קאָנסט זיך, זאָג איך, גיין וואַשן, און אַז ניט, קאָנסטו, זאָג איך, עסן אומגעוואַשן; איך בין ניט גאַטס סטראַפּטשע, זאָג איך; מיך וועט מען אויף יענער וועלט פֿאַר דיר ניט שמײַסן.“ אַזוי שמועס איך מיך אויס מיט אים און פֿיל, אַז עס ציט מיך עפעס צו דעם דאַזיקן מענטשל. וואָס — ווייס איך אַליין ניט, נאָר עס ציט. איך האָב ליב, פֿאַרשטייט איר, אַ מענטשן, וואָס מע קאָן מיט אים ריידן אַ וואַרט; אַ מאָל אַ פּסוק, אַ מאָל אַ מדרש, אַ מאָל אַ שטיקל חקירה אין הימל-זאַכן, דאַס, יענץ, לאַקש, בידעם, ציי-בעלע, אַט אַזאַ מענטש איז טביה. פֿון יענער צייט אָן האָט מײַן בחור אָנגעהויבן אַרײַנקומען צו מיר כּמעט אַלע טאַג. אָפּגעפֿאַרטיקט זיך מיט די „שטונדן“, פֿלעגט ער קומען צו מיר זיך אַפרוען און אַ ביסל פֿאַרברענגען. מאָלט אייך, אַז אַך-און-וויי איז געווען צו אים מיט זײַנע שטונדן אין איינעם, אַז בסך הכל, דאַרפֿט איר וויסן, ביי אונדז דער גרעסטער נגיד איז געוויינט צו צאָלן גאַנצע חיי גיל-

¹⁷ צום שפּילן, הייסט עס, גרייט צום עסן.

דוינים, אי דאס, זאל דער לערער אים העלפן ליינען דעפעשן, שרייבן אדרייסיים¹⁸ און טאקע פאלגן א גאנג אויך. פאר וואס נישט? א בפירושה פסוק: בכל לבבך ובכל נפשך — עסטו ברויט, דארפֿסטו וויסן פאר וואס. א שטיקל גליק כאטש, וואס געגעסן האט ער, אייגנטלעך, ביי מיר, און דערפאר האט ער אונטערגעקעלט מיט מינע טעכטער, ווי זאגט ער: עין תחת עין — א פאטש פאר א פאטש; און אט אזוי איז ער געווארן ביי אונדז אין שטוב א גאנצער בן-בית, די קינדער האבן אים אונטערגעטראגן א גלעזל מילך און מיין אלטע האט אכטונג געגעבן, ער זאל האבן א העמד אויפן לייב מיט א פאר זאקן גאנצע. און טאקע דעמאלט האבן מיר דאס אים געקרוינט מיטן נאמען פֿעפֿערל, איבערגעמאכט, הייסט עס, אויף יידיש פֿון פֿערטשיק. און מע קאן זאגן, אז מיר האבן אים אלע ליב געקריגן עפעס גאר ווי אן אייגענעם, מחמת בטבע איז ער, דארפט איר וויסן, דווקא נישקשה פֿון א מענטשן, א פשוטער, א פראסטער חי'וקיים הייסט דאס, שלי שלך, שלך שלי, מינס דינס — הפקר ציבעלעס...

פאר איין זאך נאר האב איך אים פֿינט געהאט: פאר זיין פאר-פאלן ווערן. פלוצעם פלעגט ער זיך אויפהייבן, אוועקגיין, און היילד איננו — נישטא פֿעפֿערל! „ווי ביסטו געווען, מיין טייערער שפיל-פויגל?“ — שווינגט ווי א פֿיש... איך ווייס נישט, ווי אזוי איר — איך האב פֿינט א מענטשן מיט סודות. איך האב ליב, ווי זאגט ער: וידבר — גערעדט און ויאמר — געזאגט. דערפאר האט ער אבער א מעלה: צערעדט ער זיך שוין, איז מי באש ומי במים¹⁹ — פאר פֿינער און פאר וואסער. א פֿיסק — ניט געדאכט זאל ער ווערן; רעדט על ה' ועל משיחו, און אויף ננתקה²⁰ און דער עיקר טאקע — אויף ננתקה... מיט פלענער אלץ אזעלכע ווילדע, קרומע, משוגענע גענג, עפעס אלצדינג לאקירדע, פאפעריק²¹, מיט די פֿיס ארויף.

¹⁸ (פאר העברעיִשט) אדרעסן. — אַנשאַט אומבאַהאַלפֿנקייט אַנטקעגן

גורל, ווי אין ונתנה תוקף, ניצט גאר טביה דעם פסוק צו ווייזן א תקיף.

²⁰ /תהלים ב', ג/ לאַמיר צערייסן (דעם בונד), „נענאַטקע“. — פֿאַר-

למשל, אַ נגיד קומט-אויס, נאָך זיין משוגענעם, פֿאַרקערטן שכל, איז אָפּגעפֿרעגט; און אַ קבצן איז, פֿאַרקערט, אַ גאַנצער צימעס. און ווער שמועסט אַ בעל-מלאכה — דער איז גאַר דאָס אייבערשטע פֿונעם שטויסל, טייערער פֿון חרוסת, מחמת יגיע כפּיך²², זאָגט ער, דאָס איז דער עיקר.

— פֿון דעסט וועגן — זאָג איך — צו געלט — זאָג איך — קומט דאָס נישט!

ווערט ער מלא כּעס און וויל מיר איינדרינגען, אַז געלט איז אַ שחיטה פֿאַר דער וועלט; פֿון געלט, זאָגט ער, נעמען זיך אַלע פֿאַלש-קייטן אויף דער וועלט; און אַלצדינג, זאָגט ער, וואָס סע טוט זיך אויף דער וועלט, טוט זיך עס נישט על-פי יושר. און ער ברענגט מיר צען טויזנט ראיות און משלים, וואָס קלעפּן זיך ביי מיר, ווי אַן אַרבעט צו דער וואַנט... „קומט-אויס, נאָך דיין משוגענעם שכל, זאָג איך, אַז דאָס, וואָס מנין בהמה מעלקט זיך, און דאָס, וואָס מנין פֿערדל פֿאַרט, איז אויך נישט על-פי יושר?... וכדומה נאָך אַזעל-כע קלאַץ-קשיות פֿרעג איך אים און שטעל אים אָפּ, ווי זאָגט ער. על כל דברי שירות ותשבחות²³ — אויף יעדן טריט, ווי טביה קאָן! מנין פֿעפֿערל אָבער קאָן אויך, נאָך אַ מין קאָנען! הלוואַי וואַלט ער אַזוי נישט קאָנען ווי ער קאָן! און האָט ער עפּעס אויפֿן האַרצן, אַזוי זאָגט ער דאָס אַרויס.

איין מאָל זיצן מיר אַזוי פֿאַר נאַכט ביי מיר אויף דער פּריזבע און חקירהן אַלץ מכוח די דאָזיקע ענינים, פֿילאָסאָפֿיע הייסט עס. רופֿט ער זיך אַן צו מיר, פֿעפֿערל הייסט עס: „איר וויסט, ר' טביה? איר האָט טעכטער, ר' טביה, זייער געראַטענע.“

— טאַקע באמת? — זאָג איך — אַ דאַנק דיר פֿאַר דער בשורה. זיי האָבן — זאָג איך — אין וועמען געראַטן צו זיין.

— איינע — זאָגט ער צו מיר ווייטער — די עלטערע, די איז גאַר — זאָגט ער — אַ בר-דעת, אַ פּאַלנער מענטש.

קערט, קאָפּויער. — ²²/תהילים קכ"ט, ב/ די מי פון דייע הענט. — ²³/119 שבתדיקן שחרית/ אויף אַלע געזאַנגען און לויבווערטער.

— איך ווייס עס אָן דיר! — זאָג איך — דאָס עפעלע — זאָג
 איך — פֿאַלט נישט ווייט פֿונעם ביימעלע.
 אזוי זאָג איך צו אים און דאָס האַרץ, געוויינטלעך, וואַקסט
 פֿאַר תענוג. וואַרעם וואַסער פֿאַטער, איך בעט אַיך, האָט נישט ליב,
 אַז מע לויבט אים זינע קינדער? גיי זי אַ נביא, אַז פֿון אַזאַ מין
 לויבעניש וועט גאַר אַרויסשפּרינגען אַ פֿאַרקאַכעניש, זאָל גאָט שומר
 ומציל זיין!

איר מעגט דאָס האַרען.

בקיצור, ויהי ערב ויהי בוקר — געווען איז דאָס צווישן טאָג
 און נאַכט, אין בויבעריק טאַקע. פֿאַר איך מיר אזוי מיט מיין ווע-
 געלע איבער די דאָטשעס, שטעלט מיך עמעצער אָפּ. איך טו אַ
 קוק — ס'איז אַפֿרים דער שדכן. אַפֿרים דער שדכן, דאַרפֿט איר
 וויסן, איז זיך אַ ייד אַ שדכן ווי אַלע שדכנים, פֿאַרנעמט זיך, הייסט
 דאָס, מיט שידוכים. דערזעט ער מיך, אַפֿרים הייסט עס, אין בוי-
 בעריק און שטעלט מיך אָפּ:

— זינט זשע מוחל, ר' טביה, איך דאַרף אַיך עפעס — זאָגט
 ער — זאָגן.

— מהיכא תיתי, אבי א גוטס — זאָג איך און שטעל-אָפּ דאָס
 פֿערדל.

— איר האָט — זאָגט ער — ר' טביה, אַ טאַכטער!

— איך האָב — זאָג איך — זיבן, זאָלן געזונט זיין.

— איך ווייס — זאָגט ער — אַז איר האָט זיבן, איך האָב אויך
 זיבן.

— האָבן מיר — זאָג איך — אין איינעם אזוי גרויס ווי פֿערצן.

— בקיצור, ווערטלעך אויף אַ זינט! — זאָגט ער — די מעשה,

ר' טביה, דערפֿון — זאָגט ער — איז אזוי: איך בין דאָך, ווי אַיך

איז ידוע, אַ ייד אַ שדכן. האָב איך — זאָגט ער — פֿאַר אַיך אַ

חתן פֿון חתן-לאַנד. אַ חתן טאַקע פֿערווע שבפֿערווע!²⁴

— דהיינו — זאָג איך — וואָס ווערט אַנגערופֿן בני אַיך אַ חתן

²⁴ (רוסיש) ערשטע שבערשטע, דאָס סאַמע בעסטע וואָס קען זיין.

פֿון חתן-לאַנד, פּערווע שבפּערווע? אויב — זאָג איך — אַ חייט אָדער אַ סנדלר, אָדער אַ מלמד, מעג ער — זאָג איך — זיצן דאָרט, און איך — זאָג איך — ריווח והצלחה יעמד²⁵; מײַן גלייכן וועל איך מיר געפֿינען, ממקום אַחר, ווי דער מדרש — זאָג איך — זאָגט... — ע — זאָגט ער — ר' טבֿיה, איר הייבט שוין אָן מיט אנערע מדרשים? מיט אַנך — זאָגט ער — ריידן באַדאַרף מען זיך גוט אונ-טערגאַרטלען! איר פֿאַרשיט — זאָגט ער — די וועלט מיט מדר-שים. איר הערט בעסער אויס — זאָגט ער — וואָס פֿאַר אַ שידוך אפֿרים דער שדכן איז אַ בעלן אַנך פֿאַרצולייגן; איר זאָלט — זאָגט ער — נאָר האַרכן און שווינגן.

אַזוי מאַכט ער צו מיר, אפֿרים הייסט דאָס, און נעמט און לייענט מיר אויס אַ צעטל — וואָס זאָל איך אַנך זאָגן? טאַקע עפעס קפֿרי-סין²⁶. ראשית, איז דאָס זייער אַ שיין אָרט; אַ טאַטנס אַ קינד, זאָגט ער, ניט קיין „האַץ-דרגאַ“²⁷. און דאָס, דאַרפֿט איר וויסן, איז בײַ מיר דער עיקר. וואָרעם איך בין אליין אויך ניט אַבי ווער; בײַ מיר אין דער משפּחה זײַנען פֿאַראַן אַלערליי, ווי זאָגט ער: עקו-דיס, נקודים וברודים — פֿאַראַן פּראַסטע מענטשן, פֿאַראַן בעלי-מלאכות און פֿאַראַן באַלעבאַטים. הײַנט איז ער אַ יודע-נגן, וואָס פֿאַרשטייט אין די קליינע אותיות. און דאָס איז בײַ מיר אַוודאי נישט פֿון די קליינע זאַכן. וואָרעם אַ גראַבן יונג האָב איך דאָך פֿינט ווי חזיר! בײַ מיר אַן עס-האַרץ איז ערגער טויזנט מאָל פֿון אַ הולטן; איר מעגט אַנך גיין אָן אַ היטל און אַפֿילו מיטן קאַפּ אַראַפּ, מיט די פֿיס אַרויף, אַבי איר ווייסט וואָס רשי מאַכט, זײַט איר שוין פֿון מײַנע לײַט. אַט אַזאַ ייד איז טבֿיה... הײַנט איז ער — זאָגט ער — רינד, אַנגעשטאַפּט מיט געלט. פֿאַרט-אַרויס, זאָגט ער, מיט אַ קאַרעטע, מיט אַ פֿאַר ברענענדיקע סוסים, עס גייט אַזש אַ רויך!...

²⁵ טבֿיה שפּאַלט דעם פּסוק פֿון מגילת אסתר אויף אויסטייטשן זיין אייגענע סיטואַציע. — ²⁶ אַן אַרטשאַפּט וואָס הורדוס האָט אויסגעבויט פֿאַר זיין מאַמען (יין קפּריסין, יחוסדיקער וויין). — ²⁷ (אַראַמיש) פֿון גידעריקן אַפּשטאַם, נחות דרגא.

נו, מהיכא תיתי, טראַכט איך מיר, דאָס איז אויך נישט פֿון די גרוי־
 סע חסרונות. איידער אַ קבצן איז שוין גלעכער אַ נגיד. ווי זאָגט
 ער: יאה עניוּתא לישׂראל²⁸ — גאָט אַליין האָט אויך פֿינט אַ קבצן.
 אַ סימן האָט איר, אַז גאָט זאָל ליב האָבן אַ קבצן, וואָלט אַ קבצן
 קיין קבצן נישט געווען. „נו, לאַמיר הערן ווינטער“, זאָג איך. „ווי־
 טער, זאָגט ער, וויל ער מיט אַיך אַ שידוך טאָן. ער גייט־אויס,
 ער חלשט, זאָגט ער, דאָס הייסט נישט נאָך אַיך — נאָך אַינער טאָכ־
 טער חלשט ער. ער וויל אַ שיינע, וויל ער“...

— אַזוי? — זאָג איך — לאַז ער זיין פֿאַר איר די כפרה! ווער —
 זאָג איך — איז ער, דער אַנטיק אַנערער? אַ בחור? אַן אַלמן? אַ
 גרוש? אַ שוואַרץ־יאָר?

— ער איז אַ בחור — זאָגט ער — אַ בחור, אַפֿילו אין די
 יאָרן שוין, נאָר אַ בחור.

— ווי אַזוי זשע — זאָג איך — איז דער הייליקער נאָמען
 זינער?

וויל ער מיר ניט זאָגן, כאַטש בראַט אים. „ברענגט זי, זאָגט
 ער, צו פֿירן קיין בויבעריק, וועל איך אַיך נאָך דעם, זאָגט ער,
 זאָגן“.

— וואָס הייסט — זאָג איך — איך זאָל זי ברענגען צו פֿירן?
 ברענגען — זאָג איך — ברענגט מען צו פֿירן אַ פֿערד — זאָג איך —
 אויפֿן יאָריד אָדער אַ בהמה צו פֿאַרקויפֿן...

בקיצור, די שדכנים, ווייסט איר דאָך, קאָנען איבערריידן אַ
 וואָנט. ס'איז געבליבן, אַז אַם־ירצה־השם נאָך שבת ברענג איך זי
 צו פֿירן קיין בויבעריק, און אַלערליי גוטע, זיסע מחשבות קומען
 מיר אויף די געדאַנקען. און איך שטעל מיר שוין פֿאַר מיין האַדלען,
 ווי זי פֿאַרט אין אַ קאַרעטע מיט אַ פֿאַר ברענענדיקע סוסים און
 די וועלט איז מיך מקנא. ניט אַזוי אויף די קאַרעטע מיט די סוסים,
 ווי אויף די טובות, וואָס איך טו דער וועלט דורך מיין טאַכטער די

²⁸/ חגיגה ט/ פֿאַר יידן פֿאַסט זיך אַרעמקייט (כי ברזא סומקא לסוסיא,
 ווי אַ רויטע דעקע פֿאַר אַ ווייסן פֿערד).

נגידית, העלף-אויס די געפאלענע מיט א גמילת-חסד, וועמען א כף-
הייער²⁹, וועמען א פופציקער און וועמען א הונדערטער, ווי זאגט
איר? יענער האט אויך א נשמה... אזוי טראכט איך מיר, פארנדיק
פארנאכטלעך צוריקוועגס אהיים און שמנס דאס פערדל, און שמועס
מיך דורך מיט דעם אויף פערדיש לשון: „לסוסתי, זאג איך צו דעם,
וויא! אנו, מאך נאר, זאג איך, מיט די רגלים א ביסעלע גיכער,
באקומסטו דיין פארציע האבער, ווארעם אין קמח אין תורה —
שטייט בני אונדז געשריבן — אז מע שמירט ניט, פארט מען ניט...“

און ווי איך רייד מיר דא אזוי מיט מנין פערדל, זע איך, פון
וואלד ארויס שננדט זיך א פארל, צוויי מענטשן, ניכר³⁰, א זכר
מיט א נקבה, גיין גייען זיי נאענט, הארט איינער צום אנדערן,
און מע רעדט עפעס זייער געשמאק, ווער קאן דאס זיין פלוצעם
אין מיטן דערינען? — קלער איך מיר און קוק מיך איין דורך די
פנערדיקע ריטער פון דער זון, איך וואלט געמעגט שווערן, אז
ס'איז פערערל! מיט וועמען זשע גייט ער דאס, דער שלימזל, אזוי
שפעט? איך פארשטעל מיך מיט דער האנט פון דער זון און קוק
מיך איין נאך שטארקער: ווער איז די נקבה? אוי! דאכט זיך, האדל?
יא, ס'איז זי, ווי איך בין א יוד, ס'איז זי!... אזוי? אט דאס האט מען
אזוי געשמאק געלערנט גראמאטיקעס, געלייענט ביכלעך? אוי, טביה,
ביסט א בהמה! אזוי טראכט איך מיר און שטעל-אפ דאס פערדל
און רוף זיך אן צו מנינע לניט: „א גוטן אונט איך, זאג איך, וואס
הערט זיך עפעס מכוח מלחמה? ווי קומט איר, זאג איך, פלוצעם
גאר אהער? אויף וועמען קוקט איר דא ארויס? אויפן נעכטיקן
טאג?...“ דערהערט אזא מין ברוך-הבא, איז מנין פארל געבליבן
שטיין, ווי זאגט ער, לא בשמים ולא בארץ³¹, דאס הייסט: נישט
אהין, נישט אהער, מחילה צעדרייט און רויטלעך אויפן פנים... גע-
שטאנען אזוי א פאר מינוט אן ווערטער, לאזט מען אראפ די אויגן,

²⁹ כ"ה, א 25 ער. — ³⁰ קענטיק. — ³¹ (טביה פארגינט זיך אליין צו מאכן
א פסוק) נישט אויפן הימל, נישט אויף דער ערד.

נאך דעם הייבט מען אן קוקן אויף מיר, איך אויף זיי, זיי ביידע איינס אויף דאס אנדערע.

— נו? — זאג איך — עפעס באטראכט איר מיר — זאג איך — גלייך אזוי ווי איר אט מיר שוין לאנג נישט געזען. איך בין, דאכט מיר, דער אייגענער טביה — זאג איך — וואס געווען, נישט גע- מינערט א האר.

אזוי מאך איך צו זיי האלב פארדראסיק און האלב אויף קאטא- וועס. רופט זיך אן צו מיר די טאכטער מיינע, האדל הייסט דאס, און ווערט נאך רויטער ווי פריער:

— טאטע, אונדז קומט מזל-טוב...

— מזל-טוב אייך — זאג איך — מיט מזל זאלט איר לעבן? וואס איז די מעשה? איר האט געפונען — זאג איך — אן אוצר אין וואלד? צי איר זינט נאך וואס ניצול געווארן — זאג איך — פון א גרויסער סכנה?

— אונדז קומט — זאגט ער — מזל-טוב, מיר זיינען חתן-פלה. — וואס הייסט — זאג איך — איר זינט חתן-פלה? — חתן-פלה — זאגט ער — ווייסט איר נישט וואס הייסט? חתן-פלה הייסט — זאגט ער — איך בין איר חתן, זי איז מיינ פלה. אזוי מאכט ער צו מיר, פעפערל הייסט דאס, און קוקט מיר דווקא גלייך אין די אויגן אריין. איך קוק אים אבער אויך גלייך אין די אויגן אריין און מאך צו אים:

— ווען איז ביי אייך — זאג איך — דאס קנס-מאל? און פאר וואס האט איר נישט גערופן מיר אויך אויף דער שמחה? איך קער מיר, דאכט זיך, אן דא א שטיקל מחותן, צי ניין?...

איר פארשטייט, איך לאך און ווערעם עסן מיר, טאטשען מיינ לייב. נאך גאר נישט. טביה איז נישט קיין ידענע, טביה האט ליב אויסהארען ביזן סוף... רוף איך מיר אן צו זיי:

— איך פארשטיי ניט: א שידוך אן א שדכן, אן תנאים? — וואס דארפן מיר, מאכט ער, פעפערל הייסט דאס, שדכנים? מיר זיינען שוין לאנג — זאגט ער — חתן-פלה.

— אזוי? גאטס ניסים! וואס זשע האט איר — זאג איך —
געשוויגן ביז אהער?
— וואס זאלן מיר — זאגט ער — שרייען? מיר וואלטן איך
הזנט אויך נישט דערציילט. נאָר אזוי ווי מיר האלטן אין גיכן בני
צעשיידן זיך, איז בני אונדז געבליבן, מיר זאלן שטעלן פֿריערט אַ
חופה...

דאָס האָט מיך שוין פֿאַרדראָסן. ווי זאָגט איר: באו מים עד נפֿש
— דערלאַנגט אין ביין אַרנן? מילא, וואָס ער זאָגט: חתן-כלה —
איז נאָך צו דערלענדן, ווי שטייט דאָרטן געשריבן? אַהֲבֹתִי³² —
ער וויל זי, זי וויל אים. אָבער חופה? וואָס איז דאָס פֿאַר ווערטער:
שטעלן אַ חופה? עפעס תּרְגוּם-לשׁוֹן!... ווייזן ווייזט-אויס, אַז מײַן
חתן האָט פֿאַרשטאַנען, אַז איך בין פֿון דער מעשה אַ ביסל מטושטש;
רופֿט ער זיך אָן צו מיר:

— פֿאַרשטייט איר, ר' טִבִּיָּה, די מעשה דערפֿון איז אזוי: איך
האַלט בני אַפֿפֿאַרן פֿון דאַנען.
— ווען פֿאַרסטו?
— אין גיכן.
— ווהיין, אַ שטייגער?
— דאָס קאָן איך אַיך — מאַכט ער — ניט זאָגן. ס'איז —
זאָגט ער — אַ סוד...

איר הערט? ס'איז אַ סוד! ווי געפֿעלט דאָס אַיך, אַ שטייגער?
קומט צו גיין אַ פֿעפֿערל, אַ קליינס, אַ שוואַרצס, אַ פֿאַרזעעניש, פֿאַר-
שטעלט זיך פֿאַר אַ חתן, וויל שטעלן אַ חופה, האַלט בני אַוועקפֿאַרן
און זאָגט ניט ווהיין! קאָן ניט צעזעצט ווערן די גאַל?
— מילא — זאָג איך צו אים — אַ סוד איז אַ סוד; בני דיר
איז גאַלע סודות... גיב מיר אָבער צו פֿאַרשטיין, ברודערל, אַט דאָס:
דו ביסט דאָך אַ מענטש — זאָג איך — פֿון סאַמע יושר און ביסט
אַינגעטונקען אין מענטשלעכקייט פֿון אויבן ביז אַראָפּ. ווי קומט
דאָס — זאָג איך — צו דיר, אַז דו זאַלסט פּלוצעם, אין מיטן דריגען,

³² / שמות כ"א, ה / איך האָב ליב (זאָגט דער שקלאָף צום האָר).

צונעמען בני טביהן א טאכטער און מאכן זי פֿאַר אַן עגונה? אַט דאָס הייסט בני דיר יושר? מענטשלעכקייט? אַ שטיקל גליק — זאָג איך — וואָס דו האָסט מיך נישט באַגנבֿעט, אָדער אונטערגעצונדן...
 — טאַטע! — זאָגט זי צו מיר, האַדל הייסט דאָס — דו ווייסט גאַר ניט, ווי גליקלעך מיר זינען, איך און ער, וואָס מיר האָבן דיר אויסגעזאָגט פֿונעם סוד. ס'איז בני אונדז — זאָגט זי — אַראָפּ אַ שטיין פֿונעם האַרצן, קום אַהער, לאַמיר זיך צעקושן.
 און נישט לאַנג געטראַכט, כאַפֿן זיי מיך אַרום ביידע, זי פֿון איין זיט, ער פֿון דער אַנדערער זיט, און מע הייבט מיך אָן קושן און האַלדזן. זיי מיך און איך זיי, און פֿון גרויס אימפעט, אַ פנים, זיי ביידע צווישן זיך דאוונט⁸³ קושן זיך! אַ באַשרנבונג, זאָג איך איך, אַ טעיאַטער מיט זיי!
 — טאַמער וואַלט שוין געווען — זאָג איך — גענוג קושן זיך? צייט עפעס ריידן מכוח תכלית.
 — מכוח וואָסער תכלית? — זאָגן זיי.
 — מכוח נדן — זאָג איך — מלבושים, הוצאות-החתונה, דאָס, יענץ, לאַקש, בוידעם, ציבעלע...
 — מיר דאַרפֿן נישט — זאָגן זיי — גאַר נישט ניט, נישט קיין לאַקשן, נישט קיין בוידעם, נישט קיין ציבעלעס.
 — וואָס זשע דען — זאָג איך — דאַרפֿט איר יאָ?
 — מיר דאַרפֿן — זאָגן זיי — נאָר חופּה וקדושין...
 איר הערט ווערטער?...
 בקיצור, איך וועל איך ניט מאַריך זיין, עס האָט מיר געהאַלפֿן ווי דער פֿאַראַיאַריקער שניי. מען האָט געשטעלט אַ חופּה — אַלץ הייסט אַ חופּה! אַוודאי, וואָס זאָלט איר קלערן, נישט אַזאַ חופּה, ווי טביהן שטייט-אָן. אויך מיר אַ חופּה!... אַ שטילע חתונה... אַך און וויי... און דערצו איז נאָך פֿאַראַן אַ ווייב. ווי זאָגט איר? אויף אַ מפה אַ בלאַטער. מוטשעט זי, איך זאָל איר נאָר זאָגן, וואָס איז דאָס עפעס אַזוי כאַפֿ-לאַפּ, בחפּזונדיק? נו, גייט גיט צו פֿאַרשטיין אַ

⁸³ (רוסיש) אַט האָסטו דיר גאַר! (דערלאַנג).

יידענע, אז סע ברענט! וואָס טויג אייך, איך האָב איר געמוזט אַפּטאַקן פֿון דרך־שלום וועגן אַ ליגן הגדול הגבור והנורא. אַ מעשה מיט אַ ירושה, אַ ריכע מומע פֿון יעהופּעץ, נעכטיקע טעג — אַבי זי זאָל מיך לאָזן צו רו. און טאַקע באותו יום, דאָס הייסט אַ פּאַר שעה נאָך דער שיינער חופּה, שפּאַן איך אַינן דאָס פֿערד־און־וועגעלע און מיר זעצן זיך אויף זאַלבעדריט, דאָס הייסט: איך און זי און ער, דער געניידעם⁸⁴ מיינער, און הלך משה מרדכי⁸⁵ — מאַרש צו דער באַן קיין בויבעריק, זיצנדיק אַזוי מיט מײַן פּאַרפֿאַלק אין וועגעלע, כאַפּ איך מיר אַ קוק מן הצד אויפֿן דאָזיקן פּאַרל און טראַכט מיר: וואָס פֿאַר אַ גרויסן גאַט מיר האָבן און ווי מאַדנע שייך ער פֿירט זיין וועלט! און וואָס פֿאַר מיני משונה נפֿשות, ווילדע ברואים, עס געפֿינען זיך ביי אים! אַט האָט איר אייך אַ פּאַרפֿאַלק נאָר וואָס פֿון דער נאָדל אַרויס: פֿאַרט ער אַוועק, דער גוטער יאָר ווייסט אים ווהיין, און זי בלייבט־איבער דאָ — און מע זאָל דאָס לאָזן אַפֿילו אַ טרער, כאַטש פֿון יוצא וועגן! נאָר גאָר נישט, טביה איז נישט קיין יידענע. טביה האָט צינט, קוקט און שווינגט, וואָס וועט דאָ זיין... זע איך עפעס אַ פּאַר יונגע לייטלעך, גוטע קאַסריליקעס, מיט אויס־געטראַטענע שטייול, זינען אַרויסגעקומען אויפֿן באַן זיך געזעגענען מיט מײַן שפּילפֿויגל. איינער פֿון זיי איז געגאַנגען עפעס ווי אַ שייגעץ, איך בעט־איבער איינער פֿבֿוד, מיטן העמדל איבער די הויזן, און האָט עפעס געשושקעט זיך מיט מײַנעם שטילערהייט. „זע נאָר, טביה, טראַכט איך מיר — צי האַסטו זיך ניט אַרײַנגעכאַפט דאָ צווישן חבֿרה פֿערד־גנבֿים, בייטל־שניידערס, שלעסער־ברעכערס אַדער פֿאַלשע מאַנעטשיקעס?⁸⁶...“

פֿאַרנדיק צוריק מיט מײַן האַדלען פֿון בויבעריק אַהיים, קאָן איך מיך נישט אַננהאַלטן און זאָג איר אַרויס דעם דאָזיקן געדאַנק גאַנץ אַפֿנטלעך. צעלאַכט זי זיך און וויל מיר אַננריידן, אַז ס'איז

⁸⁴ (חזק־לשון) אַנשטאַט „איידעם“ גאָר „געניידעם“ (ג'עדן). — ⁸⁵ געבויט אויפֿן פּסוק „וילך משה“, דבר־ט ל"א, א' / איז אַוועק משה־מרדכי (אַ פּאַפּולערער נאָמען). — ⁸⁶ פּאַלשמײַנצערס, מטבעות־פעלשערס.

לויטער פֿינע מענטשלעך, ערלעכע, לעצט־ערלעכע לייט, וואָס זייער גאַנץ לעבן איז נאָר פֿון יענעמס וועגן, זיך האָבן זיי נישט אין זינען, אַפֿילו אין דער לינקער פּיאַטע... „אַט אַ יענער, זאָגט זי, וואָס מיטן העמדל, דער איז גאָר אַ טאַטנס אַ קינד; ער האָט, זאָגט זי, אַוועק־געוואָרפֿן ריכע טאַטע־מאַמע אין יעהופּעץ, וויל נישט נעמען ביי זיי קיין צעבראַכענעם גראַשן“.

— אַזוי? גאַטס וווּנדער! — זאָג איך — טאַקע זייער אַ פֿיין בחורל, כִּלעבן! צום העמדל, וואָס ער גייט איבער די הויזן, מיט די לאַנגע האָר, ווען גאַט העלפֿט אים נאָך אַ האַרמאַניע, אָדער אַ הונט זאָל אים נאַכלויפֿן פֿון הינטן, דעמאַלט האָט דאָס שוין גאָר דעם זיבעטן חן!...

אַט אַזוי רעכן איך זיך אָפּ מיט איר שוין פֿאַר אים אויך און לאַז־אויס מײַן ביטער האַרץ, הייסט דאָס, צו איר, נעבעך... און זיי גאָר נישט! אין אסתר מגדת³⁷ מאַכט זיך תּמעוואַטע, איך איר: „פֿעפֿערל!“ און זי מיר: „טובֿת־הפּלל, אַרבעטער, נעכטיקע טעג“... — וואָס טויג מיר — זאָג איך — אייער טובֿת־הפּלל מיט אייער אַרבעטן, אַז עס גייט־צו ביי אַיך בסוד? פֿאַראַן — זאָג איך — אַ שפּריכוואָרט: וווּ אַ סוד, דאָרט איז אַ גנבֿה... אַמער זאָג מיר גלייך, וואָס איז ער געפֿאַרן, פֿעפֿערל, און ווהיין?...

— אַלצדינג יאָ — זאָגט זי — נאָר דאָס נישט. פֿרעג זיך — זאָגט זי — בעסער נישט נאָך. גלייב מיר — זאָגט זי — וועסט מיט דער צייט אַליין אַלצדינג וויסן. וועסט, אַם־ירצה־השם, הערן און אַפֿשר אין גיכן, פֿיל נייס, פֿיל גוטס!...

— אָמן, הלוואַי — זאָג איך — פֿון דיין מויל אין גאַטס אויערן. נאָר אונדזערע שונאים — זאָג איך — זאַלן אַזוי וויסן פֿון זייער געזונט, ווי איך הייב־אַן צו פֿאַרשטיין, וואָס דאָ טוט זיך ביי אַיך און וואָס באַטזט די שפּיל!...

— אַט דאָס איז טאַקע — זאָגט זי — דער אומגליק, וואָס דו וועסט דאָס ניט פֿאַרשטיין.

³⁷ / מגילת אסתר ב', כ' / אסתר דערציילט נישט.

— וואָס זשע, ס'איז אַזוי טיף? מיר דאַכט — זאָג איך — אַז
 איך פֿאַרשטיי, מיט גאָטס הילף, גרעסערע זאַכן...
 — דאָס לאַזט זיך ניט — זאָגט זי — פֿאַרשטיין מיטן שכל
 אליין. דאָס דאַרף מען — זאָגט זי — פֿילן, פֿילן מיטן האַרצן...
 אַזוי זאָגט זי צו מיר, האַדל הייסט עס, און דאָס פנים ביי איר
 בשעת-מעשה פֿלאַמט און די אויגן ברענען. ניט געדאַכט זאָלן זיי
 ווערן, די טעכטער מיינע! פֿאַרקאַכן זיי זיך אין עפעס, איז מיט האַרצן
 און מיט לייב און לעבן, און מיטן גוף און מיט דער נשמה!
 בקיצור, וועל איך אַנך דערציילן, עס גייט-אָוועק אַ וואָך און
 צוויי און דריי און פֿיר און פֿינף און זעקס און זיבן — אין קול ואין
 כּסף³⁸ — נישטאַ ניט קיין בריוו, ניט קיין ידיעה, „פֿאַרפֿאַלן, זאָג
 איך, פֿעפֿערל!“ — און כאַפּ אַ קוק אויף מײַן האַדלען, נעבעך, קיין
 טראַפּן בלוט נישטאַ אין פנים. זוכט-אויף אַלע מאָל אַן אַנדער שטיקל
 אַרבעט אין שטוב, וויל, וויינט-אויס, פֿאַרגעסן דורך דעם די גרויסע
 צרות אירע, נאָר, איר זאָלט זאָגן, זי זאָל דאָס אים אַפֿילו דערמאָנען!
 שאַ, שטיל, גלייך ווי ס'איז גאָר קיין מאָל נישט געווען קיין פֿעפֿערל
 אויף דער וועלט! נאָר איין מאָל טרעפֿט זיך אַ מעשה, איך קום צו
 פֿאַרן אַהיים, איך זע — מײַן האַדל איז פֿאַרוויינט, גייט-אַרום מיט
 אַנגעשוואַלענע אויגן. הייב איך מיך אָן צו דערפֿרעגן, ווער איך
 געווייר, אַז דאָ איז נישט לאַנג געווען עפעס איינער אַ שלימזל מיט
 לאַנגע האַר און געסודעט זיך עפעס מיט איר, מיט האַדלען הייסט
 עס, „אַהא! — טראַכט איך מיך — דאָס איז יענער חבֿרה-מאַן, וואָס
 האָט אָוועקגעוואָרפֿן רייכע טאַטע-מאַמע און האָט אַראַפּגעלאָזט דאָס
 העמדל איבער די הויזן“... און נישט לאַנג געטראַכט, רוף איך אַרויס
 מײַן האַדלען פֿון שטוב אין הויף אַרויס און טו זי אַ כאַפּ גלייך אויף
 דער ווענטקע:

— זאָג מיר נאָר, טאַכטער, האַסט שוין פֿון אים אַ גרוס?

— יאָ.

³⁸ /מלכים א', י"ח, כט/ ...ואין קשב, האַמאָפּאַנעטיש (טביה פֿאַרבייט
 ואין קשב, מ'הערט נישט, אויף ואין כּסף).

— ווו איז ער ערגעץ, דיין באשערטער?
 — ער איז — זאגט זי — ווייט.
 — וואס טוט ער?
 — ער זיצט!
 — ער זיצט?
 — ער זיצט...
 — ווו זיצט ער? פֿאַר וואָס זיצט ער?
 שווינגט זי. קוקט מיר גלייך אין די אויגן אַרײַן און שווינגט.
 — זאָג מיר נאָר — זאָג איך — טאַכטער מײַנע, וועדליק איך
 פֿאַרשטיי, זיצט ער נישט פֿאַר קיין גנבֿה. פֿאַרשטיי איך ניט דעם
 שכל, אָז ווי באַלד קיין גנבֿ ניט און קיין שווינדלער ניט, הײַנט פֿאַר
 וואָס זשע זיצט ער, פֿאַר וואָסערע מעשים טובֿים?...
 שווינגט זי — אין אסתר מגדת... האָב איך מיך מײַשׂבֿ געווען;
 זאָגסט ניט, דאַרף מען ניט. ער איז דאָך דיין שלימזל, ניט מײַנער.
 אַ שײַנע, רײַנע כּפּרה! נאָר אינעווייניק אין האַרצן טראָג איך אַ
 ווייטיק, איך בין פֿאַרט אַ פֿאַטער, ווי מיר זאָגן אינעם דאווען;
 כּרַחַם אֱלֹהִים עַל בְּנֵי אָדָם — אַ פֿאַטער בלײַבט אַ פֿאַטער.
 בקיצור, געווען איז דאָס הושענא־רבה אויף דער נאַכט. יום־טובֿ
 איז בײַ מיר אַ מנהג, איך רו מיך אָפּ, און אויך דאָס פֿערדל רוט זיך
 בײַ מיר אויס, ווי אין דער תּוֹרָה שטייט געשריבן: אַתָּה — דו,
 ושׁוֹרֵךְ — און דיין ווייב, וחמורֵךְ — און דיין פֿערדל⁴⁰... און אַגבֿ
 איז שוין אין בויבעריק כּמעט נישטאָ וואָס צו טאָן; טוט מען אַ
 בלאָז מיטן שוֹפֵר, אַזוי צעלויפֿן זיך אַלע דאַטשניקעס, ווי די מײַנע
 אין אַ הונגער, און בויבעריק ווערט אַ פּוֹסְטֵקע⁴¹. דעמאָלט האָב איך
 ליב צו זיצן אין דער היים, בײַ זיך אויף דער פּרײַזע. פֿאַר מיר
 איז עס דאָס בעסטע שטיקל צײַט. די טעג זײַנען געשענקטע. די זון
 באַקט שוין ניט, ווי אַ קאַלכאוויין, נאָר זי גלעט מיט אַ מיין ווייב־

³⁹ / תהילים ק"ז, יג / ווי סידעראַרעמט זיך אַ טאַטע אויף די קינדער.
 — ⁴⁰ / דברים ה', יד / דו, דיין אָקס און דיין אייזל (ווי ליב טביה האָט זיין
 גאַלדע, פֿאַרגלייכט ער זי צו אַן „אַקס“). — ⁴¹ רוינגע, מדבר.

קייט, מחיה נפשות. דער וואָלד איז אַלץ נאָך גריין, די סאָטנעס הערן
 ניט אויף צו שמעקן מיט סמאַלע, און עס דאַכט זיך מיר, אָ דער
 וואָלד קוקט יום-טובֿדיק, ווי גאַטס אַ סופּה, אַ סופּה פֿון גאַט. אַט דאָ,
 טראַכט איך מיר, האַלט גאַט סוכות. דאָ, ניט אין שטאַט, וווּ סע
 טאַרעראַמט, און מענטשן לויפֿן היין און הער, פינען מיט דער נשמה,
 יאָגן זיך נאָכן שטיקל ברויט, און מע הערט נאָר געלט און געלט
 און געלט!... און ווער שמועסט אויף דער נאַכט, הושענאַרבה, למשל,
 איז דאָך גאָר אַ גן-עדן: דעמאַלט איז דער הימל בלוי, די שטערן
 פֿינקלען, שעמעריין, בניטן זיך, פינטלען, ווי להבדיל אַ מענטש מיט
 די אויגן; און אַ מאָל, מאַכט זיך, פֿליט-דורך אַ שטערן פֿינל אויסן
 בויגן, לאַזט-איבער נאָך זיך אויף אַ רגעלע אַ גרינעם פּאַס — דאָס
 האַט זיך אַראַפּגעלאָזט אַ שטערנדל, געפֿאַלן עמעצנס מול. וואַרעם
 וויפל שטערן, אַזוי פֿיל מזלות... ייִדישע מזלות... „עס זאָל כאַטש ניט
 זיין מנין פֿינצטער מזל“, טראַכט איך מיר, און עס קומט מיר אויפֿן
 געדאַנק האַדל. שוין פֿון עטלעכע טעג, אָ זי איז עפעס ווי אויפֿגע-
 מונטערט, לעבעדיקער געוואָרן, גאָר אַן אַנדער פנים באַקומען.
 עמעצער האַט איר געבראַכט אַ בריוול, אַ פנים, פֿון אים טאַקע, פֿון
 איר שלימזל. ווילן ווילט זיך מיר זייער וויסן, וואָס ער שרעכט
 איר, נאָר פֿרעגן וויל איך נישט. זי שווינגט, שווינג איך אויך, פתח
 שוין — שאַ! טביה איז נישט קיין ייִדענע. טביה האַט צייט...

דערווייל, אַזוי ווי איך טראַכט פֿון האַדלען, קומט זי אָן, האַדל
 הייסט עס, זעצט זיך צו נעבן מיר אויף דער פּריזבע, קוקט זיך אַרום
 אויף אַלע זייטן און רופֿט זיך אָן צו מיר שטילערהייט:

— הערסטו, טאַטע? איך דאַרף דיר עפעס זאָגן; הינט געזעגענען

מיר זיך אַפּ מיט דיר... אויף שטענדיק...

אַזוי זאָגט זי צו מיר שטיל, קוים וואָס מע הערט, און קוקט אויף
 מיר מיט אַ מאַדנעם מין קוק, מיט אַזאַ קוק, וואָס איך וועלן אים
 אייביק נישט פֿאַרגעסן. און בשעת מעשה פֿליט מיר דורך אַ מחשבה
 אין קאַפּ: „זי וויל זיך טרינקען“... וואָס איז מיר איינגעפֿאַלן טרינקען?
 ווייל עס האַט זיך געטראַפֿן, ניט דאָ געדאַכט, אַ מעשה: אַ מיידל,

נישט ווייט פֿון אונדז, האָט זיך פֿאַרקאַכט אין אַ דאַרף־שייגעץ און האָט זיך צוליב דעם דאַרף־שייגעץ... איר ווייסט דאָך שוין וואָס. איז די מאַמע פֿאַר צרות קראַנק געוואָרן און איז געשטאַרבן, און דער טאַטע האָט זיך אויסגעבראַכט, געוואָרן אַ קבצן. און דער דאַרף־שייגעץ האָט זיך מייש־בֿ געווען און האָט חתלירע⁴² געהאַט פֿאַר אַן אַנדערע. איז זי אַוועקגעגאַנגען צום טינך, דאָס מיידל הייסט דאָס, און האָט זיך אַרײַנגעוואַרפֿן אין וואַסער אַרײַן און האָט זיך דער־טרונקען...

— וואָס הייסט — זאָג איך — דו געזעגנסט זיך אָפּ מיט מיר אויף שטענדיק? — אַזוי מאַך איך צו איר און קוק־אַראָפּ, זי זאָל ניט זען ווי איך בין טויט.

— דאָס הייסט — זאָגט זי — איך פֿאַר — זאָגט זי — אַוועק, מאַרגן — זאָגט זי — גאַנץ פֿרי. מיר וועלן זיך שוין מער קיין מאָל ניט זען... קיין מאָל ניט...

דערהערט די דאָזיקע ווערטער, איז מיר געוואָרן אַ ביסל גרינגער אויף דער נשמה. דאַנקען גאָט כאַטש דערפֿאַר, טראַכט איך מיר. ווי זאָגט ער? גם זו לטובֿה — עס קאָן זײַן ערגער, בעסער האָט קיין שיעור ניט...

— ווהיין, למשל, פֿאַרסטו, אויב איך האָב — זאָג איך — די זכיה צו וויסן?

— איך פֿאַר — זאָגט זי — צו אים.

— צו אים? — זאָג איך — וווּ איז ער דען אַצינדערט?

— לעת עתה — זאָגט זי — זיצט ער נאָך; נאָר אין גיכן שיקט מען אים אַוועק.

— פֿאַרסטו, הייסט דאָס, זיך געזעגענען מיט אים? — אַזוי זאָג איך צו איר און מאַך זיך תּמעוואַטע.

— ניין — זאָגט זי — איך גיי אים נאָך גלייך אַהיין.

— אַהיין? — זאָג איך — ווער איז געווען דער אַהיין? ווי אַזוי הייסט דאָס אַרט?

⁴² (פֿאַראַכטלעך) חתונה געהאַט.

— מע ווייסט נאך נישט אַקוראַט — זאָגט זי — ווי אַזוי דאָס אַרט הייסט, נאָר וויינט איז דאָס זייער — זאָגט זי — וויינט מיט סכנת-נפשות...

אַזוי זאָגט זי צו מיר, האַדל הייסט עס, און עס מאַלט זיך מיר אויסעט, אַז זי רעדט דאָס מיט גדלות, מיט גרויסקייט, גלייך ווי ער וואָלט דאָ אַפּגעטאַן עפעס אַזעלכעס, וואָס סע קומט אים דערפֿאַר אַ מעדאַל פֿון אַ פּוּד אַניון?... וואָס ענטפֿערט מען איר, למשל, אויף אַזאַ זאָך? פֿאַר אַזאַ זאָך נעמט אַ פֿאַטער און ביזערט זיך אויס אויף אַ קינד, שענקט אַ פֿאַר פעטש אַדער ער בייטלט-אויס אַלע בייזע, וויסטע חלומות. טביה איז אַבער ניט קיין יידענע. איך גיי מיט דעם גאַנג, אַז פֿעס איז עבֿודה זרה, רוף איך מיך אָן צו איר מיט אַ פּסוק, ווי געוויינטלעך:

— איך זע־אַרויס — זאָג איך — טאַכטער מיינע, אַז דו ביסט מקיים, ווי אין דער הייליקער תורה שטייט געשריבן: על כן יעזבֿ⁴⁸ — וואַרפֿסט־אַוועק — זאָג איך — צוליב אַ פֿעפֿערל טאַטע־מאַמע — זאָג איך — און לאַזט זיך אַוועק אין אַן אַרט, וואָס מע ווייסט ניט וווּ ערגעץ אין די מדבריות, אַ פּנים, אויפֿן פֿאַרגליווערטן ים, דאָרט, וווּ אַלעקסאַנדער מוקדון — זאָג איך — איז געפֿאַרן אויפֿן אַקרענט און פֿאַרבלאַנדזשעט אויף אַ ווייטער וויספע — זאָג איך — צווישן ווילדע מענטשן, ווי איך האָב געלייענט — זאָג איך — אַמאַל אין אַ מעשה־ביכל...

אַזוי זאָג איך צו איר האַלב אויף קאַטאַוועס און האַלב מיט פֿעס, און דאָס האַרץ בשעת מעשה וויינט. נאָר טביה איז נישט קיין יידענע, טביה האַלט זיך אַנין, און זי, האַדל הייסט עס, פֿאַלט נישט אַראָפּ ביי זיך; ענטפֿערט מיר אַפּ על ראשון ראשון און שטיל, נישט געכאַפט, און באַטראַכט. טביהס טעכטער קאַנען ריידן...

און כאַטש איך האַלט דעם קאַפּ אַראָפּ און די אויגן צו, פֿון דעסט וועגן דאַכט זיך מיר, אַז איך זע זי, האַדלען הייסט דאָס, איך זע — איר פּנים איז פּונקט אַזוי ווי די לבנה, בלאַס און מאַט, און

⁴⁸ / בראשית ב', כד / דעריבער פארלאַט (א מאַן זיינע עלטערן).

דאָס קול אירס, מאַלט זיך מיר אויס, איז עפעס ווי פֿאַרדומפן, ציטערט... זאָל איך איר, אַ שטייגער, פֿאַלן אויפֿן האַלדז, בעטן, חלשן פֿאַר איר, זי זאָל נישט פֿאַרן? ווייס איך, אַז ס'איז אַרויסגעוואָרפֿן. ימח שמם זאָלן זיי ווערן, טאַקע די טעכטער מײנע! פֿאַרקאַכן זיי זיך אין עמעצן, איז מיטן גוף און מיט דער נשמה, און מיטן האַרצן, און מיט ליבב און לעבן!

בקיצור, מיר זײנען אָפּגעזעסן אַזוי אויף דער פּריזבע אַ היפשע שטיק צײַט, לאַז זיך אַנײַך דאַכטן, פּמעט די גאַנצע נאַכט. מער געשוויגן ווי גערעדט. און דאָס, וואָס מיר האָבן גערעדט, איז אויך געווען פּמעט ווי נישט גערעדט, האַלבע ווערטער... זי האָט גערעדט און איך האָב גערעדט. איך פֿרעג זי נאָר איין זאַך: וווּ איז דאָס געהערט געוואָרן, אַ מיידל זאָל נעמען און חתונה האָבן פֿאַר אַ בחור צולים דעם, זי זאָל אים קאַנען נאַכגיין ערגעץ אין אַל די שוואַרצע יאָר? ענטפֿערט זי מיר:

— מיט אים איז אַלץ איינס, אַפֿילו אין אַל די שוואַרצע יאָר... גיב איך איר, געוויינטלעך, צו פֿאַרשטיין מיטן שכל, ווי נאַריש דאָס איז. גיט זי מיר צו פֿאַרשטיין מיט איר שכל, אַז איך וועל דאָס קיין מאָל ניט פֿאַרשטיין. ברענג איך איר אַ משל מיט אַ הון, אַ קוואַקע, וואָס האָט אויסגעזעסן קאַטשקעלעך. די קאַטשקעלעך האָבן זיך נאָר אויפֿגעכאַפט אויף די פֿיסלעך, האָבן זיי זיך געלאָזט אויפֿן וואַסער, און די קוואַקע, נעבעך, קוואַקעט.

— וואָס, — זאָג איך — וועסטו זאָגן — זאָג איך — דערויף, טאַכטער לעבן?

— וואָס — זאָגט זי — זאָל איך דערויף זאָגן? ס'איז אַוודאי אַ רחמנות — זאָגט זי — אויף דער קוואַקע; נאָר צוליב דעם — זאָגט זי — וואָס די קוואַקע קוואַקעט זאָלן די קאַטשקעלעך ניט שווימען?...

איר פֿאַרשטייט דיבורים? טביהס טאַכטער רעדט נישט גלאַט... און דערווייל די צײַט שטייט נישט. עס הייבט שוין אָן צו שאַרען אויף טאַג. די אַלטע אין שטוב וואַרטשעט. זי האָט שוין

עטלעכע מאָל געשיקט זאָגן, אַז ס'איז שוין צניט מאַכן נאַכט. און געזען, אַז עס העלפֿט זיך נישט, האָט זי אַרויסגעשטעקט דעם קאַפּ דורכן פֿענצטער און מאַכט צו מיר, מיט אַ שיינעם יבֿרכך, געוויינט-לעך:

— טביה! וואָס טראַכסטו זיך?

— לאַז זיין שטיל — זאָג איך — גאַלדע, ווי אין פּסוק שטייט: למה רגשו?⁴⁴ האָסט פֿאַרגעסן, אַ פּנים, אַז ס'איז הננט הושענא-רבה? הושענא-רבה — זאָג איך — ווערט אונדז אַנגעזחמתעט דאָס גוטע קוויטל. הושענא-רבה דאַרף מען זיין אויף, פֿאַלג מיך, גאַלדע — זאָג איך — דו נעם, זיי מוחל, צעבלאָז נאָר דעם סאַמאָואַר — זאָג איך — און לאַז זיין טיי. און איך וועל גיין דערוויילע שפּאַנען דאָס וועגעלע, מיר פֿאַרן מיט האַדלען צו דער באַן.

— און ווי דער שטייגער איז, טאַק איך איר אָפּ אַ שפּאַגל-נייעם ליגן, אַז האַדל פֿאַרט-אוועק קיין יעהופּעץ און פֿון דאַרטן נאָך ווייטער, אַלץ מכוּח יענעם עסק, מכוּח דער ירושה הייסט דאָס. און עס קאָן געמאַלט זיין — זאָג איך — אַז זי זאָל שוין דאַרטן בלענבן איבערן גאַנצן ווינטער, און אַפֿשר איבערן ווינטער מיטן זומער מיט נאָך אַ ווינטער; לכן דאַרף מען איר — זאָג איך — מיטגעבן צידה לדרך, אַ ביסל גרעט, אַ קליידל, אַ פֿאַר קישנס, ציכלעך, דאָס, יענץ און שאַר-ירקות.

אַזוי קאַמאַנדעווע איך און זאָג-אַן, ס'זאָל נישט זיין קיין געוויינען. ס'איז הושענא-רבה אויף דער וועלט.

— הושענא-רבה — זאָג איך — טאָר מען ניט וויינען; ס'איז אַ בפֿירושער דין!

הערט מען דאָך מיך מיטן דין מסתמא ווי די קאַץ און מע וויינט דווקא יא. און אַז סע קומט צום געזעגענען זיך, ווערט אַ יללה. אַלע וויינען — די מאַמע, די קינדער און טאַקע זי אַליין, האַדל הייסט דאָס, און ועל כולם, אַז ס'איז געקומען צו דער עלטערער טאַכטער מיינע, צייטל מייין איך (אויף יום-טובֿ קומט זי צו מיר מיט איר

⁴⁴ / תהילים ב', א / פֿאַר וואָס רוישן זיי, טומלען?

באשערטן, מיט מאַטל קאַמזויל), האָבן זיך ביידע שוועסטער אַ וואָרף געטאָן איינע דער אַנדערער אויפֿן האַלדז — מע האָט זיי קוים אַפּגעריסן...

נאָר איך איינער האָב מיך געהאַלטן שטאַל און אַניזן, דאָס הייסט, עס רעדט זיך נאָר אַזוי — שטאַל און אַניזן; אינעווייניק קאַכט ווי אַ סאַמאָואַר, נאָר יענעם אַרויסבאַוויזן — פֿע! טבֿיה איז דאָך נישט קיין יידענע... דעם גאַנצן וועג קיין בויבעריק שווינגט מען. און אַז מיר האַלטן שוין נישט ווייט פֿון דער באַן, רוף איך מיך אָן צו איר, זי זאָל מיר זאָגן דאָס לעצטע מאָל, וואָס פֿאַרט האָט ער געטאָן אַזעלכעס, פֿעפֿערל הייסט דאָס?...

— איטלעכע זאָך — זאָג איך — באַדאַרף דאָך האָבן עפעס אַ טעם...

ווערט זי אַנגעצונדן און שווערט מיר מיט פֿל השבועות שבועולם, אַז ער איז ריין ווי גינגאַלד.

— ער איז — זאָגט זי — אַ מענטש, וואָס קאַטאַרי פֿאַר זיך אַרט אים נישט, דאָס גאַנצע טועכץ זינס איז נאָר — זאָגט זי — יענעמס טובֿה, דער וועלטס טובֿה, און דער עיקר פֿאַר יגיע-כפּימ-ניקעס, די בעלי-מלאכות, און גייט זינט אַ חכם און טרעפֿט, וואָס דאָס הייסט!

— זאָרגט ער זיך — זאָג איך צו איר — הייסט דאָס, פֿאַר דער וועלט? למאי זשע — זאָג איך — זאָרגט זיך נישט די וועלט פֿאַר אים, אַז ער איז יאָ אַזאַ ווילער בחור? זאַלסט אים כאַטש לאָזן גריסן — זאָג איך — דעם אַלעקסאַנדער מוקדון דינעם, זאַלסט אים זאָגן — זאָג איך — אַז איך פֿאַרלאָז מיך אויף זיין יושר, ער איז דאָך אַ מענטש פֿון סאַמע יושר — זאָג איך — אַז ער וועט מיין טאַכטער מסתמא נישט פֿאַרפֿירן און שרייבן אַ מאָל — זאָג איך — אַ ברייול דעם אַלטן טאַטן...

און אַזוי ווי איך רייד, פֿאַלט זי מיר נישט פֿלוצעם אויפֿן האַלדז און הייבט נישט אָן צו וויינען?

— לאַמיר זיך — זאָגט זי — געזעגענען. זיי געזונט, טאַטע!
 גאַט ווייסט — זאָגט זי — ווען מיר וועלן זיך זען?!...
 אַן עק! אַט דאָ האָב איך מיך שוין נישט געקאַנט אַננהאַלטן.
 עס איז מיר געקומען אויפֿן געדאַנק, פֿאַרשטייט איר, טאַקע די
 אייגענע האַדל, בשעת זי איז נאָך געווען אַ ברעקל... אַ קינד הייסט
 דאָס... זי געהאַלטן אויף די הענט... אויף די הענט געהאַלטן... האָט
 קיין פֿאַראַיבל נישט, פּאַני, וואָס איך האָב מיך... מעשה ידענע...
 איר זאָלט וויסן, הערט איר, וואָס דאָס איז פֿאַר אַ האַדל, דאָס איז...
 איר זאָלט זען די בריוולעך, וואָס זי שרייבט... ס'איז אַ האַדל פֿון
 גאַט... זי איז ביי מיר אַט אַ דאָ אַ איז זי ביי מיר... טיף, טיף...
 איך קאָן עס אַנך אַזוי פֿיל נישט אַרויסגעבן... — — — — —

ווייסט איר וואָס, פּאַני שלום עליכם? לאַמיר בעסער ריידן פֿון
 עפעס פֿריילעכערס: וואָס הערט זיך עפעס מכוה דער כלירע ⁴⁵ אין
 אַדעס?...
 •

חווה

געשריבן אין יאָר 1906

— הודו לה' כי טוב¹ — ווי אַזוי גאַט פֿירט, אַזוי איז גוט.
 דאָס הייסט, עס באַדאַרף זיין גוט. וואָרעם פּרוּווט זייט אַ חכם און
 מאַכט בעסער! אַט האָב איך געוואָלט זיין אַ קלוגער, געדרייט דעם
 פּסוק אַהער, געדרייט דעם פּסוק אַהין, געזען עס העלפֿט נישט,
 האָב איך צוגענומען די האַנט פֿונעם האַרצן און האָב געזאָגט צו זיך
 אַליין: טבֿיה, ביסט אַ נאַר! דו וועסט די וועלט נישט איבערמאַכן.
 דער אייבערשטער האָט אונדז געגעבן צער גידול בנים, איז דער

⁴⁵ (פּראָווינציאַליזם) כאַלערע, עפּידעמיע. — ¹ /תהילים קל"ו, א/ גיט אַ
 דאַנק צו גאַט, ווייל ער איז גוט.

טייטש: פֿון קינדער האָט מען צרות און מע מוז דאָס אָננעמען פֿאַר ליב. אָט, למשל, אָט זיך מנין עלטערע טאַכטער, צייטל הייסט עס, פֿאַרקאַכט אינעם חייט מאַטל קאַמוויל, האָב איך עפעס צו איר? אמת, ער איז טאַקע אַ פּראָסטער נפֿש, פֿאַרשטייט נישט אַזוי שטאַרק דריבניטשקע, די קליינע אותיות, הייסט עס, נאָר וואָס קאָן מען טאָן? די גאַנצע וועלט, ווי זאָגט איר, קאָן דאָך ניט זיין געבילדעט! דערפֿאַר איז ער אַן ערלעך מענטשל און האָרעוועט, נעבעך, מיטן בלוטיקן שווייס. זי האָט שוין מיט אים, איר זאָלט אָנקוקן, קיין עין־הרע, אַ פֿולע שטוב מיט פּופּקעס, און ביידע ווערן זיי פֿאַרשוואַרצט אין עושר און אין פֿבֿוד — און רעדט מיט איר, זאָגט זי, אַז ס'איז איר, קיין עין־הרע, גוט ווי די וועלט, עס קאָן גאָר, זאָגט זי, ניט זיין בעסער. איין שטיקל חסרון נאָר, וואָס ס'איז קיין ברויט נישטאָ... ע"ה כאַן הקפֿה א' ² — דאָס האָט איר אַנד נומער איינס. נו, און פֿון דער צווייטער טאַכטער, פֿון האַדלען הייסט דאָס, באַדאַרף איך אַנד ניט דערציילן. איר ווייסט שוין, זי האָב איך פֿאַרשפּילט, פֿאַרלוירן אויף אייביק! גאָט ווייסט, אויב מנינע אויגן וועלן זי אַ מאָל זען, סנידן אויף יענער וועלט שוין, איבער הונדערט און צוואַנציק יאָר... רייד איך פֿון איר, פֿון האַדלען הייסט עס, קאָן איך נאָך עד־היום נישט קומען צו זיך. ס'איז אַן עק פֿון מיין לעבן! פֿאַרגעסן, זאָגט איר? ווי קאָן מען פֿאַרגעסן אַ לעבעדיקן מענטשן? ובפֿרט אַזאָ קינד ווי האַדל? איר זאָלט זען די בריוולעך, וואָס זי שרײַבט צו מיר, קאָן מען צעגיין. עס גייט זיי, שרײַבט זי מיר, דאָרטן זייער גוט. ער זיצט און זי פֿאַרדינט. זי וואַשט גרעט און ליענט ביכלעך און זעט זיך מיט אים אַלע וואָך, און האָט, זאָגט זי, אַ האַפֿענונג, אַז עס וועט זיך דאָ, ביי אונדז, איבערקאָכן. עס וועט אויפֿגיין די זון און עס וועט ווערן ליכטיק, וועט מען אים אומקערן צוריק מיט נאָך אַ סך אַזעלכע ווי ער. און דעמאָלט וועלן זיי זיך ערשט, זאָגט זי, נעמען צו דער רעכטער אַרבעט און איבערקערן די וועלט מיטן קאַפּ אַראַפּ, מיט די פֿיס אַרויף. נו? ווי געפֿעלט דאָס אַנד? גוט? האָז?... וואָס זשע טוט

² ביז דאָנען איז די ערשטע הקפה (שמחת־תורה גייט מען 7 הקפות).

אָבער דער רבוננו של עולם? ער איז דאָך, ווי זאָגט איר, אָן אל רחום וחנון, זאָגט ער צו מיר: „וואָרט-אויס, טבֿיה, אַט מאַך איך אַזוי, אַז דו וועסט פֿאַרגעסן פֿון אַלע דינע צרות!“... און כֿך הוה, איר מעגט דאָס האַרכן. קיין אַנדערן וואָלט איך עס ניט דערציילט. וואָרעם דער ווייטיק איז גרויס און דער בזיון איז נאָך גרעסער! נאָר, ווי שטייט דאָרט ביי אונדז געשריבן: המכסה אני מאַברהם³ — פֿאַר אַיך איז דען פֿאַראַן ביי מיר אַ סוד? וואָס איך האָב — דערצייל איך אַיך. נאָר וואָס דען? איין זאָך וועל איך אַיך בעטן: צווישן אונדז זאָל עס בלייבן. איך זאָג אַיך נאָך אַ מאָל: דער ווייטיק איז גרויס, נאָר דער בזיון, דער בזיון איז נאָך גרעסער!

בקיצור, ווי אַזוי שטייט דאָרט אין פרק: רצה הקדוש ברוך הוא לזכות⁴ — גאָט האָט געוואָלט אַ טובֿה טאָן טבֿיהן, גייט ער און בענטשט אים מיט זיבן קינדער נקבות, טעכטער הייסט עס, אַלע אויסגעשפּילטע, געראַטענע, קלוגע און שיינע, פֿרישע, געזונטע, איך זאָג אַיך — סאָסנעס! אוי, הלוואַי וואָלטן זיי בעסער געווען מיאסע פֿאַסקודניצעס⁵, וואָלט אַפֿשר געווען בעסער פֿאַר זיי און געזינטער פֿאַר מיר. וואָרעם וואָס קומט-אַרויס, איך בעט אַיך, פֿון אַ גוט פֿערדל, אַז סע שטייט אין שטאַל? וואָס קומט-אַרויס פֿון שיינע טעכטער, אַז מע ליגט פֿאַרשטעקט מיט זיי אין אַ העק און מע קוקט נישט אָן קיין לעבעדיקן מענטשן, אַחוץ אַנטאָן פֿאַפּערילע, דעם גוי'שן ראש-הקהל פֿון דאָרף, און דעם שרייבער כוועדקע גאַלאַגאַן, אַ היכער גויעץ מיט אַ פֿאַטלע⁶ און מיט לאַנגע שטיוול, און דעם גלח, ימח שמו וזכרו. איך קאָן נישט הערן דעם נאָמען זינעם, נישט מחמת דעם וואָס איך בין אַ יתן און ער איז אַ גלח. אַדרבה, מיר זינען זייער גוט באַקאַנט צווישן זיך שוין אַ שאַק מיט יאָרן, דאָס הייסט, אויף קיין שמוחות איינס צום אַנדערן גייט מען ניט, און

³בראשית י"ח, יז/ זאָל איך פֿאַרהוילן (אויסבאַהאַלטן) פֿון אַברהמען?
⁴ (א מחמר געזאָגט נאָך פרקי אבֿות) האָט געוואָלט דער רבוננו של עולם
 מוזק זיין (די יידן), — ⁵ (פויליש) אומריינע, שמוציקע. — ⁶ אַ געדיכטער לאַק, וואָס פֿאַלט כסדר אַראַפּ איבערן שטערן.

גוט-יום-טוב בעטן אודאי ניט. גאר נישט, מהיכא תיתי, מען באגעגנט זיך — גוט-מארגן, גוט-יאָר, וואָס הערט זיך עפעס אויף דער וועלט? אַרײַנלאָזן זיך מיט אים אין ווייטע דרכים האָב איך פֿינט. וואָרעם באַלד עפעס, הייבט זיך אָן אַ סדרה: אייער גאָט, אונדזער גאָט. לאָזן איך מיך ניט און שלאָג אים איבער מיט אַ גלייכווערטל און זאָג אים, אַז ס'איז פֿאַראַן בני אונדז אַ פּסוק, שלאָגט ער מיך איבער מסתמא און זאָגט, אַז אַ פּסוק ווייסט ער גלייך מיט מיר, און אפֿשר נאָך בעסער, און הייבט-אָן צו זעצן אויף אויסנווייניק אונדזער חומש, ווי געוויינטלעך, אַ גוי; בערעשיט באַראַ אַלאַקים? — אַלע מאָל, אַלע מאָל דאָס אייגענע, שלאָג איך אים איבער מסתמא און זאָג אים, אַז ס'איז פֿאַראַן בני אונדז אַ מדרש. „אַ מדרש, זאָגט ער, ווערט שוין אָנגערופֿן תּל-מוד, און תּל-מוד האָט ער פֿינט, ווייל תּל-מוד איז, זאָגט ער, לויטער שווינדל“... ווער איך דאָך מסתמא רעכט אין כּעס און הייב אים אָן אויסצולאָמֶרן⁸ וואָס עס קומט מיך אויף דער צונג. מיינט איר, אַז עס אַרט אים עפעס? גאר נישט. קוקט אויף מיר און לאַכט, און קעמט זיך בשעת מעשה די באַרד. נישטאָ, הערט איר, קיין ערגערס אויף דער וועלט, ווי אַז איר זידלט אַ מענטשן, מאַכט אים מיט דער בלאַטע גלייך, און ער שווינגט. אין אַיך ווערט די גאַל צעפּיקעט, און יענער זיצט און שמייכלט! דעמאָלט האָב איך דאָס ניט פֿאַרשטאַנען, נאָר אַצינד ווייס איך, וואָס דער שמייכל האָט באַטייט...

בקיצור, איך קום צו פֿאַרן איין מאָל אַהיים, אַרום פֿאַרנאַכטלעך שוין, באַגעגן איך דעם שרײַבער כּוועדקע שטייט אין דרויסן מיט מײַן חוה, די דריטע טאַכטער מײַנע, די צווייטע פֿון האַדלען הייסט עס. מיך דערזען, האָט זיך מײַן בחור געגעבן אַ דריי-אויס, אַראַפֿ-גענומען פֿאַר מיר דאָס היטל און אַוועק. רוף איך מיך אָן צו מײַן חוה; „וואָס האָט דאָ געטאָן כּוועדקע?“... זאָגט זי: „גאר ניט“... זאָג איך: „וואָס הייסט גאר ניט?“... זאָגט זי: „מיר האָבן געשמעסט“...

⁷ /בראשית א, א/ ווי באַלד מ'זאָגט אַ פּסוק נישט אין דער אַשכּנזישער הברה, קלינגט דאָס פֿאַר טביהן „גויש“... — ⁸ אויסצורידן, אַרייַנזאָגן.

זאג איך: „וואָס פֿאַר אַ מחותן ביסטו מיט כוועדקען?“... זאָגט זי: „מיר זינען באַקאַנט שוין פֿון לאַנג“... זאָג איך: „מזל-טובֿ דיר מיט דען באַקאַנטשאַפֿט! אַ שיינער חבֿר כוועדקע!“... זאָגט זי צו מיר: „דו קענסט אים דען? דו ווייסט דען ווער ער איז?“... זאָג איך צו איר: „ווער ער איז, ווייס איך ניט, כּװאַב זיין יחוס-בריוו ניט געזען; נאָר פֿאַרשטיין פֿאַרשטיי איך, אָז ער דאַרף שטאַמען פֿון סאַמע גדולים; דער טאַטע זינער, זאָג איך, האָט געמוזט זיין אַדער אַ פֿאַסטער, אַדער אַ סטרוזש, אַדער אַזוי אַ שיכור“... רופֿט זי זיך אָן צו מיר, חוה הייסט עס: „וואָס זיין טאַטע איז געווען, ווייס איך ניט און וויל ניט וויסן, בײַ מיר זינען אַלע מענטשן גלייך; נאָר אָז ער אַליין איז אַ מענטש ניט קיין געוויינטלעכער — דאָס ווייס איך פֿאַר געוויס“... „דהיינו, זאָג איך, וואָס פֿאַר אַ מין סאַרט מענטש איז ער? לאָם איך הערן“... „איך וואַלט דיר, זאָגט זי, געזאָגט, וועסטו ניט פֿאַרשטיין. כוועדקע, זאָגט זי, דאָס איז דער צווייטער גאַרקי“... „דער צווייטער גאַרקי? — זאָג איך — ווער זשע איז געווען, זאָג איך, דער ערשטער גאַרקי“... „גאַרקי, זאָגט זי, דאָס איז היינט כּמעט דער ערשטער מענטש אויף דער וועלט“... „ווי זיצט ער, זאָג איך, דער תּנא דזינער, וואָס איז זיין געשעפֿט און וואָס פֿאַר אַ דרשה האָט ער געדרשנט?“... מאַכט זי צו מיר: „דער גאַרקי — דאָס איז אַ באַרימ־טער שרייבער, אַ שריפֿטשטעלער, אַ מענטש, הייסט דאָס, וואָס מאַכט ביכער, און אַ טײַערער, אַ זעלטענער, אָן ערלעכער מענטש, שטאַמט אויך פֿון פּראָסטן שטאַנד, נישט געלערנט אין ערגעץ, נאָר פֿון זיך אַליין... אָט דאָס איז זיין בילד“... אַזוי מאַכט זי צו מיר, חוה הייסט עס, און נעמט-אָרויס פֿון קעשענע אַ פֿאַרטעטל און ווייזט דאָס מיר. „אָט דאָס איז ער, זאָג איך, דער צדיק דזינער, ר' גאַרקי? איך וואַלט געמעגט שווערן, אָז איך האָב אים ערגעץ געזען, זאָג איך, אַדער בײַ דער באַן טראַגן זעק, אַדער אין וואַלד שלעפֿן קלעצער“... „איז דאָס בײַ דיר, זאָגט זי, אַ חסרון, זאָגט זי, אָז אַ מענטש האַרעוועט מיט זינען אייגענע הענט? דו אַליין האַרעוועסט דען ניט? און מיר האַרעווען ניט?“... „יא, זאָג איך, ביסט גערעכט, זאָג איך, ס'איז

א בפירושה פסוק בני אונדז: יגיע כפיך כי תאכל⁹ — אז דו וועסט
 ניט הארעווען, וועסטו ניט עסן... נאך פון דעסט וועגן, זאג איך,
 פארשטיי איך ניט, וואס האט דא צו טאן כוועדקע? איך וואלט בעסער,
 זאג איך, געווען צופרידן ווען דו זאלסט זיין באקאנט מיט אים פון
 דער ווייטן; דו באדארפט ניט פארגעסן, זאג איך, מאין באת ולאן
 אתה הולך¹⁰ — ווער ביסטו און ווער איז ער... מאכט זי צו מיר:
 „גאט האט באשאפן אלע מענטשן גלייך“... „יא, יא, זאג איך, גאט
 האט באשאפן אדם הראשונען נאך זיין געשטאלט; מע טאר אבער
 ניט פארגעסן, אז איטלעכער דארף זוכן זיין גלייכן, ווי אין פסוק
 שטייט בני אונדז געשריבן: איש כמתנת ידו¹¹...“ אן אנטק! —
 זאגט זי צו מיר — אויף אלצדינג האסטו א פסוק! אפשר געפינט זיך,
 זאגט זי, בני דיר א פסוק וועגן דעם, וואס מענטשן, זאגט זי, האבן
 גענומען און האבן זיך אליין, זאגט זי, אננגעטיילט אויף יידן און
 אויף גוים, אויף באלעבאטיים און קנעכט, אויף פריצים און בעט-
 לערס?... „טע-טע-טע! — זאג איך — ביסט מיר שוין, דאכט מיר,
 פארפארן, טאכטער, אין אלף הששי אריין? און איך גיב איר צו
 פארשטיין, אז אזוי פירט זיך שוין אויף דער וועלט מששת ימי
 בראשית. פרעגט זי מיר: „למאי זאל זיך אזוי פירן אויף דער וועלט?...“
 זאג איך: „דערפאר, וואס אזוי האט גאט באשאפן זיין וועלט?...“ זאגט
 זי: „למאי האט גאט אזוי באשאפן זיין וועלט?...“ זאג איך: „ע, אז
 מיר וועלן אנהייבן פרעגן קשיות — למאי אזוי און למאי אזוי, איז
 אין לדבר סוף¹² — א מעשה אן אן עק!“... זאגט זי מיר: „דערויף האט
 דאך אונדז גאט געגעבן א פארשטאנד, אז מיר זאלן פרעגן קשיות...“
 זאג איך: „בני אונדז איז פאראן א מנהג אזעלכער, אז א הון, — זאג
 איך, הייבט אן צו קרייען ווי א האן, זאל מען זי באלד אוועקטראגן
 צום שוחט, ווי מיר זאגן אין די ברכות: הנותן לשכוי בינה¹³...“

⁹ טביה, א הארעפאשניק, האלט דעם פסוק ווי א ברכה אין מויל. —

¹⁰ פרקי אבות, פרק ג' / פון וואנען קומסטו און ווהין גייסטו.

¹¹ דברים ט"ז, יד / יעדער נאכן גאב פון זיין האנט. — ¹² / מסכת יומא /

צו דער זאך נעמט נישט קיין ענדע. — ¹³ (א דאנק דעם אייבערשטן) וואס ער
 גיט דעם האן פארשטאנד (אויף אונטערצושיידן צווישן טאג און נאכט).

— טאָמער וואָלט אפֿשר גאָר געווען גענוג זיך צו גאַרגלען דאַרטן? — רופֿט זיך אָן מײַן גאַלדע פֿון שטוב אַרויס. — דער באַרשטש — זאָגט זי — שטייט אויפֿן טיש שוין פֿון אַ שעה און ער זינגט גאָר זמירות!...

— אָט האָסטו דיר — זאָג איך — די אַנדערע טעג יום־טובֿ! ניט אומזיסט — זאָג איך — האָבן אונדזערע חכמים געזאָגט: שבעה דברים בגולם¹⁴ — אַ יידענע האָט אין זיך נײַן מאָס רייד. מע רעדט תוך־זאָכן, איז זי דאָ מיט איר מילכיקן באַרשטש!...

רופֿט זיך אָן צו מיר גאַלדע:

— דער מילכיקער באַרשטש — זאָגט זי — איז אפֿשר אַזאָ תוך־זאָך, ווי אַלע דינע תוך־זאָכן...

— מזל־טובֿ! האָט איר אײַך — זאָג איך — אַ נײַעם פֿילאָסאָף, גלייך פֿון אונטערן אויוון אַרויס! קאַרג — זאָג איך — וואָס די טעכטער זענען געוואָרן אויפֿגעקלערטע קעפֿ, האָט שוין טביהס ווייב אויך אָנגעהויבן פֿליען דורכן קוימען אין הימל אַרײַן!...

— אַז ס'איז יאָ — זאָגט זי — געקומען צו רייד הימל, טאָ ליג שוין אין דער ערד!...

ווי געפֿעלט אײַך, אַ שטייגער, אַזאָ מין ברוך־הבא אויפֿן ניכטערן

האַרצן?...

בקיצור, לאַמיר, ווי זאָגט איר, איבערלאָזן דעם בן־מלך און זיך נעמען צו דער בת־מלכה¹⁵. איך מײַן דעם גלח, ימח שמו וזכרו! איין מאָל פֿאַר נאַכט פֿאַר איך מיד אַהיים מיט די ליידיקע קריגלעך און האָלט שוין ביים אַרײַנגפֿאַרן אין דאַרף אַרײַן, באַגעגן איך אים פֿאַרן מיט זײַן אַנזערנער געקאָועטער בריטשקע, טרייבט־אָן אַליין מיט זײַן פֿבֿוד די פֿערדלעך און די צעקעמטע באַרד זננע איז צע־שמיסן פֿונעם ווינט. «צו דינן קאַפֿ, טראַכט איך מיר, אַ שײַן באַגעגעניש!»...

¹⁴ / פרקי אבות / זיבן זאָכן זײַנען דאָ אין גולם (מ'קען אים נאָך זיי דערקענען). — ¹⁵ (אַלטער נוסח פֿון אַמאָליקע מעשיות) ווען מ'לאָזט אַפֿ איין העלד און מינעמט זיך צו אַ צווייטן.

— אַ גוטן אַוונט! — מאַכט ער צו מיר — האַסט מיר ניט דערקענט — זאָגט ער — צי וואָס?

— וועסט גיך רינדן ווערן — זאָג איך צו אים און נעם-אַראָפּ דאָס היטל און וויל פֿאַרן ווינטער.

מאַכט ער צו מיר:

— שטיי אַ וויילע, טעוועל, וואָס האַסטו קיין צייט ניט? איך דאַרף דיר עפעס זאָגן אַ צוויי ווערטער.

— אַך — זאָג איך — אַבי נאָר עפעס גוטס, איז מהיכא תיתי, און אויב נישט, מעג דאָס — זאָג איך — בלייבן אויף אַן אַנדערש מאָל...

— וואָס הייסט — זאָגט ער — ביי דיר אַן אַנדערש מאָל?...

— אַן אַנדערש מאָל — זאָג איך — הייסט ביי מיר ביז משיח וועט קומען...

— משיח — מאַכט ער צו מיר — איז דאָך שוין געקומען...

— דאָס האָב איך שוין געהערט — זאָג איך — פֿון דיר ניט איין מאָל. דו זאָג מיר נאָר, פֿאַטערל, עפעס ניס...

— אַט דאָס — זאָגט ער — מיין איך טאַקע דיר זאָגן. איך וויל מיט דיר שמועסן — זאָגט ער — טאַקע פֿון דיר אליין, דאָס הייסט, פֿון דיין טאַכטער...

דאָ האָט מיר באַלד אַ טיאַקע געטאָן דאָס האַרץ; וואָס פֿאַר אַ מחותן איז ער מיט מנין טאַכטער? און איך רוף מיר אַן צו אים:

— מנינע טעכטער — זאָג איך — זינען, חלילה, נישט אַזעלכע וואָס מע זאָל דאַרפֿן פֿאַר זיי ריידן. זיי קאַנען שוין — זאָג איך — אליין באַשטיין זייער שטעטל...

— דאָס איז אַבער — מאַכט ער — אַזאָ מין ענין, וואָס זי אליין קאָן נישט ריידן. עס מוז ריידן אַן אַנדערער, מחמת דאָ האַנדלט זיך וועגן אַ תוך-זאָך — זאָגט ער — טאַקע וועגן איר תכלית...

— וועמען גייט עס אַן — זאָג איך — דער תכלית פֿון מנין קינד? מיר דאַכט — זאָג איך — אַז ווי באַלד מע שמועסט פֿון תכלית, בין איך מנין קינד אַ פֿאַטער ביז הונדערט צוואַנציק יאָר, צי ניין?...

— אמת — זאגט ער — דו ביסט דײַן קינד אַ פֿאַטער. דו
ביסט אַבער — זאגט ער — אויף דײַן קינד אַ בלינדער. דײַן קינד —
זאגט ער — רײסט זיך אין אַן אַנדער וועלט אַרײַן און דו פֿאַרשטייסט
זי נישט אַדער דו ווילסט זי נישט פֿאַרשטיין...
— אויב איך פֿאַרשטיי זי נישט — זאג איך — אַדער איך וויל זי
נישט פֿאַרשטיין, דאָס איז אַן אַנדער זאַך. וועגן דעם — זאג איך —
קאָנען מיר אַ ביסל שמועסן. נאָר וואָס קער זיך דאָס אָן, פֿאַטערל,
מיט דיר?...

— עס קער זיך — זאגט ער — מיט מיר אַן זייער שטאַרק —
זאגט ער — ווײַל זי איז איצטער אין מײַן רשות...
— וואָס הייסט — זאג איך — זי איז אין דײַן רשות?...

— דאָס הייסט, זי איז איצטער אונטער מײַן השגחה — מאַכט
ער און קוקט מיר גלײַך אין די אויגן אַרײַן, און צעקעמט זיך די
שיינע צעלאָזטע זקנה¹⁶, טו איך מסתמא אַ שפרונג-אונטער:
— ווער? מײַן קינד איז אונטער דײַן השגחה? מיט וואָס פֿאַר אַ
רעכט? — זאג איך און פֿיל, אַז איך הייב־אָן אַרײַן אין פעס.
מאַכט ער צו מיר גאַנץ קאַלטבלוטיק מיט אַ שמייכעלע:
— נאָר נישט געהיצט זיך, טעוועל! פּאַוואָלי וועלן מיר — זאגט
ער — די זאַך זיך איבערלייגן. דו ווייסט, איך בין דיר — זאגט ער —
חלילה קיין שונא נישט, כאַטש דו ביסט אַ ייד. דו ווייסט — זאגט
ער — אַז איך האַלט פֿון יידן און עס טוט מיר וויי דאָס האַרץ אויף
זיי פֿאַר זייער עקשנות, וואָס זיי האַבן זיך אַנגעשפּאַרט און ווילן
נישט פֿאַרשטיין, אַז מע מיינט דאָס פֿון זייער טובֿה וועגן...
— פֿון טובֿות — זאג איך — זאַלסטו מיט מיר, פֿאַטערל,
איצטער נישט ריידן, מחמת אַיטלעכס וואָרט, וואָס איך הער פֿון דיר
אַצינד, איז פֿאַר מיר אַ טראַפּן סם־מוות — זאג איך — אַ פּיסטויל
איז האַרצן אַרײַן, אויב דו ביסט מיר אַזאַ גוטער פֿרײַנד, ווי דו
זאגסט, וועל איך פֿון דיר בעטן נאָר איין טובֿה: מײַן טאַכטער זאַלסטו
לאָזן צו ר...

¹⁶ (מעטאָפּאָרע) די גרויע באַרד.

— ביסט אַ נאַרישער מענטש — מאַכט ער צו מיר — עס וועט
 דיין טאַכטער, חלילה, קיין שלעכטס ניט געשען. ט'שטייט איר פֿאַר אַ
 גליק, זאָגט ער. זי נעמט, זאָגט ער, אַ חתן, אויף מיר אַזאַ יאָר...
 — אַמז! — זאָג איך פֿלומרשט מיט אַ געלעכטערל און אין
 האַרצן ברענט אַ גיהנום — ווער איז ער, למשל, דער חתן — זאָג
 איך — אויב איך בין זוכה — זאָג איך — צו וויסן?..
 — דו דאַרפֿסט אים קענען! — זאָגט ער — ער איז זייער אַ
 בראַווער, אַן אַרנטלעך מענטשל, און גאַנץ פֿינץ געבילדעט, אַפֿילו
 פֿון זיך אַליין, און איז פֿאַרקאַכט אין דיין טאַכטער, און וויל מיט
 איר חתונה האָבן און קאָן נישט, ווייל ער איז נישט קיין ייד...
 — כוועדקע!... — טראַכט איך מיר.

און עס טוט מיר אַ זעץ אין קאַפּ אַרײַן אַ מאַדנע היץ. און עס
 באַשלאָגט מיך אַ קאַלטער שווייס, קוים וואָס איך זיך־אַנן אויפֿן
 וועגעלע. נאָר אַרויסבאַוויזן דאָס פֿאַר אים — נישט דערלעבן וועט
 ער דאָס! און איך נעם דאָס פֿערדל פֿאַר די לייצעס, טו דאָס אַ שמיצל
 פֿון אונטן אַרויף, און הלך משה מרדכי — פֿאַשאַל¹⁷ אַן אַ זני-
 געזונט אַהיים... איך קום צו פֿאַרן אַהיים. איי־איי־איי, אַן איבער-
 קערעניש! די קינדער ליגן מיט די פֿנימער אין די קישנס און וויינען.
 מײַן גאַלדע איז מער אויף יענער וועלט איידער אויף דער וועלט...
 איך זוך חוהן. וווּ איז חוהן? נישטאָ חוהן!... פֿרעגן וווּ איז חוהן, וויל
 איך נישט. איך פֿאַרשפּאַר שוין פֿרעגן. אַז אַך־און־וויי איז מיר! און
 איך פֿיל דעם טעם פֿון חיבוט־הקבֿר¹⁸. און עס ברענט אין מיר אַ
 פֿייער, איך ווייס ניט אויף וועמען... איך וואָלט עפעס נאָר גענומען
 און זיך אַליין אויסגעפּאַטשט... און איך צעשריִי מיך אויף די קינדער,
 און לאַז־אויס מײַן ביטער האַרץ צום ווייב. איך קאָן מיר קיין אַרט
 נישט געפֿינען. גיי איך אַרויס אין שטאַל צום פֿערד, דעם געבן עסן,
 און טרעף דאָס שטיין אַריבערגעפּוצעוועט¹⁹ מיט איין פֿוס אויף יענער

¹⁷ (רוסיש) אַוועקגעאַנגען. — ¹⁸ (פֿאַלקסגלויבן) פֿיין נאָכן טויט; ווען דער
 מלאַך דומת קיימט צום קבר פֿון נאָר וואָס געשטאַרבֿענעם און פֿרעגט ביי אים
 „מה טיף?“. — ¹⁹ אַריבערגעפּוצעוועט.

זינט קלאַץ. כאָפּ איך אַ שטעקן און הייב דעם אָן אַזינטוויילן, שייילן די פֿעל, ברעכן די ביינער: „פֿאַרברענט זאַלסטו ווערן, שלימזל מַזְנַעְר! זאַלסטו אַזוי לעבן, ווי איך האָב פֿון דיינעט וועגן אַ האַבערל אַפֿילו צרות, אויב דו ווילסט, קאָן איך דיר געבן, שלעק, מיט אַנגסטן, מיט מכות, מיט בכורות!...“

אַזוי רייד איך צום פֿערדל און באַטראַכט מיך אָבער באַלד, אַז ס'איז אַ צער־בעלי־חיים, גאָט די נשמה שולדיק. וואָס האָב איך צו דעם? און איך שיט דעם אונטער אַ ביסל געהאַקטע שטרוי און זאָג דעם צו, אַם־ירצה־השם, שבת ווייזן אַ ה' אין סידור²⁰, און קום־אַרײַן צוריק אין שטוב אַרײַן, באַגראַב זיך און ליג אין געהאַקטע ווונדן, און דער קאַפּ, דער קאַפּ ווערט מיר שיר צעשפּרונגען, טראַכטנדיק און קלערנדיק און לערנענדיק דעם פּשט, וואָס זאָל דאָס באַטײַטן... „מה פּשעני ומה חטאתי²¹ — מיט וואָס האָב איך, טבֿיה, פֿאַרזינדיקט מער פֿון דער גאַנצער וועלט, וואָס מע באַשטראַפֿט מיך מער פֿון אַלע ייִדן? אוי, רבונו של עולם: מה אָנו ומה חיינו²² — ווער בין איך אַזויגס, וואָס דו טראַגסט מיך אויפֿן קאַפּ כּסדר, האַסט מיך אין זינען און לאַזט נישט אויס וווּ ערגעץ אַ שלאַק, אַ צרה, אַן אַנשיקעניש!...“

און אַזוי ווי איך טראַכט מיר אַזוי, ליגנדיק אויף הייסע קוילן, הער איך, ווי מײַן ווייב, נעבעך, קרעכצט, רײַסט־אויס אַ שטיק האַרץ.

— גאַלדע — זאָג איך — דו שלאַפֿסט?...

— נײַן — זאָגט זי — וואָס איז דען?...

— גאָר נישט — זאָג איך — מיר זײַנען גוט אין דער ערד;

אפֿשר ווייסטו — זאָג איך — אַן עצה, וואָס טוט מען?...

— פֿרעגסט בײַ מיר — זאָגט זי — עצות, אַן אַך־און־וויי איז

²⁰ (לצנות) „היי פאַר פערד און דער אות ה“ (ווערטערשפיל). — ²¹ בראי

שית ל"א, לו/ אין וואָס באַשטייט מײַן פֿאַרברעך און אין וואָס מײַן זינד? — ²² תפילת השחר/ וואָס זײַנען מיר (מישטייגס געזאָגט) און וואָס איז (ווערט) אונדזער לעבן?

מיר? א קינד שטייט-אויף — זאגט זי — אין דער פֿרי, א געזונטע, א שטארקע, טוט זיך אָן — זאגט זי — פֿאַלט מיך אַרום קושן און האַלדזן און וויינען און זאגט נישט וואָס. איך האָב געמיינט, זי איז, חלילה, פֿונעם זינען! פֿרעג איך זי: „וואָס איז דיר, טאַכטער?“... זאגט זי גאָר נישט און כאַפט זיך אַרויס אויף אַ ווינלע צו די בהמות און ווערט פֿאַרשווינדן. איך וואָרט אַ שעה, איך וואָרט צוויי, איך וואָרט דריי... וווּ איז חוה? נישטאָ חוה! רוף איך מיך אָן צו די קינדער: „אבו, טוט נאָר אַ שפרונג אויף אַ מינוטקעלע צום גלח“... — פֿון וואָנען — זאָג איך — האַסטו געוואָסט, גאַלדע, אָו זי איז בנים גלח?...

— פֿון וואָנען האָב איך געוואָסט? — זאגט זי — אַז אַך-און-וויי איז מיר! וואָס איז — זאגט זי — איך האָב קיין אויגן ניט? צי איך בין איר קיין מאַמע ניט?...

— אַז דו האַסט אויגן — זאָג איך — און דו ביסט איר אַ מאַמע, וואָס זשע האַסטו געשוויגן און האַסט ניט געזאָגט מיר?...

— דיר זאָל איך זאָגן? ווען ביסטו אין דער היים? — זאגט זי — און אָו איך זאָג דיר, הערסטו מיך דען? דיר אָו מע זאָגט — זאגט זי — ענטפֿערסטו באַלד מיט אַ פֿסוק, פֿאַרהאַקסט דעם קאַפּ מיט פֿסוקים און דערמיט קומסטו אָפּ...

אַזוי מאַכט זי צו מיר, גאַלדע הייסט עס, און איך הער, ווי זי וויינט אין דער פֿינצטער... אַ ביסל איז זי גערעכט, טראַכט איך מיר, וואָרעם וואָס פֿאַרשטייט אַ ידענע? און עס טוט מיר וויי אויף איר דאָס האַרץ. איך קאָן נישט הערן, ווי זי קרעכצט און ווי זי וויינט. רוף איך מיך אָן צו איר:

— זעסטו, גאַלדע, ביסט ברוגז — זאָג איך — למאי איך האָב אויף אַלצדינג אַ פֿסוק. איך מוז דיר דערויף אויך ענטפֿערן מיט אַ פֿסוק, עס שטייט ביי אונדז געשריבן, זאָג איך, כִּרְחַם אֵב על בְּנֵי אִם — אַ טאַטע האָט ליב אַ קינד. פֿאַר וואָס שטייט ניט — זאָג איך — כִּרְחַם אִם על בְּנֵי אִם — אַז אַ מאַמע האָט ליב איר קינד? ווינל אַ מאַמע איז ניט קיין טאַטע, אַ טאַטע — זאָג איך — קאָן אַנדערש ריידן

מיט אַ קינד. אַט וועסטו זען — זאָג איך אים-ירצה-השם, מאַרגן זע
איך מיר מיט איר...

— הלוואַי — זאָגט זי — זאָלסטו זיך קאָנען זען מיט איר און
מיט אים אויך. ער איז אַ מענטש. — זאָגט זי — ניט קיין שלעכטער,
כאַטש אַ גלח. נאָר אויף אַ מענטשן האָט ער — זאָגט זי — רחמנות.
דו וועסט אים בעטן, פֿאַלן צו די פֿיס, אפֿשר וועט ער רחמנות האָבן...
— ווער — זאָג איך — דער פֿומר²³, ימח שמו?... איך זאָל מיך
בוקן — זאָג איך — צום גלח? ביסט משוגע — זאָג איך — צי
חסר דעה? אַל תִּפְתַּח פֿה לִשְׁטן — זאָג איך — ניט דערהאַרן²⁴ וועלן
דאָס מנינע שונאים!...

— אַ, זעסטו? עס הייבט זיך אָן — זאָגט זי — מיט דיר...
— וואָס דען — זאָג איך — האָסטו געמיינט? איך וועל מיך
לאָזן פֿירן פֿון אַ יידענע? איך וועל — זאָג איך — לעבן מיט דיין
וויבערשן שכל?...
אַט אין אַזעלכע שמועסן גייט-אָוועק ביי אונדז די נאַכט. קוים
דערלעבט דעם ערשטן קריי פֿונעם האָן, הייב איך מיך אויף, דאָוון-
אַפ, נעם מיט זיך די בייטש און לאָז מיך אָוועק מסתמא גלייך צום
גלח אין הויף אַרבעטן. ווי זאָגט איר, אַ יידענע איז טאַקע אַ יידענע.
נאָר ווהיין דען האָב איך געזאָלט גיין? אין דער ערד אַרבעטן?...
בקיצור, געקומען צו אים אין הויף אַרבעטן, באַגעגענען מיך די
כלבים זינען מיט אַ שיינעם גוט-מאָרגן און ווילן מיר צו רעכט מאַכן
די קאַפּאַטע און פֿאַרזוכן די ליטקע²⁵ פֿון מנינע ייִדישע פֿיס, צי
זיי זינען עפעס גוט פֿאַר זייערע הינטישע ציין... אַ גליק, וואָס
כ'האַב מיטגענומען די בייטש, האָב איך זיי געגעבן צו פֿאַרשטיין דעם
פסוק לא יחרץ כלב לשונו — נעכני סאַבאַקאָ דאַראָם נע ברעשע²⁶, דאָס
הייסט, לאָז אַ הונט ניט בילן אומזיסט... אויף זייער געשריי מיט מנין
געפילדער איז אַרויסגעלאָפֿן דער גלח מיט דער גלחטע, קוים

²³ גלח, פּאַפּ, פּאַסטאָר. — ²⁴ זיך דערוואַרטן (דערלעבן). — ²⁵ דאָס זיקע
לייב אונטער די קני, פֿון הינטן. — ²⁶ שמוות י"א, ז' עס וועט ניט שאַרפֿן קיין
הונט זיין צוגג, (רוטיש פּאַלקסווערטל) זאָל אַ הונט אומזיסט נישט בילן.

צעטריבן די פֿריילעכע כאַליאַסטערע און אַרײַנגערופֿן מיך אין שטוב אַרײַן, מיך אויפֿגענומען פֿאַר זײער אַ שײנעם גאַסט, געוואַלט שטעלן פֿון מײַנעט וועגן דעם סאַמאָוואַר. זאַג אײך, אַז דער סאַמאָוואַר איז לאַז דווקא, אײך האָב מיט אים עפעס צו רײדן — זאַג אײך — אונטער פֿיר אויגן. האָט זיך דער כּוּמֶר אָנגעשטויסן, וואָס אײך מײן, האָט אַ ווונק געטאַן צו זײן פּלוניטטע, זי זאַל מוחל זײן צומאַכן די טיר פֿון יענער זײט — און אײך בין צוגעטראָטן צום ענין גלײַך, אָן שום הקדמות, ער זאַל מיר זאָגן קודם, צי גלײַבט ער אין גאַט... און נאָך דעם זאַל ער מיר זאָגן, אויב ער פֿילט דעם טעם, וואָס הײסט צעשײדן אַ טאַטן מיט אַ קינד, וואָס מע האָט דאָס לײב... און ווידער זאַל ער מיר זאָגן, וועלכע הײסט נאָך זײן שכל אַ מצווה און וועלכע הײסט אַן עבֿירה... און נאָך אַ זאך וואַלט אײך וועלן, ער זאַל מיר קלאַר מאַכן; וואָס פֿאַר אַ פנים האָט בײ אים אַ מענטש, וואָס כאַפט זיך אַרײַן בײ יענעם אין שטוב אַרײַן און וויל מאַכן אַן אײבערקערעניש, אײבערשטעלן די בענקלעך, מיט די טישלעך, מיט די בעטן...

אודאי בלײבט ער זיצן געפֿלעפֿט און מאַכט צו מיר: „טעוועל, זאַגט ער, ביסט אַ קלוגער מענטש, זאַגט ער, און נעמסט און שטעלטס־אָוועק, זאַגט ער, מיט אַ מאַל אַזוי פֿיל שאלות און ווילסט, זאַגט ער, אײך זאַל דיר ענטפֿערן אין אײן קלאַפֿ? האָב צײט, זאַגט ער, אײך וועל דיר ענטפֿערן על ראשון ראשון ועל אַחרון אַחרון...”

— נײך, — זאַג אײך צו אים — דו וועסט מיר, פֿאַטערל גע־טרײער, נישט ענטפֿערן דערויף קיין מאַל נישט, ווייסטו, פֿאַר וואָס? ווײל אַלע דײַנע מחשבות ווייס אײך פֿון פֿרײער. דו ענטפֿער מיר — זאַג אײך — בעסער דערויף: אײך האָב נאָך אַ האַפֿענונג צו זען מײַן קינד צוריק אַדער נײן?...

כאַפט ער זיך אויף:

— וואָס הײסט — צוריק? דײַן טאַכטער וועט, חלילה, גאָר נישט געשען, אַדרבה!...

— אײך ווייס, — זאַג אײך — אײך ווייס, איר ווילט זי מאַכן גלײַך־

לעך! איך רייד נישט פֿון דעם — זאג איך — איך וויל וויסן, ווו
איז ערגעץ מנין קינד און צי קאָן איך זיך מיט איר זען?...
— אַלצדינג יאָ — מאַכט ער צו מיר — נאָר דאָס נישט...
— אַט אַזוי זשע רייד — זאָג איך — דבֿרים ברורים, קורצע
דיבורים! זיי געזונט — זאָג איך — און לאָז דיר גאָט באַצאָלן —
זאָג איך — בכפֿל-כפֿלים!...

און איך קום צו גיין אַהיים און טרעף מנין גאַלדע ליגט צונויפֿ-
געקוטשעבורעט²⁷, ווי אַ שוואַרצער קנול, אין בעט און האָט שוין
מער קיין טרערן ניט אין די אויגן. רוף איך מיך אָן צו איר:

— שטיי־אויף, מנין ווייב, טראַוויס — זאָג איך — די שיד און
לאַמיר זיך אַוועקעצן שבעה, אַזוי ווי גאָט האָט געבאַטן. ד' נתן
ד' לקח²⁸: מיר זינען נישט די ערשטע, מיר זינען נישט די לעצטע.
עלעהיי, לאָז זיך אונדז אויסדאַכטן — זאָג איך — אַז מיר האָבן קיין
מאָל נישט געהאַט קיין חוה. אַדער לאָז זיך אונדז דאַכטן — זאָג איך
— עלעהיי האַדל, וואָס איז אַוועק פֿון אונדז הינטער די הרי־חושך,
גאָט ווייסט, אויב מיר וועלן זי אַ מאָל זען... גאָט — זאָג איך — איז
אָן אל רחום וחנוּן, ער ווייסט וואָס ער טוט!...

אַזוי רייד איך מיר אויס דאָס האַרץ און פֿיל, אַז די טרערן שטיקן
מיך, שטייען מיר ווי אַ ביין אין האַלדז. נאָר טביה איז ניט קיין
יידענע, טביה האַלט זיך אַנין. מאַלט אַנין, עס רעדט זיך נאָר אַזוי.
וואַרעם, ערשטנס, דער בזיון!... והשנית, ווי קאָן איך זיך אַנין-
האַלטן, אַז מען פֿאַרלירט לעבעדיקערהייט אַזאָ קינד, אַזאָ באַרליאַנט,
וואָס איז אַזוי אַינגעבאַקן אין האַרצן אי בני מיר, אי בני דער מוטער,
כמעט מער ווי אַלע קינדער, איך ווייס ניט פֿאַר וואָס? אפֿשר דער-
פֿאַר, וואָס זי האָט קינדווייזן זייער אַ סך געקרענקט, איבערגעטראַגן
אויף זיך פֿל הצרות שבעולם? מיר זינען אַמאָל אויסגעזעסן
איבער איר גאַנצע נעכט. עטלעכע מאָל אַפגעשריגן, פשוט אַפגע-

²⁷ איינגעדרייט אין דרייען. — ²⁸ איוב א', כא' / גאָט האָט געגעבן, גאָט
האָט צוגענומען (זאָל זיין גאָטס נאַמען געבענטשט).

שריגן פֿונעם טויט, אָפּגעחיהטשעט²⁹, ווי מען חיהטשעט־אָפּ אַ קליין צעטראָטן הינדעלע. וואָרעם אַז גאַט וויל, מאַכט ער פֿון טויט לעבעדיק, ווי מיר זאָגן אין הלל: לאַ אַמות כּי אחיה³⁰ — אַז ס'איז ניט באַשערט שטאַרבן, שטאַרבט מען ניט... און אַפֿשר איז דאָס דערפֿאַר, וואָס זי איז אַ גוט קינד, אַ געטרייט, האָט אונדז פֿון תּמיד אַן ליב געהאַט ביידן דאָס חיות מיט דער נשמה. אַז, די קשיא: ווי קומט דאָס, זי זאָל אונדז אַזעלכעס טאָן? איז, ערשטנס, אונדזער מזל אַזוי. איך ווייס ניט, ווי אַזוי איר — איך גלייב אין השגחה, והשנית, איז דאָס אַ קליפה, אַן אָפּגעטאַנענע זאָך, הערט איר, אַ מין פּישוף! איר מעגט אַיך לאַכן פֿון מיר, און איך זאָג אַיך, אַז איך בין גאָר ניט אַזאַ גראַבער נאַר, איך זאָל גלייבן אין שרעטעלעך, לציט, דאַמע־וויקעס³¹ וכדומה אַזעלכע שטותערניצען. נאָר אין פּישוף, זעט איר, גלייב איך. וואָרעם וואָס דען איז דאָס, אַז ניט קיין פּישוף? אַט וועט איר האַרכן ווינטער, וועט איר אַליין אויך זאָגן דאָס אייגענע...

בקיבור, אַז די הייליקע ספֿרים זאָגן בעל כרחך אַתּה חי³² — אַ מענטש נעמט זיך ניט אַליין דאָס לעבן — איז דאָס נישט אומזיסט. ס'איז גאָר נישטאַ די מכה אויף דער וועלט, וואָס זאָל זיך ניט פֿאַר־היילן, און אַזאַ צרה, וואָס מע זאָל זי נישט פֿאַרגעסן. דאָס הייסט, פֿאַר־געסן פֿאַרגעסט זיך נישט, נאָר וואָס זאָל מען טאָן? אַדס פּבחה נד־מה³³ — אַ מענטש באַדאַרף אַרבעטן, האַרעווען, פֿאַרשוואַרצט און אויסגעריסן ווערן צוליב דעם שטיקל ברויט. מיר האָבן זיך גענומען, וואָס טויג אַיך, אַלע צו דער אַרבעט; מײַן ווייב און קינדער צו די קריגלעך, איך צום פֿערד־און־וועגעלע, און עולם כּמנהגו — די וועלט בלייבט ניט שטיין. אַנגעזאָגט האָב איך אין שטוב, אַז חוה לאַ יזכר ולא יפּקד³⁴ — נישטאַ חוה! אויסגעמעקט — און שוין! און כ'האַב

²⁹ געקומען צו זיך. — ³⁰ תהילים קי"ח, יז/ כ'ועל ניט שטאַרבן, נאָר כ'ועל לעבן. — ³¹ (פּאַלקסגלויבן) הויזגייסטער. — ³² טביה זוכט כלערליי פּסוקים, צו קרעפּטיקן דעם ווילן צו לעבן. — ³³ תהילים מ"ט, כאַ/ אַ מענטש איז געגליכן צו אַ בהמה. — ³⁴ נישט געדענקט און נישט דערמאַנט (זאָל עס ווערן).

מיר צונויפגעשלאגן אַ ביסל מילכיקס, פֿרישע סחורה, און האָב מיך געלאָזט קיין בויבעריק צו מנינע קונים.
 געקומען קיין בויבעריק — אַ שמחה, אַ גדולה; וואָס מאַכט אַ ייד, ר' טובֿיה? פֿאַר וואָס זעט מען אַיך ניט?
 — וואָס זאַל איד מאַכן? — זאָג איך. — ס'איז חודש ימינו פֿקדום³⁵
 — דער אייגענער שלימזל וואָס פֿריער. אַ בהמהלע — זאָג איך —
 איז ביי מיר געפֿאַלן...
 — וואָס איז די מעשה — זאָגן זיי — וואָס מיט אַיך טרעפֿן זיך
 אַלע ניסים?

און דער עולם פֿרעגט מיך אויס, איטלעכער באַזונדער: וואָס פֿאַר אַ בהמהלע איז ביי מיר געפֿאַלן? וויפֿל האָט דאָס מיך געקאָסט?
 און וויפֿל בהמהלעך איז מיר נאָך געבליבן? און מע לאַכט, מע איז פֿריילעך, ווי געוויינטלעך, נגידים מאַכן זיך לויטיק איבער אַן אַרע-
 מאַן אַ שלימזל, נאָכן עסן, אַז ס'איז גוט אויפֿן האַרצן און אין דרויסן
 איז שייך און הייס און גריין, און עס גלוסט זיך דרימלען... טבֿיה איז
 אַבער אַ מענטש, וואָס לאָזט זיך טרייבן קאַטאַוועס. אַ קרענק וועט
 ביי מיר יענער וויסן, וואָס ביי מיר אויפֿן האַרצן טוט זיך! און אַפֿ-
 געפֿאַרטיקט זיך מיט אַלע קונים, לאַז איך מיך צוריק מיט די ליידיקע
 קריגלעך אַהיים, איבערן וואַלד, לאַזאַפֿ דאָס פֿערדל, ס'זאַל זיך גיין
 פֿאוואַלי און כאַפֿן בגנבֿה אַ שטשיפעל³⁶ גראָו, און אליין פֿאַרטיף
 איך מיך אין מנינע מחשבות און געדאַנקען. טראַכט־איבער פֿון וואָס
 איר ווילט: פֿונעם לעבן און פֿונעם טויט, פֿון דער וועלט און פֿון
 יענער וועלט, און וואָס איז אַזעלכעס וועלט, און וואָס לעבט אַ
 מענטש, וכדומה אַזעלכע זאַכן, בכדי איך זאַל מיר צעשלאַגן די רעיו-
 נות, דאָס הייסט, איך זאַל נישט קלערן פֿון איר, פֿון חוהן הייסט עס,
 און ווי אויף צו להכעיס, קריכט מיר אין קאַפֿ אַרײַן דווקא זי, חוה
 הייסט עס. זי קומט מיר אַקעגן מיט איר געשטאַלט. הויך און שייך
 און פֿריש, ווי אַ סאַסנע. אַדער גאַר ווי זי איז נאָך געווען אַ

³⁵ /איכה ה', כא/ באַנני אונדזערע צייטן (זיי זאָלן זיין) ווי אַמאַל! —
³⁶ (דימינוסיוו) אַ צופֿ, אַ קליינעם ביס.

קלייניטשקע, א קראנקעטשקע, א פגירהלע, ווי אן עופעלע ביי מיר אויף די הענט, דאס קעפל ארויפגעווארפן אויף מיינע פלייצעס: „וואס ווילסטו חוהלע? געבן דיר א שטיקעלע פאפע? א ביסעלע מאָני?...“ און איך פֿאַרגעס אויף אַ וויילע, וואָס זי האָט אָפּגעטאָן, און עס ציט מיר צו איר דאָס האַרץ, און די נשמה נאָגט, בענקט נאָך איר... נאָר דערמאָן איך מיך, און עס גייט מיך איבער דער פּוּח־הדּם, און אַ פֿייער צינדט זיך אָן ביי מיר אין האַרצן אויף איר און אויף אים און אויף דער גאַנצער וועלט און אויף זיך אליין, פֿאַר וואָס איך קאָן זיך נישט פֿאַרגעסן אויף קיין מינוט. פֿאַר וואָס זאָל איך זי נישט קאַנען אויסמעקן, אַרויסרייסן פֿונעם האַרצן? זי האָט דאָס דען ביי מיר נישט פֿאַרדינט? דערויף טאַקע דאַרף טביה זיין אַ יוד שבייד, כל ימיו פֿאַרשוואַרצט ווערן, אַקערן מיט דער נאָז די ערד, מגדל זיין קינדער, בכדי זיי זאָלן נאָך דעם נעמען מיט אין מאָל און אַפּרייסן זיך מיט גוואַלד, אַפּפּאַלן ווי אַ שישקע פֿונעם בוים, און פֿאַרטראַגן ווערן מיטן ווינט און מיטן רויך?... אַט, למשל, קלער איך מיר, וואַקסט אַ בוים, אַ דעמב אין וואַלד. קומט צו גיין אַ נפֿש מיט אַ האַק, נעמט־אָפּ אַ צווייג, און נאָך אַ צווייג, און נאָך אַ צווייג, וואָס איז דער בוים אָן די צווייגן, מישטיינס געזאָגט? נעם שוין בעסער, דו בן־אָדם, און האַק־אונטער דעם בוים אין גאַנצן — און אָן עק לאַז דאָס האַבן! צו וואָס זאָל סטאַרטשען אַ נאַקעטער דעמב אין וואַלד?!...“

און אַזוי ווי איך טראַכט מיר אַזוי די דאָזיקע מחשבות, דערפֿיל איך פּלוצעם, אַז מײַן פֿערדל האָט זיך אָפּגעשטעלט — סטאַפּ! וואָס איז דאָס? איך הייב־אויף די אויגן, איך טו אַ קוק — חוה!... די אייגענע חוה, וואָס פֿריער, נישט געמינערט אַ האַר, אַפֿילו די מלבושים נישט איבערגעביטן?... דאָס ערשטע, וואָס קומט מיר אויף די געדאַנקען — איז אַראַפּשפּרינגען פֿון וואַגן און אַרומכאַפּן זי קושן... נאָר באלד טוט מיר צוריק אַ צי אַ געדאַנק: „טביה? וואָס ביסטו, אַ יודענע?“ און איך טו אַ צי דאָס פֿערדל: „וויאַ, שלימזל!“ — און נעם מיך רעכטס, איך טו אַ קוק — מיינע אויך רעכטס, מאַכט

עפעס צו מיר מיט דער האַנט, ווי איינער רעדט: „שטיי אַ וויילע, איך דאַרף דיר עפעס זאָגן“... און עס טוט זיך מיר אַ ריס-אַפּ אינע-ווייניק און אַ צופּ בנים האַרצן, און איך לאַז-אַפּ הענט און פּיס. אַט-אַט טו איך אַ שפּרונג-אַראַפּ פּונעם וואַגן... נאָר איך האַלט מיך אַנין, טו אַ צי דאָס פּערדל און נעם מיך לינקס — מינע אויך לינקס, קוקט אויף מיר משונה-וויילד, דאָס פנים טויט... וואָס טוט מען? — טראַכט איך מיר — זאָל איך בלייבן שטיין, צי איך זאָל פּאַרן ווייטער? און איידער איך קוק מיך נאָך אַרום — אַהא, זי האַלט שוין דאָס פּערדל בנים צוים און מאַכט צו מיר:

— טאַטע! זאָל איך שטאַרבן, אויב דו וועסט זיך רירן פּונעם אַרט! איך בעט דיך, הער מיך אויס פּריער, טאַטע-פּאַטער!...
— עז! — טראַכט איך מיר — ווילסט מיך נעמען מיט געוואַלט?
ניין, נשמה מינע! ווי באַלד אַזוי, איז אַ סימן, אַז דו קענסט גיט דעם טאַטן דיינעם...
און דאָווי⁸⁷ שמייסן דאָס פּערדל אויף וואָס די וועלט שטייט.

און מיין פּערדל פּאַלגט, שפּרינגט, נאָר עס דרייט צוריק דעם קאַפּ, מאַכט בשעת מעשה מיט די אויערן. „וויאַ, זאָג איך צו אים, אַל תסתכל בקנקן⁸⁸ — קוק נישט, חכם מינער, אַהין, וווּ מע דאַרף גיט“... און אַליין, מיינט איר, ווילט זיך מיר גיט אויסדרייען דעם קאַפּ צוריק און אַ קוק טאַן, כאַטש איין קוק טאַן אַהין, אויף יענעם אַרט, וווּ זי איז שטיין געבליבן?... נאָר גיין, טביה איז גיט קיין יידענע, טביה ווייסט, ווי אַזוי מע איז זיך נוהג מיטן שטן מקטרג... בקיצור, איך וויל אַנך נישט מער, ווי זאָגט ער, מאַריך ימים זיין, אַן עבירה אַנער צייט. אויב ס'איז מיר באַשערט געווען חיבוט-הקבֿר, בין איך שוין געוויס דערמיט אַפּגעקומען, און דעם טעם פֿון גיהנום מיט כּף הקלע⁸⁹, מיט די אַלע איבעריקע געברענטע ליידן,

⁸⁷ דערלאַנג! — ⁸⁸ פּרקי אַבות ד', כו/ קוק נישט אין קרוג (נאָר וואָס אין אים איז פּאַרן). — ⁸⁹ (פּאַלקסגלויבן) שלידער-לעפל: די נשמה פֿון אַ זינדיקן ווערט געוואַרפֿן פֿון איין עק וועלט צום אַנדערן.

וואָס ווערן באַשריבן בײַ אונדז אין די הייליקע ספֿרים. פֿרעגט מיר, וועל איך אײַך זאָגן! דעם גאַנצן וועג, וואָס איך פֿאַר, וויזט מיר אויס, אַז זי לויפֿט מיר נאָכן וואָגן און שרייט: „הער מיך אויס, טאַטע-פֿאַטער!“... און עס פֿליט מיר דורך אַ געדאַנק: „טביה, דו שטעלסט אויף זיך צו פֿיל! וואָס וועט דיך אַרן, אַז דו וועסט זיך אַפֿשטעלן אויף אַ וויילע, אויסהערן וואָס וויל זי? אַפֿשר האָט זי דיר צו זאָגן אַזעלכעס, וואָס דו דאַרפֿסט דאָס וויסן? אַפֿשר, אַ קשיא אויף אַ מעשה, האָט זי חרטה און וויל זיך אומקערן צוריק? אַפֿשר ליגט זי בײַ אים אין דער ערד און בעט בײַ דיר, דו זאָלסט איר העלפֿן אַרויס פֿון גיהנום?“... אַפֿשר און אַפֿשר, און נאָך אַ סך אַזעלכע אַפֿשרס פֿלײַען מיר דורך אין קאַפּ. און זי שטעלט זיך מיר פֿאַר ווי אַ קינד, און איך דערמאַן מיר אינעם פֿסוק „פֿרחם אַבֿ על בניִם“ — נישטאַ קיין שלעכט קינד בײַ אַ טאַטן. און איך פֿיניק מיר, און איך זאָג אויף זיך אַליין, אַז איך בין אַסור לרחם — נישט ווערט, וואָס די ערד טראַגט מיר! וואָס? וואָס קאַכסטו, דו משוגענער עקשן? וואָס טאַראַ-באַנעסטו?⁴⁰ נעם, דו אַכזר איינער, פֿאַרקערעווע דאָס וועגעלע צוריק און בעט זיך מיט איר איבער. זי איז דיין קינד, נישט קיינעמס!... און עס קריכן מיר אין קאַפּ אַרײַן משונה-מאַדנע מחשבות און געדאַנקען: וואָס איז דאָס אַזעלכעס ייד און וואָס איז ניט-ייד?... און פֿאַר וואָס האָט גאָט באַשאַפֿן יידן און ניט-יידן?... און אַז גאָט האָט שוין יאָ באַשאַפֿן יידן און ניט-יידן, פֿאַר וואָס זשע זאָלן זיי זײַן אַזוי אַפֿגעטיילט איינס פֿון דאָס אַנדערע, נישט קאַנען אַנקוקן איינס דאָס אַנדערע, גלײַך ווי דער איז פֿון גאָט און יענער איז ניט פֿון גאָט?... און עס פֿאַרדריסט מיר, למאַי איך בין נישט אַזוי קלאַר, ווי אַנדערע, אין ספֿרים און אין ביכער, איך זאָל קאַנען געפֿינען דערויף עפעס אַ רעכטן תירוץ... און בכדי זיך צעשלאַגן די רעיונות, הייב איך אָן אויף אַ ניגון; אַשרי יושבֿי ביתך עוד יהללך טלה!⁴¹ איך דאַוון,

⁴⁰ וואָס פּויקסטו, וואָס טומלסטו? — ⁴¹ /תהילים פֿ"ד, ה; אין אַנהייב פֿון תפֿילת מנחה/ וויל די וואָס זיצן אין דיין הויז, תמיד וועלן זיי דיך לויבן, אויף אייביק!

הייסט דאָס, מנחה אויף אַ קול און מיט אַ ניגון, אַזוי ווי גאַט האָט געבאַטן. נאָר וואָס קומט-אַרויס פֿונעם דאַוונען און פֿונעם זאַגן, אַז איבערווייניק אין האַרצן זינגט זיך אַן אַנדער ניגון: „חווה! חווה! חווה! חווה!“... און וואָס איך זינג העכער דעם „אַשרי“, זינגט זיך מיר „חווה“ נאָך העכער... און וואָס מער איך וויל זי פֿאַרגעסן, אַזוי מער און אַזוי שאַרפֿער שטייט זי מיר פֿאַר די אויגן... און עס דאַכט זיך מיר, אַז איך הער איר קול, ווי זי רופֿט צו מיר:

— הער מיך אויס, טאַטע-פֿאַטער!...

און איך פֿאַרשטעל מיר די אויערן, איך זאָל זי ניט הערן. און איך מאַך-צו די אויגן, איך זאָל זי ניט זען. און איך זאָג די שמונה-עשרה, און הער ניט, וואָס איך זאָג. און שלאָג זיך „אַשמנו“ און ווייס ניט פֿאַר וואָס. און מײַן לעבן איז צערודערט. און אַליין בין איך צערודערט. און זאָגן זאָג איך ניט קיינעם פֿון מײַן באַגעגעניש. און רייד נישט מיט קיינעם פֿון איר. און פֿרעג זיך ניט נאָך אויף איר בני קיינעם, כאַטש איך ווייס, איך ווייס גאַנץ גוט, וווּ זי איז און וווּ ער איז, און וואָס זיי טוען, נאָר אַ מכה וועט פֿון מיר עמעצער וויסן. ניט דערלעבן וועלן דאָס מײַנע שונאים, אַז איך זאָל מיך פֿאַר עמעצן באַקלאַגן. אַט אַזאַ מענטש איז טבֿיה!...

איך וואָלט אַ בעלז געווען וויסן, צי אַלע מאַנסבילן זינען אַזוי, צי נאָר איך בין אַזאַ משוגענער? אַ שטייגער, פֿדומה למשל, אַ מאָל טרעפֿט זיך... איר וועט ניט לאַכן פֿון מיר? איך האָב מורא, איר וועט לאַכן פֿון מיר... אַ מאָל טרעפֿט זיך, איך טו מיך אָן אין דער שבתדיקער קאַפּאַטע און לאַז מיך צו דער באַן, און בין שוין גרייט זיך אויפֿזעצן פֿאַרן אַהין, צו זיי. איך ווייס, וווּ זיי זיצן... איך גיי-צו צום קאַסיר און הייס מיר געבן אַ בילעט.

פֿרעגט ער מיך:

— ווהיין?

זאָג איך:

— קיין יעהופּעץ!...

זאָגט ער:

— אַזאַ שטאַט איז בײַ מיר נישט פֿאַראַן...

זאַג איך:

— בין איך ניט שולדיק...

און איך קער מיך אום צוריק אַהיים, טו־אויס די שבתדיקע קאַפּאַטע און נעם מיך צוריק צו דער אַרבעט, צום ביסל מילכיקס און צום פֿערד־און־וועגעלע. ווי שטייט דאָרטן? איש לפֿעלו וְאָדָם לַעֲבֹדָתוֹ⁴² — דער שניידער צו דער שער און דער שוסטער צום וואַרשטאַט... אַיָאָ, איר לאַכט פֿון מיר? וואָס האָב איך אַנַך געזאָגט? איך ווייס אַפֿילו, וואָס איר טראַכט. איר טראַכט זיך: „אַט דער טביה איז טאַקע עפעס נאָר אַ חושים!“... דערפֿאַר רעכן איך, אַז עד כאַן אומרים בשבת הגדול⁴³ — ס'זאָל זײַן הײַנטיקס מאָל גענוג, הײַסט עס... זײַט מיר געזונט און שטאַרק און שרײַבט בריױלעך. נאָר למען־השם, ניט פֿאַרגעסן, וואָס כ׳האַב אַנַך געבעטן: אַז ס'זאָל זײַן פּתח שײַן — שאַ, איך מײַן, איר זאָלט ניט מאַכן דערפֿון קײַן ביכל. און אויב עס וועט אַנַך אויסקומען שרײַבן, זאָלט איר שױן שרײַבן פֿון אַן אַנדערן, ניט פֿון מיר. אין מיר פֿאַרגעסט, ווי אין פּסוק שטייט: וישכּחו⁴⁴ — אויס טביה דער מילכיקער!...

שפּרײַצע

געשריבן אין יאָר 1907

— אַנַך קומט אַ גרויסער, אַ ברייטער שלום עליכם, פּאַני שלום עליכם — עליכם ועל בניכם! אַ שאַק מיט יאָרן, אַז מיר האָבן זיך ניט געזען? וויי, וויי, וויפֿל וואַסערן עס זײַנען אַפּגעלאָפֿן! וויפֿל אַנגסטן מיר ביידע און פֿל ישראל זײַנען אויסגעשטאַנען אין די עטלעכע יאָר:

⁴² / תהילים, ברכי נפשי / יעדער איינער צו זײַן באַשעפּטיקונג און יעדער מענטש צו זײַן אַרבעט. — ⁴³ (א טײל פֿון דער הגדה) ביז דאַנען זאָגט מען שבת הגדול. — ⁴⁴ / בראשית מ' כג / און ער האָט אים פֿאַרגעסן.

א קעשעניווי, א קאסנעטוציע,¹ מיט פאגראמען, מיט צרות, מיט שלעק — אך טי רבונר-של-עולם, גאטעניו נאש!²... מיר איז נאָר אַ חידוש אויף אַנך, האָט קיין פֿאַראיבל ניט, וואָס איך וועל אַנך זאָגן, איר זנט דאָך נישט גערוקט אויף אַ האָר, קיין עין-הרע, קיין עין-הרע! טוט אָבער אַ קוק אויף מיר: הרי אני כבן שבעים³ — איך בין נאָך ניט אַלט קיין זעכציק, און זעט, ווי ווינט טביה איז געוואָרן! ס'אָ ווערטעלע צער-גידול-בנים, וואָס מע האָט פֿון קינדער! און ווער האָט נאָך אַזוי פֿיל צער-גידול-בנים פֿון קינדער וויפֿל איך? מיך האָט געטראָפֿן אַ ניער שלאַק מיט מינער אַ טאַכטער, שפּרינצע, וואָס גייט-איבער אַלע צרות, וואָס איך האָב ווען איבערגעהאַט ביז אַהער. און זעט, פֿון דעסט וועגן, גאָר נישט. מע לעבט. ווי שטייט דאָרטן? בעל כרחך אַתּה חיי, כאַטש ווער צעזעצט,⁴ שונאי-ציון, זינגענדיק דאָס לידל:

וואָס טויג מיר מײַן לעבן, וואָס טויג מיר מײַן וועלט,

אַז כּיהאַב נישט קיין מזל, אַז כּיהאַב נישט קיין געלט?⁵...

ביקצור, ווי אַזוי שטייט דאָרט אין פרק? רצה הקדוש ברוך הוא לזכות — גאָט האָט געוואָלט אַ טובה טאָן זינע יידן, האָט מען אָנגעשיקט אויף אונדז אַן אומגליק, אַ צרה, אַ קאָסנעטוציע! אַי, אַ קאָסנעטוציע! עס איז געקומען מיט אַ מאָל אַ מהומה אויף אונדזערע נגידים, אַ לויפֿעניש פֿון יעהופּעץ קיין אויסלאַנד, כלומרשט אין די וואַרעמע בעדער, נערוון, זאַלצביטלעך,⁶ נעכטיקע טעג... און ווי באַלד מע צעפֿאַרט זיך פֿון יעהופּעץ, איז בויבעריק מיט איר לופֿט און מיט איר וואַלד און מיט אירע דאַטשעס טיף-טיף אין דער ערד, ווי מיר זאָגן אין ברוך שאַמר: ברוך מרחם על האָרץ⁷... נאָר וואָס דען? ס'איז דאָך אָבער דאָ אַ גרויסער גאָט אויף דער וועלט, וואָס גיט אַכטונג אויף זינע אַרעמע לייט, נעבעך, זיי זאָלן זיך נאָך אַ ביסל מוטשען אויף דער וועלט, האָבן מיר געהאַט אַ זומער — אַי,

¹ (פאָרגרייזט) קאָנסטיטוציע. — ² אונדזער. — ³ (פון דער הגדה) כּיבין שוין באַלד אַ זיבעציקער. — ⁴ פּלאַץ. — ⁵ פון הויפּזינגערט. — ⁶ פּלעשער (מינעראַל-וואַסער). — ⁷ (מאָרגן-תּפּילה, ברוך שאַמר) געלויבט איז ער, וואָס איז זיך מרחם אויף דער וועלט.

אנז, אנז! איז מען זיך צונויפגעלאפן צו אונדז קיין בויבעריק פֿון אָדעס, און פֿון ראַסטאַוו, און פֿון קאַטערינעסלאַוו, און פֿון מאַליוו, און פֿון קעשעניוו אַלפֿי אַלפֿים נגידיים, גבירים אַדירים! אַ פנים, אַ דאַרט איז די קאַסנעטוציע נאָך שטאַרקער, ווי בנז אונדז אין יעהופּעץ, וואַרעם מע לויפֿט, מע הערט ניט אויף צו לויפֿן. אנז, די קשיא: וואָס לויפֿן זיי עפעס צו אונדז? איז דער תּירוץ: למאי אונדזערע לויפֿן צו זיי? ס'איז שוין בנז אונדז געוואָרן, ברוך השם, אַזאַ מנהג, אַז עס קומט די צייט, וואָס מע הייבט אָן ריידן פֿון פּאַגראַמען, הייבן יידן אָן צו לויפֿן פֿון איין שטאָט אין דער אַנדערער, ווי אין פּסוק שטייט: ויסענו ויחננו, ויחננו ויסענו⁸ — איז דער טיטש: פֿאַר דו צו מיר, וועל איך פֿאַרן צו דיר... דערווייל איז בויבעריק, וואָס אַרט אנז, געוואָרן אַ ברך, אַנגעפּאַקט מיט מענטשן, וויבער און קינדער, און קינדער האָבן ליב פּיקן, און מילכיקס דאַרף מען, און וווּ קריגט מען מילכיקס, אַז ניט בנז טביה? וואָס טויג אנז, טביה איז אַריין אין דער מאַדע. פֿון אַלע זייטן: טביה! און טביה! ר' טביה, אַהער! ר' טביה, צו מיר! אַז גאָט וויל, וואָס פֿרעגט איר?

ויהי היום, טרעפֿט זיך אַ מעשה. ערבֿ שבוּעות איז דאָס געווען. קום איך צו פֿאַרן מיט אַ ביסל מילכיקס צו איינער פֿון מנינע קונה-טעס, אַ יונגע אַלמנה און אַ ריכע פֿון קאַטערינעסלאַוו, וואָס איז געקומען צו פֿאַרן מיט איר זונדל, אַראַנטשיק הייסט ער, קיין בויבעריק אויפֿן זומער. און דאָס פֿאַרשטייט איר דאָך אַליין, אַז די ערשטע באַקאַנטשאַפֿט אירע אין בויבעריק איז געווען מסתּמא מיט מיר. «מע האָט מיר גערעקאַמאַנדירט, זאָגט זי, די אַלמנה הייסט עס, אַז בנז אנז איז דאָס בעסטע מילכיקס». «ווי קאָן דאָס זיין אַנדערש? — זאָג איך צו איר, צו דער אַלמנה הייסט דאָס. ניט אומזיסט, זאָג איך, זאָגט שלמה המלך, אַז אַ גוטער נאָמען לאַזט זיך הערן ווי אַ שופֿר איבער דער גאַנצער וועלט. און אויב איר ווילט, זאָג איך, וועל איך אנז דערציילן, וואָס עס זאָגט דערויף דער מדרש». שלאָגט זי מיך

⁸ (אַ שפּיל מיטן באַקאַנטן פּסוק) געפֿאַרן און גערוט, גערוט און געפֿאַרן.

איבער, די אלמנה הייסט דאָס, און זאָגט צו מיר, אַז זי איז אַן אלמנה און איז אין די זאַכן, זאָגט זי, נישט געניט. זי ווייסט ניט, מיט וואָס מען עסט דאָס... דער עיקר, זאָגט זי, אַז די פוטער זאָל זיין פֿריש, און דער קעז זאָל זיין געשמאַק... נו, גייט רעדט מיט אַ נקבָה!...

בקיבור, איך האָב אָנגעהויבן אַרײַנקומען צו דער קאַטערינע־סלאָווער אלמנה, וואָס אַרט אַיך, צוויי מאָל אין דער וואָך. אַלע מאָנטיק און דאָנערשטיק, פינקטלעך ווי אַ לוח, אַראָפּגעטראָגן דאָס ביסל מילכיקס, גאָר נישט אָנגעפֿרעגט זיך, צי מע דאַרף, צי מע דאַרף ניט, געוואָרן בײַ איר אַ היימישער מענטש, ווי געוויינטלעך, אָנגע־הויבן זיך צוקוקן, ווי אזוי עס פֿירט זיך בײַ איר, אַרײַנגעשמעקט אין קיך אַרײַן, געזאָגט אַ פּאַר מאָל, וואָס איך האָב געפֿונען פֿאַר נייטיק צו זאָגן, דאָס ערשטע מאָל, געוויינטלעך, געכאַפט אַ פּסק פֿון דער דינסט, איך זאָל זיך ניט מישן, ניט אַרײַנקוקן אין פֿרעמדע טעפּ. דאָס אַנדערע מאָל האָט מען זיך צו מײַנע ווערטער צוגעהערט און דאָס דריטע מאָל טאַקע געהאַלטן זיך מיט מיר אַן עצה. וואָרעם זי האָט אַרויסגעזען, די אלמנה הייסט דאָס, ווער טבֿיה איהו, אזוי לאַנג, אזוי ברייט, ביז זי האָט מיר אַנטפלעקט איר צרה, איר קרענק, איר אומגליק — אַראָנטשיק! סטייטש, ער איז שוין אַ בחור פֿון עטלעכע און צוואַנציק יאָר, זאָגט זי, און ווייסט נאָר פֿערדלעך, נאָר לאַסיפּענד⁹, נאָר כאַפֿן פֿישלעך, און ווייטער, זאָגט זי, קען ער גאָר נישט! ער וויל נישט הערן, זאָגט זי, פֿון געשעפֿט, פֿון געלט; ס'איז אים געבליבן פֿון זײַן טאַטן, זאָגט זי, אַ שיינע ירושה, פּמעט אַ מיליאָן, ער זאָל דאָס אָפֿילו, זאָגט זי, אַרײַנשמעקן! עס קען נאָר אויסברענגען, זאָגט זי, אַן אָפֿענע האַנט בײַ אים! ״ווי איז ער, זאָג איך, דער בחור? איר גיט אים נאָר, זאָג איך, אַהער צו מיר, איך וועל מיך מיט אים אַ ביסל, זאָג איך, דורכשמועסן, אים זאָגן אַ ביסל מוסר, אַ פּאַר פּסוקים, ברענגען אַ מדרש״... לאַכט זי:

— ווייס איך וואָס — זאָגט זי — איר ברענגט אים בעסער אַ פֿערדל, ניט קיין מדרש״!...

⁹ וועלאַסיפּענד, ביציקלעט, ראָווער.

בתוך כך, אזוי ווי מיר ריידן אזוי, ויבוא הילד — קומט-אן דער בחור, אראנטשיק הייסט דאס, א בחורעץ א סאסנע, א געזונטער יונגאטש, בלוט און מילך, און א ברייטן פאס טראגט ער, איך בעט-איבער אנער פבור, אויף די הויזן, מיט א זייגערל ארינגעשטעקט אט דא אין גארטל, מיט פארקאטשעטע ארבל אריבער די עלנבויגנס. — ווו ביסטו געווען? — פֿרעגט אים די מוטער.

— זיך געשיפֿט מיט א שיפֿל — זאגט ער — געכאפט פֿיש... — א שיינע עובֿדה — זאג איך — פֿאר אזא בחורל, ווי איר, דארט, אין דער היים, וועט מען איך צעטראגן — זאג איך — די ביינער, און איר דא וועט כאפֿן פֿישלעך! איך טו א קוק אויף מין אלמנה — רויט ווי א צוויק, אלערליי פֿארבן. זי האָט געוויס גערעכנט, אז איר בן וועט מן הסתם אָננעמען מיך פֿאַרן קאַלנער ביד חזקה אחת און וועט מיר געבן באותות ובמופֿתים שתיים — צוויי פעטש הייסט עס, און וועט מיר אַרויסוואַרפֿן כחרס הנשבר¹⁰. בלאַטע! טביה האָט פֿאַר אַזעלכע זאַכן קיין מורא ניט! איך, אז איך האָב עפעס, זאָג איך!

כך הוה. מין בחור, אז ער האָט דערהערט פֿון מיר אַזעלכע דיבורים, איז ער נאָר אָפּגעטראָטן אַ ביסל, פֿאַרלייגט די הענט אַרונטער, מיך באַטראַכט פֿון סאַמע קאַפּ ביז צו די שפּיץ פֿיס, אַרויס-געלאָזט עפעס אַ מאַדנעם פֿינף און האָט זיך פּלוצעם אזוי צעלאַכט, אז מיר ביידע האָבן מורא געהאַט, צי איז דער בחור, חלילה, ניט משוגע געוואָרן אויף אַ מינוט? און וואָס זאָל איך אַנך זאָגן? מיר זיינען פֿון דעמאַלט אָן געוואָרן מיט אים חבֿר, די בעסטע גוטע פֿרײַנד! איך מוז אַנך זאָגן; מיר איז דער בחור געפֿעלן וואָס ווייטער אַלץ מער; אַפֿילו אַ שאַרלאַט¹¹ און אַן אויסברענגער, און אַ האַנט שוין צו אַן אַפֿענע, און אַ שטיקל חושים דערצו. למשל, באַגעגענען אַן אַרעמאַן, אַריינלייגן די האַנט אין קעשענע, אַרויסנעמען און אַוועק-געבן, נישט געצייילט. ווער טוט עס?... אַדער אַראַפּנעמען פֿון זיך אַ גוטן פֿאַליטאַ¹², אַ גאַנצן, אַ נײַעם, און אַוועקגעבן יענעם — אז מע

¹⁰ (פֿון ימים־נורא־מדיקע תפילות) ווי אַ צעבראַכענער שאַרבן. — ¹¹ שאַר-לאַטאַן, אויסברענגער, לעבט אָן אַ חשבון. — ¹² פֿאַלטאַ, פֿאַלטן, מאַנטל.

שמועסט אַ חושימדיקער!... אַ גאַטס רחמנות געווען אויף דער מוטער!
 זי פֿלעגט זיך מיר קלאַגן: וואָס טוט מען? און בעטן מיך, איך זאל
 מיט אים אַ ביסל שמועסן. האָב איך איר צוליב געטאָן: וואָס וועל איך
 איר זשאַלעווען? עס קאָסט מיר געלט? און איך האָב מיך אַוועקגעזעצט
 און איך האָב אים דערציילט מעשיות, געבראַקט משלים, געריבן
 פסוקים, געהאַקט מדרשים, אַזוי ווי טביה קאַן. און ער האָט דווקא
 ליב געהאַט מיך אויסהערן, אויספֿרעגן, ווי אַזוי איך לעב, ווי אַזוי
 איך פֿיר מיך אין דער היים.

— איך וואָלט אַ בעלן געווען — זאָגט ער — זיין בני אַיך
 אַ מאַל, ר' טביה!...

זאָג איך צו אים:

— אַז מען איז אַ בעלן זיין בני טביהן, נעמט מען — זאָג איך —
 און מע פֿאַרט זיך דורך אַ מאַל צו מיר אין כוּטאַר¹³ אַרנין. איר האָט
 דאָך — זאָג איך — גענוג פֿערדלעך מיט לאַסיפעדן. פֿאַר נויט —
 זאָג איך — זינט איר ניט קליין זיך דורכגיין מיט די רגלים, ס'איז
 ניט ווייט — זאָג איך — מע דאַרף נאָר דורכשניידן — זאָג איך —
 דעם וואַלד...

— ווען — זאָגט ער — זינט איר אין דער היים?

— מיך קאָן מען טרעפֿן — זאָג איך — אין דער היים נאָר
 שבת אָדער יום־טובֿ. שאַט — זאָג איך — ווייסט איר וואָס? אַט
 האָבן מיר, אַם־ירצה־השם, איבער אַכט טאָג פֿרייטיק שבוּעות. אויב
 איר ווילט — זאָג איך — מאַכן אַ שפּאַציר צו אונדז אין כוּטאַר
 אַרנין, וועט אייך מנין ווייב — זאָג איך — מכבד זיין מיט מילכיקע
 בלינצעס אַזעלכע, אשר לאַ בלינצו אבֿותינו במצרים!¹⁴

פֿרעגט ער מיך:

— וואָס הייסט דאָס? איר ווייסט דאָך — זאָגט ער — אַז איך
 בין אויף פסוקים שוואַך...

— איך ווייס — זאָג איך — אַז איר זינט שוואַך. איר זאלט

¹³ כאַטע, פּויערשע הייזקע. — ¹⁴ (פּאַראַדיע נאַכן פּטוק און גראַט) וואָס
 עס האָבן נישט געגעסן אונדזערע עלטערן אין מצרים.

געווען — זאג איך — לערנען אין חדר, אזוי ווי איך, וואָלט איר
 — זאָג איך — אויך געוואָסט מה דקאָמרי רביצין¹⁵...
 לאַכט ער און מאַכט צו מיר:
 — גוט, איר האָט מיך — זאָגט ער — פֿאַר אַ גאַסט. איך
 קום — זאָגט ער — צו אַיך, ר' טביה, דעם ערשטן טאָג שבוועות,
 מיט אַ פֿאַר באַקאַנטע, אויף בלינצעס, נאָר איר זאָלט זען, זיי זאָלן
 זיך — זאָגט ער — הייס!
 — אש להבה — זאָג איך — מן השֹׁפֶה ולחון¹⁶ — פֿון דער
 סקאַווערדע¹⁷ גלייך אין מויל אַרבעטן...
 און איך קום צו פֿאַרן אַהיים און רוף מיך אָן צו מַזְנַעֵר:
 — גאַלדע — זאָג איך — מיר האָבן געסט אויף שבוועות!
 זאָגט זי:
 — מזל-טובֿ דיר! וועמען איז?
 זאָג איך:
 — דאָס וועסטו וויסן שפעטער. דו גרייט נאָר צו אייער —
 זאָג איך — קעז און פוטער איז דאָ, ברוך השם, גענוג, וועסט מאַכן
 בלינצעס — זאָג איך — פֿאַר דרײַ פֿאַרשוין, נאָר אַזעלכע פֿאַר-
 שוינען — זאָג איך — וואָס האַלטן פֿון דער אַכילה און הייבן נישט
 אָן צו וויסן — זאָג איך — וואָס רשי מאַכט...
 —אָוודאי — זאָגט זי — שוין צוגעטשעפעט זיך אַ שלימזל
 פֿון הונגעריקן לאַנד?
 — ביסט אַ בהמה — זאָג איך — גאַלדע! ערשטנס, וואָלט
 נישט געווען — זאָג איך — אַזאַ אומגליק, ווען מיר זאָלן, חלילה,
 אָנהאַדעווען — זאָג איך — אָן אַרעמאָן מיט שבוועותדיקע בלינ-
 צעס. והשנית — זאָג איך — זײַ וויסן, זוגתי היקרה, הצנועה והח-
 סידה מרת גאַלדע שתחיה¹⁸, אָו איינער פֿון אונדזערע שבוועות-
 דיקע געסט וועט זיך דער אַלמנהס זונדל. זאָג איך, אַט דער, וואָס מע

¹⁵ (פֿאַרזאָגט פֿון ווערטל „מאי דקא אַמרי רבנן“ (אַראַמיש), וואָס עס זאָגט
 די רביצין. — ¹⁶ וואָס אויף דער צונג — באַלד אַרויסגערעדט (נישט פֿון טיפֿן
 האַרצן). — ¹⁷ באַרשאַפֿן. — ¹⁸ זײַ, זאָל לעבן!

רופט אים אַראָנטשיק, איך האָב דיר דערציילט פֿון אים.
 — אויב אַזוי — זאָגט זי — איז עפעס אַנדערש... דער כּוח
 פֿון מיליאָנען! אַפֿילו מײַן גאַלדע, אַז זי דערשמעקט געלט, ווערט זי
 גאַר אַן אַנדער מענטש. ס'איז אַזאַ וועלט, וואָס זאָלט איר קלערן?
 ווי שטייט דאָרט אין הלל: כּסֵּף וּחֵבֶּב מַעֲשֵׂי יְדֵי אָדָם¹⁹ — געלט
 באַגראַבט אַ מענטשן...

בקיצור, ס'איז געקומען דער ליכטיקער גרינער יום־טובֿ שבו־
 עות, ווי שייך, ווי גריין, ווי ליכטיק און וואַרעם ביי מיר אין כּוטאַר
 איז, אַן עס קומט שבו־עות באַדאַרף איך אַיך נישט דערציילן. דער
 גרעסטער גביר ביי אַיך וואָלט זיך ווינטשן האָבן אַזאַ בלויען הימל,
 מיט אַזאַ גרינעם וואַלד, מיט אַזעלכע שמעקנדיקע סאַסנעס, מיט
 אַזאַ מחיהדיקן גראַז, פּאַשע פֿאַר די בהמהלעך, וואָס שטייען און קניען
 און קוקן אַיך אין די אויגן אַריין, ווי איינער רעדט: „גיט אונדז נאָר
 אַלע מאָל אַזאַ גראַז, קיין מילך וועלן מיר אַיך נישט זשאַלעווען!“...
 ניין, זאָגט אַיך, וואָס איר ווילט, גיט מיר די בעסטע פרנסה, איך
 זאָל אַרויספֿאַרן פֿון דאַרף אין שטאַט אַריין, וועל איך מיך מיט
 אַיך ניט בייטן, וווּ האָט איר אין שטאַט אַזאַ הימל? ווי זאָגן מיר
 אין הלל: השּׁמַיִם שְׂמַיִם לֹא — ס'איז אַ הימל פֿון גאַט!... אין
 שטאַט, אַז איר פֿאַררניסט דעם קאַפּ, וואָס זעט איר? אַ מויער, אַ
 דאַך, אַ קוימען, אַבער וווּ האָט איר דאָרט אַזאַ בוים? און טאַמער
 האָט זיך פֿאַרוואַלגערט ערגעץ ביי אַיך אַ ביימעלע, האָט איר דעם
 אַנגעטאַן פֿון אויבן אַ קאַפּאַטע!... הפּלל, זיי האָבן זיך גאַר נישט
 געקאַנט אַפּוּוּנדערן, מײַנע געסט, אַז זיי זיינען געקומען צו מיר
 שבו־עות אין כּוטאַר אַריין. אַנגעקומען זיינען זיי, אַלע פֿיר בחורים,
 רייטנדיק אויף פֿערדלעך, סוסים איינס און איינס! און ווער שמועסט
 אַראָנטשיק — איז געזעסן אויף אַ פֿערדל — זאָג איך אַיך — אַ
 סוס, אַן אמתער מערין²⁰! איר קויפֿט אים ניט פֿאַר קיין דריי הונט־
 דערט קאַרבן!

¹⁹ /תהילים קליה, טו/ פֿון גאַלד און זילבער (זיינען זייערע געצן), די
 ווערק פֿון מענטשנס הענט. — ²⁰ פֿון אַ גוטער ראַסע... שעפּסן.

— ברוך הבא, געסט! — זאג איך צו זיי — לכבוד שבועות — זאג איך — זינט איר דאס געקומען ריטנדיק? נישקשה — זאג איך — טביה איז נישט פֿון די גרויסע צדיקים, און אז מע וועט אביך — זאג איך — אים־ירצה־השם שמניסן אויף יענער וועלט, וועט מיר ניט וויי טאָן... אַי, גאַלדע! זע נאָר, עס זאָלן זיין פֿאַר־טיק די בלינצעס, און לאָז מען — זאָג איך — אַרויסטראַגן דעם טיש אַהערצו אין דרויסן אַרויס. איך האָב — זאָג איך — אין שטוב גאָר נישט וואָס צו ווינזן פֿאַר די געסט... אַי, שפּרינצע! טיבל, ביילקע! וווּ זינט איר דאָרט? רירט זיך!...

אַט אַזוי קאַמאַנדעווע איך מיט די קינדער, און עס ווערט אַרויסגעטראַגן אַ טיש, מיט בענקלעך, מיט אַ טישטעך, מיט טע־לער, לעפל, גאַפלען, זאַלץ, און טאַקע באַלד נאָך דעם קומט־אָן גאַלדע מיט די בלינצעס, הייסע, זודיקע, פֿון דער סקאַווערדע, מחיהדיקע, פֿעטע, כּצפּיחית בדבֿש! און מנינע אורחים קאַנען זיך גאָר נישט אָפּלויבן פֿון די בלינצעס... „וואָס שטייסטו, זאָג איך צו גאַלדען, נעם, זאָג איך, חזר־איבער דעם פּסוק נאָך אַ מאָל. ס'איז היינט, זאָג איך, שבועות. דאַרף מען, זאָג איך, זאָגן צוויי מאָל „אודך“! און מנין גאַלדע פֿוילט זיך ניט, פֿילט־אָן דעם פֿאַל־מעסעק²¹ נאָר אַ מאָל, און שפּרינצע דערלאַנגט די בלינצעס צום טיש. פּלוצעם, איר טו אַ קוק אויף מנין אַראַנטשיקן — איך זע, ער האָט זיך פֿאַרקוקט אויף מנין שפּרינצען, ער לאָזט ניט אַראַפּ קיין אויג פֿון איר! וואָס האָט ער אויף איר אַזעלכעס דערזען?...

— עסט! — זאָג איך צו אים — פֿאַר וואָס עסט איר נישט?...

מאַכט ער צו מיר: — וואָס דען טו איך?

— איר קוקט — זאָג איך — אויף מנין שפּרינצען...

ווערט אַ געלעכטער, אַלע לאַכן און מנין שפּרינצע לאַכט אויך. און ס'איז אַלעמען פֿריילעך, אַלעמען גוט — אַ גוטער, אַ פֿריילעכער שבועות אויף אַלעמען!... גיי טרעף, אַז פֿון דער פֿריילעכקייט וועט זיך

²¹ אַזאַלער טעלער (צו סערווירן פּיש).

אויסלאזן א צרה, א שלאק, א יללה, א גאטס שטראף אויף מנין קאפ, פֿאַרוויסט און פֿאַרפֿינצטערט בין איך געוואָרן!... נאָר עט! אַ מענטש איז אַ נאָר! אַ מענטש אַ בר־דעת טאָר זיך ניט צולאָזן צום האַרצן און דאָרף פֿאַרשטיין, אַז אַזוי ווי עס איז, אַזוי באַדאָרף צו זיין. וואָרעם ווען עס זאָל באַדאָרפֿן זיין אַנדערש, וואָלט דאָך עס ניט געווען אַזוי ווי עס איז! זאָגן מיר דען ניט אין תהילים: השלך על ה' ²² — פֿאַרלאָז דורך נאָר אויף גאָט, ער וועט שוין מאַכן אַזוי, אַז דו זאָלסט ליגן טיף, ננין אַיילן אין דער ערד און באַקן בייגל, און נאָך זאָגן: גַם זוֹ לטוֹבָה! הערט, וואָס עס קאָן זיך פֿאַרלויפֿן אויף אַ וועלט. נאָר מיט קאָפּ, וואָרעם דאָ הייבט זיך ערשט אָן די רעכטע מעשה.

ויהי ערב ויהי בקר — איין מאָל פֿאַר נאַכט קום איך צו פֿאַרן אַהיים אַ צעבראַטענער פֿונעם טאָג און אָן אויסגעמוטשעטער פֿונעם אַרומלויפֿן איבער די דאַטשעס אין בויבעריק, טרעף איך ביי מיר אין דרויסן ביי דער שטוב צוגעצוימט צו דער טיר אַ באַקאַנט פֿערד. איך וואָלט געמעגט שווערן, אַז ס'איז אַראָנטשיקס סוס, דער מעריק, וואָס איך האָב אים דעמאָלט אָפּגעשאַצט אין דרני הונדערט קאַרבן. גיי איך צו צום סוס און דערלאַנג אים מיט איין האַנט אַ פֿליאַסק פֿון הינטן און מיט דער אַנדערער האַנט אַ קראַץ פֿון פֿאַרנט אין האַלדז, און אַ טרייסל איבער דער גריווע ²³.

— ידידי — זאָג איך צו אים — שיינער בחור מנינער! וואָס

טוסטו דאָ?

דרייט ער אויס צו מיר די חנעוודיקע מאַרדע און טוט אַ קוק אויף מיר מיט די קלוגע אויגן, ווי איינער רעדט: וואָס פֿרעגט איר מיר? פֿרעגט מנין באַלעבאַס...

און איך קום־אַרײַן אין שטוב און טו אַ נעם מנין ווייב: „זאָג מיר נאָר, גאַלדע קרוין, וואָס טוט דאָ אַראָנטשיק?“

ענטפֿערט זי מיר:

— פֿון וואָנען זאָל איך וויסן? ער איז דאָך פֿון דנינע לייט!

²² /תהילים ג'יה, כג/ לייג אויף גאָט אַרויף (דעם עול פון פרנסה). — ²³ בונט האָר אויפן פערס האַלדז.

— ווו איז ער ערגעץ?
 — ער איז — זאגט זי — געגאנגען מיט די קינדער אין וועלדל
 אויפן שפאציר...
 — וואס איז פלוצעם גאר פאר א שפאציר? — זאג איך צו מיין
 ווייב און הייס מיר געבן עסן.
 אפגעגעסן, באטראכט איך מיך: „וואס ביסטו, טביה אזוי אויפֿ-
 געטראגן? אז א מענטש קומט צו דיר צו גאסט, באדארף מען זיך אזוי
 אנגעדרודלט? אדרבא... און ווי איך טראכט מיר אזוי, איך טו א
 קוק — מינע מיידלעך גייען מיטן חברה־מאן, האלטן אנגעריסענע
 קווייטן, פריער גייען די צוויי ינגערע, טיבל און ביילקע, און הינטן
 — מיין שפרינצע מיט אראנטשיקן...
 — גוטן אונט!
 — גוט יאר!
 מיין אראנטשיק שטייט מיר אזוי עפעס מאדנע, גלעט דאס פֿערד,
 האלט א גרעזל אין מויל און רופט זיך אן צו מיר:
 — ר' טביה! איך וויל מיט איך מאכן א געשעפט: לאמיר זיך
 בייטן מיט די פֿערדלעך.
 — איר האט נישט געפֿונען — זאג איך — פֿון וועמען צו לאכן?
 מאכט ער צו מיר:
 — ניין, איך מין דאס ערנסט.
 — אזוי — זאג איך — איר מיינט דאס ערנסט? וויפֿל, למשל,
 קאסט אנזער סוס?
 — אין וויפֿל — זאגט ער — שאצט איר אים?
 — איך שאץ אים — זאג איך — איך האב מורא, אויב ניט דריי
 הונדערט קארבוינים²⁴, און אפשר מיט א סמיטשיק.
 צעלאכט ער זיך און זאגט, אז ער קאסט מער פֿון דריי מאל אזוי
 פֿיל, און רופט זיך אן צו מיר:
 — נו, מאכן מיר א בייט?

²⁴ פֿון „קארבן“ און „קערבל“: א רובל.

מיר איז דער שמועס ניט געפֿעלן; וואָס הייסט, ער וועט אויסבניטן זיין סוס אויף מײַן שלימזל!... זאָג איך צו אים, אַז ער זאָל אָפּלייגן דאָס געשעפֿט אויף אַן אַנדערש מאָל, און איך פֿרעג אים אין אַ שפּאַס: צי איז ער טאַקע צוליב דעם געקומען? אויב אַזוי, איז אַן עבֿירה, זאָג איך, די הוצאות... ענטפֿערט ער מיר גאַנץ ערנסט: „גע-קומען בין איך צו אײַך, אייגנטלעך, מכוח אַן אַנדער זאַך; זײַט זיך מטריח, אויב איר ווילט, וועלן מיר אַ ביסל שפּאַצירן.“ וואָס פֿאַר אַ שפּאַציר איז דאָס אויף אים אָנגעקומען? — טראַכט איך מיר און לאָז מיך גיין מיט אים צום וועלדל צו. די זון האָט זיך לאָנג געזעצט. דאָס גרינע וועלדל זעט שוין אויס טונקל. די זשאַבעס פֿון דער גרעבליע²⁵ קראַקען. און דאָס גראָז שמעקט מחיה נפֿשות! אַראַנטשיק גייט און איך גיי. ער שווינגט און איך שווינג. נאָך דעם שטעלט ער זיך אָפּ, טוט אַ הוסט און מאַכט צו מיר:

— ר' טבֿיה! ווי וואָלט איר, אַ שטייגער, געזאָגט, ווען איך זאָל אײַך זאָגן, אַז איך האָב ליב אײַער שפּרינצע און אַז איך וויל זי נע-מען פֿאַר אַ כלה?

— וואָס איך וואָלט געזאָגט — זאָג איך — איך וואָלט געזאָגט, אַז מע זאָל אַ משוגענעם אויסמעקן און אײַך אַרײַנשטעלן...

קוקט ער מיך אָן און מאַכט צו מיר:

— וואָס הייסט?

זאָג איך:

— אַט דאָס הייסט!...

זאָגט ער:

— איך פֿאַרשטיי אײַך ניט.

זאָג איך:

— איז אַ סימן, אַז איר זײַט ניט איבעריק קלוג, ווי אין פּסוק

— זאָג איך — שטייט: חכם עיניו בראַשו²⁶, דאָס מיינט: אַ קלוגן זאָגט

מען אויפֿן ווונק, אַ נאַר גיט מען מיטן שטעקן...

²⁵ שליוז ביי אַ וואַסערמיל. — ²⁶ קוהלת ב', יד/ דער חכם האָט די אויגן

אין קאָפּ (ער זעט־פֿאַרויס); אין אַריגינאַל: החכם...

מאכט ער צו מיר ווי ברוגזלעך:

— איך רייד צו אייך פראסט, און איר ענטפערט מיר מיט חכמות
און מיט פסוקים!
זאג איך:

— איטלעכער חזן זינגט אזוי ווי ער קאן און יעדער בעל-דרשן
דרשנט פאר זינעט וועגן. אויב איר ווילט וויסן, וואס פאר א בעל-
דרשן איר זינט, רעדט-איבער פריער מיט איינער מוטער, זי וועט אייך
שוין — זאג איך — קלאר מאכן אקוראט..

— האלט איר מייך — זאגט ער — א פנים, א פאר א יינגעלע,
וואס דארף זיך אנפרינגן בני דער מאמען?...

— געוויס — זאג איך — דארפט איר זיך אנפרינגן בני דער מא-
מען און די מאמע וועט אייך געוויס זאגן, אז איר זינט א חושים,
און וועט זיך גערעכט...

— און וועט זיך גערעכט? — מאכט ער.

— געוויס — זאג איך — וועט זי זיך גערעכט, ווארעם וואס פאר
א חתן זינט איר — זאג איך — פאר מיין שפרינגען? וואס פאר א
גלייכן איז מיין שפרינגען צו אייך? און דער עיקר — זאג איך —
וואס פאר א מחותן בין איך מיט איינער מוטער?...

— אויב אזוי — מאכט ער צו מיר — האט איר שוין, ר' טביה,
א גרויסן טעות! איך בין נישט קיין יינגעלע פון אכצן יאר און זוך
נישט קיין מחותנים פאר מיין מוטער, און ווייס ווער איר זינט און
ווער איינער טאכטער איז, און זי געפעלט מיר, און אזוי וויל איך, און
אזוי וועט דאס זיין?...

— האט קיין פאראיבל ניט — זאג איך — וואס איך שלאג אייך
איבער. איך זע — זאג איך — אז מיט איין צד זינט איר שוין פאר-
טיק, זינט איר — זאג איך — באווארגט אויך מיטן אנדערן צד?...

זאגט ער צו מיר:

— איך ווייס ניט, וואס איר מיינט..

זאג איך:

— איך מיינ דאס די טאכטער מינע, שפרינגען מיין איך. צי

האַט איר שוין — זאָג איך — מיט איר עפעס גערעדט און וואָס — זאָג איך — זאָגט זי?...²⁷

ווערט ער אַזוי ווי באַליידיקט און מאַכט צו מיר מיט אַ שמייכל:
— וואָס פֿאַר אַ פֿראַגע איז דאָס? געוויס האָב איך — זאָגט
ער — מיט איר גערעדט, און ניט איין מאַל, עטלעכע מאַל. איך קום
— זאָגט ער — אַהער אַלע טאָג...

איר הערט? ער קומט אַהער אַלע טאָג, און איך ווייס נישט!...
„בהמה בצורת מענטש! באַדאַרף מען דאָך דיר געבן קנען שטרוי,
טביה! אַז דו וועסט זיך לאָזן אַזוי פֿירן אין באַד אַרײַן, וועט מען
דאָך דיך קויפֿן און פֿאַרקויפֿן, דו, פֿערדאַטש²⁷ איינער!“... אַזוי טראַכט
איך מיר און גיי מיט אַראַנטשיקן צוריק, און ער געזעגנט זיך אַפּ מיט
מײַן חבֿרה, כאַפט זיך אַרויף אויפֿן סוס, און הלך משה מרדכי —
מאַרש קיין בויבעריק...

אַצינד וועלן מיר — ווי זאָגט איר דאָס אין אַנערע ביכלעך? —
איבערלאָזן דעם בן-מלך און זיך נעמען צו דער בת-מלכה, צו שפּרינג-
צען, הייסט עס... „זאָג מיר, טאַכטער, וואָס איך וועל דיך פֿרעגן,
זאָג איך: דערצייל מיר נאָר, זאָג איך, וואָס דער אַראַנטשיק האָט מיט
דיר אַפּגעשמועסט מכוּח אַזאַ זאַך, זאָג איך, גאָר אָן מײַן וויסן?“...
ענטפֿערט עפעס אַט דער בוים? אַזוי ענטפֿערט זי! געוואָרן רויטלעך,
אַראַפּגעלאָזט די אויגן, ווי אַ פּלה, אַנגענומען אַ פּול מויל מיט וואַ-
סער, און שאַ!... באַ! — טראַכט איך מיר — ווילסט ניט ריידן איצט,
וועסטו ריידן שפּעטער אַ ביסל... טביה איז ניט קיין ידענע; ער האָט
צניט! און איך וואַרט-איבער אַ ווײַלע, ווי זאָגט מען, יבֿוא יומה, און
טשאַטעווע²⁸-אויס די מינוט, וואָס איך בלייב מיט איר אַליין, און רוף
מיך אָן צו איר:

— שפּרינגע, זאָג מיר, וואָס איך וועל דיך פֿרעגן: קענסטו אים
כאַטש, אַט דעם אַראַנטשיקן?...
זאָגט זי:

²⁷ אומגעלומפּערט פּערד (געמיינט: האָט שכל ווי אַ מגושמדיק פּערד). —
²⁸ אַפּוואַרטן פּון אַ באַהעלטעניש.

— געוויס קען איך אים...
 — ווייסט — זאג איך — אז ער איז א טווישטשון?...
 פֿרעגט זי מיד: — וואָס הייסט דאָס אַ טווישטשון?
 זאָג איך איר: — אַ פּוסט ניסל, וואָס סע פֿיפֿט...
 זאָגט זי: — האָסט אַ טעות, אַרנאָלד איז אַ גוטער מענטש...
 — ער הייסט שוין — זאָג איך — בני דיר אַרנאָלד, ניט אַראָג-
 טשיק דער שאַרלאַטאַן?
 זאָגט זי:

— אַרנאָלד איז ניט קיין שאַרלאַטאַן. אַרנאָלד האָט אַ גוט האַרץ.
 אַרנאָלד — זאָגט זי — געפֿינט זיך אין אַ שטוב פֿון פֿאַרדאַרבענע
 מענטשן — זאָגט זי — וואָס ווייסן נאָר געלט און געלט...
 — אזוי — זאָג איך — ביסטו שוין, שפּרינצע, אויך געוואָרן אַן
 אויפֿגעקלערטע פֿילאָסאָפֿקע און האָסט שוין אויך פֿיננט געקריגן
 געלט?...

בקיצור, איך זע־אָרויס פֿון דעם שמועס, אַז עס האַלט שוין בני
 זיי ווינטלעך און כאַפֿן צוריק איז שוין אַ ביסל צו שפעט. וואָרעם
 איך קען מײַנע לײַט. טבֿיהס טעכטער, האָב איך אַנך שוין געזאָגט
 אַמאָל, ניט געדאַכט זאָלן זיי ווערן. אַז זיי קלעפֿן זיך אַבן אין אַ
 מענטשן איז מיטן גאַנצן לעבן, מיטן חיות, מיט דער נשמה! און איך
 טראַכט מיר: „שוטה! למאי זאָלסטו וועלן זיין, טבֿיה, מער חכם פֿון
 דער גאַנצער וועלט? אַפֿשר איז דאָס אַ גאַטס זאָך? אַפֿשר איז דאָס
 באַשערט, אַז דווקא דורך אַט דער שטילינקער שפּרינצע זאָלסטו גע-
 האַלפֿן ווערן, באַלוינט ווערן פֿאַר אַלע דינע קלעפֿ און ווייטיקן, וואָס
 דו האָסט ביז אַהער איבערגעטראָגן, האָבן אַ גוטע עלטער, און אויך
 וויסן אַ מאָל פֿון אַ לעבן אויף דער וועלט? אַפֿשר איז דיר באַשערט
 האָבן אַ טאַכטער אַ מיליאָנשטשיצע? וואָס איז? סע שטייט דיר ניט
 אָן?... וווּ שטייט דאָס געשריבן, אַז טבֿיה דאַרף זיין אייביק אַ קבצן,
 אייביק זיך אַרומשלעפֿן זיך מיטן פֿערדל און מיט קעז און פוטער צוליב
 די יהופּעצער נגידים, זיי זאָלן האָבן וואָס צו פֿרעסן... ווער ווייסט,
 אַפֿשר איז מיר אַנגעצייכנט געוואָרן פֿון אויבן, אַז איך זאָל אויף דער

עלטער עפעס מתקן זיין אויף דער וועלט, ווערן א בעל-צדקה און א בעל-מכניס-אורח, און אפשר גאר אוועקזעצן זיך מיט יידן לומדים און לערנען תורה? ... וכדומה אזעלכע ריכע, גאלדענע מחשבות קריכן אין קאפ אריין, ווי אין „יהי כבוד“²⁹ שטייט געשריבן: רבות מחשבות בלב איש — זאגט א גוי, להבדיל: דוריען דומקאיו באַ-גאטיעט³⁰! ... און איך קום-אריין אין שטוב אריין און איך נעם אוועק מנין אלטע און מאך מיט איר א שמועס: „וואָס וואָלט זיין, פדומה למשל, זאָג איך, ווען אונדזער שפּרינצע זאל זיין אַ מיליאָנ-שטשיצע? ... פֿרעגט זי מיך: „וואָס הייסט דאָס אַ מיליאָנשטיצע? ... זאָג איך: „אַ מיליאָנשטיצע הייסט אַ מיליאָנשטיקס אַ ווייב ... פֿרעגט זי מיך: „וואָס הייסט אַ מיליאָנשטיק? ... זאָג איך איר: „אַ מיליאָנשטיק הייסט אַ מענטש, וואָס פֿאַרמאָגט אַ מיליאָן ... פֿרעגט זי מיך: „וויפֿל איז דאָס אַ מיליאָן? ... זאָג איך: „אַז דו ביסט אַזאַ בהמה און ווייסט ניט, וויפֿל איז אַ מיליאָן, היינט וואָס האָב איך מיט דיר וואָס צו ריידן? ... זאָגט זי: „ווער בעט דיר, זאָלסט ריידן? — איז זי אויך גערעכט.

בקיצור, עס גייט-אוועק אַ טאָג, איך קום צו פֿאַרן אַהיים: „גע-ווען אַראָנטשיק? — ניין, נישט געווען ... עס גייט-אוועק נאָך אַ טאָג: „געווען דער בחור? — ניין, נישט געווען ... איך זאל אַרינגיין צו דער אַלמנה מיט אַן אויסרייד, פֿאַסט מיר ניט; איך וויל ניט, אַז זי זאל מיינען, אַז טביה שלאָגט זיך נאָכן שידוך ... און אַגב האָב איך געפֿילט, אַז איר באַדאַרף עס זיין כּשוּשנה בין החוחים³¹ — ווי אַ פֿינפֿטער ראָד צום וואָגן. הגם איך פֿאַרשטיי ניט, פֿאַר וואָס ... באַשר איך האָב ניט קיין מיליאָן? האָב איך דאָך איצטער אַ מחותנתטע אַ מיליאָנשטיצע! און זי וועמען האָט פֿאַר אַ מחותן? — אַ יידן אַן אַרעמאָן, אַ קבצן, אַ טביה דעם מילכיקן; היינט ווער איז מער יחוס, איך צי זיי? ... איך וועל אַיך זאָגן דעם ריינעם אמת, איך האָב אַנגע-

²⁹ (פון תפילת שחרית) זאל זיין דער אָנזען (פון גאָטס קעניגרייך).

³⁰ (אוקר' פּאַלקסווערטל) דער שוטה איז רייך אין חלום. — ³¹ שיר השירים ב', ב' ווי אַ רויז צווישן דערנער.

הויבן וועלן דעם שידוך, נישט אזוי צוליב דעם שידוך, ווי צוליב נצחון אליין. «א רוח אין זייער פֿאַטער און מוטער אַרנין, די יעהופֿע- צער גבירים, לאָזן זיי וויסן, ווער טביה איז!... ביז אָהער האָט מען מער ניט געהערט נאָר בראַצקי און בראַצקי, גלייך ווי די איבעריקע זינען גאָר קיין מענטשן ניט!»...

אזוי טראַכט איך מיר, פֿאַרנדיק אַהיים פֿון בויבעריק, און קום אַהיים. גייט מיר מיינע אַקעגן מיט אַ גדולה: «א שליח, אַן ערל איז נאָר וואָס געווען פֿון בויבעריק, פֿון דער אַלמנה, זאָלסט למען השם באַלד קומען צו פֿאַרן אַהין. עס מעג זיין אויף דער נאַכט, זאָלסטו שפּאַנען דאָס פֿערדל און קומען צו פֿאַרן. מע דאַרף דיך דאַרט זייער נייטיק האָבן!»... «וואָס האָט זיי, זאָג איך, אזוי אַנגעשפּאַרט? וואָס האָבן זיי, זאָג איך, אזוי קיין צינט ניט?»... און איך כאַפֿ אַ קוק אויף מיין שפּרינצען — זי שווינגט, נאָר די אויגן אירע ריידן, אוי, ריידן זיי! קיינער פֿאַרשטייט ניט איר האַרץ, אזוי ווי איך... איך האָב די גאַנצע צינט מורא געהאַט. אַ קשיא אויף אַ מעשה? טאַמער לאָזט זיך אויס דערפֿון אַ בוידעם, האָב איך אויף אים, אויף דעם אַראַנטשיקן, אויסגערעדט וואָס איך האָב געקאַנט. אַז ער איז אזוי, און ער איז אזוי... איך האָב אַבער געזען, אַז ס'איז אַן אַרבעס אין וואַנט. מיין שפּרינצע גייט-אויס ווי אַ ליכט. האָב איך איינגעשפּאַנט צוריק מיין פֿערד-און-וועגעלע און האָב מיך געלאָזט שוין פֿאַרנאַכטלעך קיין בויבעריק, פֿאַרנדיק אזוי, טראַכט איך מיר: «וואָס קאַנען זיי מיך רופֿן מיט אַזאַ מין אימפעט? וועגן אַ וואַרט? וועגן אַ קנס-מאַל? וואָלט ער דאָך געקאַנט קומען צו מיר, דאַכט זיך. דערווייל בין איך דער אַבי הכלה!... און איך אליין צעלאַך מיך פֿון דעם געדאַנק; וווּ איז דאָס געהערט געוואָרן אין דער וועלט, אַז דער נגיד זאָל גיין צום קבצן? ס'זאָל שוין ווערן עק וועלט, משיחס צינטן, אזוי ווי די יונגע לייטלעך, די ווייסע חברהניקעס, ווילן מיך אַננריידן, אַז באַלד וועט קומען אַ צינט, וואָס דער נגיד מיטן קבצן וועלן זיין גלייך, שלי שלך, שלך שלי, מיננס דיננס, דיננס מיננס, הפֿקר ציבעלעס! דאַכט זיך, אַ קלוגע וועלט — און אַזעלכע בהמות! עך-עך-עך!...»

מיט די דאזיקע געדאנקען בין איך אָנגעקומען קיין בויבעריק און פֿאַרפֿאַרן גלייך אויף דער דאָטשע צו דער אַלמנה, אַוועקגעשטעלט דאָס פֿערדל. — וווּ איז די אַלמנה? נישטאָ קיין אַלמנה! וווּ איז דער בחור? — נישטאָ קיין בחור! ווער זשע האָט מיר גערופֿן? „איך האָב אַן אויסגעפֿליקט בערדל און מיט אַ גראָבער גאַלדענער קייט אויפֿן בייכל. „ווער זשע, זאָג איך, זינט איר?“... זאָגט ער: „איך בין דער אַלמנה אַ ברודער און אַראַנטשיקס אַ פֿעטער... מען האָט מיר, זאָגט ער, אַרויסגערופֿן מיט אַ דעפֿעש פֿון קאַטערינעסלאַוו און איך בין גאַר וואָס געקומען צו פֿאַרן“... „ווי באַלד אַזוי, נאָט זשע אַיך אַפֿ שלום!“ — זאָג איך און זעץ מיר אַוועק. דערנען, אַז איך האָב מיר אַוועקגעזעצט, מאַכט ער צו מיר: „זיצט“, זאָג איך: „אַ דאַנק, איך זייך שוין. וואָס זשע מאַכט איר, זאָג איך, ווי אַזוי איז ביי אַיך, זאָג איך, די קאַסנעטציע?“... ענטפֿערט ער מיר דערויף גאַר נישט ניט, צעלייגט זיך אויף אַ וויגשטול, די הענט אין די קעשענעס, שטעלט אַרויס די גאַלדענע קייט מיטן בייכל און מאַכט צו מיר בזה הלשון: „אַיך רופֿט מען, דאַכט זיך, טביה?“... „יאַ, זאָג איך, צו דער תורה, אַז מען רופֿט מיר אויף, רופֿט מען מיר אויף: „יעמוד ר' טביה ברב שניאור זלמן“... „הערט-אויס, מאַכט ער צו מיר, ר' טביה, וואָס איך וועל אַיך זאָגן. וואָס טויג אונדו לאַנגע דיבורים? לאַמיר, זאָגט ער, גיין גלייך צום ענין, געשעפֿט הייסט עס“... „מהיכא תיתי, זאָג איך, שלמה המלך האָט שוין קאַנג געזאָגט: לַכֹּל זמן³² — ווען מען דאַרף ריידן געשעפֿט, איז געשעפֿט... איך בין, זאָג איך, אַ געשעפֿטסמאַן“... „דאָס זעט מען, זאָגט ער, אַז איר זינט אַ געשעפֿטסמאַן, דערפֿאַר וויל איך טאַקע מיט אַיך ריידן סוחריש; איך וויל, איר זאָלט מיר זאָגן, אָבער אַפֿן געשמועסט, וויפֿל וועט דאָס אונדו קאַסטן אַרום-און-אַרום?... אָבער אַפֿן געשמועסט!“... „אויב, זאָג איך, אַפֿן געשמועסט, ווייס איך ניט, וואָס איר רעדט“... „ר' טביה! — מאַכט ער צו מיר נאָך אַ מאָל און וויל נישט אַרויסנעמען די הענט פֿון די קעשענעס.

³² / קוהלת ג', א/ אויף אַלץ איז פֿאַראַן אַ צייט (וואָס פֿאַסט זיך).

— איך פֿרעג אײך, זאָגט ער, וויפֿל וועט אונדז קאָסטן אַרום-אױך-אַרום די חתונה? ... «עס ווענדט זיך, זאָג איך, וואָס פֿאַר אַ חתונה איר מיינט? אויב איר מיינט אַ גרויסאַרטיקע חתונה, ווי אײך שטייט-אַן, בין איך, זאָג איך, ניט אין שטאַנד... שטעלט ער אָן אויף מיר אַ פֿאַר עינים און מאַכט צו מיר אַזוי: «אַדער איר מאַכט זיך תּמעוואַ-טע, אַדער איר זײַט טאַקע אַ תּם... כאַטש אַפֿילו, זאָגט ער, איר זעט ניט אויס פֿון קיין תּם... וואָרעם איר זאָלט זײַן, זאָגט ער, אַ תּם, וואָלט איר ניט אַרײַנגעשלעפט, זאָגט ער, מײַן פּלימעניק אין אַ בלאַטע, אים פֿאַרבעטן צו זיך פּלומרשט אויף שבוועתדיקע בלינצעס, אים אונטערגעשטעלט דאָרט אַ שײַן מיידל, צי יאָ אַ טאַכטער, צי ניט קיין טאַכטער, איך גיי ניט אַרײַן, זאָגט ער, אַזוי ווײַט, און זי האָט זיך אים פֿאַרלױבעט, זאָגט ער, דאָס הייסט, זי איז אים גע-פֿעלן, נו, און ער איר אַוודאי... פֿון דעם, זאָגט ער, רעדט מען ניט, איך וועל אײך ניט זאָגן, זאָגט ער, עס קאָן זײַן, זי איז אַן אַרנטלעך קינד און מיינט דאָס, נעבעך, ערנסט. איך גיי נישט אַזוי ווײַט... איר טאַרט אָבער ניט פֿאַרגעסן, זאָגט ער, ווער איר זײַט און ווער מיר זענען? איר זײַט דאָך, זאָגט ער, אַ ייד אַ בר-דעת, ווי קאָנט איר, זאָגט ער, גאָר דערלאָזן אַזעלכעס, אַז טביה דער מילכיקער, וואָס פֿירט אונדז קעז און פּוטער, זאָל ער זײַן אונדזער מחותן? ... זיי האָבן זיך, זאָגט ער, געגעבן אײַנס דאָס אַנדערע דאָס וואָרט? וועלן זיי דאָס נעמען צוריק? קיין גרויס אומגליק, זאָגט ער, שטייט ניט דערבײַ. טאַמער דאָרף עפעס קאָסטן, זאָגט ער, זי זאָל אים אַרויס-לאָזן פֿון וואָרט, מהיכא תּיתי... מיר האָבן, זאָגט ער, גאָר נישט קעגן דעם. אַ מיידל איז נישט קיין בחור, זאָגט ער. צי אַ טאַכטער, צי ניט קיין טאַכטער, זאָגט ער, איך וויל גאָר אַזוי ווײַט נישט אַרײַנגיין, זאָגט ער... «רבּונו של עולם! — טראַכט איך מיר — וואָס וויל דער ייד? ... און ער הערט נישט אויף צו רײַדן איבער מײַן קאַפּ: איך זאָל גאָר ניט דענקען, זאָגט ער, טאַמער וועט מיר געראָטן מאַכן אַ סקאַנדאַל, אויספּויקן אומעטום, אַז זײַן פּלימעניק, זאָגט ער, האָט זיך געשדכנט צו טביה דעם מילכיקנס טאַכטער... און איך זאָל זיך

אַרויסשלאָגן פֿונעם קאַפּ, זאָגט ער, אַז זײַן שוועסטער איז אַ מענטש, וואָס קאַטאַרע מע קאָן פֿון איר פּאַמפען געלט... מיט גוטן, זאָגט ער, מהיכא תיתי, קאָן מען, זאָגט ער, נעמען בײַ איר עטלעכע קערבלעך; עלעהיי, זאָגט ער, אַ נדבֿה... מען איז דאָך, זאָגט ער, מענטשן, וואָס קאַטאַרע, מע דאַרף אַ מאָל אויסהעלפֿן אַ מענטשן...

בקיצור, איר ווילט וויסן, וואָס איך האָב אים געענטפֿערט? איך האָב אים, אַז אַך־און־וויי איז מיר, גאָר נישט געענטפֿערט. ס'איז מיר געווען, ווי זאָגט איר, תּדבֿק לשוּנִי³³ — עס האָט מיר ווי אַפּגענומען דאָס לשון! איך האָב זיך אויפֿגעהויבן, זיך אויסגעדרײט מיטן פנים צו דער טיר — און נישטאָ מיד!... ווי פֿון אַ שריפֿה האָב איך מיך אַרויסגעכאַפט, ווי פֿון אַ טורמע!... עס האָט מיר געזשומעט אין קאַפּ, געשעמערט אין די אויגן און געטורקעט אין די אויערן די ווערטער פֿון דעם יידן: „אַפֿן געשמועסט“... „אַ טאַכטער, ניט קיין טאַכטער“... „אַן אַלמנה אויף צו פּאַמפען“... „עלעהיי אַ נדבֿה“... און בין צוגעגאַנגען צו מיין פֿערד־און־וועגעלע, אַרײַנגעלייגט דאָס פנים אין בריטשקע אַרײַן און — איר וועט ניט לאַכן פֿון מיר? — אַז איך האָב מיך צעוויינט, האָב איך געוויינט און געוויינט! און אַז איך האָב מיך גוט אויסגעוויינט און געזעסן אויף דער בריטשקע און אַנגעטיילט מיין פֿערדל, נעבעך, וויפֿל ס'איז אין אים אַרײַן, האָב איך ערשט דעמאָלט געפֿרעגט בײַ גאָט אַ קשיא, אַזוי ווי אױבֿ האָט אַמאָל געפֿרעגט: וואָס האָסטו, גאַטעניו, אַזעלכעס דערזען אין דעם אַלטן אױבֿן, וואָס דו לאָזט אים ניט אַפּ אויף קיין מינוט? ס'איז שוין מער נישטאָ קיין יידן אויף דער וועלט? און איך קום צו פֿאַרן אַהיים, טרעף איך מיין כאַליאַסטרע, קיין עין־הרע, פֿריילעך. מען עסט וועטשערע. נאָר איין שפּרינצע איז נישטאָ. „ווי איז שפּרינצע?“ — פֿרעג איך. „וואָס הערט זיך, זאָגן זיי מיר, וואָס האָט מען דיך גערופֿן?“... זאָג איך נאָך אַ מאָל: „ווי איז שפּרינצע?“... ענטפֿערן זיי מיר נאָך אַ מאָל: „וואָס הערט זיך?“... זאָג איך: „גאָר ניט, וואָס זאָל זיך הערן? ס'איז דאַנקען גאָט, שטיל; פֿון פּאַגראַמען הערט מען ניט“... בײַ די ווער-

³³ /תהילים קל"ו, ה' / זאָל צוגעקלעפט ווערן מיין צונג (צום גומען).

טער קומט־אָן שפּרינצע, טוט מיר אַ קוק אין די אויגן אַרײַן, זעצט זיך אַוועק צום טיש, גלייך ווי ניט זי מיינט מען, ניט פֿון איר רעדט מען... אויפֿן פנים בײַ איר קאָן מען נישט דערקענען גאַר נישט, נאָר דאָס שטילקײט אירס איז שוין צו פֿיל, חוץ לדרך הטבע... הײַנט געפֿעלט מיר ניט דאָס זיצן אירס פֿאַרטראַכט און דאָס פֿאַלגן אירס, וואָס מע הייסט איר. זאָגט מען איר: זײַ — זיצט זי; זאָגט מען איר: עס — עסט זי; הייסט מען איר גײַן — גײט זי; און אַז מען טוט זי אַ רוף — טוט זי זיך אַ וואַרף... איך קוק אויף איר, און עס פֿאַרקלעמט מיר דאָס האַרץ, און עס ברענט אין מיר אַ פֿײַער — אויף וועמען ווייס איך ניט... אַך טי רבּונו של עולם, אלהינו נאָש! פֿאַר וואָס שטראַפֿסטו מיך אַזױ? פֿאַר וועמענס זינד?

בקיצור, איר ווילט וויסן דעם סוף? אַזאַ סוף וויל איך נישט ווינטשן דעם ערגסטן שוואַ, און מען טאָר עס גאַר ניט ווינטשן, וואָרעם די קללה פֿון קינדער איז די ערגסטע קללה פֿון דער תּוֹכחה! פֿון וואָנען ווייס איך, אַז מיך האָט עמעצער נישט פֿאַרשאַלטן מיט קינדער? איר גלייבט ניט אין די זאַכן? וואָס זשע דען איז דאָס? אַדרבה, לאַמיר האַרכן פֿון אַיך... נאָר צו וואָס ניצן אונדז חקירות? אַמער, הערט דעם סוף, וואָס איך וועל אַיך דערציילן. איין מאָל פֿאַר נאַכט פֿאַר איך אַהיים פֿון בויבעריק מיט אַ גוט האַרץ: באַ-רעכנט נאָר דעם פֿאַרדראַס, דעם בזיון; הײַנט דעם רחמנות פֿון קינד!... און די אַלמנה, וועט איר פֿרעגן? און דער זון? — ווער מיר אַלמנה? וואָס מיר זון? אַוועקגעפֿאַרן און אַפֿילו זיך ניט געזעגנט! ס'איז אַ בושה אויסצוזאָגן: ס'איז געבליבן שטיין בײַ מיר אויף זיי אַ שטיקל חוץ פֿאַר קעז און פּוטער... נאָר איך רײד נישט פֿון דעם, מסתּמא האָבן זיי פֿאַרגעסן... איך רײד פֿונעם געזעגענען זיך: אַוועקגעפֿאַרן און אַפֿילו זיך ניט געזעגנט!... וואָס דאָס קינד, נעבעך, האָט איבער-געטראָגן — דאָס האָט ניט געוואָסט קיין בן-אָדם, אַחוץ מיר. וואָרעם איך בין אַ טאַטע. אַ טאַטנס האַרץ פֿילט... טאַמער מיינט איר, אַז זי האָט מיר געזאָגט אַפֿילו אַ חצי דיבור? באַקלאַגט זיך? אַדער גע-וויינט אַ מאָל? ע, קענט איר דאָך ניט טביהס טעכטער! שטיל, אין

זיך, אינגעגאנגען, געצאנקט ווי א ליכט! ווען ניט ווען ארויסגעכאפט זיך מיט א זיפֿן, נאָר אזא מין זיפֿן, וואָס ריכט־אָרויס אַט אַזאַ שטיק האַרץ! הכלל, פֿאַר איך מיר אַזוי מיט מײַן פֿערדל אַהיים, פֿאַרטיפֿט אין טרויעריקע מחשבות, פֿרעג קשיות בײַם רבּונו של עולם און ענטפֿער מיר אַליין. און עס אַרט מיך שוין ניט אַזוי אויף גאָט — מיט גאָט האָב איך מיך שוין ווי עס איז איבערגעבעטן; מיך אַרט אויף מענטשן; למאַי זאָלן מענטשן זײַן אַזוי שלעכט, אַז זיי קאָנען זײַן גוט? פֿאַר וואָס זאָלן מענטשן פֿאַרביטערן דאָס לעבן אי יענעם, אי זיך, אַז זיי האָבן בײַד ³⁴ צו לעבן זײַס און גליקלעך? געשיקט זיך עס, אַז גאָט האָט באַשאַפֿן דעם מענטשן צוליב דעם, ער זאָל אַפּקומען אויף דער וועלט?... וואָס האָט דאָס אים גענוצט?... מיט אַזעלכע גע־דאַנקען פֿאַר איך אַרײַן צו מיר אין כּוּטאַר אַרײַן, און דערזע פֿון דער ווינט, בײַ דער גרעבליע, איז אַן אַנגעלויף פֿון מענטשן, גוים, גויעס, שיקסעס, שקאַצים און קליינע שקאַצמלעך אַן אַ שיעור, וואָס קאָן דאָס זײַן? קיין שריפֿה ניט; מסתּמא אַ דערטרונקענער, עמעצער האָט זיך געבאַדן בײַ דער גרעבליע און געפֿונען דעם טויט. קינער ווייסט ניט, וווּ דער מלאַך־המוות וואַרט אויף אים, ווי מיר זאָגן אין „ונתנה תּוקף“... פּלוצעם זע איך מײַן גאַלדע לויפֿט, די שאַל צעלאָזט, די הענט אַרויסגעשטעלט אויף צופֿריער, און פֿאַר איר מײַנע קינדער, טײַבל און ביילקע, און אַלע דרײַ מיט אַ געשריי, מיט אַ יללה, מיט אַ יאַמער: „טאַכטער! שוועסטער! שפּרינצע!“... אַראַפּעשפרונגען פֿון דעם וואָגן, ווייס איך ניט, ווי אַזוי איך בין ניט צעשפרונגען גע־וואַרן, און אַז איך בין צוגעלאָפֿן צום טײַך, איז שוין געווען נאָך אַלע היום ³⁵

וואָס האָב איך איך אַנך געוואַלט פֿרעגן?... יאָ! האָט איר געזען

³⁴ אין די הענט (די מעגלעכקייט), — ³⁵ (מעטאָפּאָריש) נאָך אַלעמען (יעדן טאָג זאָגט מען נאָך שחרית אַ שיר של יום, אַ געזאַנג פֿון טאַג, אַ קאַפיטל תּהילים, וואָס מען הייבט־אָן מיט אַן איינלייטונג „היום יום ראשון, היום יום שני“ אאז״ו).

ווען א געטרונקענעם? קיין מאָל נישט?... א מענטש, אַז ער שטאַרבט, שטאַרבט ער מייסטנטיילס מיט צוגעמאַכטע אויגן... ביי אַ געטרונקענע-נעם זינען די אויגן אָפֿן — ווייסט איר נישט דעם שכל, פֿאַר וואָס דאָס איז?... האָט קיין פֿאַראיבל נישט, איך האָב ביי אַיך צוגענומען צייט, און אַליין איז מען אויך געבונדן: מען דאַרף גיין צום פֿערדל און מען מוז צעפֿירן דאָס ביסל סחורה. די וועלט איז אויך אַ וועלט. מען מוז אין זינען האָבן אַ קערבל אויך — און פֿאַרגעסן וואָס ס'איז געווען, וואָרעם דאָס, וואָס די ערד דעקט-צו, מוז, זאָגט מען, פֿאַר-געסן ווערן. און אַז מען איז אַ לעבעדיקער מענטש, קאָן מען די נשמה גיט אויסשפּעצן. עס העלפֿט גיט קיין חכמות, און מיר מוזן זיך אומ-קערן צוריק צום אַלטן פּסוק, אַז כל זמן שהנשמה בקרבי³⁶, איז פֿאַר ווייטער, טביה... זינט מיר געזונט, און אַז איר וועט מיך דערמאַנען, זאָלט איר מיך גיט דערמאַנען צו בייזן.

*

טביה פארט קיין ארץ-ישדאל

דערציילט פון טביה דעם מילכיקן, פֿאַרנדיק אין באָן.

געשריבן אין יאָר 1909

— סקאַצל קומט! וואָס מאַכט אַ ייד, ר' שלום עליכם? אַט אַ גאַסט! אַפֿילו נישט געחלומט זיך! נאָט זשע אַיך אַפֿ שלום עליכם. איך האָב מיר אָבער אַליץ געטראַכט און געטראַכט: וואָס איז די מעשה, וואָס מען זעט אים נישט אַזאַ צייט, גיט אין בויבעריק, גיט אין יעהופּעץ? אַ קשיא, וואָס סע מאַכט זיך: אפֿשר האָט ער אַפּגע-זאָגט די עטלעכע גילדן און אַריבערגעפּעקלט זיך אַהין, וווּ מען עסט

³⁶ (תפילת השחר) כל-זמן די נשמה איז ביי מיר אינעווייניק (כלעב).

ניט קיין רעטעך מיט שמאלץ? און צוריק טראכט איך מיר: געשיקט זיך עס, זיי זאלן טאן אזא בארישקייט? זיי זינען דאך עפעס א מענטש א בר-דעת, כ'לעבן! נו, דאנקען השם יתברך, וואס מען זעט זיך געזונט. ווי שטייט דארט אין פסוק: טורא בטורא¹ — א מענטש מיט א מענטשן... איר קוקט מיך אן, פאני, גלייך ווי איר וואלט מיך נישט דערקענט? דאס בין איך, אנער אלטער גוטער פריינד טביה. אל תסתכל בקנקן² — קוקט נישט וואס א ייד גייט אין א ניער קאפא-טע. דאס איז דער אייגענער שלימזל טביה, וואס אמאל, נישט געמי-נערט א האר; נישמער, מע טוט זיך אן שבתדיק, זעט מען אויס א ביסל דאסיקער³, מעשה נגיד. ווארעם אז מע פארט-ארויס צווישן מענטשן, קאן מען אנדערש ניט, ובפרט אז מע פארט אזא ווייטע נסיעה, קיין ארץ-ישראל. א קלייניקייט? איר קוקט מיך אן און טראכט זיך: ווי קומט דאס אזא קליין מענטשעלע ווי טביה, וואס האט כלימי געהאנדלט מיט מילכיקס, זאל גאר האבן אזא השגה, וואס קאן זיך פארגינען אויף דער עלטער סיידן א מין באצוקי? גלייבט מיר, פאני שלום עליכם, ס'איז כולו מוקשה⁴ — דער פסוק איז רעכט ארום-און-ארום. רוקט נאר אוועק, זייט מוחל, אנער טשעמאדאנטשיקל א ביסל אהין, וועל איך מיך אוועקזעצן אקעגן אנך און וועל אנך דער-ציילן א מעשה, וועט איר הארכן, וואס גאט קאן.

בקיזור, איך מוז אנך זאגן קודם כל הקודמס⁵, אז איך בין גע-בליבן, ניט פאר אנך געדאכט, אן אלמן. געשטארבן גאלדע מיינע, עליו השלום. געווען א ידענע א פראסטע, אן חכמות, אן אייבערקעפ-לעך, נאר א גרויסע צדיקות. לאז זי זיך מיט דארט פאר אירע קינדער. זי איז גענוג אויסגעשטאנען צוליב זיי און טאקע אפשר איבער זיי געגאנגען פון דער וועלט. נישט געקאנט אריבערטראגן,

¹ פאלקסווערטל אין אראמיש) א בארג מיט א בארג (באגעגנט זיך נישט), אינש באינש — פגע, א מענטש מיט א מענטשן טרעפט זיך יא! — ² טביה, זעט מען, שוימט אין פרקי אבות ווי אין זאונען... — ³ (קיבעצנדיק) מער אין ארדענונג (סיקען אויך זיין פארקערט: נישט מיט אלעמען). — ⁴ שמות כ"ה, לו/ אין גאנצן אויסגעהאמערט (ביי דער מנורה). — ⁵ פריער פאר אלץ.

וואָס זיי זינען זיך צעקראַכן, איינער קיין ליסי, דער אנדערער קיין סטריסי⁶. „מישטיינס געזאָגט, זאָגט זי, וואָס איז מיין וועלט, זאָגט זי, אַז ווי באַלד, זאָגט זי, נישט קיין קינד און נישט קיין רינד? להבדיל, אַ בהמה, זאָגט זי, בענקט אויך, זאָגט זי, אַז מע אַנטוויינט, זאָגט זי, פֿון איר דאָס קעלבֿל“... אַזוי זאָגט זי צו מיר, גאַלדע הייסט עס, און וויינט בעת מעשה מיט ביטערע טרערן, און איך זע, אַז די יידענע גייט־אַינן פֿון טאָג צו טאָג ווי אַ ליכט, רייד איך איר אויס מסתמא דאָס האַרץ פֿאַר רחמנות און איך זאָג צו איר אַזוי, זאָג איך: „עט, זאָג איך צו איר, גאַלדע סערדצע⁷, פֿאַראַן אַ פסוק, זאָג איך אַס פֿבניס אַס כַּעבֿדים — ווי מיט קינדער, אַזוי איז אַן קינדער, זאָג איך, מיר האַבן, זאָג איך, אַ גרויסן גאַט, זאָג איך, און אַ גוטן גאַט, און אַ שטאַרקן גאַט, נאָר פֿון דעסט וועגן, זאָג איך, לאַם איך האַבן די ברכות, וויפֿל מאַל דער רבֿנו של עולם, זאָג איך, טוט־אַפֿ אַ שטיקל אַרבעט, מעגן שוין, זאָג איך, די שונאים האַבן אַזאַ יאָר“... איז זי דאָך אַבער, זאָל מיר מוחל זיין, אַ נקבֿה, מאַכט זי צו מיר: „דו זינ־דיקסט, טביה, מען טאָר נישט, זאָגט זי, זינדיקן“... „אַט האַסטו דיר, זאָג איך, איך זאָג דען עפעס, זאָג איך, שלעכטס? איך גיי דען, חלילה, זאָג איך, קעגן דעם אייבערשטנס גענג, זאָג איך? וואַרעם ווי באַלד, זאָג איך, אַז ער האַט, זאָג איך, באַשאַפֿן אַזוי שיינ זיין וועלטל, זאָג איך, אַז קינדער זינען נישט קיין קינדער, זאָג איך, און טאַטע־מאַמע זינען בלאַטע, זאָג איך, ווייסט ער דאָך מסתמא, וואָס ער האַט צו טאָן“... פֿאַרשטייט זי נישט, וואָס איך רייד און ענטפֿערט מיר בוי־דעם: „איך שטאַרב, זאָגט זי, אַוועק, טביה; ווער וועט דיר קאַכן וועטשערעני“... אַזוי מאַכט זי צו מיר שטיל און קוקט אויף מיר מיט אַזעלכע אויגן, אַז אַפֿילו אַ שטיין קאַן עס רירן. טביה איז דאָך אַבער נישט קיין יידענע, ענטפֿער איך איר אַפֿ מיט אַ ווערטל, און מיט אַ פסוק, און מיט אַ מדרש, און מיט נאָך אַ מדרש: „גאַלדע, זאָג איך, ביסט מיר געווען, זאָג איך, געטריי אַזוי פֿיל יאָרן, וועסטו מיר

⁶ (שפּילואַרט צום גראַם) אויסגעטראַכטער נאָמען פֿון אַ שטאַט, אַ שטייגער ווי יעהופּעץ. — ⁷ האַרץ מיינס!

אויף דער עלטער, זאג איך, נישט מאכן צום נאָר, זאָג איך, און טו
א קוק אויף מײַן גאַלדען — פיזעם!⁸

— וואָס איז דיר — זאָג איך — גאַלדען?

— גאָר נישט... — מאַכט זי צו מיר, קוים־קוים וואָס זי רעדט.
ע, איך זע, די שפּיל איז פֿאַרן טנוול, נעם איך און שפּאַן־אַינן
דאָס פֿערדל און פֿאַר־אוועק אין שטאַט אַרײַן און ברענג־אַראָפּ אַ
דאָקטער, דעם בעסטן דאָקטער. איך קום צו פֿאַרן אַהיים — טע־טע־
טע! מײַן גאַלדע ליגט שוין אויף דער ערד מיט אַ ליכטל צוקאַפּנס
און זעט־אויס ווי אַ בערגל ערד האָט מען צענוי־פֿגעשאַרט און איבער־
געדעקט מיט שוואַרצן. און איך שטיי און טראַכט מיר: „כּי זה כל
הָאָדָם“⁹ — אַט דאָס איז דער סוף פֿונעם מענטשן? אַך טי, רבּונו של
עולם, וואָס דו טוט־אַפּ מיט דײַן טבּיהן? וואָס וועל איך איצטער טאָן
אויף דער עלטער, פֿאַר־פּינצטערט בין איך געוואָרן?“ און אַזוי האָב
איך געגעבן אַ פֿאַל־צו צו דער ערד... נאָר גיי שרײַ חיי וקיים!¹⁰ הערט
איר, וואָס איך וועל אײַך זאָגן? אַז מען זעט פֿאַר זיך דעם טויט, מוז
מען ווערן אַן אַפּיקורס און מען הייבט־אַן נאָכצוקלערן, מה אָנו מה
חיינו — וואָס איז אין גאַנצן אַט די וועלט מיט די גלגלים¹¹, וואָס
זיי דרייען זיך, מיט די באַנען, וואָס לויפֿן משוגענער־ווייז, מיט דעם
גאַנצן טאַרעראַם אַרום־און־אַרום, און אַפּילו בראַצקי מיט זײַנע
מיליאָנען — הכל הבל!¹² גאָר נישט שבגאַרנישט!

בקיזור, איך האָב איר געדונגען אַ קדיש, גאַלדען עליו השלום,
באַצאַלט פֿאַר אַ גאַנץ יאָר פֿרײַער. אַ ברירה האָב איך געהאַט, אַז
גאָט האָט מיך געשטראַפֿט, נישט געגעבן מיר קיין זכרים, נאָר נקבות?
נאָר טעכטער און טעכטער, קיין גוטער ייד זאָל זיי נישט קענען! איך
ווייס נישט, צי אַלע יידן ווערן אַזוי פֿאַרשוואַרצט מיט זיערע טעכ־
טער, צי נאָר איך בין אַזאַ פּינצטערער שלימזל, וואָס איך האָב צו

⁸ (אויס ריח) נישטאָ צו וועמען צו ריידן! — ⁹ וואָרעם דאָס איז דער
גאַנצער מענטש, מישטיינס געזאַגט. — ¹⁰ (פון ימים־נורא־ימדיקע תפילות) ואתה
הוא מלך; אַלע מתפללים דאַרפן דאָס זאָגן בקול רם, דו ביסט דער מלך. —
¹¹ רעדער, פּלאַנעטן. — ¹² טבּיה דער אַפּטימיסט האַלט זיך אין איין פֿאַררופּן
אויפן פעסימיסטישן קוהלח.

זיי קיין גליק נישט? דאָס הייסט, צו די טעכטער אליין האָב איך גאָר נישט, און גליק איז בײַ גאָט. וואָס זיי ווינטשן מיר — מעג עס מיר אַנקומען כאָטש האַלב. אַדרכה, זיי זענען שוין צו געטרײַב, און וואָס „צו“ איז איבעריק, אָט נעמט, למשל, די מיזינקע מינע, ביילקע רופֿט מען זי. וואָס ווייסט איר, וואָס דאָס איז פֿאַר אַ קינד? איר קאַנט דאָך מיר, ברוך השם, ווי זאָגט איר, פֿון אַ יאָר מיט אַ מיטוואָך און ווייסט, אַז איך בין נישט דער טאַטע, וואָס קאַטאַרי זאָל זיך אוועקזעצן אָפֿ-לויבן זענען קינדער, גלאַט אזוי אין טאַג אַרײַן. נאָר אַז ס'איז געקומען צו רייך פֿון מײַן ביילקען, מוז איך אַנײַך זאָגן נישט מער ווי שלעסה דבֿרים¹⁸ — צוויי ווערטער: זינט גאָט האַנדלט מיט ביילקעס, האָט ער נאָך אַזאַ ביילקע נישט באַשאַפֿן. מילא פֿון שיינקייט שמועסט מען נישט. טבֿיהס טעכטער, ווייסט איר אליין, האָבן אַ שם אויף דער וועלט פֿאַר די שענסטע קראַסאָוויצעס¹⁴. נאָר זי, ביילקע הייסט עס, וועט זיי אַלע פֿאַרשטעקן אין גאַרטל. אַז מען שמועסט יפֿיפֿיט¹⁵ — איז דאָך ניט שײַן! אַקעגן מײַן ביילקען מוז מען טאַקע זאָגן מיט די ווערטער פֿון „אשת חײל“: שקר החן¹⁶ — איך רייך נישט פֿון שײַן-קייט, איך רייך פֿון כאַראַקטער רייך איך. גאַלד, גינגאַלד, זאָג איך אַנײַך! פֿון תמיד אָן בין איך בײַ איר געווען דאָס אייבערשטע פֿון דער מילך, נאָר פֿון זינט מײַן גאַלדע עליו השלום איז, איר צו לענגערע יאָר, נפֿטר געוואָרן, איז דער טאַטע געוואָרן בײַ איר — דאָס שוואַרצ-אַפֿל פֿונעם אויג! קיין שטויב נישט דערלאָזן זאָל אויף מיר פֿאַלן. איך האָב שוין געזאָגט צו זיך אליין: דער רבּונו של עולם איז, ווי מיר זאָגן אינעם „וכל מאַמינים שהוא“: ומקדים רחמים לרוגז¹⁷ — ער שיקט-צו די רפּואה פֿאַר דער מכה. נישמער, ס'איז שווער צו וויסן, וועלכעס איז ערגער: די רפּואה אָדער די מכה? גיי זײַ אַ נבֿיא און טרעף, אַז ביילקע וועט צוליב מיר נעמען און פֿאַרקויפֿן זיך פֿאַר

¹⁸ דריי זאַכן (אויך: ווערטער). — ¹⁴ (רוס') אין אַלטיידיש: שאַנהייטן. — ¹⁵ (העברעיִש) דאָס זעלביקע. — ¹⁶ משלי ל"א, ל' / פֿאַלש איז דער חן (נישט דויערהאַפֿטיק). — ¹⁷ (פֿון ימי-נוראימדיקע תפֿילת) און ער שיקט פֿרעזער דאָס רחמנות איידער ער צאַרנט.

געלט און אָפּשיקן דעם טאַטן אויף די עלטערע יאָרן קיין ארץ-
 ישראל! מאַלט אַנך, עס רעדט זיך נאָר אַזוי. זי איז אין דעם אַזוי
 שולדיק פונקט אַזוי ווי איר. אין גאַנצן איז דאָ שולדיק ער, איר
 אויסדערוויילטער, איך וויל אים ניט שעלטן — אַ קאַזאַרמע זאַל
 אויף אים אַננפּאַלן! און אַפּשר, אַז מיר זאַלן וועלן גוט באַטראַכטן,
 גריבלען זיך אַ ביסל טיפּער, קאָן זיין, אַז איך אַליין בין דאָ מער
 חייב פֿון אַלעמען. וואָרעם ס'איז דאָך אַ בפֿירושע גמרא: חייב
 אדם¹⁸ ... נאָר ס'איז שייך, כ'לעבן, אַז איך דאַרף אַנך דערציילן, וואָס
 די גמרא זאָגט!

בקיבור, איך וויל אַנך נישט לאַנג האַלטן. ס'איז אַוועקגעגאַנגן-
 גען אַ יאָר נאָך אַ יאָר, מײַן ביילקע איז אויסגעוואַקסן, געוואָרן, קיין
 עין-הרע, אַ מיידל צו לײַטן, און טביה טוט זיך זײַן געשעפֿט, ווי
 תמיד, מיטן פֿערד-און-וועגעלע פֿירט ער אָפּ דאָס ביסל מילכיקס
 זומער קיין בויעריק, ווינטער קיין יעהופּעץ, אַ מבול זאַל אויף דעם
 קומען, ווי אויף סדום! אַנקוקן קאָן איר נישט אַט די דאָזיקע שטאַט,
 און ניט אַזוי די שטאַט אַליין ווי די מענטשן, און ניט אַלע מענטשן,
 נאָר איין מענטש — אַפֿרים דעם שדכן, אַ רוח אין זײַן טאַטנס טאַטן
 אַרײַן! אַט וועט איר אומיסטנע הערן וואָס אַ ייד אַ שדכן טוט-אַפּ.

ויהי היום, קום איר צו פֿאַרן איין מאָל אַרום חצי אלול קיין יעהו-
 פעץ מיט מײַן ביסל סחורה. איך טו אַ קוק — ויבוא המן¹⁹ — אַפֿרים
 דער שדכן גייט! איך האָב אַנך אַמאָל דערציילט פֿון אים. אַפֿרים איז
 אַפֿילו אַ ייד אַן אַינגעגעסענער, נאָר אַז מען דערזעט אים, מוז מען
 זיך אַפּשטעלן — אַט אַזאַ מין כוח האָט אין זיך אַט דער ייד... „הער
 נאָר, חכם מײַנער, זאָג איר צו מײַן פֿערדל, שטיי אַ ווילע, וועל איר
 דיר געבן עפעס קײַען“. און איר שטעל-אַפּ אַפֿרים דעם שדכן און

גיב אים אַפּ שלום און מאַך מיט אים אַ שמועס מן הצד:

— וואָס הערט זיך עפעס מכוח פרנסה?

טוט ער אַ געשמאַקן זיפֿץ און מאַכט צו מיר:

¹⁸ /ברכות מ"ז/ אַ מענטש איז מחויב (...לומר בלשון רבו). — ¹⁹ /מגילת
 אסתר ו', ו/ און המן איז געקומען! (טביה באַניצט עס איראַניש).

— ס'איז ביטער!...

זאָג איך:

— דהיננו?

זאָגט ער:

— נישטאָ וואָס צו טאָן...

זאָג איך:

— לחלוטין?

זאָגט ער:

— לחלוטין!...

זאָג איך:

— וואָס איז די מעשה?...

זאָגט ער:

— די מעשה איז, וואָס שידוכים ווערן שוין הננט ניט געשלאָסן מער אין דער היים...

זאָג איך:

— ווו דען ווערן זיי הננט געשלאָסן?

זאָגט ער:

— דאָרטן ערגעץ, אין אויסלאַנד...

זאָג איך:

— וואָס זשע זאל טאָן אַזאַ ייד, ווי איך, למשל, וואָס מײַן זיידנס באַבע איז דאָרט קיין מאָל נישט געווען?...

זאָגט ער צו מיר און דערלאַנגט מיר אַ שמעק טאַבעקע:

— פֿאַר אײַך האָב איך, ר' טביה, אַ שטיקל סחורה דאָ אויפֿן אָרט...

זאָג איך:

— דהיננו?...

זאָגט ער:

— אַ יידענע אָן אלמנה אָן קינדער מיט קיין קערבלעך. געווען אַ קעכין אין אלע גרעסטע הנזער... קוק איד אים אָן און זאָג אים:

— ר' אפרים, פאר וועמען מיינט איר דאס א שידוך?

זאגט ער:

— פאר וועמען זאל איך מיינען? פאר אייך...

זאג איך:

— אלע בייזע, וויסטע חלומות זאלן אויסגיין צו מיינע שונאימס קעפ! און נעם און דערלאנג מנין פערד א שמיצל און וויל פארן ווינטער. מאכט צו מיר אפרים:

— האט קיין פאראיבל ניט, ר' טביה, אפשר האב איך אייך פוגע בכבוד געווען. זאגט זשע מיר, וועמען דען האט איר געמיינט?

זאג איך:

— וועמען דען זאל איך מיינען, אז ניט מנין מייזנקע?... טוט ער א שפרונג-אפ, דערלאנגט זיך א פאטש אין שטערן:

— שא, גוט וואס איר האט מיר דערמאנט, לאנג לעבן זאלט איר, ר' טביה!

זאג איך:

— אמן, גם אתם, דערלעבט איר אויך ביז משיח וועט קומען! נאר וואס איז מיט אייך, זאג איך, אזוי די גדולה?...

זאגט ער:

— ס'איז גוט, ר' טביה, ס'איז אויסגעצייכנט גוט, עס קאן שוין גאר בעסער נישט זיין אין דער גאנצער וועלט!...

זאג איך:

— דהיינו, וואס איז די גוטסקייט?...

זאגט ער:

— איך האב פאר איינער מייזנקע א גלייכס, א גליק, א הויפט-טרעפער, א גביר, אן אדיר, א מיליאנשטשיק, א בראצקי, א פאדריא-טשיק²⁰ איז ער און הייסן הייסט ער פדהצור!...

זאג איך:

— פדהצור? א קענטלעכער נאמען פון חומש...

זאגט ער:

²⁰ א צושטעלער פון סחורות, שפייז, קליידער (ס'רוב: צו דער רעגירונג).

— וואָס מיר חומש? ווער מיר חומש? ער איז אַ פּאַדריאַטשיק, אַט דער פּדהצור, ער בויט הַנזער, מויערן, בריקן, געווען אין יאַפּאַניע בײַ דער מלחמה, געבראַכט אַ מטמון מיט גאַלד, פּאַרט־אַרויס מיט ברענענדיקע סוסים, מיט קאַרעטעס, מיט לאַקאַנען בײַ דער טיר, מיט אַ בעדל בײַ זיך אינעווייניק אין שטוב, מיט מעבל פֿון פּאַריזש, מיט אַ בריליאַנטענעם רינג אויף דער האַנט, נאָך גאַר נישט קיין אַלטער מאַן, אַ בחור, אַן אמתער, אַ „כאַלאַסטאַי“²¹, פּרימאַ! און זוכן זוכט ער אַ שיין מיידל, מעג זײַן ווער זי איז, אַ נאַקעטע, אַ באַרוועסע, אַבי אַ יפּת־תּוֹאַר!...

— טפּרררו! — זאָג איך צו אים — אַז איר וועט אַזוי פֿלײַען, זאָג איך, אַן אַ פּאַפּאַס²², וועלן מיר פּאַרפֿאַרן מיט אַנד, ר' אפֿרים, קיין האַצעקלאַץ. אויב איך האָב קיין טעות נישט, זאָג איך, האָט איר מיר אַמאַל געהאַט גערעדט דעם אייגענעם שידוך, זאָג איך, פֿאַר מײַן עלטערער טאַכטער, פֿאַר האַדלען — זאָג איך...
דערהערט פֿון מיר די דאַזיקע ווערטער, אַז ער כאַפט זיך ניט, אפֿרים הייסט עס, בײַ די זײַטן און הייבט־אַן צו לאַכן. איך האָב גע־מיינט, דער ייד וועט באַקומען די פּאַפּלעקציע.

— אַהאַ, — זאָגט ער — איר האָט זיך דערמאַנט — זאָגט ער — אַ מעשה, אַז מײַן באַבע איז געלעגן געוואָרן מיטן ערשטן קינד! יענער האָט אַנגעזעצט נאָך פֿאַר דער מלחמה און אַנטלאָפֿן קיין אַמעריקע!...

— זכר צדיק לברכה! — זאָג איך — אפֿשר וועט דער אויך — זאָג איך — אַוועק אַהיין? — ווערט ער אויסער זיך, דער שדכן הייסט עס:

— וואָס רעדט איר דאָס, ר' טביה? יענער איז געווען — זאָגט ער — אַ פֿײַפּער, אַ שאַרלאַטאַן, אַן אויסברענגער, און דער איז אַ פּאַדריאַ־טשיק — זאָגט ער — פֿון דער מלחמה, מיט געשעפֿטן, מיט אַ קאַנטאַר, מיט מענטשן, מיט... מיט... מיט...

²¹ (רוט) אַ בחור, לידיקגייער. — ²² (פויליש) געבן פּאַשע (פּערד) אונ־טערוועגנס (טרייבן כּסדר אַן געבן עסן).

וואָס זאָל איך אַיך זאָגן? דער שדכן האָט זיך אַזוי צעהיצט, אַז ער האָט מיך אַראָפּגענומען פֿונעם וואָגן און ער האָט מיך אָנגענומען בײַ די לאַצן און מיך אַזוי לאַנג געטרייסלט, ביז ס'איז צוגעגאַנגען אַ גאַראַדאָוואַי²³ און ער האָט אונדז בייַדן געוואַלט אָפּפֿירן אין קאָטשור-מענט²⁴ אַרײַן. אַ שטיקל גליק, וואָס איך האָב מיך דערמאַנט אינעם פּסוק: לנכרי תּשׁוּי²⁵ — מיט פּאַליציע דאַרף מען וויסן ווי אַזוי צו האַנדלען...

בקיצור, למאי זאָל איך אַיך לאַנג האַלטן? אַט דער פּדהצור איז געוואָרן אַ חתן פֿאַר מײַן מיזניקע, ביילקע הייסט עס, און לאַ אַרכו הימים²⁶ — ס'האָט אַ ביסל געדויערט ביז מיר האָבן געשטעלט אַ חופּה. פֿאַר וואָס זאָג איך, ס'האָט אַ ביסל געדויערט? ווייל זי, ביילקע הייסט עס, האָט נישט געוואַלט דעם שידוך, אַזוי ווי מען וויל ניט שטאַרבן. וואָס מער אַט דער פּדהצור איז צו איר צוגעשטאַנען מיט מתנות און מיט גילדענע זייגערלעך און מיט בריליאַנטענע פֿינגער-לעך, איז ער איר אַלץ מער נמאס געוואָרן. מיר דאַרף מען קיין פֿינגער אין מויל נישט אַרײַנלייגן. איך האָב עס גאַנץ גוט אַרויסגעזען נאָך איר פנים און נאָך אירע אויגן און נאָך איר וויינען, וואָס זי האָט געוויינט שטילערהייט. בין איך מיך מיישׁבֿ איין מאָל און רוף מיך אָן צו איר אַזוי, פֿאַרבננייענדיק: «הערסטו, ביילקע, זאָג איך, איך האָב מורא, זאָג איך, אַז דײַן פּדהצור איז דיר אַזוי ליב, זאָג איך, און אַזוי זיס, אַזוי ווי מיר?»... ווערט זי רויט ווי פֿייער און מאַכט צו מיר: «ווער האָט דאָס דיר געזאָגט?»... זאָג איך: «וואָס זשע דען איז דער געוויין גאַנצע נעכט?»... זאָגט זי: «איך וויין דען?»... זאָג איך: «ניין, דו וויינסט נישט, נאָר דו כליפעסט. דו מיינסט, זאָג איך, אַז דו באַהאַלטסט דעם קאַפּ אין קישן, וועסטו פֿון מיר פֿאַרדעקן, זאָג איך, דײַנע טרערן? דו מיינסט, זאָג איך, אַז דײַן טאַטע איז אַ יינגעלע, זאָג איך, אַדער דער מוח איז אים אויסגעטריקנט געוואָרן און ער

²³ (רוס') העכערער ראָנג אין פּאַליציי. — ²⁴ (פּאַלקסאָו־טרוק) טורמע. — ²⁵ אַ פרעמדן מעגסטו איינבייסן (נעמען אַ גרעסערן פּראָצענט). — ²⁶ עס זיינען נישט אַריבער קיין סך טעג.

פֿאַרשטייט ניט, זאָג איך, אַז דאָס טוסטו צוליב דיין אַלטן טאַטן?
 דו ווילסט אים, זאָג איך, פֿאַרזאָרגן מיט אַ גוטער עלטער, ער זאָל
 האָבן וווּ דעם קאַפּ אָנצושפּאַרן, ער זאָל, חלילה, נישט דאַרפֿן גיין,
 זאָג איך, איבער די הַנְזֵעֶר? אויב דו מיינסט אַזוי, ביסטו, זאָג איך,
 אַ גרויסער נאַר, זאָג איך. מיר האָבן אַ גרויסן גאַט, זאָג איך, און
 טביה איז ניט פֿון די עשרה בטלנים, זאָג איך, וואָס וועט זיך אַוועק־
 זעצן, זאָג איך, אויף לאַסקאַווע²⁷ ברויט. און געלט, זאָג איך, איז
 בלאָטע, זאָג איך, ווי אין פּסוק שטייט. אַ סימן האָסטו, זאָג איך,
 אַט איז דיין שוועסטער האַדל אַ גוטע אביונטע, פֿון דעסט וועגן, זאָג
 איך, זע, וואָס זי שרעכט פֿון אַל די שוואַרצע יאָר, זאָג איך, פֿון עק
 וועלט, און זי שעצט זיך גליקלעך, זאָג איך, מיט איר שלימזל
 פֿעפֿערל!“... אַנו, זינט אַ חכם און טרעפֿט, וואָס ענטפֿערט זי מיר
 דערויף, ביילקע הייסט עס? „צו האַדלען, זאָגט זי, זאָלסטו מיר, זאָגט
 זי, ניט גלענען. האַדל איז געווען, זאָגט זי, אין אַזאַ צייט, ווען די
 גאַנצע וועלט, זאָגט זי, האָט זיך געוויגט, זאָגט זי, געהאַלטן אַט־אַט
 ביי איבערקערן זיך, האָט מען זיך געזאָרגט, זאָגט זי, פֿאַר דער וועלט,
 און זיך האָט מען פֿאַרגעסן. און איצט, זאָגט זי, אַז די וועלט איז אַ
 וועלט, זאָגט זי, זאָרגט זיך יעדער פֿאַר זיך און די וועלט האָט מען
 פֿאַרגעסן“... אַט אַזוי ענטפֿערט זי מיר דערויף, ביילקע הייסט עס,
 און גייט פֿאַרשטייט, וואָס זי מיינט!

נו? איר זינט עפעס אַ מביין אויף טביהס טעכטער? איר האָט
 זי באַדאַרפֿט זען צו דער חופּה — אַ פּרינצעסין? איך בין נאָר גע־
 שטאַנען און געשפּיגלט זיך אין איר און געטראַכט צו זיך אַליין:
 „אַט דאָס איז ביילקע, טביהס טאַכטער? וווּ האָט זי זיך אויסגעלערנט
 אַזוי שטיין און אַזוי גיין און אַזוי האַלטן דעם קאַפּ און אַזוי אַנטאָן
 זיך, ס'זאָל אויף איר זיין, ווי אויסגעגאַסן?“... נאָר לאַנג שפּיגלען
 זיך אין איר האָט מען מיר נישט געלאָזט, וואָרעם דעם זעלביקן טאָג
 פֿון דער חופּה, אַרום האַלב זעקס פֿאַר נאַכט, האָט זיך דאָס פֿאַרל

²⁷ (פויליש) טובה, געשאַנקען ברויט (אויף קעסט).

אויפֿגעהויבן, און הלך משה מרדכי — מען איז אוועק מיטן קוריער צו אל די גוטע יאר, קיין „נאַטאַליע“²⁸ ווי די מאַדע איז בני די גרויסע, און צוריק איז מען געקומען ערשט העט אַרום חנוכה, און מען האָט געשיקט נאָך מיר, איך זאָל למען השם תיכף ומיד קומען צו פֿאַרן קיין יעהופּעץ. איז דאָס מיר באַלד אַרײַן אין קאַפּ אַרײַן: ממה־נפֿשך, זיי זאָלן וועלן, איך זאָל גלאַט אַזוי קומען, וואַלטן זיי אַנגעזאָגט, איך זאָל קומען — און אַ סוף. צו וואָס טויג נאָך דער „למען השם“ מיטן „תיכף ומיד“? מסתמא מוז דאָך דאָ זײַן עפעס אַ זאָך! פֿרעגט זיך אַ קשיא: וואָס פֿאַר אַ זאָך? און אַלערליי מחשבות און געדאַנקען, גוטע און שלעכטע, קריכן מיר אין קאַפּ אַרײַן: אפֿשר האָט זיך שוין דאָס פֿאַרפֿאַלק דאַרטן צעאַמפּערט, ווי די קעץ, און עס האַלט בני גטן זיך? און באַלד טאַקע שלאָג איך מיר אָפּ: ביסט אַ נאַר, טבֿיה, למאִי זאָלסטו וועלן אויסלייגן אויף שלעכטן? פֿון וואַנען ווייסטו, וואָס מען רופֿט דיך? אפֿשר האָבן זיי זיך פֿאַרבענקט נאָך דיר און ווילן דיר זען? אַדער אפֿשר וויל ביילקע, אַז איר טאַטע זאָל זײַן נאָענט נעבן איר? אַדער אפֿשר וויל גאָר פּדהצור דיר געבן אַ שטעלע, דיך צונעמען צו זײַנע געשעפֿטן און מאַכן דיך פֿאַר אַ משגיח אויף זײַנע פֿאַדריאָדן? סײַ ווי סײַ, פֿאַרן דאַרף מען. און איך זעץ מיך אויף און וילך חרנה²⁹ — איך פֿאַר קיין יעהופּעץ. פֿאַרנדיק אַזוי, גייט מיר איבער דער פּוח־הדם און עס שטעלט זיך מיר פֿאַר, אַז איך האָב אוועקגעוואַרפֿן דאָס דאַרף. פֿאַרקויפֿט די בהמהלעך, מיטן פֿערד־און־וועגעלע, הכל בכל³⁰ און בין אַריבערגעפֿאַרן אין שטאָט און בין געוואָרן בני מײַן פּדהצורן פֿריער משגיח, דערנאָך קאַסיר, דערנאָך כל ולך³¹ איבער אַלע זײַנע פֿאַדריאָדן, און דערנאָך אַ שותף צו אַלע זײַנע געשעפֿטן גלייך מיט אים, האַלב אויף האַלב, און פֿאַר־אַרויס גלייך מיט אים אויף אַ פֿאַר ברענענדיקע סוסיים, איינער אַ בולאַנער³², דער אַנדערער אַ קאַשטאַ-

²⁸ (פֿאַרגרייזט) איטאַליע, — ²⁹ /בראשית כ"ח, י/ און ער איז אוועק קיין חרן, — ³⁰ /...בכל מכל כל — ברכת המזון/ אַלץ מיט אַן אַנדער, — ³¹ (פֿאַלקס־אויסדרוק) אַנפֿירער, קנאַקער, — ³² גרוי פֿערד מיט ברוינע שפּרענקעלעך.

געוואַטער, און איך ווונדער מיך אויף זיך אַליין: מה זה ועל מה זה? — ווי קום איך, אַזאַ שטיל מענטשל ווי טביה, צו אַזעלכע גרויסע געשעפֿטן? וואָס טויג מיר דער טאַרעראַם מיטן יאַריד, מיטן הור־האַ טאַג ווי נאַכט, ווי זאַגט איר: להושיבִי עִם נְדִיבִים³⁴ — זיך טויטשען³⁵ מיט די מיליאָנשטשיקעס? לאַזט מיך אָפּ, איך וויל האָבן אַ רויקע עלטער, אַרענקוקן אַ מאָל אין אַ משניות, זאַגן אַ קאַפיטל תהילים. מע דאַרף דאָך אַ מאָל אין זינען האָבן יענע וועלט אויך, צי ניין? ווי זאַגט שלמה המלך: אַ מענטש איז אַ טשיסטע³⁶ בהמה, ער פֿאַרגעסט, אַ וויפֿל ער זאָל ניט לעבן, מוז ער אַ מאָל שטאַרבן... אַט מיט אַזעלכע געדאַנקען און מחשבות בין איך געקומען צו פֿאַרן למול קיין יעהופּעץ גלייך צו מנן פּדהצורן. מילא, איך זאָל מיך גיין באַרימען, דערציילן אַיך רובֿ גדלו ורובֿ עשרו³⁷ — זיין דירה מיט זיין זיצעכץ, איז ניט שייך צו זאַגן. איך האָב נאָך קיין מאָל נישט געהאַט די זכיה צו זיין ביי באַצקין אין שטוב, נאָר איך בין מיר משער עלי־פי שכל, אַז שענער ווי ביי דעם פּדהצור קאָן שוין גאָר ניט זיין! איר קאַנט פֿאַרשטיין שוין פֿון דעם אַליין, וואָס פֿאַר אַ דירה-מלוכה דאַס איז, אַז דער שומר, וואָס ביי דער טיר, אַ ווערגעלעץ³⁸ מיט זילבערנע קנעפּ, האָט מיך בשום אופֿן נישט געוואַלט אַרענלאַזן אינעווייניק, כאַטש גיב אים אַ קרענק, וואָס טוט זיך דאָ? די טיר איז אַ גלעזערנע טיר, זע איך, ווי ער שטייט, אַט דער ווערגעלעץ, ימח שמו וזכרו זאָל ער ווערן, און רייניקט מלבושים. ווינק איך צו אים, רייד מיט אים אויף שטום-לשון און באַווייז אים מיט די הענט, אַז ער זאָל מיך אַרענ-לאַזן אינעווייניק, מחמת דעם באַלעבאַס' ווייב קער מיר אָן אַ לייב-לעכע טאַכטער... פֿאַרשטייט ער אַבער נישט אויפֿן ווונק, אַ גויישער קאַפּ. ווייזט ער מיר אויך מיט די הענט, אויך אויף שטום-לשון, אַז איך זאָל גיין לעזאזל, נעמען דעם וועג הייסט עס. נאָט אַיך אַזאַ

³³ /מגילונ אסתר ד, ה/ וואָס איז דאָס און פֿאַר וואָס? — ³⁴ /שמואל א ב, ח/ זיי אַוועקצוועצן („להושיבִי“) מיט פירשטן. — ³⁵ זיך שטופן, רייבן אַרבל אין אַרבל, האָבן אַ מגע ומשא. — ³⁶ (סלאַוויש) אַ פשוטע (טעקסטועל: ריינע). — ³⁷ /מגילת אסתר ה, יא/ ווי ריזיק עס איז זיין אויפשטייג און זיין עשירות. — ³⁸ (שפּאַטיש) אַ וועכטער, שומר.

שלימזל! צו אן אייגענער טאכטער זאל מען דארפן האבן זכות-אבות!
 „אז אד-און-וויי איז צו דיין גרויען קאפ, טביה, צו וואס דו האסט
 זיך דערלעבט!“ — אזוי טראכט איך מיר און קוק דורך דער גלעזער-
 נער טיר און דערזע עפעס א מיידל דרייט זיך ארום. „א פנים, א
 פאקאיווע³⁹ זייערע“, טראכט איך מיר, מחמת די אויגן אירע זינען
 ווי בני א גנבטע. אלע פאקאיוועס האבן גנבישע אויגן. איך בין
 אן אינגלייך אין אלע נגידישע הנוער און בין באקאנט מיט אלע
 פאקאיוועס... טו איך צו איר א ווינק: „עפן-אויף, קעצעלע!“ פאלגט
 זי מיך און עפנט די טיר און מאכט צו מיר דווקא אויף יידיש: „וועמען
 דארפט איר?“ זאג איך: „דא זיצט פדהצור?“ זאגט זי צו מיר העכער:
 „וועמען דארפט איר?“ זאג איך צו איר נאך העכער: „אז מע פֿרעגט
 דיך, זאלסטו ענטפערן על ראשון ראשון; דא זיצט פדהצור?“ זאגט
 זי: „דא“... „ווי באלד אזוי, זאג איך, זאג דיין מאדאם פדהצור, זאג
 איך, אז זי האט א גאסט, זאג איך, דער טאטע אירער, טביה, איז
 געקומען, זאג איך, צו גאסט און שטייט שוין, זאג איך, א היפשע
 ווילעלע אין דרויסן, זאג איך, פעני בפתח, ווארעם ער האט נישט זוכה
 געווען, זאג איך, צו געפינען חן און לייטזעליקייט אין די אויגן פֿון
 אט דעם דאזיקן עשו מיט די זילבערנע קנעפ, די כפרה, זאג איך,
 זאל ער זיין פֿאר דיין מינדסטן נאגל!“

אויסגעהערט מיינע דיבורים, האט דאס מיידל מיט א געלעכטער
 פֿון א משומדת פֿארהאקט די טיר גלייך מיר אונטער דער נאז, אוועק-
 געלאפן ארויף, אראפגעלאפן אראפ, אריינגעלאזט און אריינגעפֿירט
 מיך אינעווייניק אין א מין פאלאץ, וואס מיינע אבות אבותינו האבן עס
 נישט געזען אין חלום אפילו. זינד און סאמעט און גאלד און קרישטאל,
 און אז איר גייט, פֿילט איר נישט די טריט, מחמת איר שפאנט מיט
 די זינדיקע פֿיס אויף די טייערסטע דיוואנעס, ווייך ווי שניי, היינט
 זייגערס, זייגערס! „רבנו יונה! האסט א סך אזויגע? צו וואס דארף עס
 א מענטש אזוי פֿיל זייגערס?“ — אזוי טראכט איך מיר און גיי מיר,
 די הענט פֿארלייגט ארונטער, א ביסל ווייטער. איך טו א קוק —

³⁹ א קאמער-מיידל (דינערשאפט).

עטלעכע טביהס מיט א מאל שננדן זיך אקעגן מיר פון אלע זנטן, איין טביה גייט אהער, דער אנדערער טביה אהין, איינער צו מיר, דער אנדערער פון מיר — טפו זאלסטו ווערן! פון אלע פיר זנטן שפיגלען! נאר אזא מין פויגל, ווי אט דער פאדריאטשיק, קאן זיך פארגינען אזוי פיל זייגערס מיט אזוי פיל שפיגלען!... און עס קומט מיר אויף די געדאנקען פדהצור, א גראבס און א קנלעכיקס, מיט א ליסינע⁴⁰ איבערן גאנצן קאפ, און סע רעדט הויך און סע לאכט דריבניטשקע, און איך דערמאן מיך, ווי אזוי ער איז געקומען צו מיר דאס ערשטע מאל אין דארף ארען מיט די ברענענדיקע סוסים, זיך צעלייגט בני מיר, ווי בני זען טאטן אין ווינגארטן, זיך באקאנט מיט מנין ביילקען, מיך אוועקגערופן אויף א זנט און אינגערוימט א סוד אויפן אויער, נאר אזוי הויך, אז מע האט געקאנט הערן אויף יענער זנט יעהופעץ, וואס איז געווען דער סוד? דער סוד איז געווען, אז מנין טאכטער איז אים געפעלן און ער וויל, אז ס'זאל זען איינס-צוויי-דרע און א חופה, מילא, אז מנין טאכטער איז אים געפעלן — דאס פארשטייט מען מיטן שכל. נאר אט דער איינס-צוויי-דרע איז מיר ארען פחד פֿיפֿיות⁴¹ — ווי א טומפער מעסער אין הארצן ארען. וואס הייסט דאס איינס-צוויי-דרע און א חופה? און ווי בין איר? און ווי איז ביילקע? אנט, האט זיך מיר געוואלט אים ארענהאקן א פאר פסוקים מיט א מדרש, ער זאל מיך האבן צו געדענקען! נאר צוריק האב איך מיך מיישב געווען: „למה זה אָנכי⁴² — וואס דארפסטו זיך מישן, טביה, צווישן קינדער? א סך האסטו געפועלט בני דינע עלטערע טעכטער, אז דו האסט געוואלט זאגן דעות אויף זייערע שידוכים? האסט זיך אנגערעדט ווי א פויק, אויסגעשאטן די גאנצע תורה דינע, און ווער איז געבליבן א נאר? — טביה!“

הקיצור, לאמיר אוועקווארפן, ווי זאגט איר דארטן אין אנערע ביכלעך, דעם בן-מלך און זיך נעמען צו דער בת-מלכה. האב איך זיי.

⁴⁰ פליך, אן האריקער קאפ. — ⁴¹ תהילים קמ"ט, ו/ צוויי שארפיקע שווערד. — ⁴² בראשית כ"ה, כב/ אויב אזוי (זאגט רבקה), וואס זשע דארף איך עס? (דאס איז איינע פון די באליבטסטע ווערטלעך ביי פאלקסיידן).

הייסט דאָס, צוליב געטאָן און בין צו זיי געקומען קיין יעהופּעץ, און עס האָט זיך אָנגעהויבן אַ חתונה: שלום עליכם! עליכם שלום! ווי גייט עס? וואָס מאַכט איר גוטס? זיצט! אַ דאָנק, מע קאָן באַשטיין! מיט די אַלע איבעריקע צערעמאָניעס, ווי געוויינטלעך. איך זאָל זיין דער ערשטער אויפֿן אַרויספֿאַר, זיי אַ פֿרעג טאָן: מה יום מיומים⁴⁸ — וואָס איז דאָס רופֿן, וואָס איר האָט מיך גערופֿן? פּאַסט נישט. טבֿיה איז נישט קיין יעדענע, ער האָט ציט. דערווייזל קומט-צו אַ פּאַרשוין מיט גרויסע וויסע הענטשקעס און זאָגט, אַז דער אָנבניסן שטייט שוין אויפֿן טיש. און מיר הייבן זיך אויף אַלע דריי, און מיר קומען אַרײַן אין אַ חדר אַרײַן פֿון גאַלע דעמב: דער טיש אַ דעמבענער, די בענקלעך דעמבענע, די ווענט פֿון דעמב, די סטעליע — דעמב, און אַלץ איז געשניצט און געפֿאַרבט און געמאַלט און געצאַצקעט. און אויפֿן טיש — בגדי מלכות: טיי מיט קאווע און מיט טשאַקאַלאַדע, און מיט פּוטער-געבעקס, און מיט גוטן קאַניאַק, און די בעסטע געזאַלצנס, און אַזעלכע מינים מאַכלים, פירות און אויבסן, ס'איז מיר אַ חרפה אויס-צוזאָגן, נאָר איך האָב מורא, אַז מײַן ביילקע האָט זיי ביי איר טאַטנס טיש קיין מאָל נישט געזען אַפֿילו. און מע גיסט מיר אַן אַ פּוסה און נאָך אַ פּוסה. און איך טרינק לחיים, און איך קוק אויף איר, אויף ביילקען הייסט עס, און איך טראַכט מיר: „האַסט זיך עס דערלעבט, טבֿיהס טאַכטער, ווי מיר זאָגן אין הלל: מקימי מעפֿר דל — אַז גאַט העלפט דעם אַרעמאַן, מאַשפות ירים אבֿיון⁴⁴ — איז אים גאָר נישט צו דערקענען. דאַכט זיך, ביילקע — און פֿאַרט נישט ביילקע“. און איך דערמאַן מיך אין יענער ביילקע פֿון אַמאַל, און איך פֿאַרגלייך זי מיט דער ביילקע וואָס אַצינד, און עס טוט מיר האַרצעדיק באַנג — גלייך ווי איך וואָלט עפעס געמאַכט אַ שלעכט געשעפֿט, כדומה למשל, ווי איך וואָלט אויסבניטן מײַן האַרעפּאַשנע פֿערדל אויף אַ

⁴⁸ ווי איז עפעס היינט אנדערש ווי אַלע מאָל? — ⁴⁴ תהילים קי"ג, ז' / ער הייבט-אויף פון שטייב דעם אַרעמאַן, פון מיסט — דעם גויטבאָדערפטיקן.

לאַשעקל⁴⁶, וואָס מע ווייסט נאָך נישט, וואָס פֿון דעם וועט אַ מאָל זײַן, אָדער אַ פֿערד, אָדער אַ דראַנג. „עך, ביילקע, ביילקע, טראַכט איך מיר, וואָס פֿון דיר איז געוואָרן! אַמאָל, געדענקסטו, ווי דו פֿלעגסט זיצן בײַ נאַכט בײַ אַ רויכערדיק לעמפל און נייען און זינגען אַ לידל, אָדער נעמען אין איין כהרף-עין אויסמעלקן צוויי בהמהלעך, אָדער גאָר פֿאַרקאַטשען די אַרבל און אַפּקאַכן מיר אַ פּראַסטן מילכיקן באַרשט, אָדער טייגלעך מיט פֿאַסאַליעס, אָדער פּאַמפּעשקעס⁴⁶ מיט קעז, אָדער שקצים מיט מאָן⁴⁷, און אַ זאַג טאַן צו מיר: „טאַטע, גיי וואָש זיך!“ — איז דאָך עס געווען, ווי דער בעסטער ניגון! איצטער זיצט זי מיט איר פּדהצורן, ווי אַ בת-מלכה, צוויי מענטשן דערלאַנגען צום טיש, קלאַפּן מיט די טעלער. און ביילקע? זי זאל עס אויסריידן אַפֿילו אַ וואָרט! זעט איר — ער, פּדהצור הייסט עס, רעדט שוין פֿאַר זיי ביידן, דאָס מויל מאַכט זיך אים נישט צו! זינט איך לעב האָב איך נישט געזען, אַ מענטש זאל אַזוי ליב האָבן צו פּלאַפלען און פּלוידערן, דער שוואַרץ-יאָר ווייסט וואָס, און בשעת מעשה לאַכן דריבניטשקע מיט אַ קליין געלעכטערל. דאָס ווערט אַנגערופֿן בײַ אונדז: אַליין געזאַגט אַ חכמה, אַליין געלאַכט... אחוץ אונדז דרײַ זיצט נאָך איין פּאַרשוין בײַם טיש, אַ נפֿש מיט רויטע באַקן, איך ווייס נישט ווער ער איז און וואָס ער איז, נאָר אַן אַכלער, וויזנט-אויס, דאַרף ער זײַן נישט קיין קליינער. וואָרעם די גאַנצע צײַט, וואָס דער פּדהצור האָט גערעדט און געלאַכט, האָט ער געפּאַקט אין די באַקן, ווי אין פּרק שטייט געשריבן: שלשה שאַכלו — ער האָט געגעסן פֿאַר דרײַ... דער האָט געגעסן און יענער האָט גערעדט, און אַלץ עפעס אַזעלכע פּוסטע זאַכן, וואָס קריכן מיר נישט אין דער לינקער פּאה: פּאַדריאַד... גובערנסקי פּראַוולעניע... אודעלגי וועדאַמאַסט... קאַזאַמאַטיסטווע... יאַפּאַניע⁴⁸... פֿון אַלצדינג האָט מיך אינטערעסירט נאָר איין יאַפּאַניע, ווייל מיט יאַפּאַניע האָב איך מיך אַנגעקערט אַ שטיקל מחותן. בשעת

⁴⁶ יונג פּערדל. — ⁴⁶ לאַטקעס, געפּרעגלטע צעריבענע קאַרטאַפּל. — ⁴⁷ טריפלעך (שיטערע טייג פּאַרקנאַטן מיט אייער) באַשאַטן מיט מאָן. — ⁴⁸ (17) טישע ווערטער, ייִדישעך צעדרייט) גובערניע-לייטונג, אינפּאַרמאַציע, מלכות, יאַפּאַן.

מלחמה, ווייסט איר דאך, זינען פֿערד געוואָרן בחשיבֿות גדול, מע האָט זיי געזוכט מיט ליכט, האָט מען געטראָפֿן מסתמא צו מיר אויך און מע האָט גענומען מיין פֿערדל צום סמיק, אויסגעמאַסטן מיט אַן אַרשין, אַ טרייב געטאַן אַהין־אַהער און מע האָט דעם געגעבן אַ וויסן בילעט. האָב איך זיי געזאָגט, זאָג איך: „איך האָב געוויסט פֿריער, זאָג איך, אַז ס'איז אומזיסט אַזער טירחה, ווי אין פסוק שטייט: יודע צדיק נפֿש בהמתו⁴⁹ — נישט טביהס פֿערד גייט אויף מלחמה...“ נאָר האָט קיין פֿאַראַיבל נישט, פֿאַגי שלום עליכם, איך מיש אַינע איינס מיטן אַנדערן און קאַן אַזוי, חלילה, אַראַפּשלאַגן זיך פֿונעם שליאַך. ווי זאָגט איר, נחזור לענינו — לאַמיר בעסער גיין צום עיקר המעשה, בקיצור, האָבן מיר, הייסט עס, גאַנץ פֿיין אויסגעטרונקען און פֿאַרביסן, אַזוי ווי גאָט האָט געבאַטן, און אַז מע איז אויפֿגעשטאַנען פֿונעם טיש, נעמט ער מיך, פֿדהצור הייסט עס, אונטער דער האַנט און פֿירט מיך אַרײַן אין אַ באַזונדער קאַבינעט אַרײַן, אויפֿגעפּוצט פֿיד המלך, מיט ביקסן און מיט שפּיזן אויף די ווענט און מיט האַרמאַטן אויפֿן טיש, און זעצט מיך אַוועק אין אַ מין דיוואַן, ווייך ווי פּוטער, און נעמט־אַרויס פֿון אַ גאַלדענער פּושקע צוויי גרויסע, גראַבע, שמעקעדיקע צייגנערן⁵⁰ און פֿאַררויכערט, איינע זיך, די אַנדערע מיר, און זעצט זיך אַוועק אַקעגן מיר, ציט־אויס די פֿיס און מאַכט צו מיר אַזוי:

— ווייסט איר, וואָס איך האָב געשיקט נאָך אַינך?

— אַהאַ! קלער איך מיר — אַט דאָס וויל ער מסתמא אַ שמועס טאַן מפות אַכצן און דרייצן, נאָר איך מאַך מיך תּמעוואַטע און רוף מיך אַן צו אים אַזוי — השומר אַחי אַנכי, פֿון וואַנען זאָל איך וויסן? מאַכט ער צו מיר:

— איך האָב געוואַלט ריידן מיט אַינך טאַקע וועגן אַינך אַליין, אַ סלוזשבע⁵¹ — טראַכט איך מיר און טו אַ מאַך צו אים — אַבי נאָר עפעס גוטס, מהיכא תיתי, לאַמיר האַרכן!

⁴⁹ /משלי י"ב, י/עס זאָרגט דער צדיק פֿאַר דעם לעבן פֿון זיין בהמה. —
⁵⁰ (פּראָווינציעל, פֿאַרצויגן) ציגאַרן. — ⁵¹ (רוס') דינסט, פּאַסטן.

נעמט ער אַרויס דעם ציגנער פֿון די ציין, פּדהצור הייסט עס, און הייבט מיר אָן מיט אַ גאַנצער דרשה:
 — איר זינט — זאָגט ער — אַ ייד נישט קיין נאַר און וועט קיין פֿאַראיבל נישט האָבן, וואָס איך וועל מיט איך ריידן אָפֿנטלעך. איר דאַרפֿט וויסן — זאָגט ער — אַז איך פֿיר גרויסע געשעפֿטן, און אַז מע פֿירט אַזעלכע גרויסע געשעפֿטן, ווי איך...
 — יאָ, — טראַכט איך מיר — דאָס מיינט ער מיך... — און איך האָק אים איבער אין מיטן און רוף מיך אָן צו אים — ווי די גמרא זאָגט — זאָג איך — שבת אין פרק: מרבה נכסים מרבה דאגה.⁵² ווייסט איר — זאָג איך — דעם פּשט פֿון דער גמרא?
 ענטפֿערט ער מיך אָפּ גאַנץ אָפֿנטלעך: «איך וועל איך זאָגן, זאָגט ער, דעם ריינעם אמת, זאָגט ער, איך האָב, זאָגט ער, קיין גמרא קיין מאָל נישט געלערנט, זאָגט ער, און איך ווייס אָפֿילו נישט, זאָגט ער, וואָסער אַ פנים זי האָט». אזוי זאָגט ער צו מיר, פּדהצור הייסט עס, און צעלאַכט זיך דריבניטשקע מיט זיין קליין געלעכטערל. איר פֿאַר-שטייט אָן עסק? דאַכט מיר, אַז גאָט האָט דיך געשטראַפֿט, ביסט אָן עס-האַרץ, טאָ לאַז כאַטש זיין כאַטאָ פֿאַקרישקע⁵³, וואָס דאַרפֿסטו זיך נאָך באַרימען דערמיט? אזוי טראַכט איך מיר און מאַך צו אים:
 — איך האָב איך טאַקע אזוי געשאַצט — זאָג איך — אַז צו די זאַכן זינט איר נישט שייך... נאָר לאַמיר — זאָג איך — הערן: וואָס ווינטער?

מאַכט ער צו מיר:

— ווינטער האָב איך איך געוואָלט — זאָגט ער — זאָגן, אַז צו מיינע געשעפֿטן מיט מיינן נאָמען — זאָגט ער — מיט מיינן פֿאַלאַ-זשעניע⁵⁴, פֿאַסט מיר נישט — זאָגט ער — אַט דאָס, וואָס מע רופֿט איך — זאָגט ער — טביה דער מילכיקער. איר דאַרפֿט וויסן — זאָגט ער — אַז איך בין באַקאַנט ליטשנע⁵⁵ מיטן גובערנאַטאָר — זאָגט

⁵² פרקי אבות ב, ח / וואָס מער מיר פֿאַרמאָגן, אַלץ מער דאגות. —
⁵³ (אוקראַיניש פֿאַלקסווערטל) די הייזקע אונטערן דאָך (ס'הייסט: קיינער ווייס נישט, וואָס דאַרטן קומט-פֿאַר. — ⁵⁴ (רוס') לאַגע. — ⁵⁵ פֿערזענלעך.

ער — און צו מיר אין שטוב אַרײַן — זאָגט ער — קאָן אַ מאָל קומען
אַ בראַצקי, אַ פּאַליאַקאָוו און אַפֿשר אַ רויטשילד אויך, טשעם טשאַרט
ניע שוטיט ⁵⁶...?

אַזוי מאַכט ער צו מיר, פּדעצור הייסט עס, און איך זײַן און קוק
אויף זײַן גלאַנצנדיקער ליסינע און טראַכט מיר: „עס קאָן זײַער זײַן,
אַז דו קאָנסט זיך ליטשנע מיטן גובערנאַטאָר און אַז רויטשילד זאָל
אַ מאָל קומען צו דיר אין שטוב אַרײַן, נאָר רײַדן רעדסטו, ווי אַ
כלבֿ שבּכלבֿים“... און איך רוף מיך אָן צו אים שוין אַ ביסל מיט
פּאַרדראָס:

— וואָס זשע — זאָג איך — טוט מען דערצו, טאַמער — זאָג
איך — קומט טאַקע צו אַנך אַ מאָל רויטשילד?

מײַנט איר דאָך, אַז ער פּאַרשטייט דעם שטאַך? לאַ דובֿים ולא
יער ⁵⁷ — עס הייבט זיך גאָר נישט אָן!

— איך האָב געוואָלט — זאָגט ער — אַז איר זאָלט אַוועקוואַרפֿן
— זאָגט ער — אַט דאָס מילכיקס און זאָלט זיך פּאַרנעמען — זאָגט
ער — מיט עפעס אַנדערש.

— דהײַנו — זאָג איך — מיט וואָס?

— מיט וואָס איר ווילט! — זאָגט ער — ווינציק געשעפֿטן —
זאָגט ער — פּאַראַן אויף דער וועלט? איך וועל אַנך — זאָגט ער —
אונטערהעלפֿן מיט געלט, וויפֿל מע וועט באַדאַרפֿן, אַבי — זאָגט ער
— איר זאָלט ווערן אויס טבֿיה דער מילכיקער. אַדער שאַט — זאָגט
ער — ווייסט איר וואָס? טאַמער וואָלט איר — זאָגט ער — גאָר
איינס-צוויי-דריי אַוועקגעפֿאַרן קיין אַמעריקע? האָ?

אַזוי מאַכט ער צו מיר, רוקט-אַרײַן דעם ציגנער אין די צײַן
אַרײַן און קוקט מיר גלײַך אין די אויגן אַרײַן, און די ליסינע גלאַנצט...
נו? וואָס ענטפֿערט מען אַזאַ גראַבן יונג? תּחילת האָב איך מיר געטראַכט:
„וואָס זיצסטו, טבֿיה, ווי אַ ליימענער גולם? הייב דיך אויף, טו אַ

⁵⁶ (רוס') וואָס דעם טייל קען זיך פּאַרוועלן (שפּאַסן). — ⁵⁷ (מעטאָפּאָריש)
סײַבט זיך נישט אָן און סײַלזט זיך נישט אויס (נישט קיין בערן, נישט קיין
וואַלד).

קוש די מזוזה, גיב א קלאַפּ מיט דער טיר און הלך לעולמו⁵⁸ — פּאַשאַל אָן אַ זני-געזונט!... אַזוי שטאַרק האָט דאָס מיך אַ נעם געטאַן ביי דער לעבער!... „אַן עזות פֿון אַ פּאַדריאַטשיק! וואָס הייסט, דו הייסט מיר אַוועקוואַרפֿן אַן ערלעכע, בכבודע פרנסה און פֿאַרן קיין אַמעריקע? באַשר, טאַמער וועט צו דיר אַ מאַל קומען רויטשילד, בכּן דאַרף טביה דער מילכיקער לויפֿן אין דער וועלט אַרניין?!... און דאָס האַרץ קאַכט אין מיר ווי אַ קעסל. און אַ ביסל אויפֿגעטראַגן בין איך נאָך פֿון פֿריער. מיך האָט געברענט אויף איר, טאַקע אויף מיין בייליקען; „וואָס זיצסטו דאַרטן, ווי אַ בת-מלכה, צווישן די הונדערט זייגערס מיט די טויזנט שפּיגלען, בשעת מע טרניבט דאָ דיין טאַטן, טביהן, קאַליסטראַי⁵⁹, אויף הייסע קוילן? לאָם איך האָבן די ברכות, טראַכט איך מיר, וואָס דיין שוועסטער האַדל האָט בעסער געמאַכט פֿון דיר! וואָס אמת איז אמת: זי האָט נישט אַזאַ שטוב מיט אַזוי פֿיל שמאַכטע-ליאַקעס ווי דו. דערפֿאַר האָט זי אַבער אַ מאַן, אַ פֿעפֿערל, איז ער דאָך אַ מענטש, וואָס קאַטאַרי ער אַליין איז ביי זיך הפֿקר, און דער גאַנצער עיקר איז די וועלט... און דערצו האָט ער אַ קאַפּ אויף די פּלייצעס, נישט קיין לאַקשנטעפּל מיט אַ גלאַנצנדיקער ליסיניע. און אַ פּיסק האָט פֿעפֿערל — איז דאָך עס גאַלד מיט גאַלד! אים, אָן איר זאַגט אַ פּסוק, גיט ער אַנך דריי פּסוקים סדאַטשע⁶⁰! וואַרט-אויס, פּאַדריאַטשיק מינער, אַט וועל איך דיר באַלד אַרנינהאַקן אַ פּסוק, וועט דיר ווערן פֿינצטער אין די אויגן!... אַזוי טראַכט איך מיר און רוף מיך אָן צו אים בזה הלשון: „מילא, זאָג איך, וואָס די גמרא איז פֿאַר אַנך אַ סוד, בין איך, זאָג איך, אַנך מוחל. אַז אַ ייד זיצט אין יעהופּעץ און הייסט פּדהצור און איז אַ פּאַדריאַטשיק, מעג, זאָג איך, די גמרא ליגן אויפֿן בידעם. אַבער אַ פּראַסטן פּסוק, זאָג איך, דאָס וועט דאָך שוין פֿאַרשטיין, זאָג איך, אַ גוי אין פּאַסטעלעס⁶¹ אויך. איר ווייסט דאָך, זאָג איך, וואָס דער תּרגום אונקלוס⁶² זאָגט

⁵⁸ (פון יזכור) אַוועק אויף יענער וועלט. — ⁵⁹ (רוס) צווישן צוויי שורות סאַלדאַטן מיט נאַגייקעס אין די הענט. — ⁶⁰ רעשט, אויסגאַב. — ⁶¹ ביליקע, געמיינע שייך. — ⁶² אונקלוס הגר, אַ רוימער וואָס האָט זיך מגייר געווען און איבערגעזעצט דעם חומש אויף אַראַמעיש.

אויף לבן הארמי: מזנבתא דחזירתא לא מאכאנת שטרנימילתא ⁶³? ...
 קוקט ער אויף מיר, ווי א האן אין בני-אדם ⁶⁴, און מאכט צו מיר:
 — וואס זשע הייסט עס?
 — דאס הייסט — זאג איך — אז פון א חזירשן עק קאן מען
 קיין שטרנמל נישט מאכן.
 — אקעגן וואס — זאגט ער — זאגט איר דאס?
 — אקעגן דעם — זאג איך — וואס איר הייסט מיר פארן קיין
 אמעריקע.

צעלאכט ער זיך דריבניטשקע און מאכט צו מיר:
 — אמעריקע ניט, איז אפשר קיין ארץ-ישראל? אלע אלטע יידן
 פארן קיין ארץ-ישראל...

אזוי ווי ער האט דאס מיר אויסגערעדט, אזוי איז דאס מיר
 אריין ווי אן אייזערנער צווייג ⁶⁵ אין מוח אריין: „שא! אפשר איז
 דאס גאר ניט אזוי קרום, טביה, ווי דו מיינסט? אפשר איז דאס טאקע
 א פלאץ? ווארעם איידער האבן אזא נחת פון קינדער, ווי דו האסט, איז
 שוין אפשר גלייכער ארץ-ישראל? בהמה! וואס שטעלסטו דא איין
 און וועמען האסטו דא? דיין גאלדע עליו השלום ליגט דאך שוין
 במילא אין דער ערד, און דו אליין, נישט ווייסגערעדט זאל זיין, ליגסט
 דען ניט נין איילן אין דער ערד? ביז וואנען איז דער שיעור צו
 טאפטשען זיך אויף דער וועלט? ... און אגב דארפט איר וויסן, פאני
 שלום עליכם, אז מיר ציט שוין לאנג אהין, קיין ארץ-ישראל. איך
 וואלט א בעלן געווען זיין ביי דער פותל-מערבי, מערת המכפלה, דער
 מוטער רחלס קבר, אַנקוקן מיט מיינע אויגן דעם ירדן, דעם בארג
 סיני, דעם ים-סוף, פיתום מיט רעמסס, ווי זיי זעען-אויס, וכדומה
 אזעלכע זאכן, און מיינע מחשבות טראגן מיך אוועק אהין, אינעם
 געבענטשטן לאַנד פנען, ווי זאגט איר, ארץ זבת חלב ודבש. שלאגט

⁶³ (נישט אזא תרגום: די ערשטע דריי ווערטער זיינען אראמיש, די צוויי
 לעצטע — יודיש נאכגעמאכט אין אראמישן סטיל) פון א חזיר-וויידל וועסטו נישט
 מאכן קיין שטריימל. — ⁶⁴ ביים שלאגן כפרות האלט מען דעם האן (די כפרה)
 אין האנט בעת מ'זאגט די תפילה „בני אדם“ — קוקט דער האן אריין אין מחזור,
 אבער... — ⁶⁵ טשוואק, אייזערנער נאגל.

ער מיר איבער, פדהצור הייסט עס, מנינע רעיונות סאמע אין מיטן
און רופט זיך אן צו מיר:

— נו, וואס דארף מען דא — זאגט ער — אזוי לאנג טראכטן?
אינס-צוויי-דרג...

— בני אבך — זאג איך — איז, ברוך-השם, אלצדינג אינס-
צוויי-דרג, ווי די גמרא זאגט — זאג איך — הא גברא והא טרסקא⁶⁶...
און בני מיר — זאג איך — איז דאס א הארב שטיקל משניות. ווארעם
אויפהייבן זיך — זאג איך — און פארן קיין ארץ-ישראל דארף מען
— זאג איך — האבן מיט וואס...

צעלאכט ער זיך דריבניטשקע מיט זיין קליין געלעכטערל,
שטייט-אויף, גייט-צו צום טיש, עפנט-אויף א טישקעסטל און נעמט-
ארויס פון דארטן א טעסטער און ציילט מיר אפ אחת ואחת, לאז זיך
אבך דאכטן, א שיינע מטבע, און איך בין דווקא נישט פויל אויף דער
פען און נעם-צונויף דאס ביסל פאפיר — דער כוח פון געלט — און
לאז עס אראפ העט ווייט אין קעשענע, און וויל אים זאגן כאטש א
פאר פסוקים מיט א מדרש, וואס זאל פארענטפערן ארום-און-ארום.
הערט ער מיך ווי דעם קאטער און מאכט צו מיר:

— אט דאס וועט אבך זיין — זאגט ער — גענוג ביז אהין איבערן
קאפ, און אז איר וועט קומען — זאגט ער — אויפן ארט און וועט
דארפן געלט, זאלט איר שרייבן — זאגט ער — א בריוו, וועט מען
אבך אינס-צוויי-דרג באלד ארויסשיקן געלט, און דערמאנען אבך
נאך א מאל וועגן פארן — זאגט ער — פארשפארט מען דאך, ווארעם
איר זינט דאך — זאגט ער — עפעס א ייד מיט יושר און מיט סא-
וועסט⁶⁷...

אט אזוי מאכט ער צו מיר, פדהצור הייסט עס, און צעלאכט זיך
דריבניטשקע מיט זיין קליין געלעכטערל, וואס קריכט גלנך אין די
קישקעס אריין. און עס פליט מיר דורך א מחשבה אין קאפ: «טאמער

⁶⁶ די צעדרייטע מימרא, זעט מען, ניצט טביה אין ריכטיקן זין, כאטש ער
קען מסתמא נישט דעם מקור: דאס איז דער מענטש און דאס איז זיין אדרעס...
— ⁶⁷ (רוט) געוויסן.

וואַלסטו אים אַ שמיץ געטאָן דאָס געלט צוריק אין פנים אַרײַן און אים דערציילט דעם פסוק, אַז טבֿיהן קויפֿט מען נישט פֿאַר געלט און מיט טבֿיהן שמועסט מען נישט פֿון יושר און פֿון סאַוועסט? ... נאָר איידער איך עפֿן אַ מויל אויף צו ריידן, טוט ער אַ קלונג און רופֿט אַרײַן ביילקען און מאַכט צו איר:

— דושענקע ⁶⁸, דו וויסט? דײַן פֿאַטער וואַרפֿט דאָך אונדז אוועק, ער פֿאַרקויפֿט-אויס אַלץ, וואָס ער האָט, און פֿאַרט-אַרויס איינס-צוויי-דריי קיין ארץ-ישראל...

„חלום חלמתי ואיני יודע“ ⁶⁹ — וואָס ט׳האַט זיך מיר געחלומט יענע נאַכט און הינטיקע נאַכט? ... אזוי טראַכט איך מיר און קוק אויף מײַן ביילקען — איר זאָלט זאָגן, זי זאָל זיך עס אַפֿילו פֿאַרקריי-מען, שטייט ווי אַ בוים, קיין טראַפֿן בלוט אין פנים, קוקט פֿון אים אויף מיר, פֿון מיר אויף אים, און קיין איינציק וואַרט! איר, אויף איר קוקנדיק שווינג אויך, שווינגן מיר, הייסט עס, אַלע ביידע, ווי אין תהילים שטייט: תדבק לשוני — עס האָט אונדז אַפגענומען דאָס לשון, דער קאַפֿ דרייט זיך מיר, די שלייפֿן קלאַפֿן מיר, ווי פֿון אַ טשאַד, פֿון וואָס זאָל עס זײַן? — טראַכט איך מיר — אַ פנים, דאָס איז פֿונעם שיינעם ציגניער, וואָס ער האָט מיר געגעבן רויכערן? אַט רויכערט דאָך אַבער ער אויך, פדהצור הייסט עס! ער רויכערט און רעדט, דאָס מויל מאַכט זיך אים גאָר נישט צו, כאַטש די אייגעלעך קלעפֿן זיך אים, עס גלוסט זיך אים, וויינט-אויס, כאַפֿן אַ דרימל, „פֿאַרן דאַרפֿט איר, זאָגט ער צו מיר, פֿון דאַנען קיין אַדעס, זאָגט ער, מיטן קוריער און פֿון אַדעס מיטן ים אַזש ביז יאַפֿע“ ⁷⁰, און פֿאַרן מיטן ים, זאָגט ער, איז די בעסטע צייט נאָר איצט, וואַרעם, זאָגט ער, שפעטער הייבן זיך אָן די ווינטן מיט די שנייען, מיט די בערעס ⁷¹ מיט, מיט, מיט...“ אזוי זאָגט ער און די צונג פלאַנטערט זיך אים שוין, אזוי ווי איינער וואָס וויל שלאַפֿן, נאָר ער הערט נישט אויף צו קלאַפֿן ווייטער: „און אַז איר וועט זײַן, זאָגט ער, פֿאַרטיק צו דער

⁶⁸ (רוס) נשמחלע, — ⁶⁹ בראשית מ"א, טו/א חלום האב איך געחלומט און איך ווייס גיט (זיין באשייד), — ⁷⁰ יפו, — ⁷¹ פֿאַרפֿרויענע שנייבערגלעך.

נסיעה, זאלט איר אונדז, זאגט ער, געבן צו וויסן, וועלן מיר ארויס-
פארן, זאגט ער, ביידע צום וואקזאל מיט אייך זיך אפגעזעגענען,
ווארעם ווען קאנען מיר זיך שוין זען? ... אזוי לאזט ער אויס, איך
בעט-איבער אנער כבוד, מיט א גרויסן גענעק, שטייט-אויף און
רופט זיך אן צו איר, צו ביילקען הייסט עס: „דושענקע, וועסט, זאגט
ער, זיצן דא א ביסל און איך וועל, זאגט ער, גיין זיך צולייגן א
וויילע“... „האסט נאך קיין מאל אזא גלייכס נישט געזאגט, ווי איך
בין א ייד! אצינד וועל איך כאטש האבן צו וועמען מנין ביטער הארץ
אויסצולאזן“ — אזוי טראכט איך מיר און וויל מיך געבן א נעם צו
מנין ביילקען, איר אויסלאמרון⁷² אלצדינג, וואס האט זיך צענויפגע-
זאמלט ביי מיר פאר דעם גאנצן פרימארגן — ערשט אז זי טוט א
פאל צו מיר אויפן האלדו, ביילקע הייסט עס, און הייבט-אן צו וויינען.
אבער ווי אזוי, מיינט איר, וויינען? מנינע טעכטער, נישט געדאכט
זאלן זיי ווערן, האבן אלע אזא טבע; פריער מענטשלעך זיי זיך און
בריהן זיך, און קומט צו עפעס — וויינט מען ווי א בערעזענע⁷³. אט
נעמט, למשל, מנין עלטערע טאכטער, האדל הייסט עס: קארג האט זי
אינגעלייגט די וועלט אין דער לעצטער מינוט, בשעת זי האט בא-
דארפט אוועקפארן אפריכטן גלות מיט איר פעפערל אין די קאלטע
מדינות? נאר ווייס איך, ס'א דמיון! יענע דארף ביי איר הייזן די
הרובע⁷⁴!

איך וועל אייך זאגן דעם רעכטן אמת: איך אליין, ווי איר קענט
מיך שוין א ביסל, בין נישט קיין מענטש פון טרערן. גוט וויינען
האב איך געוויינט נאר איין מאל, בשעת מנין גאלדע עליו השלום
איז געלעגן אויף דער ערד. און נאך איין מאל האב איך מיך גאנץ
געשמאק אויסגעוויינט, בשעת האדל איז אוועקגעפארן צו איר
פעפערל. און איך בין געבליבן אויפן וואקזאל, ווי א גרויסער נאר,
אינער אליין מיט מנין פערדל. און נאך עפעס א פאר מאל האט זיך
געטראפן, וואס איך האב מיך א ביסל, ווי זאגט איר, צעיאכמערט⁷⁵.

⁷² אויסדערציילן, — ⁷³ בויס מיט גרויוויסער קארע; אז מישנידוט-אין די
קארע, לאזט זי ארויס זאפט אן אויפהער. — ⁷⁴ באקאויוון, — ⁷⁵ צעקאכט.

און ווייטער געדענק איך עפעס נישט, איך זאל האבן א טבע פון וויינען. נאר ביילקע מיט אירע טרערן האבן מיך אזוי פארקלעמט ביי דער נשמה, אז איך האב מיך נישט געקאנט איינהאלטן און איך האב שוין נישט געהאט דאס הארץ אפילו, איך זאל איר זאגן א קרום ווארט. מיט מיר באדארף מען קיין סך נישט ריידן. איך הייס טביה. איך האב באלד פארשטאנען אירע טרערן. דאס איז נישט געווען גלאט אזוי זיך טרערן. דאס זינען געווען, פארשטייט איר מיך, טרערן פון על חטא שחטאתי לפניך בנישט פאלגן א טאטן⁷⁶... און אנשטאט דעם, וואס איך זאל זי מכבד זיין, ווי זי איז ווערט, און אויסגיסן כל חמתי אויף איר פדהצורן, האב איך גאר גענומען אויסריידן איר דאס הארץ מיט אזא משל און מיט אזא משל, ווי טביה קאן. הערט זי מיך אויס. ביילקע הייסט עס, און מאכט צו מיר: „ניין, טאטע, נישט דאס, זאגט זי, וויין איך. איך האב צו קיינעם, זאגט זי, קיין טענות נישט. נאר אט דאס, זאגט זי, וואס דו פארסט-אוועק, זאגט זי, איבער מיר און איך קאן, זאגט זי, דערצו גאר נישט העלפן, אט דאס, זאגט זי, בראט מיר...“ „גיי שוין, גיי זאג איך, דו רעדסט, זאג איך, ווי א קינד; האסט פארגעסן, זאג איך, אז מיר האבן נאך א גרויסן גאט און אז דיין טאטע איז נאך, זאג איך, ביי אלע חושים. ביי דיין טאטע, זאג איך. שפילט א ראליע זיך דורכפארן קיין ארץ-ישראל און קומען צוריק, ווי אין פסוק, זאג איך, שטייט געשריבן: ויסעו ויחננו — טודא אי נאזאד“... אזוי רייד איך איר אויס דאס הארץ, און איבערווייניק ביי זיך טראכט איך מיר: „טביה, דו לינגסט! פארסטו אוועק קיין ארץ-ישראל, איז עליו השלום — אויס טביה!“... און פונקט ווי זי וואלט טרעפן מיינע געדאנקען, מאכט זי צו מיר אזוי: „ניין, זאגט זי, טאטע, אט אזוי טרייסט מען א קליין קינד; מען גיט דעם, זאגט זי, א ליאל-קע, א שפילעכל אין די הענט אריין און מען דערציילט דעם, זאגט זי, א שיינע מעשה פון א ציגעלע א ווייסע... אויב, זאגט זי, שוין

⁷⁶ טביה פארט-צונויף איינעם פון די 44 על חטא אין יום-כיפורדיקן מחזור מיט זיין אייגענער תפילה אין יודיש. — ⁷⁷ דא פארטיישט טביה דעם פסוק פון חומש אויף... רוסיש: היך-און-צוריק.

יאָ דערציילן אַ מעשה, וועל איך, זאָגט זי, דיר דערציילן, נישט דו מיר. נאָר די מעשה, וואָס איך וועל דיר דערציילן, טאַטע, איז מער טרויעריק, ווי שיין“.

אַט אזוי מאַכט זי צו מיר, ביילקע הייסט עס; טביהס טעכטער ריידן נישט גלאַט. און זי נעמט און זי לייגט מיר אַוועק אַ מענה-לשון, אַ גאַנצע מגילה, אָדער אַ מעשה פֿון טויזנט-איינ-נאַכט, ווי אזוי אַט דער פּדהצור אירער איז פֿון קליין גרויס געוואָרן, אויס-געוואַקסן פֿון סאַמע נידעריקסטן גראַד, זיך אַליין מיט זיין אייגענעם שכל אַרויפֿגעשלאָגן אויף דער העכסטער מדרגה און איצט וויל ער דערגרייכן דערצו, אַז צו אים אין שטוב אַריין זאָל קומען בראַצקי. שיט ער מיט נדבֿות, וואַרפֿט מיט טויזנטערס. נאָר אזוי ווי געלט אַליין איז נאָך ווינציק, מען דאַרף נאָך האָבן יחוס אויך, לייגט ער אַזן די וועלט, פּדהצור הייסט עס, צו באַווייזן, אַז ער איז נישט קיין אַבי ווער. באַרימט זיך, אַז ער שטאַמט פֿון די גרויסע פּדהצורס. אַז זיין טאַטע איז אויך געווען אַ באַרימטער פּאַדריאַטשיק. — „כאַטש, זאָגט זי, ער ווייסט גאַנץ גוט, אַז איך ווייס, ער איז געווען אַ פּלי-זמר, הנינט, זאָגט זי, דערציילט ער אַלעמען, אַז זיין ווייבס טאַטע איז געווען אַ מיליאַנשטשיק“... וועמען, זאָג איך, מיינט ער דאָס? מיך? אַפֿשר איז מיר, זאָג איך, באַשערט געווען אַמאָל צו האָבן מיליאַנען, זאָג איך, זאָל איך דערמיט אַפּקומען“.

וואָס ווייסטו, טאַטע — זאָגט זי צו מיר — ווי עס פֿלאַמט מיר מיין פנים, אַז ער שטעלט מיך פֿאַר — זאָגט זי — פֿאַר זינע באַ-קאַנטע און הייבט זיי אָן דערציילן גרויסקייט פֿון מיין טאַטן און פֿון מיין פֿעטערס און פֿון מיין גאַנצער משפּחה, אַזעלכע זאַכן, וואָס ניט געשטויגן, ניט געפֿלויגן. און מע מוז דאָס — זאָגט זי — אַלצדינג אויסהערן און מאַכן אַ שווינג. וואַרעם ער איז — זאָגט זי — אויף די זאַכן אַ גרויסער קאַפּריזניק.

— בני דיר — זאָג איך — הייסט דאָס אַ קאַפּריזניק און בני אונדז — זאָג איך — ווערט דאָס אַנגערופֿן פשוט אַ נכּפהניק — זאָג איך — אָדער אַ מה-יעשהניק.

— ניין, — זאגט זי — טאטע, דו קענסט אים ניט, ער איז גאר
 ניט אזא שלעכטער ווי דו מיינסט. ער איז נאר א מענטש, וואס א
 מינוט איז ער אזוי און א מינוט איז ער אנדערש. ער האט — זאגט
 זי — א גוט הארץ און א ברייטע האנט. אים, אז מען מאכט, זאגט זי,
 א קרום פנים און אבי מע טרעפט די גוטע מינוט, וועט ער אוועק
 געבן די בשמה. און ווער שמועסט, זאגט זי, פון מיינעט וועגן? — איז
 דאס טעלערל פונעם הימל! דו מיינסט, זאגט זי, איך האב אויף אים
 שוין גאר קיין שום שליטה ניט? אט האב איך ביי אים ניט לאנג גע-
 פועלט ארויסצוראטעווען האדלען מיט איר מאן פון די ווייטע גובער-
 ניס. ער האט מיר — זאגט זי — געשווירן, אז ער וועט זיך לאזן
 קאסטן א סך טויזנטערס, נאר מיט איין תנאי, אז זיי זאלן פון דארטן
 אוועק גלייך קיין יאפאניע.

— וואס עפעס קיין יאפאניע, — זאג איך — פאר וואס נישט
 קיין אינדיע, אדער למשל קיין פדן-ארם⁷⁸ צו דער מלכה שבא?
 — ווייל אין יאפאניע — זאגט זי — האט ער געשעפטן. אויף
 דער גאנצער וועלט — זאגט זי — האט ער געשעפטן. וואס אים
 קאסטאפ — זאגט זי — א טאג נאר דעפעשן אליין, וואלטן מיר אלע
 — זאגט זי — געהאט אויף א האלב יאר צו לעבן. נאר וואס קומט
 מיר ארויס — זאגט זי — אז איך בין נישט איך?...

— עס קומט אויס, ווי מיר זאגן — זאג איך — אין פרק א
 אין אני לי מי לי, איך בין נישט איך, דו ביסט נישט דו... אט אזוי
 זאג איך צו איר מיט א ווערטל און מיט א פסוק, כאטש דאס הארץ
 ווערט מיר צעריסן אויף שטיקער, זעענדיק, ווי מוזן קינד ווערט,
 נעבעך, פארשווארצט, ווי זאגט איר, אין עושר און אין פבוד... דיין
 שוועסטער האדל — זאג איך — וואלט נישט אזוי געטאן...

שלאגט זי מיך איבער, ביילקע הייסט עס, און מאכט צו מיר אזוי:
 — איך האב דאך דיר געזאגט — זאגט זי — אז צו האדלען
 זאלסטו מיך, טאטע, נישט גלייכן. האדל האט געלעבט — זאגט זי
 — אין האדלס צייטן און ביילקע — זאגט זי — לעבט אין ביילקעס

⁷⁸ /בראשית כ"ה, כ/ שטאט אין ארם-נהרים, היינט — איראק.

צינטן... פֿון האַדלס צינטן — זאָגט זי — ביז בייַלקעס צינטן אין
 אַזוי ווייט — זאָגט זי — ווי פֿון דאַנען קיין יאַפּאַניע... איר פֿאַר-
 שטייט דעם פֿירוש־המילות פֿון אַזאַ מין תּרגום־לשוון?
 בקיצור, איך זע, איר כאַפט זיך, פּאַני. נאָך צוויי מינוט, און
 אַ סוף צו אַלע מעשיות. אַנגעגעסן זיך זאָט מיט צרות און יסורים
 פֿון מנין גליקלעכער מיזניקע, בין איך אַרויסגעגאַנגען פֿון דאָרט
 אַבֿל וּחפּוֹי ראשׁ⁷⁹ — אַ צעבראַכענער, אַ צעברעקלטער און האָב
 געגעבן אַ שלידער אין דער ערד אַריין דעם ציגנער, וואָס האָט מיר
 פֿאַרטשאַדעט מנין קאַפּ, און רוף מיך אָן צו אים, צום ציגנער הייסט
 עס: „גיין זאָלסטו פּה־הקלע, אַ רוח אין דנין טאַטנס ערד אַרניין“
 — וועמען איז, ר' טביה? — הער איך אַ קול הינטער מנינע
 פּליצעס.

איך דריי־אויס דעם קאַפּ, איך טו אַ קוק — ס'איז ער, אפֿרים
 דער שדכן, פֿאַרכאַפט זאָל ער ווערן!
 — ברוך־הבא, אַ ייד! — זאָג איך — וואָס טוט איר דאָ?
 — וואָס — זאָגט ער — טוט איר דאָ?
 — געווען — זאָג איך — צו גאַסט בני מנינע קינדער.
 — וואָס — זאָגט ער — מאַכן זיי?
 — וואָס — זאָג איך — זאָלן זיי מאַכן? חוץ זייער שאַדן אויף
 אונדז ביידן געזאָגט געוואָרן!
 — ווי איך זע — זאָגט ער — זייט איר רעכט צופֿרידן מיט
 מנין סחורה?
 — נאָך אַ מין צופֿרידן — זאָג איך — גאָט זאָל אייך ממלא
 זיין — זאָג איך — בכפֿל כפֿלים.
 — אַ דאַנק אייך — זאָגט ער — פֿאַר דער ברכה. אפֿשר וואָלט
 איר מיר נאָך — זאָגט ער — צו דער דאָזיקער ברכה צוקויפֿן אַ
 מתנה?
 — איר האָט דען נישט גענומען — זאָג איך — קיין שדכנות?

⁷⁹ מגילות אסתר ו', יב/ טרויעריק (ווי אָן אַבל) און פֿאַרדעקט דעם קאַפּ.

— נישט מער — זאגט ער — זאל ער פֿאַרמאָגן, טאַקע אַבער
פּדעצור אַליין!

— וואָס איז דען? — זאָג איך — ווינציקלעך רח"ש?
— נישט אַזוי ווינציק, זאָגט ער, ווי מיט אַ גוט האַרץ געגעבן.
— דהיינו?

— דהיינו, ס'איז שוין נישטאָ — זאָגט ער — אַ גראַשן.
— וווּ איז דאָס — זאָג איך — אַהינגעקומען?
— חתונה געמאַכט — זאָגט ער — אַ טאַכטער.

— מזל־טובֿ אַיך! — זאָג איך — לאַז גאָט געבן, ס'זאל זײַן
מיט מזל, איר זאָלט אין זיי דערלעבן — זאָג איך — גרויס נחת!
— אַ שיינעם נחת — זאָגט ער — האָב איך אין זיי דערלעבט.
איך האָב — זאָגט ער — דערטאַפט אָן איידעם אַ שאַרלאַטאַן. גע-
הרגעט — זאָגט ער — געשלאָגן די טאַכטער, צוגענומען די עטלעכע
גילדן און אַוועק — זאָגט ער — קיין אַמעריקע.

— למאַי האָט איר אים — זאָג איך — געלאָזט פֿאַרן אַזוי ווייט?
— וואָס האָב איך אים — זאָגט ער — געזאָלט טאָן?
— איר האָט געזאָלט — זאָג איך — אים אָנזאָלצן אויפֿן עק...
— ס'איז אַיך, אַ פנים — זאָגט ער — גוט אויפֿן האַרצן, ר' טביה?

— הלוואי — זאָג איך — אויף אַיך געזאָגט געוואָרן, רבּונו
של עולם, כאַטש האַלב!

— אַזוי גאָר? און איך האָב אַיך — זאָגט ער — געשאַצט, אַז
איר זײַט אַ ייד אַ נגיד. ווי באלד אַזוי — זאָגט ער — טאָ נאָט זשע
אַיך אַ שמעק טאַבעקע...

אַפּגעפּטרט דעם שדכן מיט אַ שמעק טאַבעקע, בין איך געקומען
צו פֿאַרן אַהיים און האָב מיך גענומען אויספֿאַרקויפֿן מײַן באלעבאַ-
טישקייט פֿון אַזוי פֿיל יאָרן. מאָלט אַיך, נישט אַזוי גיך טוט זיך עס.
ווי סע רעדט זיך. איטלעכס טעפל מיט איטלעכס נאַרישקייט האָט
בײַ מיר צוגענומען אַ שטיק געזונט. די זאך האָט מיר דערמאָנט
גאָלדען עליו השלום, יענע זאך האָט מיר דערמאָנט די קינדער, זיי

צו לענגערע יאר. נאָר קיין זאָך האָט מיר נישט דערלאָנגט אַזוי טיף, ווי דאָס פֿערדל מַזְנֵס. אַקעגן מַזְנֵס פֿערדל האָב איך מיך געפֿילט עפעס חייב... סטאַטש, אָפּגעהאַרעוועט מיט דעם אַזוי פֿיל יאַרן, אין איינעם געבידעוועט ⁸⁰, אין איינעם פֿאַרשוואַרצט געוואָרן, און פּלוצעם גענומען און פֿאַרקויפֿט! פֿאַרקויפֿן האָב איך דאָס פֿאַרקויפֿט צו אַ וואַסער־פֿירער, וואַרעם פּון די בעלי־עגלות קאָן מען נאָר מבוזָה ווערן. איך קום צו זיי פֿאַרקויפֿן מַזְנֵס פֿערדל, מאַכן זיי צו מיר:

— גאָט איז מיט אַיך, ר' טביה, ס'איז דען ביי אַיך אַ פֿערד?

— וואָס דען — זאָג איך — איז דאָס, אַ הענגליכטער?

— ס'איז ביי אַיך — זאָגן זיי — נישט קיין הענגליכטער, נאָר

אַ למד־וואָוניק.

— וואָס הייסט דאָס — זאָג איך — אַ למד־וואָוניק?

— דאָס הייסט — זאָגן זיי — אַ זקן פֿון זעקס און דרייסיק יאַר,

אַן אַ סימן פֿון ציין, מיט אַ גרויער ליפּ, און טרייסלט מיט די זינטן,

ווי אַן אַלטע יידענע ערב־שבת אויפֿן פֿראַסט...

געפֿעלט אַיך אַזאַ מין בעל־עגלה־שפּראַך? איך וועל אַיך גיין

שווערן, אַז דאָס פֿערדל, נעבעך, האָט פֿאַרשטאַנען איטלעכס וואָרט, ווי

אין פּסוק שטייט: ידע שור קונהו ⁸¹ — אַ סקאַטינע פֿילט, אַז מע האַלט

דאָס ביי פֿאַרקויפֿן. אַ סימן האָב איך, אַז בשעת איך האָב צוגעקלאַפּט

דעם וואַסער־פֿירער און געזאָגט צו אים: „מיט מזל־ברכה“, האָט מַזְנֵס

סוס פּלוצעם אויסגעדרייט צו מיר די הנעוודיקע מאַרדע און קוקט

אויף מיר מיט שטומע אויגן, ווי איינער רעדט: זה חלקי מכל עמלי ⁸²

— אַט אַזוי דאַנקסטו מיר אַפּ פֿאַר מַזְנֵס סלזשבע ⁸³?... איך כאַפּ אַ

קוק אויף מַזְנֵס פֿערדל דאָס לעצטע מאָל, ווי דער וואַסער־פֿירער האָט

דאָס גענומען אין די הענט אַרײַן לערנען מיט דעם בלק, און איך

בלייב נאָך דעם שטיין איינער אַליין און טראַכט מיר: רבונו של עולם!

ווי שכלדיק דו פֿירסט דיין וועלטל! אַט האַסטו באַשאַפֿן אַ טביהן און

⁸⁰ (פויליש: ביעדא) נויט געליטן. — ⁸¹ /ישעיהו א', ג/ עס קען דער אַקס

דעם וואָס קויפט אים (זיין באַלעבאַס). — ⁸² /קוהלת ב', א/ דאָס איז דער חלק

מיינער פֿאַר מיין גאַנצע מיואַמע אַרבעט? — ⁸³ דינען (ווי אַ סאַלדאַט).

האָסט באַשאַפֿן, להבדיל, אַ פֿערד. און ביידע האָבן זיי איין מזל אויף דער וועלט... נישמער, אַ מענטש האָט אַ מויל און קאָן זיך כאַטש אויס-טענהן, אויסריידן דאָס האַרץ, און אַ פֿערד, להבדיל, וואָס? מישטיינס געזאָגט, אַ שטומע צונג. ווי זאָגט איר: ומותר האָדס מן הבהמה⁸⁴...

איר קוקט אויף מיר, פאַני שלום עליכם, וואָס סע האָבן זיך מיר געשטעלט טרערן אין די אויגן, און איר טראַכט זיך אַוודאי: „אַט דער טביה האָט זיך פֿאַרבענקט, אַ פנים, נאָך זיין פֿערדל?“ וואָס עפעס נאָכן פֿערדל, מענטש איינער? אַלצדינג טוט מיר באַנג און נאָך אַלע-מען וועל איך בענקען. איך וועל בענקען נאָכן פֿערדל. איך וועל בענקען נאָכן דאַרף. איך וועל בענקען נאָכן סטאַראַסטע מיטן אוראַטניק⁸⁵, נאָך די בויבעריקער דאַטשניקעס, נאָך די יעהופּעצער נגידים. און אַפילו נאָך אַפֿרים דעם שדכן, ס'זאל אויף אים קומען אַ מגפֿה. וואָרעם סוף-כל-סוף, אַז מע זאל וועלן אַרנינטאָן זיך אַ ביסל אין חקירה, איז ער דאָך נישט מער, ווי אַ יוד אַן אַביון, וואָס זוכט, נעבעך, פֿרנסה. אַם-ירצה-השם, אַז גאָט וועט מיך ברענגען בשלום אַהין, וווּ איך פֿאַר, ווייס איך נאָך אַליין נישט, וואָס איך וועל דאַרט טאָן. נאָר דאָס איז קלאַר ווי דער טאַג, אַז ראשית חכמה וועל איך זיין בני דער מוטער רחל אויפֿן קבר. איך וועל דאַרטן בעטן פֿאַר מיינע קינדער, וואָס איך וועל זיי מן הסתם שוין קיין מאָל נישט זען. וועל איך אים אויך אין זינען האָבן, אַפֿרים דעם שדכן מיין איך, אים און אַיך און כל ישראל. נאָט אַיך דערויף מיינ האַנט תקיעת-כף און זייט מיר געזונט, און פֿאַרט געזונט, און לאַזט גריסן איטלעכן באַזונדער גאָר פֿריינדלעך.

⁸⁴ /קוהלת ג', יט/ און קיין איבערגעוויכט (מעלה) פון מענטשן איבער דער בהמה (איז נישטאַ). — ⁸⁵ (אוקר') העכערער פּאָליציי-ראַנג.

לך-לך

געשריבן אין יאר 1914

— אַ שיינער, אַ גוטער, אַ ברייטער שלום עליכם אויף אייך, פאָגני שלום עליכם! עליכם ועל בניכם! איך קוק שוין אויף אייך לאַנג אַרויס. ס'האַט זיך אָנגעקליבן ביי מיר אַ היפש ביסל סחורה פֿאַר אייך. איך פֿרעג מיך אַלץ נאָך: אַיכה¹ — פֿאַר וואָס זעט מען אייך ניט? זאָגט מען מיר, אַז איר פֿאַרט־אַרום דאָרט איבער דער וועלט, אין די ווינטע לענדער ערגעץ, ווי מיר זאָגן אין דער מגילה: שבע ועשרים ומאה מדינה²... נאָר מיר דאַכט, אַז איר קוקט אויף מיר עפעס מאַדנע? אַ פנים, איר קווענקלט זיך און טראַכט זיך בעת מעשה: ס'איז ער צי ניט ער? ס'איז ער, פאָגני שלום עליכם, ס'איז ער! איינער אַלטער פֿריינד טביה, בכבודו ובעצמו, טביה דער מילכיקער, דער אייגענער טביה, נאָר אויס מילכיקער. גלאַט אַ ייד. אַ ייד פֿון אַ גאַנץ יאָר, אַ ייד אַ זקן, ווי איר זעט, כאַטש אַפֿילו אין יאָרן גאָר ניט אַזוי אַלט. ווי מיר זאָגן אין דער הגדה: הרי אני כבן שבעים³, נאָך גאַנץ וויינט צו זיבעציק! אַז, וואָס עפעס אַזוי וויינט די האָר? גלייבט מיר, נישט פֿאַר תענוג, ליבער פֿריינד. אַ ביסל אייגענע צרות, ניט צו פֿאַר־זינדיקן, און אַ ביסל פֿונעם פֿלל ישראל. אַ שלעכטע צענט! אַ ביטער שטיקל צענט אויף יידן... נאָר איר ווייס, וואָס אייך קוועטשט. אייך קוועטשט אַן אַנדער זאָך: איר האָט זיך דערמאָנט מסתמא, אַז מיר

---

¹בראשית ג', ח/ וו ביסטו? — ²מגילת אסתר א', א/ 127 מדינות (פון קעניג אחשוורוש). — ³אפילו די איינפאַכסטע זאָך איז טביהן ליבער צו זאָגן מיט אַ פֿסוק, ווי אַט דעם פֿון הגדה של פסח, איידער מיט זיינע אייגענע ווערטער.

האָבן זיך אַמאָל געהאַט אָפּגעזעגנט, איידער איך האָב באַדאַרפֿט אַוועקפֿאַרן קיין אַרץ־ישׂראל. על־כן רעכנט איר אַוודאי, אַז דאָס זעט איר שוין טבֿיהן צוריקוועגס, פֿון אַרץ־ישׂראל הייסט עס, און איר גאַרט שוין מסתמא האַרכן עפעס נײַס, אָפּנעמען אַ גרוס פֿון דער מוטער רחלס קבֿר און פֿון דער מערת־המכפלה, און נאָך אַזעלכע זאַכן? באַדאַרף מען אַנך באַרויקן, אויב איר האָט צײַט און ווילט האַרכן חידושים, אָבער טאַקע האַרכן מיט קאַפּ, ווי אין פּסוק שטייט; שמעני⁴, וועט איר שוין דעמאָלט אליין זאָגן, אַז אַ מענטש איז אַ בהמה, און אַז מיר האָבן אַ שטאַרקן גאַט און ער פֿירט די וועלט.

בקיצור, וואָס פֿאַר אַ סדרה גייט בײַ אַנך איצט? ויקרא? בײַ מיר גייט אַן אַנדער סדרה: די סדרה לך־לך, לך־לך — האָט מען מיר געזאָגט — דו זאָלסט אַרויסגיין, טבֿיה, מאַרצן — פֿון דינן לאַגה, וממולדתך — און פֿון דינן דאַרף, וווּ דו ביסט געבוירן און אָפּגעלעבט אַלע דינע יאָרן, אל האַרץ אַשר אַראָן⁵ — ווהינן די אויגן וועלן דיך טראַגן!... און ווען דערמאָנט מען זיך צו זאָגן טבֿיהן דעם דאָזיקן פּסוק? אַקוראַט דעמאָלט, ווען ער איז שוין אַלט און שוואַך און עלנט, ווי מיר זאָגן ראש־השנה אין די תפֿילות: אַל תּשליכני לענת זקנה!... נאָר איך כאָפּ אַנך איינס פֿאַרן אַנדערן, שיער פֿאַרגעסן, אַז מיר האַלטן נאָך גאָר פֿון פֿאַרנט און אַז איך האָב אַנך נאָך נײַט דערציילט, וואָס אין אַרץ־ישׂראל הערט זיך, וואָס זאַל זיך דאַרטן הערן, ליבער פֿרײַנד? אַ לאַגד — אויף אונדז ביידע אַזאַ יאָר! אַרץ זבֿת חלב ודבֿש — שטייט נאָך אין דער תורה געשריבן! איין חסרון נאָר, וואָס אַרץ־ישׂראל איז אין אַרץ־ישׂראל און איך בין, ווי איר זעט אַט אַ, נאָך דערווייל אין חוץ־לאַרץ... אויף טבֿיהן, הערט איר, איז, אַ פּנים, געזאָגט געוואָרן דער פּסוק פֿון דער מגילה: פּאָשר אַב־דתי אַב־דתי⁶ — געווען אַ שלימזל און אַ שלימזל וועל איך שוין שטאַרבן, דאַכט זיך,

⁴ /בראשית כ"ד, יא' / הער מיך אויס! — ⁵ /בראשית י"ב, א' / אַנשטאַט „צו דעם לאַגד וואָס איך וועל דיר ווייזן“ טייטשט טבֿיה: „ווהינן די אויגן וועלן דיך טראַגן!“ — ⁶ יהואש טייטשט דעם פּסוק פֿון מגילת אסתר ד', טז: „אז איך וועל אונטערגיין, וועל איך אונטערגיין“.

אָט אָט שוין געשטאַנען כמעט מיט איין פֿוס אויף יענער זייט, אינעם הייליקן לאַנד הייסט עס, געבליבן נאָר נעמען אַ בילעט, זיך אויפֿ-זעצן אויף דער שיף און — פּאַשאַל. וואָס זשע טוט גאָט? איז זיך מיישב, וועט איר הערן אַ שיינס, מײַן עלטערער איידעם, מאַטל קאַמ-זויל, דער חייט פֿון אַנאַטעווקע, ניט דאָ געדאַכט, און לייגט זיך אַוועקעט⁷ אַ געזונטער, אַ שטאַרקער, און מאַכט אַ שטאַרב! דאָס הייסט, קיין גרויסער גבֿר איז ער ניט געווען קיין מאַל. מישטיינס געזאָגט, אַ בעל־מלאַכה, געזעסן יומם ולילה על התורה ועל העבודה — אויף דער נאָדל מיטן פֿאָדעם און געשטשאַבעט⁸, מחילה, תּחתונים. אַזוי לאַנג, אַזוי ברייט, ביז ער האָט באַקומען דאָס טרוקענע, אַנגע-הויבן קאַכיקען, געקאַכיקעט און געקאַכיקעט⁹, ביז ער האָט אויסגע-שפיגן דאָס לעצטע ביסל לונג — עס האָט נישט געהאַלפֿן שוין ניט קיין דאַקטער, ניט קיין טאַטער, ניט קיין ציגנמילך, ניט קיין טשעקאַ-לאַדע מיט האַניק, אַ ווילער יונגאַטש געווען. אַפֿילו אַ פּראַסטער, נישט קיין בן-תּורה, נאָר אַן ערלעכער, אַן חכמות, ליב געהאַט מײַן טאַכטער — דאָס חיות! און מַפֿקיר געווען זיך פֿאַר די קינדער, און פֿאַר מיר — געווען גאָר די כּפרה!

בקיזור, אַפּגעזאָגט דעם פּסוק: וימת משה — געשטאַרבן מאַטל. האָט ער איבערגעלאָזט מיר אַ רעכטע באַמבע: וווּ האָב איך שוין געקאַנט אַפֿילו אין זינען האָבן דעמאַלט ארץ־ישׂראל? איך האָב שוין געהאַט אַ גוטן ארץ־ישׂראל בײַ זיך אין דער היים! ווי אַזוי לאָזט מען איבער, איך פֿרעג אייך אַליין, אַ טאַכטער אַן אַלמנה מיט פּיצלעך קינדער יתומים אַן אַ שטיקל ברויט? כאַטש אַפֿילו אין פֿלוג, אַז מע וויל צוריק, וואָס קאָן איך איר העלפֿן — אַ לעכערדיקן זאַק? איך וועל דאָך איר דעם מאַן אירן צוריק ניט לעבעדיק מאַכן, און אירע קינדער דעם טאַטן פֿון יענער וועלט ניט אומקערן. און אַליין איז מען דאָך אויך נישט מער ווי אַ זינדיקער מענטש. אויף דער עלטער ווילט זיך

⁷ אַריין (ליטוויש 'ידיש: אַריינעט, אַרויסעט), — ⁸ געלאַטעט, צונויפּגעצויגן אַ פֿאָדעם מיט אַ פֿאָדעם. — ⁹ (האַמפּאַנעטיש) געהוסט: „קע־קע־קע“.

א ביסל אויסרווען די ביינער, פֿילן אַז מע איז אַ מענטש, ניט קיין סקאַט¹⁰. גענוג געטאַרעראַמט! גענוג געולם-הוהוועט! מע באַדאַרף שוין אַ ביסל אַ טראַכט געבן פֿון יענער וועלט אויך, שוין צייט! ובפֿרט, אַז איך האָב שוין געמאַכט אַ תּל פֿון מײַן ביסל כאַדאַבע¹¹: דעם סוס, ווי איר ווייסט, לאַנג געגעבן דעם וועג, די בהמהלעך אויסגעפֿאַר-קויפֿט עד לפֿ"ק, געבליבן נאַר אַ פֿאַר ביקלעך, וואָס סע קאָן אַ מאָל ווערן פֿון זיי לײַט, אַז מע זאָל זיי גוט האַדעווען, — און פּלוצעם גיי ווער אויף די עלטערע יאָרן אַן אַבי יתומים, אַ טאַטע פֿון קליינע קינדער! זײַט איר שוין פֿאַרטיק? האָט צײַט! די רעכטע געדיכטע גייט ערשט ווינטער, וואָרעם בײַ טבֿיהן, אַז עס טרעפֿט זיך אַ צרה, ווייסט איר דאָך שוין, אַז עס שלעפֿט זיך נאָך פֿון הינטן נאָך אַ צרה. אַ שטייגער, אַז ס'האָט זיך אַ מאָל געמאַכט אַן אומגליק — ס'איז געפֿאַלן בײַ מיר אַ בהמהלע, האָט זיך באַלד פֿאַווטירנע¹², ניט פֿאַר אַנך געדאַכט, אַוועקגעלייגט נאָך אַ בהמה... אַזוי האָט שוין גאָט באַשאַפֿן זײַן וועלטל, און אַזוי וועט דאָס שוין בליבן — אַ פֿאַרפֿאַלענע זאך! בקיצור המעשה, מיט מײַן מיזינקע, מיט מײַן בילקען הייסט עס, געדענקט איר דאָך די געשיכטע מיטן גרויסן געווינס, וואָס זי האָט געמאַכט. געפֿאַקט אַ העכט, אַ פּדהצור, אַ קנאַקער, אַ פֿאַדריאַטיק פֿון דער מלחמה, וואָס האָט געבראַכט צו פֿירן קיין יעהופּעץ פֿולע זעק און האָט זיך פֿאַרקאַכט אין מײַן טאַכטער. געוואַלט אַ שיינע, געשיקט צו מיר אַפֿרים דעם שדכן ימח שמו, אויסגעשלאָגן אַ קני ערד, שיער דעם שלאַק¹³ באַקומען, גענומען זי ווי זי שטייט און גייט, אַפּגעשיט פֿון אויבן ביז אַראַפּ מיט מתנות, דימענטן און באַרליאַנטן — דאַכט זיך, אַזאַ גליק, אַיאָ? נו, האָט זיך פֿון דעם גאַנצן גליק אויסגעלאָזט מסתמא אַ טינד, און נאָך וואָס פֿאַר אַ טינד! אַ טינד מיט אַ בלאַטע, דער אייבערשטער זאָל שומר ומציל זײַן! וואָרעם אַז גאָט הייסט, דאָס רעדל זאָל זיך געבן אַ דריי-איבער צוריק, איז מיט דער פּוטער אַראַפּ, ווי מיר זאָגן אין הלל: אַט, דאַכט זיך נאָר וואָס איז געווען מקימי

¹⁰ בהמות (לעבעדיקער אינווענטאַר). — ¹¹ (פּויליש: כּודאַבאַ) באַלעבאַטיש-קייט (גוט). — ¹² (אוקר) זיך איבערגעחורט. — ¹³ אַפּפּלעקציע, האַרצשלאַג.

מעפֿר דל, און איידער מע קוקט זיך אַרום, איז שוין טראַך: הַמְשַׁפִּילִי לראות בשמים ובארץ — אין דער ערד מיט די פֿאַסטאַראַנקעס¹⁴... גאַט האָט ליב צו שפּילן זיך מיט אַ מענטשן. אוי, האָט ער ליב שפּילן זיך! אַזוי האָט ער זיך געשפּילט מיט טביהן וויפֿל מאָל: עולים ויורדים — אַרויף און אַראָפּ! און אַזוי איז געווען אויך מיט מַנְן פֿאַדריאַטשיק, מיט פּדהצורן. איר געדענקט דאָך מסתמא דאָס גרויסקייט זינס מיטן הַנּוּל, מיט די דרנצן דינסטן, מיט די שפּיגלען, און מיט די זייגערס, און מיט די צאַצקעס אין יעהופּעץ? פּי—פּו—פֿאַ! געדענקט איר, איך האָב אַיך דערציילט, דאַכט זיך. ווי אַזוי איך האָב צוגערעדט דעמאָלט מַנְן ביילקען, געבעטן זיך ביי איר, זי זאָל זען, אָז ער זאָל איר אַוועק־קויפֿן דאָס הַנּוּל, און למען השם — אויף איר נאַמען? נו, האָט מען דאָך מיך מסתמא געהערט, ווי המן דעם גראַגער — וואָס פֿאַרשטייט אַ טאַטע? אַ טאַטע פֿאַרשטייט גאַר נישט! וואָס זשע, מיינט איר, איז געווען דער סוף? דער סוף איז געווען — וווּ איר האָט ערגעץ אַ שונא: אַחוץ וואָס ער האָט זיך פֿונעם גאַנצן טראַסק געשטעלט, געבליבן דערונטער, אויסגעפֿאַרקויפֿט אַלע שפּיגלען מיט אַלע זייגערס, מיטן וויבס דימענטן און באַרליאַנטן, האָט ער זיך נאָך פֿאַרשמירט מיט ספּנת־נפֿשות, געמוזט ווערן אַ בורח¹⁵, ניט פֿאַר קיין יידן געדאַכט, און מאַכן אַן אַפּטריט און אַוועקפֿאַרן אַהין, וווּ דער ליבער שבת־קודש גייט־אַוועק, קיין אַמעריקע הייסט עס. אַהינצו־פֿאַרן דאָך אַלע שווערע הערצער, זינען זיי אויך געפֿאַרן אַהינצו־צו. די ערשטע צייט גוט פֿאַרשוואַרצט געוואָרן. דאָס ביסל מזומנס, וויפֿל ס'איז געווען, האָט מען אויפֿגעגעסן, און אַז ס'איז ניט געווען מער וואָס צו קניען, האָט מען, נעבעך, געמוזט נעמען זיך צו דער אַרבעט. געטאָן פֿל עבֿודת־פּרָך¹⁶, ווי די יידן אין מצרים, ביידע, אי ער, אי זי! איצט שרייבט זי, אַז ס'איז זיי שוין, ברוך־השם, נישקשהדיק; זיי אַרבעטן

¹⁴ שליעס, שטריקלעך אין כאַמוט, אין פּערדגעשפּאַן. — ¹⁵ אַנטלאַפֿע־נער. — ¹⁶ אַרבעט ווי יידן אין מצרים.

זאקן אויף מאַשינע און מאַכן אַ לעבעכץ¹⁷... אַזוי רעדט זיך עס דאָרטן, אין אַמעריקע. אויף אונדזער לשון וועט עס הייסן: דאָס שטיקל ברויט שלעפט זיך... דאָס גאַנצע שטיקל גליק, וואָס זיי זינען מער גיט ווי צוויי מענטשן, שרייבט זי, אָן אַ קינד, אָן אַ רינד — גם זו לטובה! נו, פֿרעג איך אַיך, זאָל גיט אַ רוח אין זיין פֿעטערס מומע אַרײַן געפֿלויגן געוואָרן?... איך מיין טאַקע אַפֿרים דעם שדכן מיין איך, פֿאַרן שיינעם שידוך, וואָס ער האָט מיר נאַראַיעט¹⁸, און פֿאַר דער בלאַטע, וואָס ער האָט מיך אַרײַנגעפֿירט! וואָס וואָלט איר געווען אַזוי ביטער, למשל, זי זאָל געווען חתונה האָבן פֿאַר אַ בעל־מלאכה, ווי צייטל, אָדער פֿאַר אַ לערער, ווי האַדל? אַי, די האָבן אויך גיט געמאַכט אַזאָ גליק? איינע איז אַ יונגע אַלמנה און די אַנדערע איז אין אַל די גוטע יאָר ערגעץ פֿאַרשיקט אויף פֿאַסעליעניע¹⁹? איז דאָך עס אַ גאַטזאַך — וואָס קאָן אַ מענטש פֿאַרזאָרגן?... הערט איר, אַ חכמה אַ יידענע איז געווען טאַקע מײַנע, גאַלדע עליו השלום, דערמיט אַליין שוין, וואָס זי האָט זיך בײַ צײַטנס אַרומגעקוקט, אַפּגעזעגנט זיך מיט דער נאַרישער וועלט און הלך לעולמו²⁰. וואָרעם, זאָגט שוין איר אַליין, איידער האָבן אַזאָ צער־גידול־בנים פֿון טעכטער, ווי טביה האָט, איז גיט גלייכער טויזנט מאָל ליגן אין דער ערד און באַקן בייגל?... נאָר ווי שטייט דאָרטן אין פרק? בעל כרחך אַתה חי — אַ מענטש נעמט זיך גיט אַליין, און אַז מע נעמט, גיט מען איבער די הענט, זאָגט איר... דערוויילע האָבן מיר זיך אַראָפּגעשלאָגן פֿונעם שליאָך. איז דעריבער נחזור לעניננו הראשון²¹ — לאַמיר איבערלאָזן, ווי איר זאָגט אין אַינערע ביכלעך, דעם בן־מלך און זיך אומקערן צו דער בת־מלכה. וווּ זשע, הייסט עס, האַלטן מיר? בײַ דער סדרה לך־לך. נאָר איידער מיר וועלן צוקומען צו דער סדרה לך־לך, וועל איך אַיך בעטן זיך מטריח זײַן מיט מיר אַפּשטעלן זיך אויף אַ וויילע בײַ דער סדרה

¹⁷ (חוזק־לשון) אַלץ הייסט אַ לעבן! — ¹⁸ רעקאַמענדירט, פֿאַרגעלייגט. — ¹⁹ (רוס) פֿאַרשיקונג (אַפּגעריסן פֿון אַלע גרויסע צענטערס). — ²⁰ אַנשאַט דעם וואָרט „שטאַרבן“ ניצט טביה שטענדיק די ווערטער פֿון „אל מלא“... — ²¹ דער לשון־קודשדיקער נוסח איז בלויז: „נחזור לעניננו“, לאַמיר זיך צוריקקערן צו אונדזער ענין. טביה גיט־צו: „הראשון“...

בלק. דער מנהג העולם איז אפילו פון זינט די וועלט שטייט, און פריער לערנט מען לך-לך, דערנאך בלק. מיט מיר האט מען אבער, פארקערט, פריער געלערנט בלק, דערנאך לך-לך. און געלערנט האט מען מיט מיר בלק אזוי שיין, און איר מעגט עס הארען. עס קאן אונז א מאל צו נוצן קומען.

בקיצור, דאס איז געווען שוין לאנג. באַלד נאך דער מלחמה איז דאס געווען. אין דער סאמע היץ פון קאנסעטוציעס, בעת עס האבן זיך אנגעהויבן די ישועות ונחמות אויף יידן, פריער אין די גרויסע שטעט, דערנאך אין די קליינע שטעטלעך, נאך צו מיר איז דאס ניט דער-גאנגען און עס האט ניט געקאנט דערגיין בשום אופן. פאר וואס? פשוט! מע זיצט-אפ אזא ציט צווישן גוים, מיט סאמע עשון — איז מען אויסגעבונדן מיט אלע באַלעבאטיס פון דארף. ידיד נפש אב הרחמן²² — „באטיושקא טעוועל“ איז ביי זיי דאס אייבערשטע פונעם שטייטלי! וואס איז שנייד? אן עצה — איז „יאק טעוועל סקאזשע“²³. א רפואה צו קדחת — איז „דא טעוועליא“²⁴. א גמילת-חסד — אויך ביי טביהן. נו, האב איך עפעס באַדארפֿט אין זינען האבן אזעלכע זאכן, פאָגראַמען, נאָרישקייטן, און די גוים אליין האבן מיר געזאָגט וויפֿל מאל, און איך זאל כלל וכלל קיין מורא ניט האבן — זיי וועלן ניט דערלאָזן!... און כך הוה — וועט איר הערן אַ שיינס.

בקיצור, איך קום צו פֿארן איין מאל אַהיים פֿון בויבעריק — איך בין נאך דעמאלט געווען בגדלותי²⁵ — אין די פֿעדערן, ווי זאָגט איר, נאך געהאַנדלט מיט מילכיקס, קעז און פוטער און שאַר ירקות. אויסגעשפּאַנט דאָס פֿערדל, אונטערגעוואַרפֿן דעם היי און האַבער, נישט צייט געהאַט אפֿילו זיך וואַשן צום עסן, איך טו אַ קוק — אַ פֿולער הויף מיט גוים, די גאַנצע כראַמאַדע²⁶, אַלע פֿיננסטע באַלע-באַטיס, פֿונעם סטאַראַסטע²⁷ איוואַן פּאַפּערילע ביז דעם לעצטן גוי, טראַכט דער טשערעדניק, און אַלע זעען זיי מיר אויס עפעס מאַדנע.

²² (פון שלש סעודות) נשמהדיקער פריינד, דערבאַרעמדיקער פּאַטער! —
²³ ווי טביה וועט זאָגן. — ²⁴ צו טביהן. — ²⁵ אין מיין גדולה, אין אַ גוטן מצב. — ²⁶ (אוקר) געמיינדע. — ²⁷ עלטסטער ציווילער פּאַרשטייער.

יום-טוב־דיק!... האָט מיר אַפֿילו תּחילת געגעבן אַ טיאָכקע אין האַרצן: וואָס פֿאַר אַ יום-טובֿ אין מיטן דרינען? צי איז מען ניט געקומען מיט מיר לערנען בלק?... נאָר צוריק טראַכט איך מיר: פֿע, טבֿיה! מעגסט זיך שעמען פֿאַר זיך אַליין: כל ימיו זיצסטו איין ייד, להבדיל, צווישן אַזוי פֿיל גוים בשלום ושלווה און מע האָט דיך ניט אַנגערירט. איר זאָלט זאָגן, אויף אַ האַר!... און איך נעם און גיי-אַרויס צו זיי מיט אַ ברייטן שלום עליכם:

— ברוכים הבאים! — זאָג איך צו זיי — וואָס טוט איר דאָ, מנינע ליבע באַלעבאַטיים? און וואָס וועט איר עפעס זאָגן גוטס? און וואָס וועט איר דערציילן נניס?...

טרעט-אַרויס דער סטאַראַסטע, איוואַן פּאַפּערילע הייסט עס, און רופֿט זיך אַן צו מיר גאַנץ אַפֿנטלעך און גאַר אַן שום הקדמות: — מיר זינען געקומען — זאָגט ער — צו דיר, טעוועל, מיר ווילן דיך שלאָגן.

וואָס זאָגט איר אויף דער שפּראַך? דאָס ווערט אַנגערופֿן ביי אונדז „לשון סגי-נהור“ — גערעדט פֿאַרשטעלט הייסט עס... מילא, ווי אַזוי מיר איז געוואָרן אויפֿן האַרצן — קאַנט איר אַינך משער זיין. נאָר אַרויסבאַווייזן — פֿע! אַדרבה ואַדרבה! טבֿיה איז ניט קיין יינגעלע... רוף איך מיך אַן צו זיי גאַנץ לעבעדיק:

— מזל-טובֿ אַינך! — זאָג איך — נאָר וואָס האָט איר זיך, קינדער, אַזוי שפעט דערמאַנט? אין אַנדערע ערטער — זאָג איך — האָט מען שוין פֿון דעם כּמעט פֿאַרגעסן!

רופֿט זיך אַן צו מיר איוואַן פּאַפּערילע, דער סטאַראַסטע הייסט עס, שוין דווקא גאַנץ ערנסט:

— פֿאַרשטייטו מיך, טעוועל — זאָגט ער — מיר האָבן זיך — זאָגט ער — אַלץ געישובֿט, צי מיר זאָלן דיר שלאָגן צי ניט שלאָגן? אומעטום, אין אַלע ערטער, שלאָגט מען אַינך, פֿאַר וואָס — זאָגט ער — זאָלן מיר דיך דורכלאָזן?... איז געבליבן ביי דער כּראַמאַדע — זאָגט ער — אַז מיר זאָלן דיך שלאָגן... נאָר וואָס דען, מיר ווייסן נאָך אַליין ניט, וואָס מיר זאָלן מיט דיר טאָן, טעוועל: צי מיר זאָלן דיר

נאָר אויסהאַקן די שוויבן — זאָגט ער — און צעטרענען די פּערענעס מיט די קישעלעך און אַרויסלאָזן די פּעדערן, צי מיר זאָלן דיר פֿאַר-ברענען — זאָגט ער — די כאַטע מיט דער שטאַל, מיט דער גאַנצער כאַדאַבע דינער?

דאָ איז מיר שוין געוואָרן גוט קאַלעמוטנע אויפֿן האַרצן און איך באַטראַכט מײַנע לײַט, ווי מע שטייט אָנגעלענט אויף די לאַנגע שטעקנס און מע שושקעט זיך מיר עפעס שטילערהייט. משמעות הייסט עס, אַז ס'איז בײַ זיי גאָר קיין קאַטאַוועס ניט? ווי באַלד אַזוי — טראַכט איך מיר — איז דאָך, ווי מיר זאָגן אין תהילים: באו מיס עד נפֿש²⁸ — ביסט דאָך טאַקע, טביה, גוט אין דער אַרבעט! וואָרעם טאַמער אַל תּפֿתּח פּה לשון²⁹ — אַ קשיא אויף כרוקעלע³⁰? „ע, טביה, קלער איך מיר, מיטן מלאך-המוות טאָר מען זיך ניט שפּילן — מע באַדאַרף זיי עפעס זאָגן!...“ און וואָס זאָל איך אַיך לאַנג מאַרירן בדרוש זיין, ליבער פֿרײַנד, ס'איז באַשערט געווען, אַ פּנים, אַ נס, האָט מיר דער אייבערשטער אַרײַנגעגעבן אַ זין, איך זאָל בײַ זיך ניט אַראַפּפֿאַלן, און איך נעם מיך אָן מיט האַרץ און רוף מיך אָן צו זיי, צו די גוים הייסט עס, דווקא אין גוטן מוט:

— שמעו נא, רבותים! — זאָג איך — הערט זשע אויס — זאָג איך — מײַנע ליבע באַלעבאַטים! ווי באַלד — זאָג איך — אַז כראַמאַדע האָט אַזוי געפּסקנט, איז דאָך ניט שײַך — זאָג איך — מסתמא ווייסט איר — זאָג איך — בעסער, אַז טביה האָט בײַ אַיך פֿאַרדינט, איר זאָלט מאַכן אַ תּל — זאָג איך — פֿון זײַן כאַדאַבע און פֿון זײַן גאַנץ פֿאַרמעגן... נאָר וואָס דען? — זאָג איך — דאָס ווייסט איר — זאָג איך, אַז ס'איז פֿאַראַן נאָך העכערס פֿאַר אַייער כראַמאַדע? איר ווייסט — זאָג איך — אַז ס'איז דאָ אַ גאָט אויף דער וועלט? — איך זאָג ניט — זאָג איך — מיין גאָט, אַייער גאָט... איך שמועס פֿון יענעם גאָט — זאָג איך — פֿון אונדזער אַלעמענס גאָט, וואָס זיצט

²⁸ דאָס וואָסער גרייכט שוין ביזן נפש (ביון האַלדו): אַזוי פֿאַרצווייפּלט.
²⁹ נישט געדאַכט זאָל עס ווערן (זאָל דעם שטנס מויל נישט געעפנט ווערן!)
³⁰ חזירוק „כריוק-כריוק“.

— זאג איך — אַט דאַרטן, אויבן, און זעט-צו אַלע פּאַדלאַסטן³¹
 — זאג איך — וואָס טוען זיך אָפּ אַט דאָ אונטן... עס קאָן זײַן —
 זאָג איך — אַז ער אַליין האָט מיר אָנגעצייכנט, איך זאָל געשטראַפֿט
 ווערן אומזיסט-אומנישט דורך אַיך, דורך מײַנע בעסטע גוטע פֿרײַנד.
 און עס קאָן זײַן ווידער — זאָג איך — אַקוראַט פֿאַרקערט, אַז ער
 וויל, אַדרבה, בשׁוּם אויפֿן וואָפֿן ניט, אַז מע זאָל טביהן טאָן שלעכטס...
 ווער זשע — זאָג איך — קאָן דאָס וויסן, וואָס גאָט וויל? אַדרבה —
 זאָג איך — אַפֿשר געפֿינט זיך דאָ צווישן אַיך איינער, וואָס וועט
 זיך אונטערנעמען — זאָג איך — דערגיין דאָ אַ טאַק³²...
 בקיצור, זיי האָבן, אַ פֿנים, געזען, אַז מיט טביהן וועלן זיי זיך
 ניט אויסטענהן. רופֿט זיך אָן צו מיר דער סטאַראַסטע, איוואָן פּאַפּע-
 רילע הייסט עס, בזה הלשון:

— די מעשה — זאָגט ער — דערפֿון איז אַזוי. מיר האָבן צו
 דיר, טעוועל, אייגנטלעך, גאָר נישט ניט. דו ביסט — זאָגט ער —
 טאַקע אַ זשיד, נאָר ניט קיין שלעכטער מענטש. נאָר איינס צום אַנדערן
 — זאָגט ער — געהער זיך ניט אָן — שלאָגן דאַרף מען דיך; כראַמאַדע
 האָט אַזוי געפּסקנט — פֿאַרפּאַלן! מיר וועלן דיר — זאָגט ער — כאַטש
 אויסהאַקן די פֿענצטערס. דאָס — זאָגט ער — מוזן מיר, ווייל טאַמער
 — זאָגט ער — פֿאַרט עמעצער דורך, טאָ לאַז מען — זאָגט ער — זען,
 אַז מע האָט דיך געשלאָגן. אַניט — זאָגט ער — וועט מען אונדז נאָך
 שטראַפֿירן...

אַט מיט די ווערטער און מיט דעם לשון, ווי איך דערצייל אַיך,
 גאָט זאָל מיר אַזוי העלפֿן בכל אֶשר אַפֿנה! נו, איצט פֿרעג איך אַיך.
 פּאַני שלום עליכם, איר זײַט דאָך עפּעס אַ יד וואָס קאַטאַרי איר
 פֿאַרט-אויס די וועלט — איז שוין טביה גערעכט, וואָס ער זאָגט, אַז
 מיר האָבן אַ שטאַרקן גאָט?...

האַב איך אַיך, הייסט עס, שוין געפּטרט די סדרה בלק. אַצינד
 וועלן מיר זיך אומקערן צוריק צו דער סדרה [ל]־[ל]. די דאָזיקע סדרה
 האָט מען מיט מיר געלערנט אַט דאָ ערשט ניט לאַנג, און טאַקע אויף

³¹ געמיינקייטן. — ³² סדר, אַרדענונג, סיסטעם.

דעם רעכטן אמת. דאָ האָט שוין ניט געהאַלפֿן, פֿאַרשטייט איר מיך, קיין שום דרשות מיט קיין שום מוסר זאָגן. ומעשה שהיה כך היה — מען דאַרף עס אינך איבערגעבן אַקוראַט, מיט אַלע פּיטשעווקעס, כאַשר אַהבֿתי ³³ — אַזוי ווי איר האָט ליב.

ויהי בימי מענדל ביילים — דאָס איז געווען אַקוראַט אין יענער צייט, ווען מענדל ביילים, אונדזער כפרה-הינדל, איז אָפּגעקומען חיבוט-הקבֿר, געלייטערט די נשמה פֿאַר פֿרעמדע זינד, און די וועלט איז געגאַנגען כאַדאַראַם ³⁴ — זיך איך מיר אַזוי איין מאָל אויף דער פּריזבע בײַ מײַן שטוב פֿאַרטיפֿט אין מחשבות. זומער-לעבן! די זון באַקט און דער קאַפּ טראַגט: „סטײַטש, סטײַטש, היתכן! הײַנטיקע צײַטן! אַזאַ קלוגע וועלט! אַזעלכע גרויסע מענטשן! און וווּ איז גאַט? דער אַלטער ייִדישער גאַט? וואָס שווינגט ער? ווי דערלאַזט ער אַזאַ זאַך? סטײַטש און סטײַטש און ווידער אַ מאָל סטײַטש!“ און טראַכטן-דיק אַזוי פֿון גאַט, פֿאַרטיפֿט מען זיך שוין אַגבֿ אין הימל-זאַכן און מע פֿאַלט-אַריין אין חקירה: וואָס איז די וועלט? און וואָס איז יענע וועלט? און פֿאַר וואָס זאָל ניט קומען משיח? „אנ, טראַכט איך מיר, וואַלט ער געטאָן ווי אַ חכם, טאַקע משיח מײַן איך, ווען ער כאַפט זיך אַראָפּ צו אונדז אַצינדערט רײַטנדיק אויף זײַן ווייס פֿערדל! דאָס וואַלט געווען אַ שײַנע זאַך! ער איז נאָך קיין מאָל, דאַכט מיר, אַזוי גײַטיק ניט געווען פֿאַר זונדזעווע אַחינו בני ישראל, ווי הײַנט! איך ווייס ניט, ווי אַזוי די נגידים, די ברַגבֿקים, למשל, אין יעהופּעץ, אַדער די רויטשילדס אין פֿאַריז. סע קאָן זײַן, אַז זיי האָבן אים אין זינען אַקוראַט אין דער לינקער פּאה: נאָר מיר, יידן אַרעמע לײַט, פֿון קאַסרילעווקע און פֿון מאַזעפּעווקע און פֿון זלאַדיעקווע, און אַפֿילו פֿון יעהופּעץ, און אַפֿילו פֿון אַדעס, קוקן-אַרויס, אוי, קוקן מיר אַרויסעט אויף אים! ממש די אויגן קריכן אַזש פֿון קאַפּ! אונדזער גאַנצע האַפּענונג אַצינד איז דאָך נאַר, טאַמער וועט גאַט טאָן אַ נס, עס וועט קומען משיח!“...

³³ /בראשית כ"ז, ד/ אַזוי ווי איך האָב ליב. — ³⁴ מיטן קאַפּ אַראָפּ, מיט די פּיס אַרויף.

דערוויבל, אזוי ווי איך זיך מיך פֿאַרטיפֿט אין די דאָזיקע רעיונות, איך טו אַ קוק — אַ ווינס פֿערדל, און עמעצער זיצט אויף דעם רינטנ־דיק, און גלייך צום טויער פֿון מיין שטוב! טפרררו — אַפּגעשטעלט זיך, אַראָפּגעקראָכן, צוגעבונדן דאָס פֿערדל צום טויער, און אַליין גלייך צו מיר:

— „זדראַסטאַי, טעוועל!⁸⁵“

— זדראַסטאַי, זדראַסטאַי, וואַשע בלאַהאַראַדיע!⁸⁶ — ענטפֿער איך אַפּעט גאַנץ ברייטלעך און אין האַרצן טראַכט איך מיר: ויבואַהמן — מאַכט רשי: אַז מע קוקט־אַרויס אויף משיח, קומט דער אוראַטניק... און איך שטיי־אויף אַקעגן אים, אַקעגן דעם אוראַט־ניק הייסט עס — ברוך הבא אַ גאַסט! — זאָג איך — וואָס הערט זיך עפעס אויף דער גרויסער וועלט און וואָס וועסטו — זאָג איך — עפעס זאָגן גוטס, אַדוני פּרייך?

און דאָס האַרץ פֿאַלט מיר שיער ניט אַרויס. איך וויל שוין וויסן: וואָס און ווען? און ער, דער אוראַטניק הייסט עס, האָט זיך אַבער צינט. ער פֿאַררויכערט זיך גאַנץ פֿיין אַ פּאַפּיראַסל, בלאַזט־אַרויס דעם רויך, שפּניט־אויס און רופֿט זיך אָן צו מיר:

— וויפֿל צינט, אַ שטייגער, דאַרפֿסטו האָבן, טעוועל, זאַלסט קאַנען פֿאַרקויפֿן — זאָגט ער — דיין כאַטע מיט אַלע דינע בעבע־כעס?⁸⁷

קוק איך אים אָן:

— צו וואָס — זאָג איך — זאַל איך פֿאַרקויפֿן — זאָג איך — מיין כאַטע? וועמען, למשל, מאַכט זי — זאָג איך — ענג?
— ענג — זאָגט ער — מאַכט זי קיינעם ניט. נאָר איך בין געקומען — זאָגט ער — דיך אַרויסשיקן — זאָגט ער — פֿון דאַרף.
— סך־הכל — זאָג איך — מער ניט? פֿאַר וואַסערע מעשים טובֿים? מיט וואָס — זאָג איך — האָב איך פֿאַרדינט בני דיר אַזאַ פֿבֿוד?...⁸⁷

⁸⁵ זיי באַגריסט, טביה! — ⁸⁶ זייט באַגריסט, אייער ווילגעבוירנקייט. — ⁸⁷ מטלטלין (שטוביקע זאַכן: מעבל, געשיר אַזוי).⁸⁷

— דאָס איז ניט איך שיק דײך אַרויס — זאָגט ער — די גובערניע שיקט דײך אַרויס.

— די גובערניע? — זאָג איך — וואָס האָט זי אַזעלכעס דערזען אויף מיר?

— נישט נאָר דײך אַליין — זאָגט ער — און נישט נאָר פֿון דאַנען, נאָר פֿון אַלע דערפֿער אַרום און אַרום: פֿון זלאָדילעווקע — זאָגט ער — און פֿון ראַבילעווקע, און פֿון קאַסטאַלאַמעווקע און אַפֿילו — זאָגט ער — אַנאַטעווקע, וואָס איז ביז אַהער געווען אַ שטעטל, ווערט דאָס שוין איצטער אויך — זאָגט ער — אַ דאָרף און מע וועט אַרויסטרײַבן פֿון דאָרט — זאָגט ער — אַלע, אַלע אַנזערע...

— אַפֿילו לייזער-וואַלף דעם קצב — זאָג איך — אויך? און נפֿתֿלי-גרשון דעם לומען?⁸⁸ אויך? און דעם דאָרטיקן שוחט? און דעם רבֿ?

— אַלע! אַלע! — זאָגט ער און טוט אַ מאַך מיט דער האַנט ווי אַ שנײַד-אַפּ מיט אַ מעסער...

איז מיר געוואָרן עפעס ווי אַ ביסל גרינגער. ווי זאָגט איר? צרת רבים חצי נחמה. נאָר פֿאַרדריסן פֿאַרדריסט דאָס מיך און אַ פֿייער ברענט אין מיר. און איך בין מיך מיישבֿ און רוף מיך אָן צו אים, צום אוראַטניק הייסט עס:

— זאָג מיר — זאָג איך — דו ווייסט כאַטש — זאָג איך — וואַשע בלאַהאַראַדיע, אַז איך זיך דאָ אין דעם דאָרף אַ סך פֿריער פֿון דיר? דו ווייסט — זאָג איך — אַז אַט דאָ, אין דעם ווינקל, איז נאָך מײַן טאַטע עליו השלום — זאָג איך — געזעסן, און מײַן זיידע עליו השלום, און מײַן באַבע עליו השלום?

און איך פֿויל זיך ניט און רעכן אים אויס די גאַנצע משפּחה בײַ די נעמען, וווּ ווער ס'איז געזעסן און וווּ ווער ס'איז געשטאַרבן... הערט ער מיך דווקא אויסעט, דער אוראַטניק הייסט עס, און אַז איך האָב געקאַנטשעט⁸⁹, מאַכט ער צו מיר:

⁸⁸ דער וואָס הינקט אויף אַ פּוס. — ⁸⁹ (טלאַוויש) פאַרענדיקט.

— דו ביסט אַ ציקאַווע 40 ייד — זאָגט ער — טעוועל, און דו האָסט אין זיך ננין מאָס רייד. צו וואָס טויגן מיר דזינע מעשיות — זאָגט ער — פֿון דזינן באַבען מיט דזינן זיידן? לאָזן זיי — זאָגט ער — דיר האָבן אַ ליכטיקן גן-עדן! און דו, טעוועל, נעם — זאָגט ער — צונויף דזינע בעבעכעס און פֿאַר-פֿאַר נאָ באַרדיטשעווי...

פֿאַרדריסט עס מיך שוין נאָך מער: גענוג דו זאָגסט מיר אָן, עשו, אַזאַ גוטע בשורה טובה, מאַכסט נאָך חווק: „פֿאַר-פֿאַר נאָ באַרדי-טשעווי“... לאַם 41 איך אים כאַטש אַ ביסל אויסלאַמנ... און איך רוף מיך אָן צו אים:

— וואַשע — זאָג איך — בלאַהאַראַדיע! וויפֿל צינט — זאָג איך — ביסטו שוין דאָ פֿריץ? האָסטו עפעס געהערט — זאָג איך — אַ סך מאָל, עמעצער פֿון די שכנים זאָל זיך אויף מיר באַקלאַגן, אַז טביה האָט אים באַגנבֿעט אַדער באַגזלט, אַדער אויסגענאַרט, אַדער אַזוי צוגענומען? אַנו, צעפֿרעג זיך אַקערשט בני די באַלעבאַטיים — זאָג איך — צי האָב איך ניט געלעבט מיט זיי אַ סך בעסער — זאָג איך — ווי דער בעסטער באַלעבאַס? צי בין איך ניט געווען — זאָג איך — אדוני פֿריץ, בני דיר אַליין — זאָג איך — וויפֿל מאָל בעטן דיך פֿאַר די גוים, זאָלסט זיי אַזוי ניט אַביזשאַיען 42?...

האַט דאָס אים שוין, אַ פֿנים, ניט געשמעקט! שטייט ער אויף, דער אוראַטניק, צעקוועטשט דעם פֿאַפֿיראַס מיט די פֿינגער, טוט אים אַ וואַרף-אַראַפֿ און מאַכט צו מיר:

— איך האָב — זאָגט ער — קיין צינט ניט מיט דיר צו באַלאַ-קען 43 פֿוסטע רייד. ס'איז מיר אַנגעקומען — זאָגט ער — אַ פֿאַפֿיר, און ווייטער גייט מיך ניט אָן! קום — זאָגט ער — וועסטו מיר — זאָגט ער — חתמענען דאָס פֿאַפֿיר, און צינט אויף אַרויסצופֿאַרן גיט מען דיר — זאָגט ער — דרז טעג, זאָלסט קאַנען — זאָגט ער — אויספֿאַרקויפֿן אַלצדינג און צוגרייטן זיך אין וועג אַרניין. דערזען, ס'איז ביטער, רוף איך מיך אָן צו אים:

⁴⁰ טשיקאַווע, מאַדנע, אינטערעסאַנט. — ⁴¹ (געקירצט) לאַמיר. — ⁴² באַ-ליידיקן. — ⁴³ ריידן (אַבי ריידן, אָן אַ ציל און לאַנג).

— דו גיסט מיר — זאג איך — דריי טעג גיסטו מיר? דריי יאָר זאָלסטו לעבן — זאג איך — דערפֿאַר אין עושר און אין כבוד. גאָט זאָל דיר — זאג איך — צאָלן בכפֿל כפֿלים — זאג איך — פֿאַר די גוטע בשורה, וואָס דו האָסט מיר געבראַכט אין שטוב אַרײַן...
 גוט-גוט אַרײַנגעזאָגט אים, ווי טביה קאָן? איך האָב מיך מיישׂבֿ געווען; ממה-נפֿשך, סני ווי סני מאַטי פֿאַרך ⁴⁴ — וואָס האָב איך דאָ אַנצוווערן? וואָלט איך געווען ייִנגער כאַטש מיט אַ יאָר צוואַנציק און וואָלט מיר געלעבט מײַן גאַלדע עליו השלום, און וואָלט איך געווען דער אייגענער טביה דער מילכיקער וואָס אַמאַל, אין די שנים קדמוניות, עה-ה-ה! וואָלט איך זיך אַזוי גיך ניט אונטערגעגעבן! איך וואָלט זיך געבראַרעט ⁴⁵, געשלאָגן זיך ביזן בלוט אַרײַן. נאָר אַזוי — וואָס? מוה אָנו מה חיינו ⁴⁶ — וואָס בין איך היינט און ווער בין איך? אַ פֿלג-גוף ⁴⁷, אַ שׂבֿר-פֿלי, אַ צעבראַכענער שאַרבן! „אַך טי, רבונו של עולם, גאָטעניו! — טראַכט איך מיר — וואָס האָסטו זיך עפעס צוגע-טשעפעט צו טביהן גראַד? פֿאַר וואָס זאָלסטו בעסער ניט אַ שפּיל טאָן זיך אַ מאָל אויף אַ טשיקאָועס, למשל, מיט אַ בראַצקין אָדער מיט אַ רויטשילדן? פֿאַר וואָס לערנט מען מיט זיי ניט די סדרה לך-לך? זיי וואָלט, דאַכט מיר, בעסער אַנגעשטאַנען? ערשטנס, וואָלטן זיי דער-פּילט דעם אמתן טעם, וואָס הייסט אַ ייד. והשנית, לאָזן זיי אויך זען, אַז מיר האָבן אַ שטאַרקן גאָט“...

בקיצור, דאָס איז אַבער אַליץ פּוסטע דיבורים. מיט גאָט טענהט מען זיך ניט אויס און אים קיין עצות, ווי אַזוי צו פֿירן די וועלט, גיט מען ניט. ער, אַז ער זאָגט: לי השמים ולי האָרץ ⁴⁸ — קומט-אויס, אַז ער איז באַלעבאַס, און מיר דאַרפֿן אים פֿאַלגן, וואָס ער זאָגט, איז געזאָגט... גיי איך אַרײַן אין שטוב אַרײַן און טו מיר אַ זאָג צו מײַן טאַכטער דער אַלמנה:

⁴⁴ (באליידיקנדיקער צונאָמען) ווי ער וואָלט געהאַט אַ קאַפּ מיט קרעץ. —
⁴⁵ (רוס) געקעמפט מיט די פּויסטן. — ⁴⁶ ווער זיינען מיר און וואָס פֿאַר אַ טעם האָט אונדזער לעבן? — ⁴⁷ (תלמודישער אויסדרוק) אַ האַלבער גוף, אַ צעבראַכענע כלי. — ⁴⁸ טביה אַליין מאַכט עס דעם פּסוק... „מיר געהערט דער הימל און מיר געהערט די ערד“.

— צייטל, — זאג איך — מיר קלייבן זיך ארויס — זאג איך — פֿון דאָנען ערגעץ אין אַ שטאָט אַרײַן. משנה מקום, משנה מזל... דו נעם אַקערשט — זאג איך — און הייב־אָן בײַ צײַטנס זיך צו גרייטן מיטן בעטגעוואָנט, מיטן סאַמאָואַר און מיט די שאַר ירקות, און איך וועל — זאג איך — גיין פֿאַרקויפֿן די כאַטע. ס'איז אָנגעקומען — זאג איך — אַ פּאַפּיר, אַז מיר זאָלן אַפּרייניקן — זאג איך — דאָס אַרט און אין דרײַ טעג אַרום זאָל דאָ אונדזער דעך ⁴⁹ ניט בלייבן... דערהערט פֿון מיר אַזאַ בשורה, אַז זי מאַכט ניט קיין געוויין, די אַלמנה מײַנע, און די קינדערלעך אירע, אויף איר קוקנדיק, האָבן זיך גלאַט צעוויינט. און ס'איז געוואָרן — וואָס זאָל איך אַנד זאָגן? — תּשעה באָב אין שטוב! ווער איך שוין אין פעס און לאָז־אויס מײַן גאַנץ ביטער האַרץ אויף מײַן טאַכטער, נעבעך: — וואָס האָט איר זיך גענומען — זאג איך — אויף מײַן לעבן? וואָס האָט איר זיך — זאג איך — צעיאַכמערט פּלוצעם אין מיטן דרינען ווי אַן אַלטער חזן צו די ערשטע סליחות?... וואָס בין איך עפעס אַ בן־יחיד — זאג איך — בײַ גאַט? אַ ציטעריקער? קאַרג יידן — זאג איך — ווערן איצטער אַרויסגעטריבן פֿון די דערפֿער? גיי האַרץ — זאג איך — וואָס דער אוראַטניק דערציילט זיך אָן! אַ סבֿרא — זאג איך — אַז דײַן אַנאַטעווקע, וואָס איז ביז אַהער גע־ווען אַ שטעטל, ווערט דאָס שוין אויך — זאג איך — מיט גאַטס הילף אַ דאָרף, צוליב די אַנאַטעווקער יידן — זאג איך — מע זאָל זיי קאַנען אַרויסטרייבן אַלעמען. ווי באַלד אַזוי — זאג איך — מיט וואָס זשע — זאג איך — בין איך ערגער פֿון אַלע יידן?... אַט אַזוי רייד איך איר אויס דאָס האַרץ, דער טאַכטער מײַנער, איז דאָך עס אַבער אַ יידענע. זאָגט זי צו מיר: — ווױהין וועלן מיר זיך — זאָגט זי — קלייבן פּלוצעם אין מיטן דרינען? וווּ וועלן מיר — זאָגט זי — גיין זוכן שטעט?... — שטיאַ ⁵⁰ — זאג איך — אַז גאַט איז געקומען — זאג איך — צו אונדזער עלטער־עלטער־זיידן, צו אַבֿרהם אַבֿינן, און האָט אים

⁴⁹ אַטעם (דעם מענטשנס מינדסטער סימן) — ⁵⁰ (אַראַמיש) נאָר (ווייבלעך).

געזאגט — זאג איך — לך-לך מאַרצן, זאָלסט אַרויסגיין פֿון דיין לאַנד, האָט אים דען אַבֿרהם — זאָג איך — איבערגעפֿרעגט דאָס אַנדערע וואָרט אַפֿילו: וווּהיין?... גאָט האָט אים געזאָגט — זאָג איך — אל האָרץ אַשר אַראָד, איז דער פּשט: נאָ ווּסיע טשעטירע סטאַ-רעני⁵¹... מיר וועלן גיין — זאָג איך — וווּהיין די אויגן טראָגן, וווּ-היין אַלע יידן גייען! וואָס סע וועט זיין — זאָג איך — מיט כל ישראל, דאָס וועט זיין מיט ר' ישראל. און מיט וואָס — זאָג איך — ביסטו מער מיוחסת פֿון דיין שוועסטער ביילקע, די נגידיטטע? איר שטייט אָן צו זיין מיט איר פּדהצורן אַצינד אין אַמעריקע און מאַכן אַ לעבעכק, מעג דיר אויך — זאָג איך — אַנשטיין... דאַנקען השם-יתברך — זאָג איך — וואָס מיר האָבן כאַטש מיט וואָס צו רירן זיך, אַ ביסל — זאָג איך — איז נאָך דאָ פֿון פֿריער, און אַ ביסל וועט פֿון דער כאַדאַבע, וואָס מיר האָבן פֿאַרקויפֿט, און אַ ביסל וועט אַרײַנפֿאַלן פֿון דער כאַטע, פֿון אַ ביסל און אַ ביסל — זאָג איך — ווערט אַ פֿולע שיסל — און גם זו לטובה! און אַפֿילו מיר זאָלן — זאָג איך — חלילה גאָר נישט האָבן, איז אונדז — זאָג איך — נאָך אַלץ בעסער פֿון מענדל בייליס!...

בקיצור, איך האָב בײַ איר יאַקאַש געפּוועלט, זי זאָל זיך ניט שטאַרק פֿאַרעקשנען. איך האָב איר געגעבן צו פֿאַרשטיין מיט אַ שכל, אַז דער אוראַטניק קומט און ברענגט אַ פּאַפּיר, אַז מען הייסט גיין, קאָן מען קיין חזיר ניט זיין און מע דאַרף גיין. און אַליין בין איך אַוועק אין דאַרף מאַכן אַ טאַלק מיט דער כאַטע, און גלייך צו איוואָן פּאַפּערילע, צום סטאַראַסטע הייסט עס. ער איז אַ גוי אַ בעל-הגוף און פּגרט נאָך מײַן דירה! געקומען צו איוואָנען, דערצייל איך אים ניט פֿון קיין פּותר און פֿון קיין חלום (אַ ייד איז קליגער פֿון אַ גוי) און איך זאָג אים, זאָג איך:

— הנה זײַ וויסן, איוואָנו סערדצע, אַז איך וואָרף אַיך אַוועקעט...
זאָגט ער:

— וואָס עפעסט?

⁵¹ (רוסי) אויף אַלע פּיר זייטן (העברעיש: „אַרבע כּנפות האָרץ“).

— זאָג איך:

— איך פֿאַר־אַריבער — זאָג איך — אין שטאַט אַרײַן. איך וויל
זײַן — זאָג איך — צווישן ייִדן. איך בין שוין ניט קײן יונגער מאַן
— זאָג איך — טאַמער חלילה טוט מען אַ שטאַרב...
מאַכט צו מיר איוואַן:

— פֿאַר וואָס זשע זאָלסטו ניט שטאַרבן דאָ? ווער לאָזט דיך
ניט?

דאַנק איך אים זייער און זאָג אים:

— שטאַרבן דאָ, שטאַרב שוין דו בעסער! — זאָג איך — דו
ביסט בילכער, און איך וועל בעסער גײן שטאַרבן — זאָג איך —
צווישן מײַניקע... קויף־אַפּ, איוואַנו, בני מיר — זאָג איך צו אים
— מײַן כאַטע מיטן גאַרטן. אַן אַנדערן וועל איך — זאָג איך — ניט
פֿאַרקויפֿן, דיר יאָ.

— וויפֿל — זאָגט ער — ווילסטו פֿאַר דײַן כאַטע?

— וויפֿל — זאָג איך — גיסטו?

אַהיִן־אַהער, ער מיר:

— וויפֿל ווילסט דו?

איך אים:

— וויפֿל גיסט דו?

מע האָט זיך גענומען דינגען זיך, פאַטשן אין די הענט אַרײַן,
אַזוי לאַנג געדונגען זיך און געפאַטשט זיך, אַ רענדל אַרויף, אַ רענדל
אַראַפּ, ביז מע האָט זיך אויסגעדונגען פֿאַרן מקח, און טאַקע פֿאַר-
טירנע גענומען בני אים אויף דעם יד אַ פֿײַנעם אַדערױף, ער זאָל
זיך, חלילה, ניט אויפֿטרענען (אַ ייד איז קליגער פֿון אַ גוי) און אָט
אַזוי האָב איך אויסגעפֿאַרקויפֿט אין איין טאַג, בחצי חײַנם געוויינט-
לעך, דאָס גאַנצע דאַברע־מזל⁵², געמאַכט פֿון אַלצדינג גאַלד, און
בין אַוועק דינגען אַ פֿור, פֿאַרנעמען דאָס איבערגעבליבענע ביסל
אַרעמקײט — וועט איר הערן נאָך אַ שײַנס, וואָס בני טבֿיהן קאָן

⁵² (סלאַוויש) דאָס גוטע מזל.

זיך פֿאַרלויפֿן! איר לייגט נאָר צו קאַפּ, איך וועל אַנך שוין לאַנג
נישט האַלטן, איבערגעבן עס אַנך, ווי זאָגט איר, בשלשה דבֿרים —
אין צוויי ווערטער.

בקיצור, פֿאַרן אוועקפֿאַר קום איך אַהיים, טרעף איך שוין ניט
קיין שטוב, נאָר אַ חורבֿה. די ווענט נאַקעט, זיי וויינען ממש מיט
טרערן. אויף דער ערד — פעקלעך מיט פעקלעך מיט פעקלעך! אויפֿן
פריפעטיק זיצט די קאַץ, ווי אַ יתומה, נעבעך, טרויווערדיק⁵³ — עס
האַט מיך אוש אַ נעם געגעבן ביים האַרצן און טרערן האָבן זיך מיר
געשטעלט אין די אויגן... איך זאָל מיך ניט שעמען פֿאַר מײַן טאַכ־
טער, וואָלט איך מיך גוט־גוט אויסגעוויינט, ווי זאָגט איר, פֿאַרט
באַטקאוּשטשינע⁵⁴!... דאָ אויסגעוואַקסן, דאָ פֿאַרשוואַרצט געוואָרן
פל ימיו, און פלוצעם, אין מיטן דרינען — לך־לך! זאָגט אַנך, וואָס
איר ווילט, ס'אָ פֿאַרדראַסיקע זאָך!... טביה איז דאָך אַבער ניט קיין
יידענע, האַלט איך מיך אַנן און מאַך מיך פֿריילעך און רוף מיך אָן
צו מײַן טאַכטער דער אַלמנה:

— קום נאָר אַהער — זאָג איך — צייטל, וווּ ביסטו ערגעץ?
גייט זי אַרויס פֿון צווייטן אַלקיר, צייטל הייסט עס, מיט רויטע
אויגן און מיט אַ געשוואַלענער נאָז. אַהא, טראַכט איך מיר, מײַן
טאַכטער האַט זיך דאָ שוין ווידער צעיעלהט⁵⁵, ווי אַ יידענע צו
ונתנה־תוקף! אַט די ווייבער, הערט איר, זינען אַנך קיין קאַטאוועס
ניט — באַלד עפעס, איז געוויינט! וואָלוועלע טרערן בײַ זיי, „שטיאָ
— זאָג איך איר — וואָס וויינסטו שוין ווידער? ביסטו ניט קיין נאָר?
זאָג איך — באַרעכן זיך נאָר, זאָג איך, דעם חילוק פֿון דיר ביו
מענדל בייליס⁵⁶... וויל זי ניט הערן און מאַכט צו מיר: „טאַטע,
זאָגט זי, דו ווייסט ניט וואָס איך וויין“... זאָג איך: „איך ווייס גאַנץ
גוט. פֿאַר וואָס זאָל איך ניט וויסן? דו וויינסט, זאָג איך, ס'טוט דיר

⁵³ (לאַקאַזיזם) טרויעריק, — ⁵⁴ (פון אוקראַיניש: „באַטקאַ“, פֿאַטערל) פֿאַ־
טערלאַנד. — ⁵⁵ (נאָך כל נדרי זאָגט מען אַ פּזמון מיט אַ וויינענדיקן קול און
די תפילה הייבט זיך אָן מיט יעלה 8 מאַל) צעוויינט אויף אַ קול, צעיאַמערט. —
⁵⁶ דער קרבן פון בלוט־בילבול אין קיעוו (1911—1913).

באנג די היים... ביסט אט דא, זאג איך, געבוירן געווארן און אויס-
געוואקסן — פֿאַרדריסט עס דיר!... גלייב מיר, זאג איך, איך זאל
ניט זיין טביה, איך זאל זיין אן אנדערער, וואלט איך אליין אויך,
זאג איך, געקושט אט די נאקעטע ווענט מיט אט די לידיקע פאלי-
צעס... איך וואלט אליין אויך, זאג איך, צוגעפאלן צו אט דער דאזי-
קער ערד!... עס טוט מיר באנג, זאג איך, איטלעך ברעקל גלייך
מיט דיר. נאָרעלע! אפילו אט די קאץ, זאג איך, זעסטו, אן ⁵⁷ זיצט
זי דאָרט אַ פֿאַריתומטע אויפֿן פריפעטשיק? אַ שטומע צונג, אַ חיה,
זאג איך, פֿון דעסט וועגן איז אַ רחמנות, זי בלייבט אליין אן אַ באַ-
לעבאָס — צער־בעלי־חיים..."

— ס'איז דא, מאַל דיר — זאָגט זי — אַ גרעסערער רחמנות...

— דהננו?

— דהננו, אַט פֿאַרן מיר אַוועק — זאָגט זי — און לאָזן־איבער

דאָ איין מענטשן אליין, עלנט ווי אַ שטיין.

פֿאַרשטיי איך ניט, וואָס זי מיינט, און רוף מיך אן צו איר:

— וואָס בעלעבעטשעסטו? — זאָג איך — וואָסערע פֿלאַמען?

וואָס מענטש? וואָסער שטיין?

מאָכט זי צו מיר:

— טאַטע, איך רייך ניט פֿונעם וועג. איך רייך — זאָגט זי —

פֿון אונדזער חוהן...

און ווי זי האָט מיר אויסגערעדט דעם דאָזיקן נאָמען, איז שווער

איך אַיך, ווי מיט אַ הייסן אַקרעפֿ ⁵⁸ אָדער מיט אַ שניטהאַלץ ⁵⁹

איבערן קאַפּ! און איך פֿאַל־אָן אויף מיין טאַכטער און גיב איר אַוועק

אַ וויסטן סוף:

— וואָס עפעס פלוצעם אין מיטן דרינען חוהן? — זאָג איך —

איך האָב דאָך אָנגעזאָגט — זאָג איך — וויפֿל מאַל, אַז חוה לאַ יזכר

ולא יפקד!...

⁵⁷ (זאָקאַליזם) אַט, דאָרט. — ⁵⁸ (רוסיש) קאַכעדיק שמוציק וואָסער. —
⁵⁹ אַ שטיק ברענהאַלץ.

מיינט איר, אז זי שרעקט זיך איבער? אבער גאר לא! טביהס טעכטער האבן אין זיך א פוח!

— טאטע, — מאכט זי צו מיר — דו בייזער זיך נאר ניט אזוי שטארק און דערמאן זיך בעסער, וואס דו אליין — זאגט זי — האסט געזאגט וויפל מאל, אז סע שטייט געשריבן, א מענטש דארף האבן רחמנות אויף א מענטשן, ווי א טאטע אויף א קינד...

איר הערט ווערטער? ווער איך מסתמא נאך מער אויפגעקאכט און גיב איר אוועקעט א גאב, ווי איר קומט:

— פֿון רחמנות — זאג איך — רעדסטו מיט מיר? וווּ איז גע- ווען — זאג איך — איר רחמנות, אז איך בין געלעגן ווי א הונט פֿארן גלח, ימח שמו, אים געקושט די פֿיס, און זי איז אפשר געווען — זאג איך — אין צווייטן חדר און אפשר געהערט איטלעך וואָרט?... אָדער וווּ איז געווען — זאג איך — איר רחמנות, אז די מאַמע עליו השלום איז געלעגן — זאג איך — ניט פֿאר דיר געדאכט, אָט דאָ אויף דער ערד מיט שוואַרצן איבערגעדעקט? וווּ איז זי דעמאָלט געווען?... און די נעכט, וואָס איך בין — זאג איך — ניט געשלאָפֿן? און דאָס קרענקען, וואָס האָט מיך — זאג איך — געקרענקט די גאַנצע צייט ביז היינטיקן טאָג נאָך, אז איך דערמאָן מיך — זאג איך — וואָס זי האָט מיר אָפּגעטאָן, אויף וועמען זי האָט אונדז אויסגע- ביטן? וווּ איז — זאג איך — דער רחמנות אויף מיר?...

און עס פֿאַרבאַקט מיך בנים האַרצן, און איך קאָן ניט ריידן מער...

מיינט איר דאָך אַוודאי, אז טביהס טאָכטער האָט נישט געפֿונען, וואָס מיר דערויף אָפּצוענטפֿערן?

— דו אליין — זאגט זי — זאָסט דאָך, טאָטע, אז דער מענטש, וואָס האָט חרטה, איז אים אָפֿילו גאָט אליין אויך מוחל...

— חרטה? — זאג איך — צו שפעט! דאָס צווייגעלע — זאג איך — וואָס האָט זיך איין מאָל אָפּגעריסן פֿון בוים, מוז — זאג איך — פֿאַרטריקנט ווערן! דאָס בלעטל — זאג איך — וואָס איז אָפּגעפֿאַלן,

מוז פֿאַרפֿוילט ווערן, און מער — זאָג איך — זאָלסטו מיט מיר ניט
ריידן דערפֿון — עד כאן אומרים בשבת הגדולה!...
בקיצור, דערזען, אַז מיט ווערטער קאָן זי מיט מיר גאָר ניט
מאַכן, טביה איז ניט דער מענטש, וואָס מען רעדט אים איבער, פֿאַלט
זי צו מיר שוין גאָר צו און הייבט מיך גאָר אָן צו קושן אין די הענט
אַריין און מאַכט צו מיר:

— טאַטע — זאָגט זי — זאָל איך שלעכטס האָבן, זאָל איך
שטאַרבן אָט אַ דאָ אויפֿן אָרט, אויב דו וועסט זי איצטיקס מאַל —
זאָגט זי — אָפּשטויסן, ווי דו האָסט זי אָפּגעשטויסן דעמאָלט אין
וואַלד אַז זי איז — זאָגט זי — צוגעפֿאַלן צו דיר און דו האָסט פֿאַר-
קערעוועט — זאָגט זי — דאָס פֿערדל און ביסט אַנטלאָפֿן!...

— וואָס פֿאַר אַ פֿריטשעפע ⁶⁰ — זאָג איך — אויף מײַן קאָפּ?
וואָס פֿאַר אַן אַנשיקעניש?! וואָס האָסטו זיך גענומען — זאָג איך —
אויף מײַן לעבן?!...

לאָזט זי מיך ניט אָפעט, האַלט מיר צו בײַ די הענט און טענהט
זיך אירס:

— זאָל איך שלעכטס האָבן — זאָגט זי — זאָל איך שטאַרבן,
אויב דו וועסט איר ניט מוחל זײַן! — זאָגט זי — וואָרעם זי איז
דיר אַ טאַכטער — זאָגט זי — גלייך ווי איך!...

— וואָס ווילסטו — זאָג איך — פֿון מײַן לעבן? זי איז ניט מײַן
טאַכטער מער! זי איז שוין — זאָג איך — לאַנג געשטאַרבן!...

— ניין! — זאָגט זי — זי איז ניט געשטאַרבן און זי איז שוין
צוריק דײַן טאַכטער — זאָגט זי — ווי געווען, וואָרעם פֿון דער
ערשטער מינוט — זאָגט זי — אַז זי איז געווער געוואָרן, מע שיקט
אונדז אַרויס, האָט זי געזאָגט צו זיך אַליין, אַז דאָ שיקט מען אַרויס
אונדז אַלעמען, זי אויך, הייסט עס. דאָרט וווּ מיר, אַזוי האָט מיר
חוה אַליין געזאָגט, דאָרט איז זי. אונדזער גלות, דאָס איז איר
גלות... אַ סימן, זאָגט זי, האָסטו, טאַטע, אַט איז אַפֿילו דאָס פעקל
אירס...

⁶⁰ צוטשעפעניש, אַנשיקעניש, פּגערע, נגע.

אזוי מאַכט צו מיר מײַן טאַכטער, צייטל הייסט עס, אין איין אַטעם, ווי די עשרת בני המן אין דער מגילה⁶¹, און לאָזט מיך אַפֿילו ניט אַ וואָרט אַרויסריידן און טוט מיר אַ ווײַז־אַן אויף עפעס אַ פעקל אין אַ רויטער פֿאַטשיילע אַנגעוויקלט, און טאַקע פּאַוטירנע טוט זי אַן עפֿן־אויף די טיר פֿון צווייטן אַלקיר⁶² און אַ רוף־אויס:
— חווה!

ווי איר זעט מיך אַ יידן... און וואָס זאָל איך אַנך זאָגן, ליבער פֿרענד? טאַקע פּונקט אזוי ווי בני אַנך אין די ביכלעך ווערט באַ־שריבן, באַוויזט זי זיך, חווה הייסט עס, פֿון אַלקיר אַרויס, אַ געזונטע, אַ גלאַטע, אַ שיינע, ווי געווען, ניט געמינערט אַ האַר, נאָר דאָס פנים אַ ביסל פֿאַרזאָרגט, די אויגן אַ ביסל פֿאַרצויגן, און דעם קאַפּ האַלט זי הויך, מיט גדלות, בליבט שטיין אַ וויילע, קוקט אויף מיר, איך — אויף איר. דערנאָך ציט זי אויס צו מיר ביידע הענט און נאָר איין וואָרט קאָן זי אַרויסריידן, איין־און־אינציק וואָרט, און שטיל:
— טאַטע...

האַט קיין פֿאַראיבל ניט. אַז איך דערמאָן מיך, שטעלן זיך מיר נאָך איצט אויך טרערן אין די אויגן. נאָר מיינט ניט פֿון דעסט וועגן, אַז טביה האָט, חלילה, געלאָזט אַ טרער אָדער אַרויסבאַוויזן, ווי זאָגט איר, מיאַכקי לבבות⁶³ — בלאַטע!... דאָס הייסט, וואָס איך האָב גע־פֿילט בעת מעשה אינעווייניק אין האַרצן — דאָס איז עפעס אַנדערש. איר זינט דאָך אַליין אויך אַ טאַטע פֿון קינדער און איר ווייסט גלײַך מיט מיר דעם פּשט פֿונעם פּסוק „כרחם אֵב על בנים“ און דעם טעם פֿון דעם, בעת אַ קינד, עס מעג זיך ווי פֿאַרזינדיקן, נאָר אַז סע קוקט אַנך גלײַך אין דער נשמה אַרײַן און זאָגט אַנך: „טאַטע!“ — אַנו, זינט דעמאָלט אַ בריה, אַדרבה, און טרײַבט עס אָפּ!... און

⁶¹ שנעל, אַן קיין שום פּויזע (אזוי לייענט מען פורים אין מגילת אסתר דעם סוף פון המנס צען זין. — ⁶² (פון שפּאַנישן וואָרט alcoba?) שלאַפּצ־מער. — ⁶³ (אַ וואָרט רוטיש, אַ וואָרט העברעיִש) ווייכע הערצער.

צוריק אבער, דער פוח־הדם אַרבעט. און עס קומען מיר אַקעגן באַלד דאָס שיינע שפיצל, וואָס זי האָט מיר אָפגעטאַן... כוועדקע גאַלאַגאַן, אַינגעזונקען זאָל ער ווערן... און דער גלח, ימח שמו... און מײַנע טרערן... און גאַלדע עליו השלומס טויט... ניין! זאָגט שוין איר אַליין, ווי קאָן מען דאָס פֿאַרגעסן, ווי קאָן מען דאָס פֿאַרגעסן? און ווידער צוריק — סטייטש! פֿאַרט אַ קינד... פּרחם אָב על בנים... ווי טאָר אַ מענטש זײַן אָן אַכזר, אַז גאָט אַליין זאָגט אויף זיך, אַז ער איז אָן אל אַרד אַפּים⁶⁴!... ובפֿרט, זי האָט חרטה און וויל זיך אומקערן צו-ריק צו איר טאָטן און צו איר גאָט... וואָס זאָגט איר, פֿאַני שלום עליכם? איר זײַט דאָך עפעס אַ יוד, וואָס קאַטאַרי איר מאַכט ביכלעך און איר גיט דער וועלט עצות — זאָגט שוין איר אַליין, וואָס האָט טביה באַדאַרפֿט טאָן אַרומנעמען זי, ווי אָן אייגענע, קושן זי און האַלדזן זי און זאָגן איר, ווי מיר זאָגן יום־כיפור צו „פל־נדרײַ“: סלחתי כִּדְבָרֶיךָ — קום צו מיר, דו ביסט מײַן קינד? צי אַפֿשר פֿאַר־קערעווען דעם דישעל, אַזוי ווי דעמאַלט, און זאָגן איר: לך־לך — גיי דיר געזונטערהייט פֿון וואַנען דו ביסט געקומען?... ניין, לאַז זיך אײַך דאַכטן, למשל, עלעהיי⁶⁵ איר זײַט אויף טביהס אַרט און זאָגט מיר בהן שלי⁶⁶, נאָר אָפֿנטלעך, ווי פֿאַר אָן אמתן גוטן פֿרײַנד: ווי אַזוי וואַלט איר זיך נוהג געווען?... און אויב איר קאַנט עס מיר גיט זאָגן באַלד, גיב איך אײַך צײַט אויף צו באַטראַכטן זיך... און דער־ווײַל דאַרף מען גיין — די אייניקלעך וואַרטן שוין אויף מיר, קוקן־אַרויס אויפֿן זיידן, איר דאַרפֿט וויסן, אַז אייניקלעך זײַנען נאָך טויזנט מאָל טײַערער און אַינגעבאַקענער פֿון קינדער. בנים וַבְּנֵי בנים — אַ קלייניקייט! זײַט מיר געזונט און האָט קיין פֿאַראיבל ניט, איך האָב אײַך אָנגעקלאַפֿט אַ קאַפּ — איר וועט שוין דערפֿאַר האָבן וואָס צו שרײַבן... אַז גאָט וועט הייסן, וועלן מיר זיך נאָך זען מסתמא. אַ גוטן!

⁶⁴ / שמות לײַד, ו/ האַלט־אײַן דעם כעס (פון די שלש־עשרה מידות) —
⁶⁵ (פון העברעיש: כאלו, לו יהא) ווי, ווען, טאַמער. — ⁶⁶ אויף מײַן ערנוואַרט.

וּחֲלֵקֵי קוֹת⁽¹⁾

א פארשפעטיקטע מעשה פון טביה דעם מילכיקן, דערציילט נאך פאר דער מלחמה, נאך איבער דעם גלות און איבער דער מהומה האט זי ביז אהער גיט געקאנט זען די ליכטיקע וועלט.

געשריבן אין די יארן 1914—1916

— איר געדענקט דאך מסתמא, פאני שלום עליכם, ווי איך האב איך אנומלטן אינגעטניטשט די פרשה לך-לך מיט אלע ל"ב פירו- שים², דערציילט, ווי אזוי עשו האט זיך פֿינן צערעכנט מיט זיין ברודער יעקב, גוט באצאלט אים פֿאר די בכורה, ארויסגעמשלחט³ מיך פֿונעם דאָרף מיט האַק און פֿאַק, מיט קינדער און קינדסקינדער און מיט די בעבעכעס, ווי עס באַדאָרף צו זיין, געמאַכט אַ תּל-עולם פֿון דער גאַנצער כאַדאַבע מיטן ביסל אַרעמקייט, מיטן פֿערדל, להב- דיל, פֿון וועלכן איך קאָן נאָך עד-היום גיט ריידן אַן טרערן אין די אויגן, ווי מיר זאָגן תּשעה באָב אין די קינות: על אלה אָני בוכיה⁴ — עס האַט פֿאַרדינט, מען זאָל נאָך דעם לאָזן אַ טרער... מילא, בין איך אייך דאָס מוחל, וואָרעם, צוריק שמועסנדיק, איז דאָך ווידער אַ מאָל די אייגענע מעשה: מיט וואָס בין איך דאָס מער בן-יחיד בני דעם רבונו של עולם פֿון אלע אַנדערע אַחינו בני ישראל, וואָס פֿאַני⁵ טרעבט האַלדז-און-נאַקן פֿון די הייליקע דערפֿער, קערט און רוימט און רייניקט און קאַרעניעט⁶ אויס מיטן וואַרצל וווּ נאָר ס'איז פֿאַראַן אַ סימן פֿון אַ ייד, ווי מיר זאָגן אין „יעלה ויבוא“: ויפקד ויזכר⁷ — עס זאָל גאָר קיין סליאַד⁸ גיט בליבן? מיט וואָס האַב איך דאָ,

¹ /תהילים ל"ה, ו' / „יהי דרכם תושך וחלקקות“, זאל זייער וועג זיין פּינצטער און גליטשיק. — ² פּאַפּולערע אויסגאַבע פּון חומש מיט 32 פּירושים. — ³ (העברעיש: משלח זיין) אַרויסגעשיקט. — ⁴ /איכה א', טז/ אויף דעם טאַקע וויין איד. — ⁵ (פּאַראַכטלעך) די רוסישע רעגירונג. — ⁶ (רוס') וואַרצל-אויס, רייסט-אויס מיטן וואַרצל („קאַרעניעט“). — ⁷ (פּון יעלה ויבוא) און דערמאָנט און געדענקט ווערן. — ⁸ סימן, צייכן.

מישטיינס געזאגט, זיך איבערצונעמען פֿאַר גאָט מער פֿון אַלע אַרױס-געטריבענע דאָרפֿישע ייִדן, וואָס בלאַנקען זיך איצט אַרום אויף אַלע וועגן מיט ווייב און קינדער, ווי די בלודנע⁹ שאַף, ווייסן ניט וווּ אַ נאַכט איבערצונעכטיקן, האָבן ניט וווּ אַ קאַפּ אַנצושפּאַרן, ציטערן יעדע מינוט, טאַמער באַווייזט זיך פֿון דער ווייטן אַ קנעפל פֿון אַן אוראַטניק אַדער גלאַט אַזוי אַ שוואַרץ-יאַר, ווי מיר זאָגן אין מעבֿיר סדרה זיין: ישׂא ה' עליך גוי?¹⁰... אַז, וואָס? טבֿיה איז נישט קיין עס-האַרץ, ווי אַנדערע דאָרפֿישע ייִדן, פֿאַרשטייט אַ קאַפיטל תהילים, איז נישט פֿרעמד אין אַ מדרש און קאַן אַפּדראַפען, מיט גאָטס הילף, אַ פרשה חומש מיט רשי אויך? מילא, בכּן? ווילט איר, אַז עשו זאָל דאָס אַפּשאַצן, ווי עס געהער צו זיין און זאָל האָבן דרד-אַרץ פֿאַר אַזא ייִדן? אַדער אפּשר קומט מיר גאָר אַ דאַנק דערפֿאַר? כאַטש אין תּוך גערעדט, איז דאָ נישטאָ מיט וואָס צו שעמען זיך און קיין חסרון איז דאָס אַוודאי ניט — איך מיינ טאַקע דאָס, וואָס מען איז, גאָט צו דאַנקען, אַ ייד מיט לייטן גלייך, מען איז ניט בלינד אין די שוואַרצע פינטעלעך, מען איז באַהבינט¹¹ אין אַ פּסוק און מע ווייסט, וווּ אַינן און וווּ אויס, ווי אין פּרק שטייט: ודע מה שתשיב¹² — אַז וויל איז דעם וואָס ווייסט... איר מיינט אפּשר, פּאַני שלום עליכם, איך זאָג דאָס אַיך גלאַט אַזוי, פֿונעם אַרבל? אַדער איך וויל זיך דאָ אויס-פֿינען פֿאַר אַיך, באַרימען זיך אין מיטן דרינען מיט מיינ גרויס קענטשאַפּט און מיט מיינ לומדות? האָט קיין פֿאַראיבל ניט, דאָס קאַן זאָגן נאָר אַזעלכער, וואָס קען ניט טבֿיהן. טבֿיה רעדט ניט גלאַט אַזוי אין דער וועלט אַריין, און קיין פּוסטער באַרימער, ווייסט איר דאָך, איז ער קיין מאַל ניט געווען. טבֿיה האָט ליב צו דערציילן אַ זאָך, וואָס טאַקע בעיני ראייתו — ער אַליין האָט דאָס דורכגעמאַכט, מיט אים אַליין האָט זיך דאָס געטראַפֿן. זעצט אַיך צו אַט-אַ-דאָ אויף

⁹ פֿאַרלאַזענע, הונגעריקע, פֿאַרבלאַנדזשעט. — ¹⁰ דברים כ"ה, מט/ גאָט זאָל אַנטראַגן אויף דיר אַ פֿאַלק (פֿון דער ווייטן). — ¹¹ (פֿון העברעיש: הבנה, פֿאַרשטענדעניש) אויסגעבונדן, גוט באַקאַנט. — ¹² פּרקי אבות ב', יט/ און ווייס וואָס צו ענטפּערן (ווייסן זאַלסטו).

א וויילעטשקע, וועט איר האַרכן אַ שיינס, ווי אַזוי עס קומט אַ מאָל צו נוץ אַ מענטשן, אַז מע איז ניט קיין פּראָסטער בשר ודגים, און מע האָט אַ שטיקל בעגריפֿיע¹³ אויך אין די עולמות העליונים און מע ווייסט, ווען און וווּ און ווי אַזוי אַרײַנצושרויפֿן אַ פּסוק, כאָטשבי¹⁴ פֿון אונדזער אַלטן תהילים.

בקיצור, דאָס איז געווען, אויב איך האָב קיין טעות ניט, שוין לאַנג, גאָר לאַנג, איך האָב מורא, אויב נישט אין דער סאַמע היץ פֿון בימים ההם — פֿון פֿאַניס רעוואָלוציעס מיט קאָסנעטוציעס, בעת כרוקעלע האָט זיך אַ לאַז געטאָן איבער ייִדישע שטעט און שטעטלעך מיט אַ פֿרײַ געמיט און מיט אויפֿגעבונדענע הענט און גענומען מאַכן אַ תכלית פֿון ייִדישן האָב־און־גוטס, כּפּתוֹב, ווי אין סידור שטייט געשריבן: שוֹבֵר אויב־ים ומכניע זדים¹⁵ — געבראַכן פֿענצטער און געריסן בעטגעוואַנט... איך האָב אַיך שוין, דאַכט זיך, אַ מאָל געהאַט געזאָגט, אַז איך אַליין ווער ניט נתפעל פֿון אַזעלכע זאַכן, און שרעקן שרעק איך מיך אויך ניט איבער, וואָרעם ס'איז דאָך אַ ממה־נפֿשך: איז דאָס אַ באַשערטע זאַך, אַ גזירה מן השמים, דאַרף איך דאָך ניט זיין קיין אויסנאַם פֿונעם כּלל ישראל, ווי מיר זאָגן אין פרק: כּל ישׂראל ישׂ להם חלק? אלא וואָס דען? ס'איז גלאַט אַן עפּידעמיע, אַ מין אונטערגאַנג, רחמנא ליצלן, אַ שטורעמווינט, וואָס גייט־פֿאַרבני — איז דאָך אַוודאי ניטאָ וואָס אַראָפּצופֿאַלן בני זיך! דער שטורעמווינט וועט זיך אַינשטילן, דער הימל וועט זיך אויסלייטערן און עס וועט זיין חדש ימינו כּקדם¹⁶, ווי זאָגט דער גוי, להבֿדיל? „נע בולאַ או מיקיטע הראַשע אי נע בודע“¹⁷...

און כּך הוּוה — אַזוי איז געווען איצט אויך, אַז ס'איז געקומען צו מיר די כּראַמאַדע פֿון דאַרף, ווי איך האָב אַיך, דאַכט זיך, שוין געהאַט דערציילט אַמאָל, און מיר אַנגעזאָגט די גוטע בשורה טובֿה,

¹³ (פֿאַרגרייזט) באַגריף, השגה. — ¹⁴ (פויליש) ווייניקסטנס, לכל הפחות. — ¹⁵ פֿון שמונה עשרה / צעברעכט די שונאים און מאַכט אונטערטעניק די רשעים. — ¹⁶ / איכה ה', כא / באַניי אונדזערע טעג (יארן) ווי אַמאָל. — ¹⁷ טביה שטעלט־אַנטקעגן די גרויסע חלומות פֿון יידן דעם טאַפּ לינדזן פֿון דעם פּראָסטן גוי...

אז מען איז דאס געקומען צו מיר טאָן, וואָס מע טוט מיט כל ישראל, דאָס הייסט, מקיים זײַן די מצווה פֿון „בעי זשידאָוו“¹⁸. האָב איך דאָך מסתמא, ראשית חכמה, אויסגעבטלט צו זייער קאָפּ אַלע בייזע, וויסטע חלומות, גענומען טענהן און פֿרעגן קשיות, ווי טבֿיה קאָן; סטײַטש, ווי אַזוי און פֿאַר וואָס, און פֿאַר ווען, און וואָס איז דאָס גלאַט פֿאַר אַ שטייגער אָנפֿאַלן אויף אַ מענטשן, זאָג איך, אין מיטן העלן טאָג און אַרויסלאָזן אים די פֿעדערן פֿון די קישנס?...

מילא, טענות אַהין, טענות אַהער — איך זע, ס'איז אַרויסגע-וואָרפֿן אַלע מײַנע רייד. כרוקעלע האָט זיך אַנגעשפּאַרט. זיי מוזן, זאָגן זיי, יוצא זײַן פֿאַר נאַטשאַלסטוואַ¹⁹. זיי האָבן מורא, זאָגן זיי, טאַמער טראַגט אַן דער רוח אַ קנעפל, אַ שוואַרץ-יאָר — לאַז ער זען, זאָגן זיי, אַז זיי זענען לײַטן גלײַך, ניט דורכגעלאָזט אַ יידן גלאַט אַזוי, אַן אַ שום סימן פֿון אַ פּאַגראַם. וואָס פֿאַר אַ פּנים, זאָגן זיי, וועלן זיי האָבן בײַ נאַטשאַלסטוואַ?... על-כּן, זאָגן זיי, איז געבליבן בײַ כראַמאַדע, אַז עפעס טאָן מיט מיר — דאָס מוזן זיי!...

האָב איך מיך מײַשׁבֿ געווען סאַמע אין דער לעצטער מינוט:

— ווייסט איר וואָס? — זאָג איך זיי — ווי באַלד אַז כראַמאַדע האָט אַזוי געפּסקנט — זאָג איך — איז דאָך ניט שײַך. וואָס קאָן זײַן העכער פֿון כראַמאַדע? נאָר וואָס דען? — זאָג איך — דאָס ווייסט איר — זאָג איך — אַז ס'איז פֿאַראַן אַ זאָך, וואָס איז נאָך העכער פֿון כראַמאַדע?...

זאָגן זיי:

— דהײַנו, וואָס קאָן נאָך זײַן העכער?

זאָג איך:

— גאַט. איך מײַן ניט — זאָג איך — אלהינו, נאַש באַג²⁰, אַדער אלהיכם — וואַש באַג²¹. איך מײַן — זאָג איך — אלהינו ואלהי אַבֿוֹתינו — אונדזער אַלעמענס גאַט... אַט יענער — זאָג איך — וואָס האָט באַשאַפֿן מיך און אײַך, להבֿדיל, און אײַער גאַנצע כראַמאַדע —

¹⁸ (לאַזונגען פֿון די פּאַגראַמטשיקעס אונטערן צאַרישן רעזשים) שלאָג הרגע יידן! — ¹⁹ די מאַכט. — ²⁰ אונדזער גאַט. — ²¹ אייער גאַט.

אַט — זאָג איך — וועמען איך מיינ. איז בײַ אים — זאָג איך — דאַרף מען אַ טאַפּ טאַן, אויב ער וויל, אויב ער הייסט, איר זאָלט מיר שלעכטס טאַן. וואָרעם עס קאָן זײַן — זאָג איך — אַז ער הייסט טאַקע אַזוי, און עס קאָן ווידער צוריק זײַן, אַז ער וויל עס בשום אַרפֿן וואָפֿן ניט. אַז, ווי אַזוי קאַנען מיר עס וויסן? וועלן מיר וואָרפֿן — זאָג איך — גורל. אַט — זאָג איך — ליגט אַ תהילים פֿון גאַט. איר ווייסט דאָך — זאָג איך — וואָס תהילים באַטייט? בײַ אונדז הייסט עס תהילים, בײַ אַנדן הייסט עס פּסאַלטיר. אַט דער הייליקער פּסאַלטיר — זאָג איך — וועט זײַן צווישן אונדז דער שופֿט, דער מיראַוואַי סודיאָ²², הייסט עס. ער — זאָג איך — וועט פּסקענען, צי איר דאַרפֿט מיך שלאָגן, צי ניט...

קוקן זיי זיך איבער ציקאַווע, און איוואָן פּאַפּערילע דער סטאַ-ראַסטע גייט-אַרויס פֿון אין מיטן און רופֿט זיך אָן צו מיר:
— אַ שטייגער — זאָגט ער — ווי אַזוי וועט דאָס דער הייליקער פּסאַלטיר פּסקענען?...

זאָג איך:

— אַז דו וועסט מיר געבן, איוואָנג, דיין הן שלי און טאַקע דיין האַנט תקיעת-כֶּף, אַז כראַמאַדע וועט פֿאַלגן אַלץ, וואָס דער תהילים וועט פּסקענען, וועל איך דיר — זאָג איך — דעמאַלט באַ-ווזן... נעמט איוואָן און ציט מיר אויס אַ יד און מאַכט צו מיר:
— גערעדט איז גערעדט.

— אויב אַזוי — זאָג איך — איז גוט. איצט — זאָג איך — וועל איך אויפֿמישן אין תהילים אַ בלעטל און דאָס ערשטע וואָרט — זאָג איך — וואָס ס'וועט זיך מיר וואָרפֿן אין די אויגן, וועל איך אַנדן זאָגן און איר — זאָג איך — וועט אַזוי גוט און פֿרום זײַן דאָס מיר נאַכזאָגן. איז אויב — זאָג איך — עמעצער פֿון אַנדן אַט-דאָ וועט עס קאַנען מיר נאַכזאָגן, איז אַ סימן — זאָג איך — אַז גאַט הייסט, איר זאָלט טאַן מיט טבֿיהן וואָס איר ווילט. און אויב — זאָג איך — ניט, איז אַ סימן, אַז גאַט הייסט ניט... זײַט איר מסכים?

²² (רוס') פּרידנס-ריכטער.

קוקט זיך איבער איוואן דער סטאַראַסטע מיט כראָמאַדע און מאַכט צו מיר:

— לאַדנאַ²⁸.

— אויב אַזוי — זאָג איך און גיב אַ עפֿן־אויף דאָס תהילמל פֿאַר זיי — איז רעכט. אַט — זאָג איך — האָט איר עס: וחלקקות... קאַנט איר — זאָג איך — זיך אונטערנעמען מיר נאַכזאָגן דאָס וואָרט וחלקקות?...

קוקן זיי איינס אויף דאָס אַנדערע און אַלע אויף מיר און הייסן זיך איבערחזרן דאָס וואָרט נאָך אַ מאָל. זאָג איך:

— בני מיר האָט איר געפועלט כאָטש דרני מאָל, אויב איר ווילט:

— וחלקקות! וחלקקות! וחלקקות!...

זאָגן זיי:

— ניין, טעוועל, דו זאָג ניט: האַל־האַל־האַל! דו, זאָגן זיי, זאָג

אונדו מיט אַ מויל און מיט אַ טאַלק און פּאַוואַלינקע!

זאָג איך:

— אויך געפועלט! איך וועל אַנך — זאָג איך — זאָגן מיט אַ

מויל, און מיט אַ טאַלק, און פּאַוואַלינקע: וחלק־לקות! צופֿרידן?...

האָט זיך היטשקע²⁴ פֿאַרטראַכט אַ ווילע און האָט זיך אַ נעם

געטאַן צו דער אַרבעט, איטלעכער אויף זיין שטייגער.

איינער האָט אַ זאָג געגעבן:

— היידאַמאַקי.

דער אַנדערער:

— לאַמאַקי.

בנים דריטן איז שוין גאַר אויסגעקומען:

— חניקאַליאַ.

וואָס איז אים עפעס געפֿעלן „חניקאַליאַ“? נאָך חיה־לאה נפתלי-

גרשון דעם לומען, וואָס אין אַנאַטעווקע.

איך זע, ס'איז אַ מעשה אַן אַן עק, רוף איך מיך אַן צו זיי:

²³ פיין, גוט, אין אַרדענונג, בסדר. — ²⁴ אַ פּראָסטער פּויער.

— איר ווייסט — זאג איך — קינדער? איך זע, און די אַרבעט
 — זאג איך — גייט ביי איך צו שווערלעך. א פנים — זאג איך —
 און וואללקות איז נישט פֿאַר אַבער קאַפּ; וועל איך אַיך געבן — זאג
 איך — און אַנדער וואָרט, אויך פֿון אונדזער תהילים: ממעמקים...
 ממעמקים קראת'ך...

האַט זיך דאָך מסתמא ווידער אַ מאָל אָנגעהויבן די אייגענע
 חתונה. ביי איינעם איז דאָס אויסגעקומען „לאַכאַנקאַ קעראַסינאַ“.
 ביי צווייטן — „קריווליאַקאַ בווינאַ“. דער דריטער האָט גאָר אַ שפּני
 געטאַן: „טפּו! נעכאַי טובי ליכאַ האַדינאַ“²⁵...

בקיצור, זיי האָבן, א פנים, געזען, און מיט טביהן וועלן זיי זיך
 נישט אויסטענהן, רופֿט זיך און צו מיר דער סטאַראַסטע, איוואָן פּאַפּע-
 רילע הייסט עס, בזה הלשון:

— די מעשה — זאָגט ער — דערפֿון איז אַזוי. מיר האָבן צו
 דיר, טעוועל, אייגנטלעך, גאַרנישט נישט. דו ביסט טאַקע אַ זשיד, נאָר
 נישט קיין שלעכטער מענטש. איינס צום אַנדערן געהער זיך נישט
 און — שלאָגן דאַרף מען דיך. כראַמאַדע האָט אַזוי געפּסקנט — פֿאַר-
 פֿאַלן. מיר וועלן דיר — זאָגט ער — כאַטש אויסהאַקן אַ פֿאַר
 פֿענצטער. און פֿאַר נויט — זאָגט ער — קאַנסטו אַליין זיך אויסהאַקן
 אַ פֿאַר שויבן — אַבי פֿאַרשטאַפּן זיי דאָס מויל, כאַפּט זיי דער
 שוואַרץ-יאַר! טאַמער — זאָגט ער — פֿאַרט-דורך נאַטשאַלסטוואַ, לאָזן
 זיי — זאָגט ער — זען, און מע האָט דיך נישט דורכגעלאָזט. אַניט, —
 זאָגט ער — וועט מען איבער דיר אונדז נאָך שטראַפֿירן... און אַצינד-
 דערט — זאָגט ער — טעוועל, שטעל דעם סאַמאַוואַר און זי אונדז
 מכבד מיט טיי, און פֿאַרשטייט זיך, אַ האַלב העמער בראַנפֿן פֿאַר
 כראַמאַדע, וועלן מיר נעמען צו גלעזלעך און טרינקען פֿאַר דיין געזונט,
 וואָרעם דו ביסט — זאָגט ער — אַ קלוגער ייד, פֿון גאַטס מענטשן...
 אַט מיט די ווערטער און מיט דעם לשון, ווי איך דערצייל אייך,
 גאַט זאָל מיר אַזוי העלפֿן מיט אייך אין איינעם בכל אשר אַפֿנה!
 נו, איצט פֿרעג איך אייך, פּאַני שלום עליכם, איר זייט דאָך עפעס

²⁵ (אונקד) הלואי זאל דיך און אומגליק טרעפן!

אַ ייד, וואָס קאָמט איר שרעקט — איז שוין טביה גערעכט, וואָס ער זאָגט, אַז מיר האָבן אַ שטאַרקן גאָט און אַז אַ מענטש, פּל־זמן ער לעבט, טאָר ביי זיך קיין מאָל ניט אַראָפּפּאַלן, ובפֿרט אַ ייד, ובפֿרט אַזעלכער, וואָס איז ניט פֿרעמד פֿון אַנשי שלומנו²⁶ — פֿון די שוואַרצע פינטעלעך! וואָרעם נאָך אַלעמען, הערט איר, קומט טאַקע פֿאַרט אויס, ווי מיר זאָגן אַלע טאָג אין דאָוונען: אַשר־יִשְׁבִי²⁷ — אַז וויל און אַז גוט איז דעם וואָס קען. און ווי מיר זאָלן זיך ניט קליגן און ווי מיר זאָלן ניט וועלן גיין מיט אייבער־הסברות, מוזן מיר מודה זיין, אַז מיר, יידן, זינען פֿאַרט דאָס בעסטע און דאָס קליגסטע פֿאַלק פֿון אַלע פֿעלקער, ווי דער נביא זאָגט:

— מי כּעמך ישׂראל גוי אחד — ווי קאָן זיך גלייכן אַ גוי צו אַ ייד? אַ גוי איז אַ גוי און אַ ייד איז פֿאַרט אַ ייד, ווי איר אליין זאָגט אין אַנערע מעשה־ביכלעך, אַז אַ ייד באַדאַרף מען זיין געבוירן... אַשר־יִשׂראל — אַז וויל איז צו מיר, וואָס איך בין געבוירן געוואָרן אַ ייד, ווייס איך דעם טעם פֿון גלות־יוון און פֿון אַרומשלעפּן זיך צווישן די פֿעלקער און פֿון ויסעו ויחננו — ווי געטאָגט, דאָרט ניט גענעכטיקט, וואָרעם פֿון זינט מע האָט מיט מיר געלערנט די סדרה לך־לך — געדענקט איר, איך האָב אַנך אַמאָל געהאַט דערציילט וועגן דעם באַריכות? — האַלט איך נאָך אַלץ אין איין גיין. און איך ווייס ניט פֿון קיין מקום־מנוחה, איך זאָל קאָנען זאָגן: „אַט אַ דאָ, טביה, בליבסטו זיצן. טביה פֿרעגט ניט קיין קשיות. מע האָט אים געזאָגט, ער זאָל גיין — גייט ער... אַט האָבן מיר זיך הינט באַגעגנט מיט אַיך, פּאַני שלום עליכם, אַט דאָ, אויף דער באַן. מאַרגן קאָן עס אונדז פֿאַרטראָגן קיין יערוּשָׁלַיִם. איבער אַ יאָר קאָן עס אונדז פֿאַרשלינדערן קיין אַדעס, קיין וואַרשע אָדער גאָר קיין אַמעריקע — סײַדן דער אייבערשטער זאָל זיך אַרומקוקן און זאָגן:

— ווייסט איר וואָס, קינדערלעך? איך וועל אַנך גאָר אַראָפּ־ברענגען משיחן!...

²⁶ (חסידישער אויסדרוק) היימישע מענטשן. — ²⁷ (פון דאָוונען) וויל איז די וואָס זיצן (אין בית־מדרש און לערנען).

הלוואי טוט ער אונדז דעם צו-להכעיס, דער אַלטער רבוננו של
 עולם! דערווייל זינט מיר געזונט, פֿאַרט געזונטערהייט און לאַזט
 גריסן אונדזערע יידעלעך און זאַגט זיי דאַרטן, זיי זאָלן זיך ניט זאַרגן:
 אונדזער אַלטער גאַט לעבט!...

סטעמפעניו און רחלע אין סטעמפעניו, אַריינגעפירט אין דעם
 העברעישן און ענגלישן טביה-ספעקטאַקל דער פּידלער אויפן דאָ
 געצייכנט פון ב. י. אינגער

קאַריקאַטור אויף שלום עליכמען אין דושוויש קוואַטערלי
צום 100סטן געבוירן־טאָג (1859—1959)

צו דער כאראקטעריסטיק

פון שרום עליכאס לעבן און שאפן

בלעטער פֿון געשיכטע, שפראכפֿארשונג, קריטיק און זכרונות

עלעמענטן פון שלום עליכם-הומאָר פאַר שלום עליכמען¹

...עס איז קלאַר, אַז אַקוראַט ערב שלום עליכמס באַוויוון זיך אין דער יידישער ליטעראַטור, האָבן אין דרום-רוסלאַנד צירקולירט מעשה-ביכלעך, וואָס זיינען געווען פול מיט נעמען, ווערטלעך, המצאות, שפילערייען, איינפאַלן, שקאַציי-שע שטיק און כלערליי אַנדערע עלעמענטן, וועלכע זיינען שפעטער געוואָרן אַן אַרגאַנישער טייל פון שלום עליכמס הומאַריסטישן שאַפן. און עס איז אויך קלאַר, אַז דער פאַרפאַסער פון די דאָזיקע ביכלעך, חיים יאַסעליס, איז מיט זיין שטייגער שרייבן געווען באַקאַנט שלום עליכמען.

נאָר צי דען איז חיים יאַסעליס געווען דאָן דער איינציקער שרייבער פון אַט וועם מיין? זיינען נישט געווען אויך אַנדערע, וואָס האָבן מקדים געווען אונדזער גרויסן הומאַריסט מיט געוויסע עלעמענטן פון הומאָר?

עס זיינען געווען אַזעלכע, און צווישן זיי איז, פריער ווי אַלץ, ווערט דערמאַנט צו ווערן דער אַנאַגימער פאַרפאַסער פון אַ פריילעכן ביכל אין 2 טיילן, וואָס איז אַרויס אין וואַרשע 1881, אַרום יענער צייט, ווען שלום עליכמס האָט זיך שוין געקליבן צו ווערן אַ שרייבער (ער האָט שוין דאָן געווען פאַרעפנטלעכט אַר-טיקלען און קאַרעספּאָנדענצן אין העברעיִשע צייטונגען). דער נאָמען פון דעם ביכל איז: הגדה פון יעקונא ("הובא לבית הדפוס ע"י ר' פייבל מאַלדאַווסקי מבאַרדיטשוב"). דער אַרויסגעבער האָט געוואָלט שאַפן דעם איינדרוק ביי דעם עולם, אַז עס איז אַ מוסר-אָדער השכלה-ביכל, האָט ער געשריבן אויפן שער-בלאַט, אַז "דערפון קאָן זיך יעדער איין מוסר אַרויסנעמען, ווי מען זאָל זעען אַלעס צו טוען קינדער צו לאַזען לערנען, מען זאָל נישט אויף דער וועלט לעבן ווי אַ בהמה". אין דער אמתן אָבער איז עס נישט אַזוי מוסר ווי פשוטער חוזק און שטיפעריי. עס ווערט דאָ אויפן לצנותדיקסטן אופן געוויזן די פאַרגרעבטקייט און עמיהארצות פון די ישובניקעס. דער ישובניק איז פון תמיד אַן געווען אַ דאַנקבאַרער מאַטעריאַל פאַרן יידישן פאַלקסוויץ און א. מ. דיק האָט אַ גאַנץ

¹ פון דער שטודיע געדרוקט אין פּנקס, זשורנאַל פאַר ליטעראַטור-געשיכטע, שפּראַכפּאַרשונג, פאַלקלאָר און ביבליאָגראַפיע, העפט 2'1 פון ב' 1, ניויאָרק 1927. ז' 127.

ביכל אויף אַט דער טעמע מיטן נאָמען דער ישׁובניק (ווילנע 1867). אָבער א. מ. דיק, ווי אויך זיין הויפט־מקור, דער פּאַלקסוויץ, איז ניט געגאַנגען אַזוי ווייט אין פּאַראַדיע, שקאַצערײ און לצנות ווי דער אַנאַנימער מחבר פון דער הגדה פון יעקניא.

דער הויפט־העלד פון דער „הגדה“ איז יעקניא (יעקנינו), דעם ראַנדאַרס בן יחיד, אָבער עס ווערט דאָ געמאַכט חוכא וטלולא אויך פון די איבעריקע פּאַר־שוניגען: פון דעם ראַנדאַר, יעקניוס טאַטע, חאַשע, זיין מאַמע, פעסעלע, זיין שוועסטער, גבריאַל, זיין פעטער, דעם מלמד, דעם אורח, פון דעם הויפט־קנעכט סטאַק, דער „מלכה“ יעפּקא, דעם מילנער ראספּער (דאָס זייגען די פּאַרשוניגען פון דעם ערשטן טייל „הגדה“). אין דעם צווייטן טייל זייגען דאָ אַנדערע פּאַרשוניגען. און כּדי דער לעזער זאָל האָבן אַ השגה פון דעם כאַראַקטער און דעם סטיל פון דעם דאָזיקן הלצה־ביכל, וועל איך ברענגען די ערשטע פּאַר זייטלעך, ווי זיי שטייען און גייען. איך וועל נאָר אויסשטעלן לייטישער דעם טעקסט, צוגעבן די נייטיקע אַפּשטעל־צייכנס און באַניצן די היינטיקע אַרטאָגראַפיע. דאָס ביכל הייבט זיך אָן מיט דער באַשרייבונג פון דעם ראַנדאַרס הכנות צום סדר און עס איז ביזן סוף געשריבן אין דער פּאַרעם פון געשפּרעכן.

רענדאַר (פרעגט) — וואָס פאַר אַ שמונה עשרה דאוונט מען היינט?

מלמד (זאָגט) — סטייטש, יעלה ויבא, אונדזער יום־טובדיקע שמונה עשרה, אתה בחרתנו.

רענדאַר — וואָס מאַכט מיך עפעס דער ש... מלמד משוגע מיט אַן אַתה בחרתנו? דאָס האָבן נאָר די שטאַטלייט ליב די קלאַפּערלעך, דען זיי האָבן ניט וואָס צו זאָרן. אַ דאַרפסטאָן, נעבעך, ער האַרעוועט, נעבעך, שווער און ביטער, אים גיב אַ מאַמעליגע מיט ברינזע, אַ קניש מיט קרויש און אַ שמונה עשרה ווי אַ גוי (די) גרויס. די קליינע משוגענע סידורלעך, די פּיצונקעלעך, זייגען ביי מיר גאָר ניט ווערט. לאָז דער אַתה בחרתנו קומען אויף אַנדערע הענט.

מלמד — נאָ, נאָ, לאָז זיין ווי דו זאָגסט: וואָרגט אייך מיט אים.

רענדאַר — פעסעלע, בעט דאָס העסעבעט, איך זאָל ניט עובר מנחה זיין.

פעסעלע — טאַטע, וויפיל איבערבעטן דאַרף מען צום העסעבעט?

רענדאַר (זאָגט) — יעקניא, נאָ, זוך־אַרויס דאָס לוסע (?) סידורל. איך דאַרף נאָכצוזוכן וויפיל איבערבעטן מען דאַרף. דאָס יאָר איז גרויס, פּאַרעסט מען, כילעבן.

יעקניא — טאַטע, מיט דעם לוסע סידורל איז די זויערע מילך צוגעדעקט. כילעבן, אַן עבירה. די קאַץ וועט דערווילע דאָס טעפל אויפהייבן; דו קאָנסט גוט די לאַסוכע.

רענדאַר (זאָגט) — נו, איך וועל דיר, מיין קינד, אַן עצה געבן: גיי זוך אַרום די מהילה פון תשעה באב. אפשר וועט שוין דאָס יאָר משיח קומען, וועלן

מיר שוין פארשפארן יוצרות צו זאגן? עס קער צו שטעקן אונטער דעם גראגער לעבן דעם קוטט פשענדעס. גיי און זעק'צו די זויערע מילך מיט דער מהילה און ברענג'אהער דאס סידורל.

יעקינא — טאטע, וואָס איז דער משיח — אויך אַ רענדאָר?

רענדאָר — פייש! אויב ער איז אַ רענדאָר? אָבער נאָך פון די גרויסע רענ'דאָרעס, וואָס האַלטן גאַנצע דערפער מיט די מילכעדיקס. ער וועט קומען צו רייטן אויף אַ גרויסן קאַשטאַן און וועט טראַשקען מיט דעם ראַפניק, ער וועט נאָר איין טראַמבע געבן מיט דעם שופר, וועלן אַלע רענדאָרס ווערן פאַמעס'ציקעס און די פריצים וועלן ביי זיי הייצן די הרובע, וואָסער טראַגן און מיר וועלן ביי זיי אַלצדינג אַוועקנעמען.

יעקינא — טאטע, אפשר אַזוי ווי אַ הויפּפאַסטעך האַט, וואָס ער טראַמפעט צו וואַרמעט צו אויפרופן די פיי.

רענדאָר (זאָגט) — יא, יא, אָבער יענער איז פון איין צאָפּ.

יעקינא — טאטע, כילעבן עס זאָל אמת זיין, אַז מיר וועלן זיך אַלעס צו נעמען פון פריצים, ווייטטו, וואָס איך וועל מיר נעמען?
רענדאָר — ווייט איך? אפשר די שאַראַוואַרעס און די גלעקלעך פון די בליאַנאָ לאַשיקלעך.

יעקינא — ניין, טאטע, די שאַראַוואַרעס וועט זיך דער משיח אַליין נעמען. איך האָב חשק צו האַנעשען דאָס עלטערע שוועסטערל צו נעמען פאַר אַ כלה.

רענדאָר — יא, אַז מען וועט אויף איר אַ שאַלה פרעגן. פאַר וואָס דען ניט? מיר זאָכט זיך, אַז אויף איין פריציש שיקסל דאַרף מען אַפילו ניט קיין שאַלה צו פרעגן, נאָר מען דאַרף זיך מתיר נדר צו זיין, איז שוין כשר. און עס איז אָבער קיין מיוחס ניט? היינטיקע צייטן קוקט מען ניט אויף קיין יחוס.

...איין אַט דעם נוסח (און אַפט נאָך מיט מער חזוק, פאַראַדיע און קאַריקאַ-טור) איז געשריבן דאָס גאַנצע ביכל. זיין פאַרפאַסער איז געווען קענטיק נישט קיין קלענערער קונדס ווי דער סטאַלעל מסאקילען, דער מחבר פון „דער צווייטער אייזן באַנד“ אין „ברוך שפּטרני“².

נאָר אויב זיי זייגען געווען מער קונדס ווי שרייבערס, האָבן מיר אין דער עלטערער יידישער ליטעראַטור אמתע — און זייער וויכטיקע — שריפטשטע-לערס, וואָס האָבן זיך פאַרגונען אַ מאָל אַ שפיל צו טאַן און אַ שטיף צו טאַן, און צו זיי געהערט נישט קיין קלענערער, ווי דער זיידע, מענדעלע מוכר ספרים אַליין. מענדעלעס הומאָר (אַפילו אין קיצור מסעות בנימין השלישי, דעם הומאָר-

² חיים יאַסעליס. אַט איז אַ שמועס פון ח. י., וואָס איז שטאַרק שפילעוור-דיק, מיט פריילעכע שפיצלעך: „פּלטיאל — איר זאָלט וועלן, וואָלט איר געקאַנט מאַכן... / שלום יודל — וואָס מאַכן? אַ כוסה??!

ריסטישסטן פון אַלע זיינע ווערק) איז אַן איינגעהאלטענער, אַ פאַרשטיקטער, אַ פאַרשלייערטער; מענדעלע האָט זיך נישט פאַרגונען די פרייקייט, די אַפּנקייט און די „שקאַצישקייט“ פון זיין שפּעטערדיקן אייניקל; אָבער מענדעלע איז דאָך געווען רייך אין הומאָר, נישט בלויז אין סאַטירע, און ער איז זיכער געווען אַ רבי, שלום עליכמס, נישט נאָר בנוגע צום סטיל, צו די טעמעס און אַ סך אַנדער־רע זאַכן, נאָר אויך אין שייכות צו קאַטאַוועס, פאַראַדיע און וואַרט־שטיפּעריי. אָבער דאָס איז אַ קאַפיטל פאַר זיך.

...דאָ וויל איך אויפּמערקזאַם מאַכן דעם ליינער אויף אַנדערע עלטערע ייִדי־שע שרייבערס, אחוץ מענדעלען, וועלכע האָבן אין דעם אַדער יענעם פרט צוגע־גרייט דעם באַדן, וואָס אויף אים האָט זיך שפּעטער צעוואַקסן און צעבליט די ליכ־טיקע שאַפּונג פון אונדזער הומאַריסט.

איך וויל פּרונער דערמאָנען יענע שרייבערס, וואָס מיר מעגן מאַכן אַ זיכערע השערה, אַז שלום עליכמס, ווען ער איז געווען נאָך יונג, האָט זיי געלייענט. דאָס זיינען: ד״ר שלמה עטינגער, אייזיק מאיר דיק, יצחק יואל לינעצקי און משה אַהרן שאַצקעס. זייערע ווערק (אַדער אַ טייל פון זיי) האָבן זיך געפונען, לויט דער מיטטיילונג פון י. ד. בערקאוויטש (דאָס שלום עליכמס־בוך, ז' 166), „אין דעם ספרים־אַלמער פון זיין שווער לאַיעוו“, און מען דאַרף רעכענען, אַז ער האָט אין זיי אַריינגעקוקט. אגב, וועגן א. מ. דיקן האָט שלום עליכמס שפּעטער געשריבן און ער האָט זיך וועגן אים זייער וואַרעם אָפּגערוּפּן: „די נאָוועלן פון ה' דיך וועלכע ער האָט אָנגעשריבן (ווי מע זאָגט) מער אַלס 200 שטיק, טראָגן אויף זיך עפעס אַ מיין צויערלעכקייט, אַ מיין רייז, אַז זיי ליינען זיך מיט פאַרגעניגן און זייער לייכט אַפילו ביים וואַלנער ליינער, דאָס הייסט, ביי דעם ניט־ליטווישן ליינער.“ (דער אידישער דלות אין די בעסטע ווערקע פון אונדזערע פּאַלקס־שריפט־שטעלער, ביליאָגע צו „יודישעס פּאַלקסבלאַט“ ג' 40, 1888). וועגן יצחק יואל לינעצקי און ספּעציעל וועגן זיין „פויליש אינגל“ האָט שלום עליכמס גע־שריבן אין דער זעלביקער סעריע אַרטיקלען אינעם „יודישעס פּאַלקסבלאַט“ (ג' 42, 1888). און אַז ער האָט שטאַרק געהאַלטן אַמאָל פון לינעצקי, זעט מען פון אַ רעצענזיע, וואָס ער האָט פאַרפאַסט נאָך פּרונער, אין 1884, וועגן אַ ביכל פון מאַני דלוגאַטש (זע שלום עליכמס־בוך, ז' 326), און „עס איז נאָר קיין ספּק ניט, שרייבט ד. בערקאוויטש, אַז יצחק יואל לינעצקי, איינער פון די ערשטע קאַריפּיען אין דער ייִדישער בעל־טריסטיק, האָט געהאַט אַ געוויסע ווירקונג אויף שלום עליכמען אין זיינע ערשטע ליטעראַרישע איבונגען“ (דאָרט, ז' 179).

משה אַהרן שאַצקעסן און זיין „אידישער פאַר פּסח“ האָט ער אויך אָפּגעגעבן אַ באַזונדער קאַפיטל אין דער דערמאָנטער סעריע (יודישעס פּאַלקסבלאַט“ ג' 44, 1888), און ער האָט אים, אַזוי ווי לינעצקי, איינגעלאָדן מיטצואַרבעטן אין זיין „יודישע פּאַלקס־ביבליאָטעק“.

שאַצקעס איז געווען מער סאַטיריקער ווי הומאַריסט, אָבער איינציקע טראַפּנס הומאַר זיינען פאַראַן סיי אין זיינע העברעישע, סיי אין זיינע יידישע ווערק. איר פּילט עפעס פון שלום עליכמען נישט נאָר אין דעם ברייטן, צעגאַסע־נעם פּאַלקסדיאַלאָג (שאַצקעס האָט אַרײַנגעפירט אין דער יידישער ליטעראַטור דעם ליטווישן פּאַלקסגעשפּרעך, אַזוי ווי ער שטייט און גייט. דאָס וואָס לינעצקי און דער הויפט שלום עליכם האָבן געטאַן מיט דעם וואָלינער פּאַלקסטימלעכן שמועס). עפעס פון שלום עליכמס שטייגער איז זיכער דאָ אויך אין אַזעלכע ביל־דער פון „אידישער פאַר פּסח“, ווי:

„דאָס ווייב שטייט ביים אויוון שוואַרץ ווי די סאַזשע. דער שלייער אָן אַ זייט. די סמאָהע אויף די ליפּ, די נאָז בעט זיך אויסשנייצן, נאָר עס איז ניטאָ קיין צייט, זי לייגט עס אָפּ צום סדר... קללות ליגן ביי איר אין זאַפּאַט אונטער די ליפּן און נאָר וואָס זיי שיטן זיך ניט אויס... דעם מאָן האָט זיך געוואַלט אַ ביסל צו שמייכלען צו דער יפת תואר, מחמת ער האָט פאַרט געוואַלט מאַכן אַ שמועס מכוח קאַרטאַפּל, און האָט געוויסט, אַז ער שפּילט דאָ מיטן לעבן. דאַרום האָט ער גענומען אַ ביסל ווײַן אין אַ כּוס און איז צוגעגאַנגען צו דער פּרינצעסין מיט די ווערטער: „אַנו, פאַרוזן נאָר אַ ביסל ווײַן, דאָס גאַלע זיסער...“

— טשעפע זיך אָפּ פון מיר! סײַז מיר שוײַן, בה״ש, זיס אָן דעם ווײַן! „אַ שטילער, קילער הומאַר פאַרגנבעט זיך דאָ און דאַרטן אין די שורות פון שלמה עטינגער (אין „סערקעלע“, אין די עפיגראַמען און דער הויפט אין די פּאַ־בלעז).

ביי לינעצקי זיינען די הומאַר־טראַפּנס פאַרביטערט, פאַרגאַלט, אָבער זיי זיינען דאָך פאַראַן, און מיר דוכט, אַז לינעצקי האָט געווירקט ניט בלויז אויף „די ערשטע סאַטיריש־פּובליציסטישע איבונגען“ פון שלום עליכם (ווי עס זאָגט י. ד. בערקאוויטש). עס איז מעגלעך, אַז לינעצקי האָט איבערגעלאָזן שפורן אויך אין געוויסע טיילן פון שלום עליכמס שפּעטערדיקן ריין הומאַריסטישן שאַפּן.

לינעצקי איז געווען צו פאַרביסן, צו פאַרביטערט, צו קאַנען שרייבן ריין הומאַריסטיש, און מיט זיין אייביקער קריגערישקייט איז ער אין עצם געווען דער היפור פון שלום עליכמען, אָבער דער לעצטער האָט דאָך געקאַנט געפינען אין זיין שפּראַך און אין זיין גאַנצן שטייגער שרייבן אַ סך „שקאַצערײַ“, אַ סך פּריי־קייט און שפּילעוודיקייט.

נעמט, אַ שטייגער, „די וויבאַרעס“ פון י. י. לינעצקי (זשיטאַמיר 1875). שלום עליכם ברענגט גראַד די דאָזיקע זאַך פאַר אַ ביישפּיל אין זיין פּריזער דערמאַנטער רעצענזיע אויף דלוגאַטשעס ביכל. לייענט דאָס צעטל פון די פאַר־שויען: ר׳שמעלקע באַשיינפּערלעך, פּישקע מאַנקאַלעניק, חיים קערעבאַבענצע, משה בולבע, מיכל קעבעבע, איציע כּרכשתא, שמערל דראַל, שמחה קאַקאַריזע, טודרוס מעשטיינסגענאַגט, זאַול וואַרעטענע, בערל מאַמעטלייזע, מענדל עכברוש,

שמחה געפלאַכטענער, מיכאל קואַשע, קלמן פזר, צדוק מהיכא תיתי, שפּרינצע כאַפּלאַפּ. אד"גל. אין דעם גייסט און גוסט פון די דאָזיקע „פּריילעכע“ נעמען איז געשריבן (אין דראַמאַטישער פּאַרעם) די גאַנצע זאַך...

ביי ליגעצקין האָט שלום עליכם דער הויפט געקאַנט געפינען יענע נטיה צו איבערטרײַבונג, פּאַראַדיע און קאַריקאַטור, וועלכע איז אַזוי כאַראַקטעריסטיש פאַר סאַטיריקערס און הומאַריסטן. אַ שטייגער, ליגעצקיס באַשרײַבונג פון די זעקס כליזמר אין דער „שיינער קאַפעליע“, וואָס האָט געשפּילט אויף דער חתונה פון דעם „פּוילישן יינגל“:

— איינער מיט אַ פּויק פון אַ וויקשעפל מיט דריי העלצער. איינער מיט אַ פאַר טאַצן פון צוויי געגלייזטע פּאַקדעשקעס. דער דריטער מיט אַ פּידל פון אַ רובל מיט אַ קאַטשעלעקע. דער פּערטער מיט אַ העלדזל פון אַ צעבראַכענער פּלאַש פאַר אַ פּלייט. דער פינפטער האָט געקלאַפּט דעם זעקסטן מיט די פינגער און פּלייצע אַרײַן...

אַבער נאָך מער — און נאָך עכטערן און רײַגערן — הומאַר האָט שלום עליכם געקאַנט געפינען און האָט מסתמא געפונען אין די ווערק פון אייניק מאיר דיק.

א. מ. דיק איז בטבע געווען אַ הומאַריסט, ניט קיין סאַטיריקער. און, אויב עס איז אין דער עלטערער יידישער ליטעראַטור געווען איינער, וואָס האָט באמת ליב געהאַט צו שמייכלען, צו לאַכן, צו פּראַווען המצאות און צו זאָגן וויצן פון די וויצן וועגן, נישט נאָר אַפּצולאַכן — איז עס געווען דיק. אַ לאַנגע צײַט פאַר די ביכלעך מיט חכמות פון מאַטקע חב"ד און שײַקע פּײַפּער האָט ער שוין געדרוקט זאַמלונגען פון כּלערליי וויצן, איינפאַלן און המצאות. עס איז גענוג צו דערמאָנען אַזעלכע ביכלעך זײַנע, ווי „בליצענדע וויצן“ (ווילנע 1867) אָדער „וויצן און שפּיצן“ (ווילנע 1873). אַבער נישט נאָר מיט אַט די וויצן האָט ער אויסגעטראָטן דעם וועג פאַר אַ מער פּריילעכן און לייכטן סאַרט שרייבן. ער האָט שוין אין די פּופּציקער יאָרן פאַרעפּנטלעכט דערציילונגען פול מיט הומאַר, צום בײַשפּיל: חײַציקל אַלײן און יעקעלע גאַדשעלענער, און נאָך פּרײַער האָט ער אויפגעשריבן אויף גמראַלשון זײַן ווונדערלעכע פּאַראַדיע מיטן נאָמען „מסכת עניות“ (1848). אמת, ער האָט די דאָזיקע, ווי אַלע איבעריקע, ווערק זײַנע באַזאַלט מיט סאַטירע און פאַרפּעפּערט מיט אויפקלערונג, מיט מוסר; אַבער דאָס איז געווען נישט מער ווי צײַנו צו דעם גײַסט פון דער השכלה צײַט. האָט דאָך שלום עליכם אַלײן אין די ערשטע יאָרן געמוזט צאָלן אַט דעם השכלה-צײַנו; האָט ער דאָך אַלײן נישט געוואָגט אין אַנהײב אַרויסצוגײן אָפּן מיט זײַן פּרײַען און פּרײַלעכן געלעכטער.

דאָ וויל איך נאָך זאָגן, אַז די ווערק פון די דערמאָנטע השכלה־שרײַבערס

זיינען נישט די איינציקע ווערק, ווי שלום עליכם האָט געקאָנט זאַמלען בלומענ-זאַפט פאַר זיין הומאַר. עפעס פון אַט דעם שטילן און זיסן זאַפט איז געווען אין די דראַמעס און דערציילונגען פון ישראל אַקטענפּעלד, אין דעם ריב"לס „הפּקר-וועלט“, אין די קלוגע, איידעלע, ביז איצט נאָך ניט אַפּגעשאַצטע יידישע ווערק (אין פּראָזע און אין פּערזן) פון אליעזר צבי הכהן צווייפל, אין די לידער פון וועלוול זבאַרזשער, מיכל גאַרדאַן און אברהם גאַלדפּאדען, אין א. ב. גאַטלאַבערס איבעראַרבעטונג פון יצחק ערטערס „גלגול“ (אַ קאַפיטל אין „הצופּה לבית יש-ראל“³) — און דער, וואָס וועט שרייבן די געשיכטע פון דעם הומאַרף אין דער יידישער ליטעראַטור פאַר שלום עליכמען, וועט ביי די אַלע שריפטשטעלערס געפינען געוויס אַ סך מאַטעריאַל.

ער וועט זיך אָבער נישט קאָנען באַנוגענען בלויז מיט די פאַרשטייערס פון דער יידישער ליטעראַטור. ער וועט מוזן גראַבן טיפּער. און, אַז ער וועט עס טאָן, וועט ער דערגיין ביז צו די אוצרות פון דער יידישער פּאַלקשאַפּונג. דאָרט, אין די פּאַלקסווערטלעך, וויצן און אַנעקדאָטן, אין די חדריינגלשע רעטענישן און המצאות, אין די פּוריים-שפּילן און אין די פאַרשיידענע מינדלעכע פאַראַדיעס (אויף פּסוקים, מאַמרים, מנהגים) — דאָרט ערשט וועט ער דערשפּירן דעם אמתן קוואַל פון שלום עליכמעס לעבעדיקן און לוסטיקן שרייב-נוסח...

און אַז איך האָב דערמאָנט פאַראַדיעס וויל איך גאָר באַזונדער אויפּמערקזאַם מאַכן, צום סוף, דעם קומענדיקן שרייבער פון דער פאַרגעשיכטע פון שלום עליכמעס הומאַר אויף דעם „ספר הקונדס“. דער „ספר הקונדס“ איז ניט די איינציקע און ניט די ערשטע פאַראַדיע אין דער העברעיִשער און יידישער ליטעראַטור (זע: איראַעל דייווידסאָנ, *Parody in Jewish Literature*, 1907, New York). אָבער די דאָזיקע הומאַרפּולע פאַראַדיע אויפן „שולחן ערוך“ איז גאָר באַזונדערס געוואַגט און שטיפּעריש. זי איז אַחוץ דעם אינטער-רעסאַנט מיט דעם וואָס זי איז, אין אַ געוויסן זינען, שוין אַ פּראָדוקט פון דער השכלה-צייט. זי איז צום ערשטן מאַל פאַרעפּנטלעכט געוואָרן (אַנאָנים) אין ווילנע, אין 1824. די ווילנער קהלס-לייט האָבן ניט געקאָנט פאַרטראַגן די שקאַ-צעריי, האָבן זיי דאָס ספּרל פאַרברענט. בלויז איין עקזעמפּליאַר, אַדער ריכטיקער, אַ געשריבענע קאַפיע פון אַ געדרוקטן עקזעמפּליאַר איז אַפּגעהיט געוואָרן אין דעם אַרכיוו פון דעם ווילנער ביבליאָגראַף הלל שטיינשניידער. נאָך אַט דער קאַפייע איז דער ספר הקונדס אין 1914 איבערגעדרוקט געוואָרן אין יערוּסאַלם סטאַ-

³ אַ פּאַר פון אַט די ווערק, ווי צום ביישפּיל די הפּקר-וועלט, זיינען פאַר-עפּנטלעכט געוואָרן ערשט דאָן, ווען שלום עליכמעס איז שוין באַקאַנט געווען אין דער ליטעראַטור, אָבער אין האַנטשריפטלעכע קאַפייעס זיינען זיי נאָך פּריער פאַרשפּרייט געווען.

רינאָ⁴. געשריבן איז דער ספר הקונדס אויפן רבנישן לשון מיט אַ סך יידישע ווערטער אַריינגעמישט און דאָס איז אין אַ געוויסן זינען דאָס שלום עליכמדיקסטע פון אַלע הומאַריסטישע יידישע ווערק פאַר שלום עליכמען.

עס איז געשריבן געוואָרן פון אַ קונדס און עס איז, אין תוך גענומען, דער שולחן ערוך פון קונדסעריי. „נאָך הונדערטער יאָרן“, וועל איך זיך דער־לויבן צו ציטירן, וואָס איך האָב געשריבן, ווען דער ספר הקונדס איז איבער־געדרוקט געוואָרן — „נאָך הונדערטער יאָרן פילפול און חריפות ווייזט זיך הומאַר אין דער ליטעראַטור. דורך שווערע, פינצטערע וואַלקנס פון ערנסטקייט ברעכט זיך דורך אַ לוסטיקער זונענשטראַל. עס גיבן זיך אַ גלייך־אויס אויף אַ מינוט די קנייטשן פון שטערן. די שטרענגע, באַפעלנדיקע אַוהיות מרובעות הייבן־אָן צו שמייכלען... דער קונדס ווערט אַ פאַרפאַסער!“ (דאָס לעבן, ג' 39, וואַרשע 1914). און דער אַלגעמיינער אייגנרוק פון דעם טשיקאָוון ספר הקונדס איז געווען ביי מיר, אַז אין דער אַלטער פורעם (פון שולחן ערוך) איז אַריינגעגאַסן געוואָרן אַ נייער אינהאַלט. די פורעם, וואָס אין משך פון הונדערטער יאָרן האָט זי געדינט נאָר פאַר הייליקע צוועקן, אויב מען זאָל ניט רעכענען אַזעלכע פאַראַדיעס ווי מסכת פורים און אַנדערע, איז געוואָרן אַן אויסדרוק פאַר דעם וועלטלעכן, עולמי־הזהדיקן, אַרטיסטישן געמיט פון קונדס... עס איז געווען אַן אַנזאָג, אַ ביסל אַ צו פרי געקומענער, אַבער — דאָך אַן אַנזאָג אויף שלום עליכמען...

מ. וויינרייך

אַ בלאַט שלום עליכם¹

...בכדי מען זאָל אויף עמעצן קענען זאָגן, אַז זיין שפראַך איז גוט, באַדאַרף זי זיין ניט נאָר רייך, נאָר אויך רייז. זי דאַרף געבן אַ בילד, אַ פאַרגלייך, אַ גלייכווערטל, אַ ווערטערשפּיל, אַן אַנצוהערעניש, אַ ציטאַט. ניט יעדער מענטש איז בכוח צו שאַפן זיך מיט אַזאַ מאַטעריאַל אין דער אייגענער מאַס, אַבער פאַרט וואַלט געווען אַ טעות צו זאָגן, אַז דאָס איז אַ הוילע גאַטזאָך. די פעיקייט צו ניצן די רייכקייטן פון דער שפראַך קען מען אַנטוויקלען. פון וואַנען קען מען זיי נעמען? צום ניט־יידישן אינטעליגענט אין דער שפראַך אַריין קומען די אַלע

⁴ נאָך דייחודסאַנען איז עס נאָך פריער איבערגעדרוקט געוואָרן אין אַ באַזונדערן ביכל.

¹ פון יידישע שפראַך, ניי 1941, ב' 1, ג' 5, זי 145—149.

עלעמענטן נאָר אין אַ קלענערן טייל פון דער אַרומיקער סביבה, איבער הויפט קומען זיי פון דער ליטעראַטור. פון דער ליטעראַטור וואָס מען לייענט אין די צייטיקע יאָרן, אָבער נאָך מער פון דער ליטעראַטור וואָס מען האָט יונגערהייט געלערנט אין שול. דער ייִדישער אינטעליגענט פון אונדזער דור האָט קיין מאָל אין קיין שול נישט געלערנט ייִדיש. דעריבער איז ער נישט איינגעוויינט צו לייען אַכט אויף אַ שרייבערס שפראַך. ייִדישע ביכער, אויב ער לייענט זיי, נעמט אונדזער אינטעליגענט נאָר מצד דעם סיפור־מעשה; זעלטן ווען ער פאַרגע־דענקט עפעס פון די אויסדרוקן, נאָך זעלטענער ווערט עס זיין אייגנס צו ניצן עס אַקטיוו.

איינער פון די מיטלען צו מאַכן די שפראַך רייכער איז צו לייענען ייִדישע גוטע שרייבערס. נאָמבערג האָט נאָך מיט אַ יאָר דרייסיק צוריק געגעבן אַן עצה אונדזערע זשורנאַליסטן, אַז איידער זיי זעצן זיך שרייבן זאָלן זיי איבערלייענען עטלעכע זייטלעך מענדעלע. פּרץ, שלום עליכם קענען אויך זיין מדריכים. פאַר־שטייט זיך, מיר קענען שוין נישט היינט מעכאַניש איבערזחורן די שפראַך פון אונדזערע קלאַסיקערס, מיר מוזן מאַכן אַן אַפּאָלייב. אָבער בכדי צו מאַכן דעם אַפּ־קלייב, דאַרפן מיר זיי קענען.

דער איינציקער ייִדישער שרייבער וואָס האָט געהאַט אַ טיפּערע ווירקונג אויף אונדזער ריידן און שרייבן איז שלום עליכם. אָבער גראַד האָט מען גע־נומען פון אים דאָס וואָס מען דאַרף צום ווייניקסטן און אַפט מאָל גרילצט עס ממש. דאָס איז דער גאַנג פון האָ?, וואָס?, נו, מילאַ...; דער גאַנג פון פאַרבייטן שלום עליכם חכמה מיט סקאַרבאַווע חכמהלעך און טעם. סימנים פון אַזאַ „פּאַלקסטימלעכן“ סטיל, מישטיינט געזאַגט, האָב איך באַמערקט אַפילו ביי גראַ־דוירטע פון אונדזערע ייִדישע שולן אין אַמעריקע, און גראַד ביי בעסערע ייִדיש־קענערט. זיי ווייזט זיך אויס קענטיק, אַז דאָס איז דער סטיל פון ייִדיש: אין ייִדיש דאַרף מען זיך אַ ביסל אונטערזיצלען, אויב מען וויל ריידן אַדער שרייבן גוט. אין דער פאַרשטעלונג שטעקט אַ גרויסע סכנה. מען וואָלט געקענט זאָגן, אַז איינע פון די אויפגאַבעס אונדזערע אין דער איצטיקער תקופה פון אונדזער שפראַך־געשיכטע איז צו באַפרייען די ייִדישע שפראַך פון איר וויצלדיקייט. אין אַ קולטור־שפראַך טאַרן נישט אַלע עלעמענטן האָבן אין זיך קאַטאַוועסדיקע ביי־טייטשן; געשפּאַסט איז געשפּאַסט און ערנצט איז ערנצט.

מיר איז אויסגעקומען אַנאָמלט אַריינצוקוקן אין שלום עליכם „סטעמ־פעניו“, כידוע נישט פון זיינע גרעסטע דערגרייכונגען, אַנגעשריבן אין 1888. בעצם נאָך איידער ער האָט געהאַט געפונען זיין וועג. און פון דעסט וועגן בין איך נשתומם געוואָרן, וויפל מען קען אַפילו פון דאַרטן אַפּלערנען פאַר היינט אין פּרט פון שפראַך.

באזונדערע מנהגים און רגילותן וואס זיינען גאר פֿאַרענדערט ווי ביי אַנדערע אומות.

בדרך-כלל איז „ענדערן“, „פֿאַרענדערן“ פון די ווערטער וואָס איך מיינ- אויס; פֿאַר מיר קלינגען זיי דייטשמעריש, און אַנשטאָט זיי ניץ איך בייטן, איבערבייטן, איבעראַנדערשן, אַ מאָל אויך משנה זײַן. אָבער דאָ איז פֿאַרענדערט ווי אַנגעמאַסטן, וואָרעם דאָ מיינט עס ניט (הגם עס האָט די פֿאַרעם פון אַ פֿאַר- טיציפֿס); איבערנעבייטן, נאָר פשוט: אַנדערש. סײַז דער זעלביקער טייטש וואָס אין דער הגדה: מיט וואָס איז די דאָזיקע נאַכט פֿאַרענדערט פון אַלע אַנדערע נעכט? אין דייטש איז אַזאַ אויסדרוק גראַד ניטאָ.

...באַשאַפֿן בילדער וואָס זאָלן האָבן אין זיך צוויי געשטאַלטן, אַ רעכטע זייט מיט אַ לינקער זייט, אַן איבערציג מיט אַן אונטער- שלאַק...

וועגן דעם אונטערשלאַק פון אַ זאָך ריידן מיר יאָ; מיר ניצן עס אַ מאָל בערך מיטן דייטש. דער באַהאַלטענער הינטערגרונט, דאָס וואָס מען ווערט געווייר ווען מען דערגרונטעוועט זיך טיפער; אָבער דאָ איז ספּעציעל געראַטן דאָס בילד וואָס איז גענומען פון די צוויי זייטן פון אַ בגד.

...זיינען מיר פֿאַרט מבינים, שאַרפֿע מבינים הן אויף זיינען, הן אויף שפּילן.

אין אונזער היינטיקער אינטעליגענטישער שפּראַך איז דער באַטייט פונעם וואָרט שאַרף זייער איינגעענגט געוואָרן. ביי אונדז איז שאַרף: אַ מעסער; אַ מוח, אַן אויג; אַ געריכט. ליפּשיץ און נאָך אים האַרקאָווי פֿאַרצייכענען אויך; אַ שאַרף פּערד (אין ענגליש איבערגעגעבן: Spirited). אָבער פֿאַראַן נאָך אַנדערע שאַר- פּע זאַכן: אַט זיינען אַ פֿאַר דוגמאות. ביי ר' נחמן בראַצלאַווער אין די סיפורי מעשיות ז' 143: „האָט דער בן-מלך אָפּגענומען די מלוכה זייער שאַרף און ער האָט געמאַכט שרי מלוכה“. אַמ"ד [= אייזיק מאיר דיק], די שטיפּמוטער, ווילנע 1859, ז' 18: „גליקע האָט געמאַכט פֿאַר אַרעמע לומדים שאַרפע מאַלצייטן“; דאָרט ז' 19: „ער האָט איר [זי] געבענטשט מיט אַ שאַרפע(ר) ברכה“; דאָרט ז' 41: „פלעגט זי זיי געבן אַ שאַרפע גדבה“. אַמ"ד, ר' שמעיה גוט-יוס-טובֿביטער, ווילנע 1860, ז' 45: „וואָס דען מיינט איר, מען רעדט מיר שוין ניט עפעס שאַרפּערע שידוכים?“. אַמ"ד, ר' שלמהלע, ווילנע 1870, ז' 102: „אָזוי אַ שאַרפּער יונגער-מאַן פון אַ גרויסע[ר] פֿאַמיליע“; אין אַ קליין פֿאַלקסביכל פון איינעם יה"ל, געדרוקט אין וואַרשע 1881 אונטערן נאָמען פֿאַוועל סידאַראַוויטש, ז' 13: „אויך מיר אַ שאַרפע מטבע פּופּצן טיוונט קאַרבאַנצעס“. ביי פרץ, אַרטיקלען, ב' 12 ז' 250: „נאָך אַ שאַרף אַוונטברויט...“. ביי שלום עליכמען גופא, ב' 24 ז' 8 (דאָס איז פון ראַמאַן „אין שטורעם“): „ער האָט אַ שאַרפע קראַם“. פון דעם

קאנטעקסט אין די אלע ציטאטן זעט מען ארויס, אז שארף מיינט דא: „רייך, שטארק, גרויס“. מיר מעגן די דאזיקע טייטשן אריינפירן אין אונזער באנוץ.

קלעזמער אויף אַ חתונה איז אַוודאי בני אונדז אַ חיוב.

מיר ניצן דאָס וואָרט חוב, זעלטענער אויך התחייבות, אָבער אויף חיוב — חיובים (ארויסגערעדט: כּעוו—כּיווים) וועט מען זיך שוין קרימען; ס'איז צו שווער, ס'איז צו העברעיש. אין דער אמתן איז דאָס אַן אויסגעצייכנטער אויס־דרוק, וואָס קען אָפט פאַרבייטן אַזאַ פרעמד וואָרט ווי אַבליגאַטאָריש. אַ סינאָנים דערפֿון איז: מוזזאָד.

הערן ווי די קאפעליע שפילט... דערפֿאַר וועלן מיר אוועקגעבן אַ זאַק באַרשטש.

פּשט: דערפֿאַר זיינען מיר גרייט צו באַצאָלן מי יודע וויפל.

רחלע שטייט לעבן דער כּלה, אויסגעצוויקלט ווי אַ בת־מלכה.

פּשט: אויסגעשטראַצט, אויסגעסטראַצלט, אויסגעפיאַקעוועט, אויסגעפּוצט אין עסיק און אין האַניק. ווער ווייס נאָך סינאָנימען?

די שוויגער... איז דאָך אַזוי פֿאַרפֿאַרעט, אַז מען זאָל בני איר אַראָפּנעמען דעם שליער פֿון קאַפּ, וואָלט זי אויך ניט געפֿילט.

פּשט: פֿאַרהאַוועט, פֿאַרטאַרעראַמט. נאָך סינאָנימען?

דער טויט זאָל איר זיין און סטעמפענין וויל זי.

דאָ איז אינטערעסאַנט דער דאָטיוו פֿון פּערזענלעכן פּראָנאָמען; די טרוקענע אינטעליגענטישע שפּראַך וואָלט דאָ גיכער געזאָגט: איר טויט זאָל זיין.

אַך, איז ער געווען שיין חתנוּוּי?

אונדזער אינטעליגענטישע שפּראַך וואָלט דאָ געווען געזאָגט: „אַלס חתן“; אַן איבערקלייבער וואָלט געפּסקנט, און וואָלט געווען גערעכט, אַז „אַלס“ איז דייטשמעריש, אַז ווי אַ חתן איז ריכטיקער; אָבער שלום עליכּמס אויסדרוק איז נאָך בעסער.

שאַ, אַן קלאַפּט עמעצער אין דער טיר. דאָס קער אַוודאי זיין משה־מענדל.

צי איז קער ניט אַ סך בעסער ווי מוז?

משה־מענדל האָט לאַנג געקוקט און האָט ניט פֿאַרשטאַנען, וואָס ער זעט פֿאַר זיך.

אַן אינטעליגענט וואָלט בעסער געשריבן: ניט פֿאַרשטייענדיק וואָס... אָדער ניט צו פֿאַרשטיין, וואָס... ביידע פֿאַרמען בייזאַץ וואָלטן געווען דורכּוים קאַ-

רעקט, אבער מען דאַרף האָבן אין זינען, אַז קאַאַרדינאַציע פון זאַצן קומט-אויס אַ סך נאַטירלעכער, ווינציקער געקניצלט, איידער סובאַרדינאַציע.

...אַלע נעכטיקע קונצן נאָך מיט עטלעכע צוזעצלעך... פֿון וועלכע דער עולם האָט געגאַפֿט אויף די נעגל און געווען אויסער זיך. צו צוגאַב, צולאַג, הוטפּה איז גוט צו וויסן צוזעצל אויך. נאָך אַן עקוויװאַ-לענט פֿאַר נתפּעל ווערן, כאַפֿן התפּעלות איז אויך אָנגעלייגט — געגאַפֿט אויף די נעגל.

איך בין זאַט, הלוואַי ביז מײַן לעבן.

דאָס הייסט: אַזוי לאַנג ווי איך לעב, ביזן סוף פון מײַנע יאָרן.

מען איז איר געטרײַ, איבערגעגעבן ביז לעצט.

אַן אינטעליגענט וועט זאָגן אויף זײַן אַרעמען שטייגער: העכסט, אויפן העכסטן אופן.

איין מאָל איז רחלע עפּעס חרובֿ געוואָרן און איז געלעגן אַ פֿאַר טאַג צו בעט.

חרובֿ מײַנט דווקא ניט, אַז זי איז געוואָרן מסוכן; פֿאַרקערט, זי איז פשוט געווען ניט מיט אַלעמען, זי האָט „ניט געפּילט גוט“, ווי מען זאָגט אויף אַ „רעגעלן“ ייִדיש. מיר הערן דאָס פון רחלען אַליין:

עס וועט איבערגיין; עס איז בײַ מיר אַזאַ איבערנאַנג.

דער ווערבֿ מזכיר זײַן איז פֿאַרצײכנט בײַ האַרקאַוויין, אַבער נאָר מיטן טײַטש To remind. אין סטעמפּעניו געפּינען מיר דאָס מיטן טײַטש: To mention.

נישט דער מאַן און נישט דאָס ווייב... זײַנען דאָס מזכיר איינס פֿאַרן אַנדערן.

גיט אַכטונג: ניט איינער פֿאַרן אַנדערן, נאָר איינס פֿאַרן אַנדערן. צי קען עמעצער דעם טײַטש וואָס האַרקאַווי ברענגט? פון קיין שום ייִדישן שרייבער איז דאָס בײַ מיר ניט פֿאַרצײכנט, סײַדן אין דער פֿאַרבינדונג: מזכיר נשמות זײַן. אפשר האָט האַרקאַווי דאָ צונויפּגעמישט מזכיר זײַן מיט דערמאַנען; דערמאַנען האָט טאַקע בײַדע טײַטשן.

ניט שטענדיק גילט די הצלחה.

ניט שטענדיק, הייסט עס, האָט מען מזל.

*

איך האָב דאָ געבראַכט דאָס בינטל אויסצוגן אַן אַ סיסטעם, פשוט אין דעם סדר ווי איך האָב זײַ געלייענט.

יודל מארק

איז דער זאצבוי ביי שלום עליכמען טאקע ווי דאס פאלק רעדט?¹

...וועגן שלום עליכמס שפראך איז מעגלעך, איז נייטיק א גרויס בוך. וואס דערווייל האט עס נאך קיינער נישט אנגעשריבן... פאראן נאך א צאל פרטי אַרבעטן² און אן א שיעור אַגב־אורחאדיקע אַרויסזאָגונגען ביים שרייבן וועגן דעם קינסטלערס ווערק.

סיאיז אָנגענומען צו זאָגן אַז שלום עליכמס שפראַך — נו, דאָס איז די עכטע פּאַלקשפּראַך. אָבער וואָס זאָגט מען אונדז מיט דעם? פּאַלק איז אַ ביז גאַר קאָמפּליצירטער באַגריף און פּאַלקשפּראַך איז אַזאַ גרויסער ים וואָס דער גרעסטער גאון קען אים אַליין נישט אויסשעפּן. סיאיז בפּירוש אַ טעות צו מיינען, אַז שלום עליכמס לשון איז די שפּראַך פון זיין באַליבטן עמך־ייד, אַז זי איז די געטרייע אַפּשפּיגלונג פון דעם לשון וואָס עס האָט געניצט דער ייד פון וואַכעדיקן מיטוואַך. האָט עמעצער באַגעגנט אַ ייִדיש ייִנגעלע פון אַן ערך זיבן ביז צען יאָר וואָס רעדט אַזוי ווי מאַטל פּייסי דעם חונס? און אַ סך זיינען געווען ייִדישע האַרעפּאַשניקעס וואָס זיינען מסוגל זיך צו דערהייבן צו טביהס לשון? דאָס אייגענע קענט איר פרעגן וועגן די יידענעס מיט זייער מענה־לשון, וועגן די מעקלערס און קאָמיוואַיאַזשאַרן, כּמעט וועגן אַלע פּאַרשויענע אין דער גרויסער גאַלעריע טיפּן און געשטאַלטן. איין קאָנקרעטע דוגמא: מיר האָבן נאָך ליינערס וואָס זיינען געפּאַרן מיט ייִדישע בעלי־עגלות, געשמועסט מיט זיי, געהערט מעשיות פון זיי — האָבן זיי טאָקע געהערט אַזאַ עשירותדיקן לשון ווי אין דעם בעלי־עגלהשן מאַנאַלאָג „קיין עין־הרע“?

האַט טאָקע שלום עליכמס געשריבן אַזוי ווי דאָס פּאַלק זיינס האָט גערעדט?

¹ פון ייִדישע שפּראַך ב' xxv ז' 2, יוואָ, נ"י סעפטעמבער 1965, ז"ל 33—44.
² אַפּן שפּראַכפּראָנט, קיזעו 1939, נומ' 4, מיט אַרבעטן פון ע. ספּיוואַק, „שלום־עליכמס און די ייִדישע ליטעראַרישע שפּראַך“; ח. לויצקער, „הומאַר אין שלום־עליכמס שפּראַך“; מ. מיידאַנסקי, „וועגן דעם עפיטעט ביי שלום־עליכמען“; ע. ספּיוואַק, „אידיאַם און ווערטל אין שלום־עליכמס פּראָזעאַלאָגיע“; ר. לערנער, „אינטאַנאַציאָנעל־סטיליסטישע באַזונדערקייטן פון שלום־עליכמס שפּראַך“; מ. שאַפּיראַ, „באַזונדערקייטן פון דעם זאָצבוי אין דער ייִדישער פּאַלקשפּראַך לויט דער שפּראַך פון שלום־עליכמס פּערסאָנאַזשן“; מ. שולמאַן, „וואָס גיט שלום־עליכמס דער פּאַנעטיש־דיאַלעקטאַלאָגישער פּאַרשונג פון ייִדיש“.

יאָ און ניין. דער יסוד, דער רוימאַטעריאַל איז אַ פּאַלקישער, הגם אויך גיט אין גאַנצן, אָבער די אויספורעמונג פון אַט דעם רוישטאָף איז שוין גאַר אַ יחידיש קינסטלערישע, ס'איז גיט בלויז פאַראַן דער שטענדיקער נופך משלו פון דעם געניאַלן בעל־לשון וואָס איז גלייכצייטיק דער גרעסטער זאַמלער פון פּאַלקס־עשירותן — עס באַקומט זיך אַ גיי געקעכטס, וואָס דער רעצעפט פאַר דעם איז פאַרבליבן שלום עליכמס פּריוואַטער סוד. איז שלום עליכמס שפּראַך פּאַלקשפּראַך? יאָ, פון אַ פּאַלק וואָס באַשטייט פון שלום עליכמס און פון שלום עליכמלעך. ס'איז פּאַלקשפּראַך פון אַ באַזונדערער מדרגה, מע קען זאָגן אַ פּאַלקשפּראַך של מעלה, אין דער בחינה פון אַ באַשטענדיקן יום־טובדיקן שפּראַכטאַנץ.

...שלום עליכמס האָט אַ סך מאַל געוואָרנט, אַז ביים שרייבן זאָל מען גיט גיין אויף שטאַלצן, נאָר מיט ביידע נאַטירלעכע פּיס. ער האָט גיט געקאַנט פּאַרטראַגן אויפגעבלאָזענע מליצה, ער האָט פּיינט געהאַט אומקלאַרע רמזים און פּאַר־שלייערע אַנווינקענישן. זיין עצה טובה פאַר יינגערע קאַלעגן איז געווען: „רעדט פשוט ווי מענטשן רעדן“³. אָבער — סע רעדט זיך נאָר אַזוי. פאַראַן דאָך כּלערליי מענטשן און די צרה מיט זיי — יעדערער פון זיי רעדט אַנדערש, לויט זיין שניט. און אויב ס'איז גיט אַז אין דעם מענטשן קיין שום אַנדערשקייט אין ריידן, איז אפשר גאַר גיט כּדאי זיך צוצוהערן צו זיינע רייד.

...חידוש איז יענע סיסטעם אין זאַצבוי, ווען מען רוקט־אַרויס אין סאַמע אַנהייב איין וואָרט אַדער פּראָזע, פּינקטלעכער איין זאַצגליד, יענעם וואָס קומט אין פּאַדערגרונט, ווייל ער ווערט עמאַציאָנעל דער עיקרדיקער. מיר אַליין מערקן גיט אַז מיר טוען עס כּסדר. וואָס איז נאַטירלעכער אין יידישע רייד ווי אַן ערך אַזאָ טיפּ זאָץ: „חיים־יאַנקל, אַז ער האָט עס דערהערט, איז ער גאַר אַרויס פון די כּליים?“ אַודאי זאָגט עס דאָס אייגענע ווי: אַז חיים־יאַנקל האָט... אָבער עס איז דאָך פאַרט גיט אַבסאָלוט דאָס זעלביקע. אונז גייט אין אַרויסשטעלן ווי חיים־יאַנקל האָט רעאַגירט, טאָ לאַמיר טאַקע אַט דעם חיים־יאַנקל אַוועקשטעלן בראש.

...און אַ ראַיה דערצו זיינען די דוגמאות:

„אַ מענטש, אַז ער פאַרט אויפן יאַריד, איז ער פול מיט האַפּענונגטן,

³ דעם קאַמף פאַר דעם האָט שוין דער יונגער שלום עליכמס אָנגעהויבן אין זיין יודישע פּאַלקס־ביבליאָטהעק, קאַעו תרמ"ח (1888), אונטערן פּסעוודאָנים ס. ביכערפּרעסער. ס'ווערט אַפט ציטירט זיין אַנווייז דעם איידעם זיינעם בערקאַ־וויטשן, אין דער הקדמה צו יענעם דערציילונג „אוגערקעס“: „וואָס קען זיין ערלעכער און פשוטער, און געזינטער, און הנעוודיקער ווי אַז מע רעדט פשוט, ווי מענטשן רעדן?“

יודל מארק

וויסט נאך אליין ניט...“ (עס גייט אין וויזן אז דאָס איז אַ שטריך פון דעם כלל מענטש);

„אַפילו מיין גאַלדע, אַז זי דערשמעקט געלט, ווערט זי גאַר אַן אַנדער מענטש“ (טביה);

„שמואליק, אַז ער האָט עס דערהערט, איז ער ביי זיך שטאַרק אַראָפּ־געפאַלן“;

„נאָר גרמיזא אליין, אַז ער איז געווירע געוואָרן אַז ער מאַכט אים נאָך, איז ער געווען ניט צופרידן“;

„דער פעטער פיניע, אַז ער איז געווירע געוואָרן אַז זיין ברודער נחום האָט... האָט ער געאַרבעט מעשים“;

„דאָדע, אַז ער האָט זיך אָנגעשיכורט, האָט ער געזידלט די גוטע פריינד“;

„אַ מענטש, אַז ער שטאַרבט, שטאַרבט ער מייסטנטיילס מיט צוגע־מאַכטע אויגן“ (טביה; פונקט ווי אין ערשטן זאַץ);

„ער, אַז ער פלעגט זיך פאַרטראַכטן... איז געווען סכנות־נפשות“;

„אונדז, אַז איר׳ט איינטונקען אין דער הייטער פּישייך, וועט איר פילן דעם אמתן טעם גי־עדן“ (אזוי רייצן זיך די „פּרישע צעברוינטע חלות“);

„אַ שטיקל גלאַז, טאַמער האָט ער געפונען, זאָל עס ווערן ביי אים פאַרוואַנדלט אין אַ טייערן ווונדערשטיין“;

„אַ יודן, אַז מע זאָטשעפעט מיט אַ וואָרט, איז מען ניט זיכער מיטן לעבן“ (טביה);

„אַ קול, האָב איך אייך שוין לאַנג געזאָגט, האָב איך אַ שיינס“ (מאַטל);

„קינדער, אַז מע דערמאָנט זיי דעם נאָמען, מענדל דער גראַבער, ציטערן זיי“;

„מיטן דאָזיקן ביינדל, אַז ער האָט אייך דערלאַנגט אין זייט אַרײַן... האָט איר געקענט־דערזען דעם עלטערזיידן פון יענער וועלט“;

„ביי מענדל דעם שוחטס, אַז מע זיצט אויפן דאָך, קאָן מען זען אַלצדינג וואָס ביי מנשה דעם רופא אין גאַרטן טוט זיך“ (מאַטל; אין דעם צוזאַמענהאַנג איז דער עיקר זיך אַרויפקריגן צו מענדל דעם שוחטס דאָך);

„איינעם פון די צוויי (מלמדים), האָט ער צוגעזאָגט די קינדער, אַז ער וועט אַם־ירצה־השם דינגען“ (די קינדער האַלטן אין איין טראַכטן וועגן די ביידע מלמדים);

„שימעלען, אַז עס חלומט זיך אַ חלום, איז דאָ וואָס צו הערן“ (דאָס גרויסע געווינס; מיט באַרימערײ, מיט לויב);

„יעדן אויפדערנאָכט, געקומען פון זיין 'אָוטשאַסטאַק', האָט נחום געהאַט צו דערציילן נייט און נייט“;
 „דאָס ערשטע מאל, אַז ער האָט, זאָגט ער, דערזען אַ זייגער מיט אַ פּויגל, איז ער שווער ניט אַראָפּ פּונעם זינען“.

פאַראַן אַבער פּאַלק, ווי דאָס פּאַרויס אַרויסגערוקטע וואָרט אָדער די אַרויס- געהויבענע פּראָזע בלייבט הענגען אַזוי ווי אין דער לופט. דאָ דאַרף שוין יעדער זאָץ באַזונדער גענומען ווערן אויף אַ פּאַרהער. דאָ איז שוין נייטיק אַ צריך עיון, ווייל טאַקע ניט אַלץ וואָס מע קען זיך דערלויבן אין פּראָצעס פון ריידן איז אויך גוט און וויל אין דער שרייבשפּראַך, וואָרעם דער זשעסט, דער מאַך מיט דער האַנט פעלט דאָך ביים שרייבן און די פּויזע קען בלויז אַנגעטייט ווערן דורך דעם שטריך. ווען מיר טרעפן אין דאָס גרויסע געווינט: „ביי מיר, אַז איך זאָג געבן, גיב איר“, האָבן מיר דעם „ביי מיר“ אַן שום המשך; ס'איז אַן עליפּס (דער ריידער לייגט אַרויף די האַנט אויפן האַרצן), ס'פעלט „איז עס אַזוי“. דאָ ווערט טאַקע געטריי איבערגעגעבן דער אופן ריידן. ס'איז ביי מיר רעכט אַז ביים שרייבן זיינען דאָ נייטיק אַזעלכע אַפּשטעל-צייכונג: „ביי מיר... אַז איך זאָג געבן — גיב איר“. אַן דעם דרייפּינטעלע פעלט דער נייטיקער אַנווייז אויפן איבעררייס.

מיר האַלטן, אַז עס איז פּאַלש אויפגעשטעלט דער זאָץ:
 „ביים וואָרט כאַלערע, אַז עס איז אַרויסגערעדט געוואָרן, איז דאָס אַנדערש ניט אַרויסגערעדט געוואָרן נאָר מיט אַ שפּיי אויס דערביי“.
ביים אַנהייב ריידן האָט מען געהאַט בדעה בלויז צו דערציילן אַז מע פּלעגט אַ שפּיי טאָן ביים אַרויסריידן דאָס וואָרט כאַלערע, און מע האָט זיך שפּעטער געכאַפט אַז מע וויל אויך איבערגעבן אַז מע האָט בכלל זיך געהיט אַרויסצוברענגען פון די ליפּן דאָס שרעקלעכע וואָרט. דעריבער איז דאָ נייטיק אַ קליינע אויסבעסערונג: דאָס וואָרט כאַלערע, אַז עס איז אַרויסגערעדט געוואָרן... עס זיינען אַבער אין גאַנצן קאַרעקט די ווייטערדיקע:
 „ביי אונדז אַן אַרעמאָ, דאָס ווייסט יעדערער, האָט יתרוס נעמען“
 (קליינע מענטשעלעך).

דאָ האָבן מיר אַ פשוטן זאָץ, ווי עס איז נאָר אריינגעשטעלט אַן אַגב- אורחא-יזאָץ, און מיר האָבן יענע פּאַרעם פון אַרויסהייבן, וואָס קיינער קען זי ניט פּסלען. מיר זעען ניט קיין שום סירכא אין זאָץ:
 „און דער באַרג וואָס אויף יענער זייט בית-מדרש, וואָס וועט זיין מיט אים?“

ווייל מיר האָבן דאָ אייגנטלעך צוויי באַזונדערע זאַצן; נאָך, בית-מדרש' קען קומען אַ פּרעגצייכן, לכל-הפּחות אַ שטריך. מיר פּאַרענדיקן מיט נאָך אַ כאַראַקט טעריסטישן זאָץ:

„די גבירים, איד וועל אויף זיי קיין שלעכטס ניט רעדן, נאר עס מעג אויף זיי קומען א גוטע כאַלערע“ (מנחם־מענדל). דאָ איז ניטאָ קיין איבעררייס, „די גבירים“ איז דאָס אַנרופן די טעמע, איז אין תוך אַ זאָץ פאַר זיך, ווי עס איז יעדעס קעפל. היוצא מדברינו: מע דאַרף זיך לערנען ביי שלום עליכמען די תורה פון אַרויסהייב ווי אַ פולקום לעגיטימע קאָנסטרוקציע פון ייִדישן זאָץ, מעג עס זיין אַ הויפטזאָץ צי אַ בייזאָץ. און אַגב ווייסן מיר דאָך אַז אין ייִדיש איז דער אונטערשייד צווישן הויפטזאָץ און בייזאָץ אַ מינימאַלער.

דער אַטריבוטיווער בייזאָץ

אַ באמתדיקער בייזאָץ איז דער אַטריבוטיווער, דער וואָס ציט זיך צו אַ סובסטאַנטיוו. מיט אים האָט זיך אַ סך פאַרנומען נחום שטיף⁴ און איז געקומען הן צו זייער געראַטענע, הן צו גאַר שטרענגע אויספירן, וואָס מע מעג ניט מסכים זיין מיט זיי. נחום שטיף פירט אַ מלחמה קעגן דעם פאַרבינד־פראָגאַם וועלכער און ספעציעל, למשל, ווען ער קומט מיט אַ פּרעפּאָזיציע: צו וועלכן, מיט וועלכן, ביי וועלכן אַז״וו. ער איז ביי דעם פונקט אַבסאָלוט גערעכט. ער האָט אויך מיט זיין פיינעם חוש פאַר סטיל אַנגעוויזן ווי קאָאַרדינאַציע איז אַפט בייגעוודיקער און דערציילעריש בולטער ווי סובאַרדינאַציע פון זאַצן, וואָס פירט דערצו אַז געוויסע סימנים אָדער קאָנסטאַטירונגען זאָלן ווערן אַזוי ווי אַראָפּ־געשלונגען. אָבער נחום שטיפּס ווידערוויילן צו סובאַרדינאַציע בכלל פאַרמינערט אין זיינע אויגן דעם ווערט פון אַטריבוטיווע זאַצן, לאַגיש אויך אַפילו אַזעלכע זאַצן וואָס זייער פאַרבינדווערטעלע איז וואָס. עס איז לאו־דווקא אַז דער אַטרי־בוטיווער בייזאָץ מעג ווייזן בלויז אויף אַ סימן⁵ פון זאַכוואַרט וואָס ער ציט זיך צו אים און טאָר בשום אופן ניט אויך עפעס דערציילן, אַפילו ווען אַט דאָס דערציילן איז צום טייל אַגב־אורחא. „דער מענטש וואָס האָט געטראָגן דעם מאָדענע קאַפּעליש איז מיינער אַן אַלטער באַקאַנטער“ — דאָ ווייזט דער אַטריבוטיווער בייזאָץ אויף אַ סימן. אָבער אין דעם צונויפגעזעצטן זאָץ: „דער מענטש וואָס איד האָב (אים) באַגעגנט ביים אַריינגאַנג איז...“ — קען מען אויס־טייטשן דעם אַטריבוטיווער בייזאָץ ווי אַזאָ וואָס דערציילט אויך עפעס. עס איז גאַר ניט פשוט שטענדיק צו געפינען די גרענעץ צווישן סימן און צוגאַב־אינפאַרמאַציע.

מע מעג אויך ניט צושטימען צו דער טעאָריע אַז „ווען די פּרעדיקאַטן אין ביידע זאַצן שטייען אין דער פאַרגאַנגענער צייט, איז פאַראַן אַ געוויסער צייט־

⁴ ייִדישע סטיליסטיק, 1930, ז' 123 — 152.

⁵ דאָרטן, ז' 151.

סדר: די אַקציע אין בייזאַץ קומט-פאַר פּרונער איידער די אַקציע אין הויפּט-זאַץ⁶.

..אַט די אַלע אויספירן לאָזן זיך מאַכן פון די אַטריבוטיווע בייזאַצן וואָס מיר ציטירן זיי ווייטער פון שלום עליכמען, פון זיין פונעם יאָר. דאָס גאַרמאַלע אַריינפיר-ווערטעלע פאַרן אַטריבוטיוון בייזאַץ אין וואָס, פאַרשטייט זיך ניט וועלכער. אַט דער וועלכער, וואָס איז טאַקע ניט קיין נייער אויפטו אין יידיש, איז ניט אַזוי האַנטיק, ניט אַזוי באַקוועם און איינגעוואַרצלט ווי דער גלאַטער וואָס — ניט מע דאַרף אים בייגן, ניט מע דאַרף אים בייטן. וועלכער איז אויך אַריין אין דער פּאַלקשפּראַך, באַזונדער ביי די וואָס האָבן באַקומען דעם חשק צו ריידן „ליטעראַריש“. פאַר שלום עליכמס מאַנאַלאָגן איז אַפילו כאַראַקטעריסטיש דער קאַמישער „קאַטאַרי וועלכער“, טאַקע ווי אַ מיטל פאַרן הומאַריסטישן טייטלען אויף ווילדגראַז אין די רייד פון די פאַרשווינען. אַבער מיר דאַרפן לאָזן דעם וועלכער ביים אַנווייזן אויף אַן אַרט אין אַ ריי (אַפילו ווען די ריי באַשטייט סך-הכל פון צוויי גלידער). מיר האָבן ניט דאָס רעכט אַריינצולייגן דעם וועלכער, אויך אַזאַ וואָס קומט פּרונער מיט אַ פּרעפּאָזיציע, אין אַ מין גראַמאַטישן חרם; עס איז אַבער אַ סטיליסטישע מצוה אים אויס-צומיידן וווּ נאָר דאָס לאָזט זיך, און דאָס לאָזט זיך כמעט אומעטום. פונעם יאָר זאָגט עדות אויף דעם. מיט יאָרן צוריק⁷ האָב איך דאָ געפרווט אַנווענדן אַ סטאַטיסטישן מעטאָד, פשוט ציילן וויפל מאַל אַפּטער עס קומט דער וואָס אין פאַרגלייך מיט וועלכער. ווען איך בין אויפן סמך פון אַ פאַר קאַפיטלעך פון דעם ערשטן בוך דערגאַנגען צו אַ פאַרהעלטעניש פון 20 צו 1, האָב איך אויפ-געהערט אַט דאָס ציילעניש.

דער וואָס פון דעם אַטריבוטיוון בייזאַץ געהערט צו צוויי מינים: (א) ער קען זיין אַ פּראָנאַם און פאַרבייטן אַ זאַגליד אין דעם בייזאַץ; (ב) ער קען זיין אַ קאָנזונקציע, דאָס הייסט אַז אויב מע לאָזט אים דורך, פאַרבלייבט דער בייזאַץ אַ גאַנצער, מיט אַלע זיינע גייטיקע גלידער.

..און איצט דוגמאות פון אַטריבוטיוון בייזאַץ מיט וואָס. מיר הייבן-אָן מיט דעם פּראָנאַם וואָס פאַרבייט דעם סוביעקט פון בייזאַץ:

1. „אונדזערע גייטיקע אוצרות וואָס ליגן צעוואַרפן אין אַלט פינצטערע ווינקעלעך פון אונדזער גרויסן גלות“;
2. „דער בעלי-דבר מיט טויזנט אויגן וואָס לאַקערט אויף קליינט עופעלעך“;

⁶ דאָרט, ז' 124.

⁷ ווען עס איז אויסגעקומען צו באַרבעטן פונעם יאָר פאַר דער מיטלי-שול, אַרויסגעגעבן פון „אַרבעטער-רינג“ אין יאָר 1940.

3. „א קוואל וואָס שעפט זיך ניט אויס קיין מאָל“;
4. „ער איז דער מלך וואָס קען זיי טרייבן ווהיין ער וויל און קען טאָן מיט זיי וואָס ער וויל“ (דער צווייטער וואָס האָט פאַרשטייט זיך ניט קיין שייכות צו אונדזער ענין);
5. „דער רב וואָס איז תמיד געווען אַ חלוש“;
6. „מיט זיין שיין חנעוודיק לשון וואָס גיסט זיך ווי בוימל“;
7. „בייזע מענטשן וואָס האָבן ניט קיין קאַפּ רחמנות“;
8. „גלאַט יודן וואָס האָבן ליב זאַגן מוסר און סטראַשען מיט גיהנום“;
9. „אַזאָ שיינעם געשניצטן אַרונקדוש מיט צוויי לייבן וואָס זענען אויס ווי פּויגלען“;
10. „זאָס זענען סוחרים וואָס זענען געקומען קויפּן ווייץ“.
- און איצט ברענגען מיר אַ צענדלינג אַטריבוטיווע בייזאַצן, ווי דער פּראָנאַם וואָס פאַרבייט אַן אַביעקט אין בייזאַצן:**
11. „אויף דעם גרויסן יאַריד וואָס איך האָב דורכגעמאַכט אין די פּופּציק יאָר פון מיין לעבן“;
12. „דאָס איז געווען זאָס ערשטע ווערק וואָס דער קומענדיקער שלום עליכם האָט פאַרפּאַסט“;
13. „די עקזעקוציע וואָס דער יונג איז אויסגעשטאַנען לאַזט זיך ניט באַשרייבן“;
14. „די פּאַרוויינטע גראַשנס וואָס די מאַמע האָט אַהין אַריינגעוואָרפּן“;
15. „די זיסע הימלשע טענער וואָס... [זי] האָט... אַרויסגעצויגן פון דער פּיאַנע“;
16. „באַטראַכטן און אַפּשאַצן די מציאה וואָס דער טאַטע האָט אייני געהאַנדלט אין באַרדיטשעוו“;
17. „פּאַרשרייבן אַלע קללות וואָס ער האָט זיך אַנגעהערט פון זיין שטיפּמאַמע“;
18. „מיר האַלטן נאָך ביי דער עצה וואָס אַרנאָלד... האָט אויפּגעגעבן“;
19. „פון אַלע לערנעכצן וואָס מע לערנט אין די קלאַסן געפעלט שלומס טאַטן נאָר געאַגראַפּיע“;
20. „(לייענען דעם זאַץ 9) „...ווי פּויגלען, ווען ניט די לאַנגע צינגער און שופּרות וואָס זיי האַלטן אין מויל און בלאַזן“.
- מיר זעען ווי גוט און גלאַט עס באַקומען זיך די אַטריבוטיווע בייזאַצן מיטן וואָס דעם פּראָנאַם. מיר האָבן דאָ אי סימנים, אי נייע אינספּאַראַציע, אי פּאַר

שיידענע צייטן פון יוערב⁸. און די אַלע וואָסן קענען מגולגל ווערן אין קאַנינקציעס, אויב מע שטעלט־אַריין אין דעם בייזאַץ אָן אַנהער פּראָנאַם, למשל: 1. „...אוצרות, וואָס זיי⁹ ליגן צעוואָרפֿן...“! 2. „דער בעל־דבר מיט די טויזנט אויגן, וואָס ער לאַקערט...“; 6. „מיט זיין... לשון, וואָס עס גיסט זיך ווי בוימל“; 11. „אויף דעם גרויסן יאַרד, וואָס איך האָב אים דורכגעמאַכט...“; 13. די עקזעקוציע וואָס דער יונג איז זי אויסגעשטאַנען...“; 14. „די פּאַרוויינטע גראַשנס, וואָס די מאַמע האָט זיי אַהין אַריינגעוואָרפֿן“. אין די איבערגעמאַכטע זאַצן איז וואָס ניט מער ווי אַ פּאַרבינדוואָרט. אַבער לאַמיר בעסער נעמען אַזעלכע אַטריי בוטיוע זאַצן דירעקט פון שלום עליכמען:

21. „אויפֿן הויכן באַרג, וואָס דער שפיץ זיינער דערגייט כמעט ביז דער כמאַרע“;
22. „גערעדט פּוטטע רייד, וואָס אַ וואָרט צו אַ וואָרט האָט זיך ניט געקלעפט“;
23. „... אַ מין לץ, וואָס דער גאַנצער וועלט מאַכט ער נאָך“;
24. „אַ יונגל אָן אַ טאַטן, אָן אַ מאַמען, וואָס אויפֿגעהאַלטן האָט ער זיך ביים רב“;
25. „שפּילן אין קאַרטן איז געווען אַ מין חולאת... וואָס גענומען האָט זיך עס פון חנוכה“;
26. „יודן, די אויסדערוויילטע ביי גאַט, וואָס צוליב זיי איז באַשאַפֿן געוואָרן די דאָזיקע וועלט“;
27. „אַ גדלן אַ יונג, וואָס עס שטייט אים ניט אָן מיט זיך אַליין צו רעדן“;
28. „אויסגעלערנט... אַ סך זאַכן, וואָס ניט אַלע ייִדישע קינדער קענען עס“;
29. „איינע פון יענע יפה־פּיות, וואָס זיין חבר שמואליק... פלעגט זיך אַנדערציילן פון זיי“;
30. „עס זענען געווען מאַמענטן, וואָס דאָס שבעה זיצן איז ביי זיי געווען גאַר אַ גאַנצער יום־טוב“;
31. „דער פּאַראַם, וואָס חברה האָבן אויף אים אַזוי לאַנג ארויסגעקוקט“;

⁸ ביים וועלן מאַכן אַלגעמיינע אויספירן אויפֿן שטח פון גראַמאַטיק אַדער סטיליסטיק איז נייטיק צו בויען אויף גוטע מוסטערן, טאַקע אויף מוסטערן.

⁹ עס איז ניטאָ קיין סיבה מורא צו האָבן פאַר דעם כלומרשט פּלעאַנאַסטישן פּראָנאַם. אויב מע האָט אַזאַ געפּיל, איז עס בלויז אַ סימן אָן, ליטעראַטור' האָט קאַליע געמאַכט דעם חוש פאַר געוויינטלעכע נאַטירלעכע ייִדישע רייד.

32. „די יודן, וואָס ערשט נעכטן זענען זיי געווען שיכור־לוט, זענען... געוואָרן אַלע ניכטער“;
33. „קוועלן אָן פֿון דער באַבע גיטל, וואָס זי האָט אַזוי קונציק אָפֿ־געשניטן דעם פעטער איציק“;
34. „ער וועט אויך אַנשרייבן אַזאַ מין ביכעלע, וואָס יודן וועלן דאָס לייענען און וועלן לאַכן“;
35. „איז דאָס געווען אַ מין ספּאַרט, וואָס מע האָט זיך דערויף אויס־געבראַכט“;
36. „אַן איידעם אַ פּאַרשוין, וואָס מע האָט געמעגט אים אַנקוקן אויף בילעטן“;
37. „כמעט יעדע שטאַט... האָט איר פּאַרשטאַט... וואָס איר באַפעלקער־רונג באַשטייט מער פֿון גוים ווי פֿון יודן“;
38. „אַריינגעקומען מיט אַ בוך, וואָס קיינער האָט דאָס נאָך ניט געזען“;
39. „דאָס וואָרט, גימנאַזיע, וואָס ער האָט נאָך איינגעזען ניט געוואָסט מיט וואָס מע עסט דאָס“;
40. „איר קאַנט נאָך היינט באַגעגענען טאַטעס, וואָס אַליין טוען זיי כל דבר אַסור און ווילן...“
- ...איידער מע גייט ווייטער ברענגען מיר, כדי צו דערגאַנצן דאָס בילד, זאַצן מיט וועלכער זיי זענען צוגויפגענומען פֿון דעם גאַנצן ערשטן בוך פֿונעם יאַרד און פֿון אַן ערך הונדערט זייטן פֿון צווייטן בוך:
41. „אַ יוד פֿון אַ גאַנץ יאַר, אַ יוד וועלכן דער... משורר י. ל. גאַרדאָן האָט געקרוינט מיטן נאַמען קורא נכבד“ (דאָ וואָלט אפּשר אַן אַנדער שרייבער געניצט „וועמען“, אָבער וועגן דעם ווייטער; דאָ איז גאַנץ מעגלעך: „... אַ יוד, וואָס דער משורר... האָט אים געקרוינט...“);
42. „... גיין ווייטער אויפֿן וועג וועלכן ער האָט אויסדערווילט“ (דאָ בעט זיך ממש וואָס);
43. „איר פיגור וועלכע האָט געפלעפט דאָס האַרץ פֿונעם... יונגל“ (אפּשר האָט דאָ דער ליטעראַרישער עפיטעט צו פיגור — „מאַיעסטעטיש גרויס־אַרטיקע“ — אַ שטויס געטאָן צום טראַפּאַרעט וועלכע);
44. „געווען ביי דער קראַנקער וועלכע האָט שוין געהאַלטן אַ פּנים זייער שמאַל“ (ניטאָ קיין באַרעכטיקונג אויף אַפּצווייכן פֿון אייגענעם סטיל מיטן וואָס);
45. „גוטע, וואַרעמע רייד צו וועלכע די קינדער זענען גאַר ניט געווינט געוואָרן“ (לויט דער סיסטעם אין די זאַצן 21 — 40, „... רייד, וואָס צו זיי זענען די קינדער...“);
46. „שמעקן טאַבעקע פֿון אַ גאַלדן פּושקעלע אויף וועלכן טע שטייט אויסגעמאַלט אַ פּרינץ“ („... פּושקעלע, וואָס אויף דעם שטייט אויסגע־

מאַלט... — לויטן מוסטער פון די זאַצן 34, 38);
 47. „דעם רב צו וועלכן מע האָט געפירט די קינדער פאַרהערן האָט מען
 אויך אָפּגענאַרט“ (דעם רב וואָס צו אים האָט מען געפירט די קינדער...“);
 48. „... אַ צווייטער, אוצר“ פון וועלכן ער חלומט אַצינד“ (..., אוצר,
 וואָס ער חלומט אַצינד פון אים“ — לויטן מוסטער פון זאַץ 29);
 49. „די מענטשן מיט וועלכע דער טאַטע האָט פאַרבראַכט זענען לויטער
 משכילים“ (די מענטשן, וואָס דער טאַטע האָט פאַרבראַכט מיט זיי,
 זענען...“);
 50. „איינגעפאַלענע שטיבלעך־מצבות, צווישן וועלכע עס וואָרפן זיך
 דורך... אַ פאַר נייע הייזלעך“ (..., מצבות, וואָס צווישן זיי וואָרפן זיך
 דורך...“).

ביי מיר איז געבליבן דער איינדרוק אַז אויב מע זאָל האָבן אויסגערעכנט
 די אַלע אַטריבוטיווע בייזאַצן מיט וואָס און מיט וועלכער אין ביינע ביכער פונעם
 יאַריד, וואָלט די פאַרהעלטעניש צווישן זיי געווען ווי פון 40 צו 1. בכּן זיינען
 די זאַצן מיט וועלכער יוצאים־מ־הכלל.

משה גראַס־צימערמאַן

פריילעכער פאַטאַס¹

... דאָס פּאַלק אַליין האָט זיך אַריינגעשריבן־אַריינגעזונגען אין די ניין מאָס
 געניאַלער באַרעדעוודיקייט פון שלום עליכמס מאַנאַלאָגן, מעשיות, ראַמאַנען, וואָס
 האָט זיך צעברויזט ווי אַ פּריילינגטייך אין דער קינסטלערישער טריקעניש פון דער
 ייִדישער ליטעראַטור אין יענער תקופה. מענדעלען האָבן געלייענט אויפגעקלערטע
 באַלעבאַטים מיט פאַרשוירענע וואַנצעס און געשפאַלטענע קאַפּאַטעס, און משכיליםשע
 מלמדים פון חדר מתוקן. פרצן האָבן דער עיקר געלייענט אינטעליגענטן, גרויסע
 געברויכערס פון געדאַנקען־שטרעכעלעך, וואָס האָבן זיך אַליין געשניטן אויף
 שרייבערס — און אויף וויפל עס האָט געלייענט עמך, האָט אָבער אַ פּראָסטער
 ייד מורא געהאַט הנאה צו האָבן, טאַמער טונקלט דאָ ערגעץ אַ רמז און מען
 דאַרף מכוון זיין כּוונות. שלום עליכמען אָבער האָט געלייענט דאָס פּאַלק, עס
 האָבן געלייענט יידן, וואָס זיינען קיין לייענערס נישט, פאַרחידושטע יידן, וואָס
 האָבן זיך נישט געריכט אויף אַזאַ כּישוף, האָבן אויפגענומען די מעשיות מיט
 אַלע חושים פון אומעט און לצנות און נישט מורא געהאַט צו לאַכן מיטן גאַנצן

¹ די גאַלדענע קייט, נ' 34, תּל־אַביב, 1959, ז' 58—63.

צעבראַכענעם האַרצן — און אויב ס'איז, אפשר, דערגאַנגען אַ שטראַל פרייד צום פאַרהאַוועטן מנחם־מענדל אַליין, וואָס האָט אַ רגע געמאַכט אַ הפסקה אין דער שלימדוקייט און הנאה געהאַט פון דער פריילעכקייט, האָט אים דער אומ־באַווסטער קינסטלערישער גענוס אַריינגעפירט אין דעם כישוף־פראַצעס פון אַ בליק־טראַנספּאַרמאַציע און פון ווערן אַן אַנדערער מענטש אין אַנבליק פון דיכטער־רישן שפּיגלבלד: העכסטער ציל פון שאַפן.

אַזוי האָט דאָס פּאַלק זיך אָפּגערוּפּן אויף דער שרייבערישער נאַטורקראַפט שלום עליכם בשעת חשובע ליטעראַטור האַבן נאָך פריינדלעך מבטל געמאַכט דעם „ייד פון קזעוו“: אַ נייער מין הערשעלע אַסטראַפּאָליער צי „פּראַיעם“ גריידיג גער, אַ פריילעכע אַנשיקעניש מיט אַן אַקטיאַרישער פעלעריגע, וואָס ווייס נישט מער ווי לצעווען און שילדערן. „שילדערן“ האָט ביי אונדז אין שטאַט דעמאָלט געהייסן: חזק מאַכן פון באלעבאַטיים, וואָס דאַרפן אויסגעבן טעכטער. און כאַטש דער אינטעליגענט, אַליין אַ לעגיטימער גילגול פון באלעבאַס, האָט שטילערהייט ליב געהאַט, אַז מ'האַט איינעם „גוט אָפּגעשילדערט“, איז ער אַבער נישט געווען אין גאַנצן זיכער, צי שטייט אים אַן הנאה צו האַבן פון זאַכן, פון וועלכע ער האָט הנאה: וווּ איז נשמה־צערנישקייט?

די דאָזיקע אַמביוואַלענטע באַצונג צו הומאַר האָט זיך נישט קיין סך געביטן ביזן היינטיקן טאַג — „עפעס הומאַר, דאַרט“ — כאַטש היינט האַבן שוין ליטעראַטור־מלמדים פון אַלע „ריכטונגען“ און מגידים מיט „טעזיסן“ געכאַפט דעם שכל פון שלום עליכמס חכמה און אַרויסגעגעבן אַן איינגעהאַלטענעם הכשר אויף זיין שאַפן: באַווונדערונג מיט באַוואַרעניש. דערביי האַבן זיי מורא צו לאָזן די פרייד אַליין, אַן דרוש — האָט מען זי אַרומגעגראַדזשעט מיט אַקאַדעמישער טערמינאָלאָגיע ווי מיט שטעכיקע דראַטן און מען האָט אַנגעהאַנגען „טרערן“ אויפן הומאַר, כדי ס'זאָל זיין „עמקות“ אויף אַריינצוטייטשן און דער אינטעליגענט זאָל זיך נישט פילן אָפּגענאַרט פון דעם פרייען געלעכטער פון עמך. „לאַכסט ווי אַ חצופה“ — פלעגן שטרענגע מלמדים אַפשייגעצן דאָס לעבן.

...אַבער צווישן די טרויעריקע פריילעכמאַכערס פון דער וועלט, וואָס זייער פרייוויליקע קלאַן־אַקראַבאַטיק טומלט אויף אַלע אַרענעס פון לעבן, איז מנחם־מענדל אַודאי דער מייסטער אַקראַבאַטן.

...מנחם־מענדל איז סאַציאַלער בראַכאוואַרג, געשטאַלטיקט מיט קינסטלערישער שלימות. ער איז אַ מין קאַלעקטייווע האַצמאַך־געשטאַלט פון יענער נאַענטער פאַר־מבולדיקער תקופה, וואָס האָט איינגערעדט דעם לעבן, אַז זי איז אים די נשמה שולדיק: גאַרנישט! מנחם־מענדל איז די סומע פון אַ סך אויסטערלישע פיגורן, יעדע איינציקע אַ וועלט מיט יידן, אַ צערודערט שטיק פּאַלק: גאַנץ קאַסרילעווקע, גאַנץ יעהופּעץ. דרייט זיך מנחם־מענדל אין אַ געדריי פון יידן, וואָס דאַרפן זיך אַליין דרייען: וואָס זשע וועט אַרויסקומען פון דער דאָזיקער גורלדיקער קאַרוסעלע?

ער איז אַ געניטער שטרויכלער, וואָס „וויקט“ אין אַ ווירבליקן געזעמל פון מעקלערס, מלמדים, שדכנים, וואַיאַזשאַרן, באַלעבעסלעך, בעלי־מלאכות, פורים־שפילערס, קינדער און נעבעך ווייבער, וואָס צאַפלען אַלע צו כזית חלום אין לעבן: סאַמע צעטראַגענע פליערס מיט פייגעלעך אין בוזעם, מיט אַוואַנטורעס פון דאגות און חוזק און געלייטערטן פרנסה־פּיבער.

...אַלע ווייסן, מנחם־מענדל ראַנגלט זיך שווער מיטן גורל, שווערער ווי אַנדער־רע — אַבער למאַי זאַל מען לייקענען: ס'איז דעם גורל אַליין נישט מקנא צו זיין. ...אַזוי זעען מיר אויך טביהן אין זיין דאַפּל־באַציונג צו כביכול: תרעומות צוליב דעם פעקל צרות מיט די טעכטער און, להבדיל, די גויזם — און אין תוך אויך רחמנות מיט דעם „רבושׁע נעבעך“, ווי מיינער אַ פעטער, אַ חסיד, פלעגט אַמאָל אַ זאַג טאָן אין דער בהלה פון מחשבות. קומט צו מאָל אויס, אַז טביה, אַ מטופל מיט אַנשיקענישן, דאַרף גאַר טרייסטן דעם פאַטער אין הימל — זאַל מען, חלילה, נישט זיין געפאַלן ביי זיך! קרעכצט דער ייד און שמייכלט — ביידע טוענישן אין איין אינציקן צערודערטן פסוק פון מדרש טביה צי פון תהלים, אַ פסוק וואָס איז אַרויס פון די האַלאַבליעס. שווער פאַר אַ ייד אַן אַרעמאָן צו האַלטן שטרענגע באַלעבאַטישקייט אין זיין פאַרמעג פון וויינען און לאַכן. זיי גייען ביידע אין איינעם — פונקט אַזוי ווי אין דעם פסוק איז אויך אַריין אַ מין צעמישטקייט, גלייך אַריין אין דעם אַרומיקן תוהו ובוהו, און ער קאָן זיך אויך נישט מער האַלטן צירלעך־מאַנירלעך ביי דעם אַנגעשטעלטן ירושה־טייטש פון די גוטע אַלטע צייטן, וואָס זאָגט היינט שוין נישט אַלץ וואָס מ'דאַרף דעם אַרעמען געמיט. אַ פנים ער דאַרף אַ פסוק, טביה? אַ הילף דאַרף ער און אַ שטיקל טרייסט — וואָלט מסתמא דוד המלך אַליין אויך הנאה געהאַט פון די האַרציקע תהילים־גרייזן, וואָס טביה האָט אַריינגעזונגען פון זיין צעבראַכענעם האַרץ אין די קיניגלעכע מזמורים. פּלאַנטערט זיך טביה צווישן די טעכטער און גויזם און, להבדיל, דעם רבושׁע, און עס גייט אים אַלץ נישט. כאַפט ער זיך אַריין אין אַ פסוק, וואָס „לאַזט זיך“, און פּראַוועט דאַרט בטחון. דער פסוק איז זיין געלייטערטע חלום־וועלט, פונקט ווי די „מיליאָנען“ זיינען געהויבענע ספּערע, אין וועלכער מנחם־מענדל טראַגט זיך פלינג אַריבער, כדי זיך צו ראַטעווען פון שליוול.

אַברהם זאַק

שלום עליכם אין די געטאָס

אין געטאָס דיין געלעכטער
די טרייסט איז דאָן געווען;
אין רוצחים די נקמה,
זיין סוף האָט מען דערזען...

געטרייסט האָט דאָן דיין טביה
מיט גוטע רייד, מיט טרער...
דער שטיין געוואָרן גרינגער,
געדריקט נישט אַזוי שווער...

דערגרייכט האָט דיין געלעכטער
אין קרבנס אונטערערד —
ווען אויבן האָט געלויערט
דער תליון מיט זיין שווערד...

דו האָסט געטרייסט, דערוואָרט זיך
פון שחיטה־טעג דעם סוף...
אויף תליה הענגט דער תליון,
ווען טויט די בידנע שאָף — — —

ער האָט געמאַכט אונדז לאַכן
אויך אין דער טיפסטער פיין,
ווען אונדזער וועלט געווען
גאַר אַן אַ ברעקל שיין...

ווען ס'איז מיט שוואַרצע כמאַרעס
דער הימל אונדז געווען;
און אויף דער ערד די שטריק נאָר
דעם תליונס מ'האָט געזען...

ווען בלוט האָט זיך געגאַסן
פון זקן און פון קינד;
אַ סדום די וועלט געוואָרן,
אין הפקר און אין זיגד...

ווען כלו כל הקיציין,
קיין שטערנדל אין נאַכט;
ווען גאָט דעם שער הרחמים
האָט אויך פאַר אונדז פאַרמאַכט...

א. גאלאמב**שלום עליכם ווי א דערציער פון יידן¹**

ידישע דערציונג הייסט אויסהאָדעווען יידן. כדי דאָס צו דערגרייכן, איז לגמרי נישט גענוג צו לערנען „ידישע“ זאַכן, לימודים. מען דאַרף אַרײַנלעבן זיך אין ייִדישקײַט, כדי צו ווערן אַ ייד. ווען עמעץ לעבט אין אַ גאַנצער נאַטירלעכער ייִדישער סביבה, קומט דאָס אַרײַנלעבן זיך במילא. איז אַזאַ סביבה נישטאַ (און זי פעלט איצט כמעט אומעטום), דעמאָלט מוז די אויפגאַבע אַרײַנצולעבן זיך פון קינד אין ייִדישקײַט איבערנעמען די שול.

...קײַן שום אײַנלעבונג גיט נישט אויך די נאַציאָנאַלע פּראָזעאַלאַגיע. דאָס איז אַ מין „אַגײַט־פּראָפּ־מאַטעריאַל“, וואָס גיט דער נשמה גאַר נישט, וואָס פאַר־טויבט נאָר די אויערן. איבער הויפט ווען ס'ווערט געפירט טאַג־אײַן, טאַג־אײַס. בלויז די לעבעדיקע נאַציאָנאַלע סביבה גיט אײַנלעבונג אָדער די קינסטלערישע סביבה, ד"ה, ליטעראַטור. אָבער נישט יעטוידע ליטעראַטור. נישט יעטוידע קינסטלערישע ליטעראַטור איז פעיק צו פאַרבייטן די לעבעדיקע סביבה. נישט יעטוידע ליטעראַטור קאָן מאַכן אַרײַנלעבן זיך אין אַ סביבה, צובינדן צו ייִדיש־קײַט. קודם־כל מוז אַזאַ ליטעראַטור זײַן קינסטלעריש; זי דאַרף שאַפן אַן אילוזיע פון לעבעדיקן לעבן; עס דאַרף זיך באַקומען אַ סביבה אַרגאַנש גאַנץ אין איר קינסטלערישקײַט. ווען נישט, איז ווידער נישטאַ אין וואָס אַרײַנצולעבן זיך. ווייטער דאַרף זי זײַן נאַציאָנאַל. זי מוז זײַן ייִדיש, ד"ה, פון ייִדישן לעבן גענומען, געשמידט און געפורעמט. ווען מען זאָל אין דער „נאַציאָנאַלער שפּראַך“ געבן גאַר די ליטעראַטורן פון דער וועלט, אַל דאָס בעסטע וואָס זײ פאַרמאַגן אַלע, וועט עס נישט גענוג זײַן פאַר דער ייִדישער דערציונג, וועט עס געבן קנאַפער אײַדער עס קאָן געבן אַ קלײַנע דערציונג פון אברהם רײַזען. ...און מהאָי טעמא איז אַ ייִדישע דערציונג דורך ליטעראַטור מעגלעך נישט אויסשליסלעך אין קלאַס, אויף לעקציעס, נאָר אומעטום — אין שטוב, אין ביבליאָטעק, אויף צוזאַמענס, ביחידות אַזוי ווי „מיטן מנין“. דען, ווי געזאָגט, נישט אַזוי דאָס שטודירן ווי — דאָס לײַענען און אַרײַנלײַענען זיך.

¹ פון ליטעראַרישע בלעטער, גנ' 761-763, וואַרשע 1938, זי' 786-787. דאָס, וואָס א. גאלאמב שרייבט, איז אין 1966 אפשר מער אַקטועל ווי אין 1938. — רעד'.

און דאָ קומט שלום עליכם : וואָס מער מען וועט שלום עליכמען לייענען, אַלץ מער ייִדישקייט.
און אַט פאַר וואָס :

שלום עליכם איז דער נאַציאָנאַלסטער ייִדישער שרייבער. אַנדערע זיינען ייִדישע שרייבערס צוליב אַן אידעע, אַ פראַגראַם, אַ כּוונה, האָבן פּרעטענזיעס, פאַדערונגען, קומען לערנען, פאַריכטן, שטייען אויבן און פון זייער הייך באַ-וויליקן זיי צו געבן זייערע מתנות. שלום עליכם איז אַ ייִדישער שרייבער, אַן חכמות, אַן פּרעטענזיעס, אַן וועלכע עס איז כּוונות. ער איז אַ קוואַל, וואָס פּליסט און פּליצט, ווייל עס קוועלט פון אים אַרויס די ייִדישקייט, נישט אַפּצושטעלן, נישט אַפּצוהאַלטן. זיין שרייבן איז נישט פון ראַציאָ, נאָר פּרימער אַרגאַניש ווי דאָס געזאַנג פון אַ פּויגל, דאָס ברומען פון אַ חיה, דאָס גערויש פון ווינט. אַזוי איז דאָס, ווייל עס איז אַזוי. דאָ איז יעטוידער קנייטש, יעטוידער לאַך אַדער קרעכץ דורך און דורך ייִדיש אַזוי נאַטירלעך, אַזוי ווי וואָסער איז נאַס, אַזוי ווי זונשטראַלן זיינען ליכטיק און וואַרעם. שלום עליכם איז דער ייִדישסטער פון אַלע ייִדישע שרייבערס, דווקא ווייל ער רעדט נישט וועגן דעם.

פון אונטער שלום עליכמס פעדער ריידן צו אייך הונדערטער, טויזנטער, אַט ווי לעבעדיקע יידן, ניין, נישט קיין געצילטע יידן, נאָר סתם יידן. אַלע יידן, וואָס לעבן ווי יידן, אַלע וואָס אין זיי שלאָגט אַ ייִדישער אַדער — אַלע ריידן זיי צו אייך דורך שלום עליכמען. איר דאַרפט מער קיין יידן ניט זוכן ; איר דאַרפט נישט פאַרן צו יידן — אין די בענד שלום עליכמס האָט איר די גאַנצע ייִדיש-וועלט. און, אויב מען דאַרף ייִדישע קינדער האַדעווען „צווישן יידן“, איז עס דאָ ביי שלום עליכמען.

זאָלן קומען אַלע באַדערפטיקע און דאַרשטיקע, און טרינקען זירעקט פון קוואַל, וואָס שפרודלט מיט לעבעדיקע יידן, געלייטערטע דורכן גרויסן נאַציאָנאַלן ייִדישן הומאַר.

...יעטוידער צוזאַמענקום, צוזאַמענרעף פון קליין, פון גרויס, יעטוידע באַגע-געניש דאַרף פאַרמאַגן „אַ קאַפיטל שלום עליכמס“. דאָס דאַרף ווערן בײַ אונדז אַ מנהג, אַ דין. און די שול דאַרף אירע תּלמידים נישט באַלאַדן מיט פאַרטיקע מיי-נוגען וועגן שרייבער און ווערק, נאָר זי דאַרף זיי מאַכן פאַר בעלי־קריאה; זי דאַרף אין זיי איינפּלאַצן אַ נוסח לייענען, אַזוי ווי עזרא האָט איינגעפּלאַנצט צו לייענען די תּורה. לייענען — אַן פּירושים. זאָלן די פּירושים אויסוואַקסן ביים לייענער אַליין! דעמאָלט וועט עס זיין אַרגאַנישער, אַקטועלער — וועט דער צוזאַמענבונד צווישן ליטעראַטור און לעבן זיין שטאַרקער, גאַנצער.

...אַזאַ מין אַריינפּלעכטן שלום עליכמען אין שטייגער לעבן וואַלט קודם-כל געקאַנט שאַפן אַט דעם שטאַרקן קנּופּ צווישן היינט און געכטן, צווישן היינ-טיקן שטייגער מיט דער קולטור פון געכטן, און פאַרקערט.

שלום עליכם - ביבליאגראפיע

באמערקאונגען וועגן צוזאמענשטעל פון דער ביבליאגראפיע

די דאזיקע ביבליאגראפישע פֿארצייכענונגען זענען אנטנומען פֿון דעם מחברס ביבליאגראפישן ארכיוו, וואָס פֿאַרמאָגט איבער פֿינף טויזנט פֿאַרצייכענונגען. צוליבן דוחק אין פּלאַץ ווערן דערמאָנט אין מײַן אַרכיוו אַרטיקלען פֿון 1351 שרעבערס בלויז צו 1 נומער פֿון יעדן איינעם. דאָס גיט אַ באַגריף, וויפֿל שרעבערס האָבן געשריבן וועגן שלום עליכם, ס'איז איבעריק צו זאָגן, אַז דער מאַטעריאַל איז ווייט ניט אויסגעשעפט געוואָרן. ער איז אָבער גענוג רעפרע-זענטאַטיוו, סײַ אין דער ייִדישער און העברעישער שפּראַך, סײַ אין פֿרעמדע שפּראַכן.

עס ווערט אויסגעלאָזן די רשימו: פֿון ש. ע. ווערק. דאָס איז דערפֿאַר ווייל עס איז שווער צונויפֿצושטעלן אַ פֿולע אויסשעפּיקע רשימה פֿון זײַנע ווערק. אין הונדערטער פּלעצער איבער דער גאַ-רער וועלט זײַנען דערשינען ש. ע. ווערק. איז ווי באַלד ס'איז נישט מעגלעך צו געבן אַ פֿולע רשימה, האָבן מיר באַשלאָסן דאָס איבערצו-לאָזן אויף אַ שפּעטערדיקער געלעגנהייט.

די ביבליאגראפיע ווערט אנגעטיילט אין די פֿאלגנדיקע קלאַ-סיפֿיקאַציעס:

- (1) ביכער און זאַמלונגען וועגן ש. ע. — 47 פּאַזיציעס
- (2) לידער וועגן ש. ע. — — — — 113 "
- (3) אין ביכער — — — — 63 "
- (4) אין זאַמלונגען און זאַמלביכער — — 34 "
- (5) אין אַלמאַנאַכן, לעקסיקאָנען און ענציקלאָפּעדיעס — — — — 44 "
- (6) אין צײַטונגען און זשורנאַלן — — — 724 "
- (7) וועגן ש. ע. אין העברעיש — — — 69 "
- (8) וועגן ש. ע. אין פֿרעמדע שפּראַכן — 257 "

אזוי ווי טעגלעכע צייטונגען און א סך פֿון די וואַכנטלעכע זשורנאלן קען מען בדרך כלל נישט געפֿינען, צו מאַל אין ערגעץ נישט. גאַנץ באַזונדער נאָך חורבן אייראָפּע, ווערן פֿון דער דאָזיקער רוב-ריק אַרײַנגענומען נאָר די וויכטיקסטע ליטעראַרישע און וויסנשאַפֿט-לעכע זשורנאלן.

ביכער, זאַמליכער און אַלבאָמען וועגן שלום עליכמען

- אַלבאָם**
- 1 צו די שלושים נאָך דער פּטירה פֿון שלום עליכס, אַרויסג' ש. ע. פּאַלקספּאַנד, נ"י תרע"ו.
- בילאָוו, ש. — דרוקער, א.**
- 2 שאַלעס־אַלייכעס, ביאָגראַפֿי פּערצ'י, אוקרמעלובענאַצמינדפּאַרלאַג, ק ? ע וו 1939, ז' 82.
- בערגעלסאַן, דוד**
- 3 שאַלעס־אַלייכעס, צום 80סטן יאָר־טאַג, „דער עמעס“, מאַסקווע 1939.
- ברקוביץ, י. ד.**
- 4 הראשונים כבני אדם, סיפורי זכרון נות על שלום־עליכס, כרך עשירי, תל־אַביב, תשי"ד — 1954.
- גורשטיין, מ.**
- 5 שאַלעס־אַלייכעס, זיין לעבן און שאַפן, פ' „אַגיוז“, מאַסקווע 1946, ז' 64.
- דאָבין, ש. — רעזניק, ל.**
- 6 שאַלעס־אַלייכעס, זיינע קינדערשע און יוגלשע יאָרן, קזעוו 1926, ז' 94.
- דאָס שלום עליכס־בוך**
- 7 רעד, מיט מאַנאָגראַפֿישע שטור־דיעס, אַריינפירן און באַמ' פון י. ד. בערקאוויטש, אַרויסג' ש. ע.־קאַמיטעט,
- נ"י 1926, 2טע אויפלאַגע, אַר' „אי־קוף“, נ"י 1958, ז' 377.
- „די גאַלדענע קייט“
- 8 נ' 34, ת"א 1959, ש. ע.־נומער.
- דרוקער, א.**
- 9 שאַלעס־אַלייכעס, קריטישע עטיודן, אוקרמעלובענאַצמינדפּאַרלאַג, ק ? ע וו 1939, ז' 99.
- וואַנווילד, מ.**
- 10 אַ קלאַסיקער פון דער יוד' ליט', לאַדזש 1918, ז' 36.
- ווינער, מ.**
- 11 די סאַציאַלע וואַרצלען פון ש. א. הומאַר, מ. ווינער און א. גורשטיין, מאַסקווע 1933.
- 12 וועגן ש. א. הומאַר, מאַסקווע 1941, ז' 87.
- ווינסענבערג, י. מ.**
- 13 שלום עליכס, קזעוו 1919.
- זינגער, מענדל**
- 14 שלום עליכס, סקיצע פון זיין לעבן און שאַפן, פ' „דער קוואַל“, ווין־וואַרשע־לעמבערג, ז' 110.
- טרונק, י. י.**
- 15 שלום עליכס, זיין וועזן און זיין נע ווערק, וואַרשע 1937, ז' 443.

- פֿינקעל, אורי**
 28 שלום עליכם, מאָנאָגראַפיע, פ' "יידיש-בוך", וואַרשע 1959, ז' 332.
 29 שאַלעם-אַלייכעם, 1850—1939, מאַסקווע 1939.
- 30 פראַגעס פון שאַלעם-אַלייכעם שאַפונג, ביולעטיין פון דער שאַלעם-אַלייכעם-סעסיע פונעם אָפטייל פאַר סאַציאַלע וויסנשאַפֿט-אַקאַדעמיע, קיעוו 1939, ז' 54.
- 31 צו דער טעמע וועגן שאַלעם-אַליי-כעם, צו דער 10טער יאַרצייט. קיעוו 1926, ז' 14.
- 32 צום אַנדענק פון שלום עליכם, זאַמלבוך, רעד' י. צינבערג און ש. גער, י. ל. פּרין-פּאַנד ביי דער געז' פאַר יידי' ליט' און קונסט, פעטראַגראַד 1918, ז' 176.
- קינדער-צייטונג
 33 נ"י, מאַרץ 1956, שלום עליכם-נומער.
קראַסל, ג.
- 34 שלום עליכם, ת"א 1959, ז' 380.
 35 שאַלעם אַלייכעם, זיינ לעבן און שאַפן, מאַסקווע 1946, ז' 62.
- 36 שאַלעם אַלייכעם 1859—1916, צומ 80טן יאַרטאָג פון זיין געבוירן, קיעוו 1920, ז' 45.
- 37 שאַלעם אַלייכעם (1859—1916), צומ 80טן יאַרטאָג פון זיין געבוירן, פּאַלקאַמבילד, אויסער, קיעוו 1939, ז' 46.
- 38 שאַלעם אַלייכעם צומ 20טן יאַר-טאָג פון זיין טויט, צענטר' יידי' מעלוד-כע-ביבליאָטעק, קיעוו 1963, ז' 21.
- 16 טביה און מנחם-מענדל אין יודישן וועלט-גורל, נ"י 1944, ז' 302.
יידישע קולטור
 17 נ"י, מיי 1946, מיי 1951, מיי 1956 און דעצ' 1955, שלום עליכם-נומערן.
כ"ץ, מ.
 18 שלום עליכם, קיעוו 1919.
כ"ץ, משה
 19 אונדזער שלום עליכם, נ"י 1946, ז' 111.
לאַצקי-בערטאָלדי, זו.
 20 שלום עליכם, קיעוו 1919.
מניזל, נחמן
 21 שלום עליכם, קיעוו 1919.
 22 שלום עליכם, קאַאַפ' פ' פון אינט' אַרבי-אַרדן, נ"י 1939, ז' 47.
 23 אונדזער שלום עליכם, פ' "יידיש-בוך", וואַרשע 1959, ז' 139.
ניגרי, שמואל
 24 שלום עליכם, עינים ביצירותיו, הוצאה הקיבוץ המאוחד, תש"ד, ז' 174.
סאוועטיש
 25 ליטעראַרישער אַלמאַנאַך, מאַס-קווע 1941, שאַלעם-אַלייכעם-באַנד, ז' 450.
סלוצקי, ב.
 26 שאַלעם-אַלייכעם סטיל פון אַר-בעט, שאַלעם-אַלייכעם-אַלמאַנאַך פון סאַוועטישע שרייבער, קיעוו 1939.
ספּיוואַק, אליהו
 27 שאַלעם-אַלייכעם שפּראַך און סטיל עטיודן, אוקראַנישער מעלוכער פ' פאַר נאַצ' מינדערהייטן, קיעוו 1940, ז' 167.

- „שטערן“**
 39 העפט 4-3, מינסקי, מאַרץ-אַפּריל 1939, שלום עליכם-נומער.
 40 שלום עליכם-זאַמלונג, צו דער 3טער יאַרצייט, קיזעו 1939, ז' 30.
שלום עליכם-זאַמלונג
 41 צו זיין 90 יאַריקן געבוירנטאָג, (1859—1949), אַרויסג' צענטר' ייִד' קולטור-אַרג' אין אויסטראַליע, מעל-בורן 1949, ז' 79.
 42 צום הונדערטסטן געבוירנטאָג, אַרויסג' אַרג' יוּאָג, ב"א 1959.
שלום עליכם-זאַמלבוך
 43 צו זיין 100סטן געבוירנטאָג, אַרויסג' „יובל-קאָמיטעט דורך דער פע-דער' פון ייִד' געז' אין פּראַנקרייך, פּאַ-ריז 1959, ז' 160.
שניאור, זלמן
 44 שלום עליכם אַנדענקען, בער-לין 1922, ז' 60.

וועגן שלום עליכמען אין ביכער

- ביאַלין, א. ה.**
 51 מאַריס שוואַרץ און דער ייִד' קונסט-טעאַטער, נ"י 1934, ז' 124.
ביקל, שלמה
 52 מנחם מענדל-וואַריאַנטן, אינ-זיך און אַרומזיך, בוקאַרעשט 1936, ז' 54—44.
בלום, נחמה
 53 נ"י אַרב' רינגי-אַרבוך 1945, ז' 40—39.
בן-אַריה, ר.
 54 די „הבימה“ אין אַ פּילם פון שלום עליכמס „מבול“, הבימה, שיקאַגאָ 1947, ז' 250—240.
בעל-מחשבות
 55 שלום עליכמס, געקליבענע שריפטן, ב' 1, ווילנע 1910, ז' 109—91.
בערנשטיין, י.
 56 דער צייטיקונג-פּעריאָד אין לעבן פון אונדזערע קלאַסיקערס, פּלאַצמ, ב"א 1945, ז' 89—88, 92.
KRUCKMAN, HERBERT
 45. Our Sholem Aleichem, The Story of a Great Jewish Writer. N. Y., 32 pages.
MARK, B.
 46. Szolem Aleichem 1859-1916, (Epoka, Zycie i Dzieła), Wydawnictwo Idish Buch, Warszawa 1959, pp. 70.
SAMUEL, MAURICE
 47. The World of Sholem Aleichem, N. Y. 1943, pp. 331.
אויסלענדער, נ.
 48 שלום עליכמס, גרונטשטריכן פון ייִד' רעאַליזם, ווילנע 1928, ז' 89—135.
אַפּאַטשינסקי, פּרץ
 49 ציוניזם פון טוביה דעם מילכיקן, געז' שריפטן, נ"י 1951, ז' 174—172.
באַטין, מ.
 50 שלום עליכמס, אַנטאַלאָגיע 500 יאַר ייִד' פּאַעזיע, ב' 1, נ"י 1917, ז' 239—241.

ברענער, כניקע

- 57 שלום עליכם קינדער-מעשיות, אונדזער יאָר-בוך (קינדער רינג), פילאַ-דעלפיע, מיי 1947, ז' 63—66.
- גאַלדבערג, אַב.**
- 58 שלום עליכם, געזאַמלטע שריפטן, ב' 1, נ"י 1953, ז' 149, 154.
- גאַרעליק, שמריהו**
- 59 באַגעגענישן מיט שלום עליכמען און ש. אַנ—סקין, עסייען, לאַס אַנדזשע-לעס 1947, ז' 334—339.
- גראַפֿשטיין, מלך**
- 60 מיינ חבר און לערער, שלמה גילבערט, דערציילונגען און דראַמעס, לאַנדאָן-קאָנאָדע 1954, ז' 312.
- גרינעס, מיכל**
- 61 ווען דאָס לעבן האָט געבליט, ב"א 1954, ז' 35, 240, 242, 299.
- דאַברושין, י.**
- 62 שאַלעם-אַלייכעס דער הומאַריסט, געדאַגענוואַנג, קיעוו 1922, ז' 43—53.
- דובנאָוו, ש.**
- 63 שלום עליכם דעם לאַכעדיקער פיי-לאַסאַף, פון „זשאַראַגן“ צו יידיש, וויל-נע 1929, ז' 33—42.
- דריכאַנסקי, מרים**
- 64 פאַר וואָס געפעלט מיר שלום עליכם און זיין בוך „מאַטל פייסי דעם חזנס“, נייע יידישע שול, יאַרבוך, מעק-סיקע 1953, ז' 37—38.
- האַפֿשטיין, ד.-שאַמעס, פֿ.**
- 65 טעמאַטיק, ליטעראַטור-קענטעניש, 2טער טייל, מאַסקווע 1928, ז' 4, 8, 9, 10, 12.

וויטיעס, משה

- 66 עסייען וועגן ליטעראַטור, נ"י 1958, ז' 41, 49, 164.
- ווינער, מ.**
- 67 צו דער געש' פון דער יוד' ליט' אין 1919 י"ה, ב' 2, נ"י 1946, ז' 235—280.
- ווינפער, ז.**
- 68 שלום עליכם, שרייבער און קינסט-לער, נ"י 1958, ז' 43—50.
- זאַלאַטאַראָוו, ד"ר הלל**
- 69 „איינזאַמע מענטשן — טביה דער מילכיקער“, געקליבענע שריפטן, ב' 2, נ"י 1924, ז' 196—201.
- זאַלף, פֿאַליק**
- 70 אונדזער קולטור-המשך, וויניפעג 1956, ז' 41, 42, 67.
- זעלטשען, ש. מ.**
- 71 שלום עליכם — אַ יום-חוב, אַנג אורחא, וויניפעג 1946, ז' 116—118.
- זעצער, ש. צ.**
- 72 פיגורן, עסייען, נ"י 1928, ז' 29, 197, 206.
- חניקין, י.**
- 73 יוד' בלעטער אין אַמעריקע, נ"י 1946, ז' 73, 296, 342, 344.
- טורקאָוו, יאַנאַס**
- 74 פאַרלאָרענע שטערן, ב"א 1953, ב' 1 — ז' 113, 218, 252, 254, 300; ב' 2 — ז' 34, 49, 54, 73, 78, 82, 154, 163, 217, 270, 274.
- טורקאָוו-גרוֹדבערג, יצחק**
- 75 יידיש טעאַטער אין פּוילן, וואַר-שע 1951, ז' 25, 27, 28, 51, 55, 70, 111, 112, 116, 122, 145, 154, 155.

- 163, 164, 165, 180, 181, 195, 196, 197.
טענענבוים-ארזי, אברהם
 76 שלום עליכס סענטימענט פאר די לאדזשער יידן, לאדזש און אירע יידן, ב"א 1956, ז' 310—319.
טקאטש, אברהם און צעסלער, שמואל
 77 שלום עליכס (ביאגראפיע), אונ' דזער המסך, כרעסטאמאטיע, ב"א 1953, ז' 316—318.
טרונק, ישעיה
 78 געשטאלטן און געשענענישן, ב"א 1962, ז' 107, 191, 209.
טשאַרני, דניאל
 79 שלום עליכס און טשעכאוו, אויפן שוועל פון יענער וועלט, נ"י 1947, ז' 77—73.
טשעמני, מלך
 80 שלום עליכס, אויסגעוואַרצלטע, ב"א 1954, ז' 229—232.
יאַנג, בועז
 81 מיין באַזוך ביי שלום עליכס, מיין לעבן אין טעאַטער, נ"י 1950, ז' 247—245.
יעפֿרויקן, ז. בעז, ח.
 82 דאָס ייִדישע וואָרט, נ"י 1947, ז' 54—57, 84—86, 87—107, 110, 143—144, 148—144, 187—182, 219—221, 230—233, 263, 264.
כאַנוקאָוו, ל.
 83 שלום עליכס אין דער ייִדישער שול, ליטעראַרישע עסייען, נ"י 1960, ז' 271—277.
ליבערמאַן, חיים
 84 די נשמה פון דער ייִדישער ליטע-
- ראַטור, ביכער און שרייבער, נ"י 1933, ז' 241.
ליטוואַקאָוו, מ.
 85 די גרונטשטריכן פון שאַלעם-אַלייכעמס שאַפן, ייִדישע ליטעראַטור, כרעסטאמאטיע פאר ליטעראַטור און קריטיק, קיעוו 1928, ז' 169—171.
לעבעדיקער (דער)
 86 שפיל און לעבן, וואַרשע 1926, ז' 18—21, 40—42.
לעשצינסקי, יעקב
 87 דאָס ייִד' עקאָנאָמישע לעבן אין דער ייִד' ליטעראַטור, ערשטער העפט, וואַרשע (1922?), ז' 19, 20, 21, 22, 23.
לעשצינסקי, ש.
 88 שלום עליכס, ליטעראַרישע עסייען, ב' 2, נ"י 1955, ז' 13—20.
מינקאָוו, נ. ב.
 89 זעקס ייִדישע קריטיקער, ב"א 1954, ז' 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 129, 137, 142, 144, 145, 149, 152, 202, 203, 250, 268, 278, 279, 280, 284, 286, 321, 322, 328, 329.
מענדעלסאָן, יוסף
 90 שלום עליכס, אַ מאַל אין אַ האַל-בן יובל, ב"א 1943, ז' 385—398.
נאַטורמאַן, בערל
 91 וועגן אַפישן אין ייִדיש צום ער-שטן אַזכרה-אָונט פון שלום עליכס, יזכור-בוך כעלם, יאַהאַנעסבורג 1954, שפּאַלטן 233—234.
ניגער, אש.
 92 שלום עליכס, וועגן ייִדישע שריי-בער, ב' 1, וואַרשע תרע"ג 1912, ז' 69—132.

- קענער, יעקב**
 102 שלום עליכם אין קראקע אין 1905, קווערשניט, נ"י 1947, ז' 285—291.
- ראדאק, יעקב**
 103 שלום עליכם, קונסט און קינסטלער, נ"י 1955, ז' 28—32.
- רובינשטיין, נחום**
 104 שאלעמ-אלייכעמס איבערזעצונג-גען אין סאוועטנספארבאנד זינט דער אק-טיאבער-רעוואלוציע, צייטשריפט 5, 1931.
- שאליט, משה**
 105 מענדעלי — שלום עליכם — פרץ, ליטערארישע עטיודן, ווילנע 1920, ז' 3—21.
- שולנער, דאָראַ**
 106 געשטאלטן און דערציילונגען, שיקאגא 1956, ז' 21, 32.
- שוואַרץ, לעאָנאַרד**
 107 שלום עליכם — זיין לעבן און שאַפן, אונדזער יארבוך (קינדער רינג), פילאדעלפיע, מיי 1947, ז' 55—59.
- שטיינבערג, נח**
 108 שלום עליכם, פארלאנגט א מענטש, נ"י 1952, ז' 212.
- שטענצל, א. נ.**
 109 שלום עליכם, יידיש לאנדאן, ווייטשעפעל 1942, ז' 31—39.
- סיימאן, שלמה**
 93 שלום עליכם, קינדער-יאָרן פון יידי' שרייבער, פ' „מתנות", נ"י 1936, ז' 5—28.
- סעגאלאָוויטש, ז.**
 94 טלאַמאַצקע 13, ב"א 1946, ז' 31, 61, 70, 106.
- ספעקטאָר, מ.**
 95 שלום עליכם, מין לעבן, דריטער טייל, וואַרשע 1927, ז' 162—164.
- פינעס, ד"ר מ. י.**
 96 די געש' פון דער יידישער ליטע-ראַטור, ב' 2, ז' 178—200.
- פערלמוטער, שלום**
 97 שלום עליכם, יידי' דראַמאַטורגן און טעאַטער-קאָמפּאָזיטאָרס, נ"י 1952, ז' 148—151.
- פרץ, י. ל.**
 98 שלום עליכם (געשריבן 1913), אלע ווערק פון י. ל. פרץ, ב' 10, ז' 71—75.
- צינעמאַן, יעקב**
 99 די געשיכטע פון ציוניזם, ב' 2, פאַריו 1949, ז' 125, 339.
- קאַמינער, יצחק**
 100 אַ בריוו צום אַרויסגעבער, די יידישע ביבליאָטעק, ב' 1, קיעו 1888, ז' 1—100.
- קאַראַלניק, ד"ר א.**
 101 שלום עליכם, דאָס בוך פון וואַרשע, וואַרשע 1928, ז' 45—53.

וועגן שלום עליכמען אין זאַמלונגען און זאַמלביכער

- א[ומרו], א.
 110 שלום עליכם — צום אַכציקסטן געבוירנטאָג, נייע בלעטער, זאַמלבוך, קאַונאַס 1939, ז' 120.

- ד. א.
 111 ד"ז, ז' 120.
 אלשאנסקי, בעטי
 112 טביה און איך, אונדזער טביה,
 א זאמלונג ארבעטן פון י. ל. פרץ
 מיטל-שול אין וויניפעג, 3טער קלאס,
 1942, ז' 8—11.
 בארסקי, יצחק
 113 ד"ז, ז' 22—28.
 ברעגמאן, יצחק
 114 שלום עליכמס הומארי, דער
 אויסדרוק פון כוח-הקיום פון יידיש פאלק,
 שלום עליכמס, זאמלבוך צו זיין 100סטן
 געבוירטאג, פאריז 1959, ז' 62—66.
 גיליגיש, י.
 115 שלום עליכמס דער קינדער-שריי-
 בער, שלום עליכמס, מעלבארן 1949, ז'
 45—66
 גילמאן, מיכל
 116 טביה און איוב, אונדזער טביה,
 וויניפעג 1942, ז' 14—16.
 גראבארד, ב.
 117 פערזענלעכקייט און כאראקטער
 אין אונדזער ליטעראטור, זאמלביכער
 6, נ"י 1945, ז' 384—387.
 הירשקאן, צבי
 118 שלום עליכמס, צום אַנדענק פון
 שלום עליכמס, זאמלבוך, פעטראגראד
 1917, ז' 160—166.
 וואַגלער, אַלחנן
 119 שלום עליכמס, זאמלבוך, פאריז
 1959, ז' 30—42.
 וואַראַבייטשיק, א.
 120 שאַלעמ אַלייכעמ און די אַרעסער
 צאַרישע צענזור, שאַלעמ אַלייכעמ זאמ-
 לונג, אוקראַינישער מעלכע-פּאַר
 נאַצמינד, קינעו 1940.
 וועלעדניצקי, א.
 121 צו דער פּראַבלעם פון שאַלעמ-
 אַלייכעמס געשטאַלטן, ד"ז, קינעו 1940.
 טאַלסטאַי, לעוו
 122 בריוו פון לעוו טאַלסטאַי צו
 שלום-עליכמען, שלום-עליכמס, זאמל-
 בוך, פאריז 1959, ז' 150.
 טורקאוו, זיגמונט
 123 שלום-עליכמס און יידיש טעאַ-
 טער, ד"ז, ז' 107—111.
 כאַטשענאַוו, חיים
 124 אונדזער טביה, וויניפעג 1942,
 ז' 16—18.
 לייוויק, ה.
 125 די — אַהן טראַדיציע, דער אינ-
 זעל, בוך 1, נ"י 1918.
 מאַגיד, דוד
 126 פון נאַענטן עבר, נ"י 87, וואַר-
 שע 1938, ז' 255.
 מיזשעריצקי, מ.
 127 גאַרקי און שאַלעמ אַלייכעמ,
 שאַלעמ אַלייכעמ זאמלונג, קינעו 1940.
 מיטלמאַן, י. נאַדעל, ר.
 128 שאַלעמ אַלייכעמ דער רעדאַק-
 טאָר אַרויסגעבער, ביבליאָגראַפיע, שאַ-
 לעס אַלייכעמ זאמלבוך, קינעו 1940.
 מייטליס, ד"ר יעקב
 129 דער פאַלקסטימלעכער איוב,
 שלום עליכמס זאמלבוך, פאריז 1959, ז'
 53—61.
 נאַדעל, ר.
 130 דער בעסטער דענקמאַל, שאַלעמ-
 אַלייכעמ זאמלונג, קינעו 1940.

- אָנדענק פון שלום עליכם, פעטראַגראַד
1917, זײַ 43—56.
ריווקין, ב.
138 גרונט־טענדענצן פון דער ייִדי
ליט, זאַמליכער 2, נײַ 1937, זײַ 270
—276.
שאַץ, ד״ר מ.
139 שלום עליכם דער פּאַלקס־רופּא,
צום אָנדענק פון שלום עליכם, פעטראַ-
גראַד 1917, זײַ 174—176.
שטיינמאַן, מ.
140 „אַ דאַקטאָר“ [פון שלום עליכם],
שאַלעמ־אַלייכעמ, מאַסקווע 1940, זײַ 19
—26.
שידלאַ, י.
141 „אווילמהאַבע“, שאַלעמ־אַלייכעמ,
איינאַקטערס, מאַסקווע 1940, זײַ 202
—208.
שיינין, יעקבֿ
142 שלום עליכם אין וויטעבסק, זאַמ-
לונג, ריאַ דע זשאַנעיראַ 1956, זײַ 250
—252.
שמעוני
143 וועגן שלום עליכמען, צום אָנ-
דענק פון שלום עליכם, מאַסקווע 1917,
זײַ 60—73.
- סמיט, דבורה
131 טביהס טעכטער, אונדזער טביה,
וויניפעג 1942, זײַ 1—19.
פּאַטלאַזשאַן, ב.
132 צום אָנדענק פון שלום עליכם,
פעטראַגראַד 1918, זײַ 74—77.
פּיטערמאַן, בתיה
132 טביה און אַברהם אָבינו, אונ-
דזער טביה, וויניפעג 1942, זײַ 11
—14.
ציבולעווסקי, א.
134 „מאַזעלטאַוו“, שאַלעמ־אַלייכעמ,
איינאַקטערס, „דער עמעס“, מאַסקווע
1940, זײַ 95—108.
קויפּמאַן, ד״ר מ.
135 זכרונות, צום אָנדענק פון שלום
עליכם, זאַמלונג, פעטראַגראַד 1917, זײַ
57—59.
קראַל, א.
136 „דער געט“ פון שאַלעמ־אַלייכעמ
שאַלעמ־אַלייכעמ, איינאַקטערס, מאַס-
קווע 1940, זײַ 54—66.
רביצקי, י. ח.
137 די ערשטע יאַרן פון מיין באַ-
קאַנטשאַפט מיט שלום עליכמען, צום

וועגן שלום עליכמען אין אַלמאַנאַכן, לעקסיקאָנען און ענציקלאָפּעדיעס

- וואַרקעל, מ.
144 מיינע באַגעגענישן מיט שאַלעמ־
אַלייכעמען, שאַלעמ־אַלייכעמ־אַלמאַנאַכ,
קיעוו 1939, זײַ 219—226.
זילבערצוווינג, זלמן
145 שלום עליכם, לעקסיקאָן פון ייִדי-
טעאַטער, בײַ 4, נײַ 1963, שפּאַלטן
3309—3578.
לעפּטוויטש, יוסף
146 ייִדי שרייבער דערגרייכן חשי-
בות ביי דער וועלט, אַלמאַנאַך יודיש,

- 154 שלום עליכם, לעקסיקאן פון דער יידישער ליטעראטור, פרעסע און פי-לאגאגיע, ב' 4, ווילנע 1929, שפאלטן 673—736.
שנייפאל, ש.
- 155 שאלעמ-אלייכעמס א הארציקע ווענדונג וועגן אן אלטן יידישן שריי-בער, שאלעמ-אלייכעמס-אלמאנאכ פון סאוועטישע שרייבער, קזעוו 1939, זוי 218—209.
שמרוק, ש.
- 156 פרסומים יהודיים בברית-המוע-צות 1917—1960, סדרת "גלויות", החברה ההיסטורית הישראלית, ירושלים 1961, נג' 7, 50, 51, 92, 96, 235, 289, 942, 943, 952, 953, 956, 959, 966, 977, 978, 986, 1002, 1017, 1020, 1023, 1024, 1028, 1033, 1034, 1056, 1095, 1122, 1134, 1148, 1164, 1254, 1255, 1756, 2281—2307, 2332, 2518, 2738—2742, 3516, 3527, 3769, 3970.
- ארכיוו פֿאר דער געשיכטע פֿון ייד' טעאָטער און דראַמע
- 157 יוּוּאָ, ווילנע 1930, זוי 197, 314, 368, 382, 457, 480—489, 504, 512.
ביבליאָגראַפֿישע יאַרביכער
- 158 יוּוּאָ, פון יאָר 1926, ב' 1, וואַר-שע 1928, זוי 40, 41, 110, 142, 148, 172, 173, 205, 221, 228, 254, 255, 256, 257, 258, 259, 260, 261, 262, 263, 264, 266, 277, 278, 279, 333, 382.
- אַר' אַלוו' ייד' קולטור-קאָנגרעס, נ"י 1961, ז' 211, 212, 213.
ניגער, ש.
- 147 ליט' ליט' אין דער 2טער העלפט 19טן י"ה, אלגעמיינע ענציקלאָפּעדיע, ייִדן'ג, דובנאָו-פּאָנד און "ציקאַ", נ"י 1942, שפאלט 126.
סימאָוסקי, ס. ל.
- 148 פון שאלעמ-אלייכעמס ניט פאר-עפנטלעכטע בריוו, שאלעמ-אלייכעמס-אלמאנאכ, קזעוו 1939, זוי 227—236.
פיעטרושקא, שמחה
- 149 יידישע פאלקס-ענציקלאָפּעדיע, ב' 2, מאָנטרעאַל 1943, שפאלטן 290, 848—850, 955.
פאָליאַנקער, ה.
- 150 גאוועלע וועגן שאלעמ-אלייכע-מעג, דער ערשטער אַרויספאַר אָפּ הי-לעלאַנס יובילעאום, שאלעמ-אלייכעמס-אלמאנאכ, קזעוו 1939, זוי 73—87.
קאַרנהענדלער, יחזקאל
- 151 שלום עליכם אין פאָריו, אלמא-נאָ, פאָריו 1960, זוי 97—101.
ראַטנער, ז. אַקוויטני, י.
- 152 ביבליאָגראַפֿישער זאַמלבוך, ב' 1, צענטראַלער פאַרלאַג פאַר די פעל-קער פון פ.ס.ס.ר., מאַסקווע-כאַרקאָוו-מינסק 1930, זוי 101, 110, 210—260, 283—309.
רייזען, זלמן
- 153 שלום עליכם, לעקסיקאן פון דער יידישער ליטעראטור און פרעסע, וואַרשע 1914, שפאלטן 634—646.

וועגן שלום עליכמען אין זשורנאַלן

AUSUBEL, NATHAN

159. Sholom Aleichem, **Pictorial History of the Jewish People**, N.Y. 1953, p. 240, 252, 253.

BAVLI, HILLEL

160. The Modern Renaissance of Hebrew Literature, **The Jews Their History, Culture and Religion**, Vol. I, N. Y. 1949, p. 590.

DE HAAS, JACOB

161. Shalom Rabinowitz (Shalom Aleichem), **The Encyclopedia of Jewish Knowledge**, N. Y. 1946, pp. 451-452.

ELBOGEN, ISMAR

162. The Terror in Rumania and Russia, **A Century of Jewish Life**, The Jewish Publ. Soc. of America, Philadelphia 1944, p. 407.

GOLDBERG, B. Z.

163. Sholom Aleichem, **The Universal Jewish Encyclopedia**, Vol. 9, N.Y. 1943, pp. 516-518.

GRAFSTEIN, MELECH

164. **Sholom Aleichem Panorama**, pub. by The Jewish Observer, London - Canada 1948, pp. 413.

KREPPEL, J.

165. Sprachen und Literaturen, Jiddish, **Juden und Judentum von Heute**, Zurich-Wien-Leipzig 1925, p. 847.

KRUCKMAN, HERBERT

166. **The Story of a Great Jewish Writer**, pub. by Kinderbuch Publications, N. Y., pp. 32.

LEAF, HAYIM

167. Sholom Aleichem, **The Junior Jewish Encyclopedia**, N. Y. 1957, pp. 287-288.

MEISELS, SAMUEL

168. Scholem Aleichem, **Judisches Lexicon**. Band 1v/2, Berlin 1930, pp. 244-246.

ROBACK, A. A.

169. The Classic Triumvirate, **Contemporary Yiddish Literature**, World Jewish Congress, British Section. London 1957, pp. 19-23.

SONNTAG, J.

170. Sholem Aleichem, **Cassell's Encyclopedia of World Literature**, Vol. II, N. Y. 1953, pp. 571, 2015-2016.

G. W.

171. Yiddish Literature, **Colliers Encyclopedia**, Vol. 19, N. Y. 1958, p. 647.

WIERNICK, PETER

172. **The Jewish Encyclopedia**, Vol. X, New York and London 1905, p. 302.

ENCYCLOPAEDIA BRITANNICA

173. **Vol. 20**, Chicago - London - Toronto 1959, p. 565.

ENCYCLOPEDIA DE LA PLEIADA

174. *Histoire des Litteratures*, Volume Publie sous la direction de Raymond Queneau, Paris 1956, pp. 1172-1173.

ENCICLOPEDIA BARSA de Consulta Fácil

175. **Tomo XII**, Buenos Aires - Chicago - México 1957, p. 342.

ENCICLOPEDIA ITALIANA

176. **Roma** 1959, p. 60.

BONNIERS FOLKLEXICON

177. **Stockholm** 1953, Col. 888.

MEYERS LEXIKON

178. **Band 9**, Leipzig 1928, Col. 1504.

EUROPE-REVUE MENSUELLE

179. **September 1959**, Cholem Aleichem

THE JEWISH PEOPLE

PAST and PRESENT

180. **New York**, Vol. III, p. 173, 185, 187, 189, 190, 194, 199. **Vol. IV**, p. 295, 299, 301, 304, 323, 436.

LITERARY HISTORY

OF THE UNITED STATES

181. **Bibliography**, N. Y. 1947, p. 301.

THE NEW JEWISH

ENCYCLOPEDIA

182. **N. Y.** 1962, p. 440.

THE STANDARD JEWISH

ENCYCLOPEDIA

183. **N. Y.** 1952, Col. 1713-1714.

VALENTINE'S JEWISH

ENCYCLOPEDIA

184. **London** 1938, p. 595.

Компанец, Зиновий

185. **Пять песен на слова еврейских поэтов, для голоса в сопровождении фортепиано**. Москва 1960, 18 стр.

Рубина, Р.

186. **Шолом Алейхем, С. Ярмаркин**, Гос. Изд. Москва 1957, стр. 3-11.

Цинберг, С.

187. **Шолом Алейхем, Еврейская Энциклопедия**, Том. 16, С. Петербург, Стр. 63-66.

אַבראַמאָוויטש, נ. ס.

188 **מענדעלע מוכר ספרים און שלום עליכם**, יודישע קולטור, נ"י דעצ' 1944, ז' 19-16.

אויערבאך, אפרים

189 **שלום עליכם**, יודישער קעמפער, נ"י 4 מיי 1962, ז' 14-12.

אויערבאך, גיטל

190 **דער אַנטדעקער**, פארויט, וואַר-שע 1939, נ' 7/35, ז' 7.

אַלגין

191 **שלום עליכם אַלס קלאַסיקער**, די צוקונפט, נ"י 1916, ז' 489-492.

אַלטמאַן, מ.

192 **די גרויסע באַדייטונג פון פּאַלק-שאַפונג**, זאַמלונגען, נ' 27, נ"י 1963, ז' 101.

אַלמי, א.

193 **דאַנטע, שעקספיר און שלום עליכם**, פרייע אַרבעטער שטימע, נ"י 8 אפריל 1955, ז' 5.

אַלפערין, י.

194 **וואָס איז געוואָרן פון „טוביה“ אין אַן איבערווענונג אויף יודעאַ-פראַג**

ישראל, אויפן שוועל, נ"י, מאַרץ־אַפּריל 1959, ז' 13.
 בייעטש, י.

205 אַ וואָרט צו שלום עליכם האַר־
 ציקן געלעכטער, לשון און לעבן, לאַנג
 דאָן, מיי־יוני 1959, זוי 13—15.
 בינענשטאַק, ד"ר מ.

206 צוויי תקופות אין דער ייִדישער
 ליטעראַטור, מילגרויס, העפט 6, בער־
 לין 1924, ז' 30.

בען, ח.

207 פון קאַסמאַפּאַליטיזם ביזן אויפ־
 קום פון נאַציאָנאַלע אידייען, די צו־
 קונפט, נ"י, דעצ' 1954, ז' 456.

בעל־דמיון

208 שלום עליכם, דער פּאַלקשרייִ
 בער, דאָס נייע לעבן, נ"י, יאַנואַר 1909,
 זוי 38—49.

בערגעלסאָן, דוד

209 דער קרישטאָל־ריינער באַרג־
 קוואַל, ייִדישע קולטור, נ"י, מיי 1956,
 זוי 10—14.

בערגער, לילי

210 די טראַגישע אילוזיע אין שלום
 עליכמס ווערק, ייִדישע שריפטן, נ"י 3
 (142), וואַרשע, מאַרץ 1959, ז' 4, 7.

בערדיטשעווסקי, מ. י.

211 שלום עליכם, ליטעראַרישע בלע־
 טער, וואַרשע, 16 מיי 1924, ז' 3.

בערנשטיין, מרדכי וו.

212 שלום עליכם אין ווילנער געטאַ,
 די צוקונפט, נ"י, מיי־יוני 1959, זוי
 259—260.

בערקאוויטש, י. ד.

213 „עראינערונגען“ וועגן שלום

צייזיש פון עלזאַס, ליטעראַרישע בלע־
 טער, וואַרשע 19 יוני 1925, ז' 4.
 אַפּאַטאַשו, י.

195 שלום עליכם, ייִדישער קעמפּער,
 נ"י 27 סעפט' 1946, זוי 68—69.

אַרן, זלמן

196 ישראלדיקער תיקון פאַר שלום
 עליכמס העלדן, פּאַנק און ציון, ירושׁ־
 לים, מאַרץ 1959, זוי 14—15.

באַטאַשאַנסקי, יעקבֿ

197 דער שליסל צו שלום עליכמס
 הומאַר, ליט״בל, וואַרשע 1 נאָו' 1935,
 זוי 699—700.

ב־גראַף, א.

198 שלום עליכם דער ביבליאָגראַף
 און די ש. ע. ביבליאָגראַפיע, ייִדישע
 קולטור, נ"י מאַרץ 1959, זוי 20—21.

באַיאָן, ל.

199 דאָס אייביקע און אַקטועלע אין
 „טוביה“, פּאַרויס, מעקסיקע, אַפּריל
 1959, זוי 7—11.

באַראַכאווי, ב.־דוד בן משה

200 שלום עליכם־ביבליאָגראַפיע, די
 צוקונפט, נ"י 1916.

באַריישאַ, מנחם

201 וועגן די דריי, פרייע אַרבעטער
 שטימע, נ"י, 13 אַפּריל 1945, ז' 6,
 11.

בורשטיין, מ.

202 שלום עליכם ביים טיש, פּאַרויס,
 וואַרשע, 17 מאַרץ 1939, ז' 8.

בילאָוו, ש.

203 שאַלעמ־אַלייכעמ, נ"י 6, טאַווע־
 טישע ליטעראַטור, 1938, זוי 142—158.

בין, א.

204 וועגן אַ שלום עליכם־מאַרקע אין

- עליכם, ליט"בל, ווארשע, 30 אפריל 1925, ז' 2—3.
- בראנשטיין, י.
- 214 סאכאקלען פון 15 יאר קאמף פאר מארקסיזם-לעניניזם אין ליטערא-טוריקענטעניש, צום 15 יארטאג אק-טיאבר-רעוואלוציע, מינסק 1932, ז' 16, 17, 18, 24, 25, 31, 35, 37.
- ברידזשער, דוד
- 215 וואקאבולאר-געניטונגען ביים לערנען "חנכה-געלט" און "קוואס" פון שלום עליכם, פעדאגאגישער בוך לעטיין, נ"י, אפריל 1942, ז' 27—29.
- ברייטמאן, מ.
- 216 ווען שלום עליכם און מארק ווארשאוסקי זיינען צוזאמען געקומען קיין קיעוו, נ"י, יוני 1939, ז' 16.
- בריינין, ראובן
- 217 שלום עליכם — זיין קינסטלע-רישע אינדיווידואליטעט און סאציאל-פסיכאלאגישע באדייטונג, די צוקונפט, נ"י, אפריל 1918, ז' 235—238; יולי 1918, ז' 432—434; סעפט' 1918, ז' 549—547.
- גאטלאבער, א. ב.
- 218 א בריוו פון א. ב. גאטלאבער צו שלום עליכמען, יודישע פאלקס-ביבליאטעקע, ב' 1, קיעוו 1898, ז' 250.
- גאטליב, נ. י.
- 219 שלום עליכם, העפטן, מאנטרע-אלדעטראיט, מיינוי 1936, ז' 3—6.
- גאטפארשטיין, י.
- 220 שלום עליכם און די יודישע קינ-
- דער, צו הילף דעם לערער, פאריז, פעב' מארץ 1950, ז' 5—7.
- גאלאמב, א.
- 221 שלום עליכם אלס דערציער פון יידן, ליט"בל, ווארשע, 30 דעצ' 1938, ז' 386—387.
- גאלדבערג, אביזיק
- 222 א ביסל שלום עליכמדיקס, לשון און לעבן, לאנדאן, סעפט' אקט' 1959, ז' 59—63.
- גאלדבערג, ב. צ.
- 223 שלום עליכם, יודישע קולטור, נ"י, מיי 1951, ז' 1—7.
- גאלדשמידט, ש.
- 224 שלום עליכמס הומאן, לשון און לעבן, לאנדאן, יוני 1956, ז' 5—6.
- גארדין, אבא
- 225 שלום עליכם, פרייע ארבעטער שטימע, נ"י, 9 מיי 1952, ז' 4.
- גאריין, ב.
- 226 די נייע זשארגאנישע ליטערא-טור אין רוסלאנד, די צוקונפט, נ"י, דעצ' 1894, ז' 7, 9, 10—12.
- גודמאן, ל.
- 227 שלום עליכם און דאס יודישע טעאטער, דרום-אפריקע, יאהאנעסבורג, מיי 1949, ז' 11—13.
- גוטקאוויטש, י.
- 228 אויף דער שלום עליכמ-אויס-שטעלונג אין ווארשע, יודישע שריפטן, ווארשע, מארץ 1960, ז' 3—4.
- גורשטיין, א.
- 229 שאַלעמ-אלייכעמס לעבן און שאַפן, סאָוועטישע ליטעראַטור, נג' 3, 4, קיעוו, מאַרץ-אַפּריל 1939, ז' 187—217.

- גלאטשטיין, יעקב
 230 שלום עליכם, די צוקונפט, נ"י, מיירי 1959, ז' 248—252.
 געלמאן, ברוך
 231 דער גרויסער קינדער-מכשף, פארויס, נ' 7/35, ווארשע, 17 מארץ 1939, ז' 5.
 געלערנט, ה.
 232 אונדזער בעל זוכה — שלום עליכם, פרייע ארבעטער שטימע, נ"י, 15 אויג' 1959, ז' 3.
 גראנאווסקי, ראובן
 233 שלום עליכםס רייזע איבער אמעריקע, ניויארקער וואכנבלאט, אפריל 5, 12, 19; מיי 10, 24 און 7 יוני 1935.
 גראס, משה
 234 הומאר אלס סטיל אין אונדזער ליטעראטור, ליטערארישע בלעטער, נ' 46, ווארשע, 20 מארץ 1925, ז' 3—4.
 גראסמאן, מ.
 235 דאס יוד' אקאדעמישע טעאטער אין שלום עליכםס „200.000“, די 7 טעג, אילוסטרירט, 2, פאריז 1928.
 גראסמאן, מ. י.
 236 שלום עליכם — לאיליכע, היימיש, תל-אביב, 13 מיי 1959, ז' 26.
 דאוו
 237 די פרעמדע וועלט פון שלום עליכם, דרום-אפריקע, יאהאנעסבורג, יאני-פעב' 1957, ז' 11—12.
 דוד בן משה
 238 די ביבליאגראפיע פון שלום עליכם, די צוקונפט, נ"י, אויג', סעפט', אקט', דעצ' 1916.
 דיאמאנט, דוד
 239 די שלום עליכם-אויסשטעלונג, א קולטור-היסטאריש געשעעניש, פאריז זער צייטשריפט, נ' 24, פאריז 1960, ז' 50—54.
 דינעזאן, יעקב
 240 די יודישע שפראך און איהרע שרייבער, הויז-פריינד, ב' 1, ווארשע 1908, ז' 20.
 דישמאן, ל. סערעבריאני, י.
 241 אייניקע מאטעריאלן צו דער כא-ראקטעריסטיק פונעם יונגן שאלעמ-אליכעם, שטערנ נג' 4-3, מינסק, מארצ-אפריל 1939, ז' 83—90.
 דמשק, א.
 242 שלום עליכם אין אונדזער שול, ליט'בל, ווארשע, 30 אפריל 1926, ז' 289—288.
 דעמבלין, ב.
 243 מענדעלע, פריץ, שלום עליכם, יודישער קעמפער, נ"י, 16 סעפט' 1960, ז' 33—38.
 דראכלע, מ. ה.
 224 ש. ע. אין שטעטל קאדינע, פארויס, ווארשע, 31 מארץ 1939, ז' 4—5.
 דרוכי
 245 „בלאנדזשענדע שטערן“, די צו-קונפט, נ"י, אפריל 1930, ז' 208—209.
 ד. ה.
 246 הונדערט יאר ש. ע., היימיש, ת"א, 11 יאנ' 1959, ז' 3.
 האדעס, ל.
 247 דאס אייביק-מענטשלעכע ביי ש.

- ע, פארויס, ווארשע, 17 מאַרץ 1939, ז' 9.
האַלדעס, א. 248 ש. א. סאטירע אָפּ די מעכאַבֿ
רים, נ' 12, סאַוועטישע ליטעראַטור,
1938, ז' 118—128.
האַראַנטשיק, שמעון
249 דער אייביקער ש. ע, ד"ז, ז' 5.
הורוויטש, ש.
250 די ש. ע. פייערונגען אין לאַנד,
יודישע שריפט, ווארשע, יאַנואַר 1960,
ז' 2.
הורוויץ, ד"ר ח. צ.
251 די סאַציאַל־עקאָנאָמישע טיפּן אין
דער גייער ייִדי ליטעראַטור, די צוקונפּט,
נ"י, אַפּריל־מיי, יוני און יולי 1911.
העריסאָן, אַפּרים
252 אַ שמועס מיט ש. ע, פּריילאַנד,
פּאַריז, יאַנ׳־פּעב׳ 1960, ז' 12—13.
וואַלבע, באַריס
253 ש. א. סאַוועטישע ליטעראַטור,
נ' 3—4, 1939, ז' 118—128.
וואַלפּסאָן, ה.
254 ש. ע. אַ בריוו צו ד"ר חיים
זשיטלאַווסקי, פּרייע אַרבעטער שטימע,
נ"י, 16 יולי 1948, ז' 3.
וואַלק, י.
255 ש. ע. אין דווינסק, ליט׳בל,
ווארשע, 30 מיי 1930, ז' 414.
וואַראַביאַווסקי, ל.
256 ש. ע. אין באַראַנאוויטש אין
1908, פּאַרויס, ווארשע, 17 מאַרץ 1939,
ז' 9.
וואַרטמאַן, מ.
157 צו ש. א. דראַמאַטורגיע, נ' 2—3
- פּאַרפּאַסט, ביראַבידזשאַן 1937, ז' 194—
198.
וואַרשאַווסקי, א.
258 ש. ע. — אַ סאַציאַלער מאַנער,
פּריילאַנד, פּאַריז, אַקט׳ 1953, ז' 6
—7.
ווינכערט, מיכאַל
259 ש. ע. און די ייִדי בינע, פּאַרויס,
ווארשע, 17 מאַרץ 1939, ז' 6.
ווייניג, נ.
260 ש. ע. אויסשטעלונג אין יוואָ,
ליט׳בל, ווארשע, 4 מיי 1934, ז' 277
—278.
וויננרייך, גבֿריאל
261 ש. ע. אין ייִדיש, יוגנטרוף, נ"י,
יאַנ׳־פּעב׳ 1947, ז' 6—8.
וויננרייך, מ.
262 אַ בלאַט שלום עליכם, יודישע
שפּראַך, נ"י, סעפּט־אַקט׳ 1941, ז' 145—
149.
זאַק, אַבֿרהם
263 אונזער פּאָפּולערסטער קלאַסי־
קער, דאַט נייע לעבן, לאַדזש, ז' יוני
1946.
זאַקס, מ.
264 ש. ע. דער שרייבער, מענטש
און ייִד, דער שפּיגל, ב"א, מיי 1946,
ז' 1—2.
זאַקס, ש.
265 ש. ע. אַלט דיכטער, ליט׳בל,
ווארשע, 19 יוני 1936, ז' 398—399.
זאַרעצקי, א.
266 שפּראַך־שפּילעוודיקייט באַ ש.
א., די רויטע וועלט, נ' 5 (20—21)
כאַרקאָו, מיי־יוני 1926, ז' 126—135.

דרוס-אפריקע, יאהאנעסבורג, מארץ
1959, ז' 12—13.
טאקער, אליהו
277 הונדערט יאר ש.ע., איל' ליטע
רארישע בלעטער, ב"א, אויג-אקט
1959, ז' 4.
טאראנט, דבורה
278 יאר יוד' קינדער-ליט, אין
אמ' דאמלונגען, נ"י, יולי-סעפט 1954,
ז' 77, 80.
טויביש, יעקב שמואל
279 דער יידישער תוכן אין דער יוד'
שפראך (צווישן פרץ און שלום עליכם),
קיום, פאריז, יאנאר-פּעב' 1951, ז' 14—
21.
טויביש, לייבל
280 א בריוו פון ש. ע., ליט"בל,
ווארשע, 30 אויג' 1929, ז' 687.
טונקעלער (דער)
281 ער איז פאליבט אין שלום
עליכמען, ליט"בל, 19 יוני 1936, ז' 400.
טיקטין, הרב שמואל
282 ש. ע. פאפולאריטעט אין ירוש-
לים, יידישע קולטור, נ"י, אפריל 1959,
ז' 27—28.
טייטעלבוים, אברהם
283 ש. ע. אויף דער בינע, יוד"ק,
מיי 1946, ז' 30—34.
טעפער, ק.
284 ש. ע., ניי-יודיש, נ"י, יולי 1922,
ז' 33—35.
טראצקי, אליהו
285 ש. ע., גראף לעוו טאלסטאי און
די צארישע אכראנע, פאלק און וועלט,
נ"י, יוני 1956, ז' 7—11.

זוסקין, זו. - זאסלאוסקי, א.
267 ש. ע. אין מאסקווער יוד' מלוכה-
טעאטער, ניי לעבן, נ"י, יוני 1939, ז' 19—
20.
זילבורג, משה
268 דער ווינדערלעכער חוש, ליט'
בלעטער, ווארשע, 30 אפריל 1926, ז' 277—
278.
זילבערבערג, י.
269 ש. ע. אין קאפענהאגען אין יאר
1914, קינדער-זשורנאל, נ"י, מיי 1939,
ז' 1—2.
זינגער, י. י.
270 ש. ע. „פונעם יאריד“, ליט"בל,
ווארשע, 10 אקט' 1924, ז' 1.
זינגער, ש. ד.
271 „מנחם-מענדל“, קולטור און
דערציונג, נ"י, מארץ 1946, ז' 16—17.
זרבבל
272 געשטארבן דער יוד' געלעכטער,
ליט"בל, ווארשע, 30 אפריל 1926, ז' 282—
283.
זשארוזש
273 ש. ע. „דאס גרויסע געווינס“
אין מ. שווארץ-טעאטער, דער וועקער,
נ"י, 23 דעצ' 1922, ז' 18.
זשיטניצקי, ה. ל.
274 מיין באליבטסטער שרייבער, לי-
טערארישע בלעטער, ווארשע, 9 מיי
1930, ז' 351.
טאבאטשניק, א.
275 סטיל און סטיליסטן, סיגנאל,
נ"י, נאוו' 1935, ז' 13.
טאבאכאוויטש, זיסלע
276 קינדער-כאראקטערן ביי ש. ע.,

- טרונק, י. י.**
 286 מיין באליבסטער שרייבער, קיט' בלעטער, 25 אפריל 1930, ז' 312.
טשובינסקי, ב.
 287 ש. ע. פ. א. ש. ג. ש. ב"י, 18 מיי 1956, ז' 5.
טשין, א.
 288 ש. ע. יאָר אין דער וועלט, און ביי אונז, דרום־אפריקע, סעפט' 1959, ז' 26—27.
טשיעל, א. א.
 289 ש. ע. פעטער גיסל, די צוֹ־קונפט, ב"י, יאָר 1955, ז' 564—567.
טשערניאָק, י.
 290 שפראַכפּאָלקלאָר און דערציילי־שע זשאַנרן ביי ש. ע. יוד"ק, ב"י, אפריל 1959, ז' 22—27.
יאָניש, ליבע
 291 ש. ע. קולטור און דערציונג, ב"י, דעצ' 1961, ז' 14—15.
יוקלסאָן, ר.
 292 ש. ע. דער מענטש, זאמלונגען, ב"י, פרילינג 1958, ז' 115—119.
יוריס, א. ש.
 293 שפראַך־שותפים ביי ש. ע. היי־מיש, ת"א, פעב'־מאַרץ 1960, ז' 33.
יפה, מרדכי
 294 ש. ע. דער אייביקער, פאָלק און וועלט, ב"י, מאַרץ 1959, ז' 1—4.
[ירושלמי, ד"ר א.], א. דע-לין
 295 די גלות־פראַטאָטיפּן ביי ש. ע., אין גאנג, רוים, אפריל־מיי 1947, ז' 35—40.
ישורון־קשת
 296 ש. ע. דורך אַ ישראל־פּריזמע, פאָלק און ציון, ירושלים, מאַרץ 1959, ז' 15—17.
- י. כ.**
 297 ש. ע. אונדזער צייט, ב"י, יולי־אויג' 1951, ז' 31—32.
כאַנין, נ.
 298 פאַרצווייגטע קולטור־אַרבעט פאַרן קומענדיקן סעזאָן: 100 יאָר שלום עליכם, דער פריינד, ב"י, סעפט'־אָקט' 1959, ז' 2.
כאַרלאַש, י.
 299 דאָס אומפאַרגעסלעכע אין ש. ע. ווערק, דרום־אפריקע, מאַרץ 1959, ז' 6—7.
כהן, ד"ר צבי
 300 ש. ע. פ. א. ש. ג. ש. ב"י, 11 אָקט' 1935, ז' 3.
לאַסטיק, שלמה
 301 ש. ע. דאָס מייע לעבן, וואַרשע, 26 יולי 1948.
לובין, ד"ר ח.
 302 ש. ע. אָפגעשפיגלט אין דער קונסט, יוד"ק, ב"י, אָקט' 1959, ז' 45—47.
לוריע, ד"ר אסתר
 303 ש. ע. און די ייִד' פרוי, די צוֹ־קונפט, ב"י, אויג' 1916, ז' 710—713.
לוריע, נאָטע
 304 אַ באַגעגעניש, סאַוועטישע ליי־טעראַטור, ג' 3—4, קיעוו 1939, ז' 84—92.
ליטוואַק, א.
 305 פראַלעטאַרישע קולטור, קולטור, ג' 1, וואַרשע 1922, ז' 3.
לינדער, ש.
 306 ש. ע. טרויער־מיטינגען, דער אַרבייטער־פריינד, לאַנדאָן, 16 יוני 1916.

- מאָושוואָוויטש, ג. 318 ש. א. אין לעטיש, נ' 5 היימ-לאַנד, 1948, ז' 154—155.
- מאַכאַרינסקי, מאַקס** 319 ש. א. און די צאַרישע צענזור, סאַוועטישע ליטעראַטור, נ' 4'3, קינעו 1939, ז' 279—283.
- מאַלאַדאַווסקי, קאַדיע** 320 די שליסלען פון ש. ע. סטיל, די צוקונפט, נ"י, נאַוו' 1956, ז' 419—422.
- מאַליץ, שאול** 321 קאַסרילעווקער חלומות, קול-טור און דערציונג, נ"י, דעצ' 1959, ז' 16.
- מאַרעווסקי אַברהם** 322 שלום עליכם און טעאַטער, יידישע שריפטן נ' 4 (113), וואַרשע, אַפּריל 1959, ז' 6, 8.
- מאַרק, אהרן** 323 שלום עליכם, פּוילישע יוגנט, העפט 6, וואַרשע 1926.
- מאַרקיש, פּרץ** 324 שלום עליכם, ליט'בל, 16 מיי 1924, ז' 1.
- מילך, יעקב** 325 עטלעכע באַמערקונגען מכח הומאַר בכלל און שלום עליכם-הומאַר בפרט, מיניקעס יום-טובֿ-בלעטער, נ"י 1916.
- מילנער, יוסף** 326 שלום עליכם אַלס רעציטאַטאַר, קונסט און וויסנשאַפט, נ' 6'5, פּאַריז 1952, ז' 24.
- מיניץ, פּרומע** 327 וועגן דעם בוך „פּונעם יאַרד“ פון שלום עליכם, קולטור און דערציונג, נ"י, מיי 1957, ז' 31.
- ליסטענבערג, יהודית** 307 פאַרשויןען אין ש. ע. מאַטל פּיי-סי דעם חזנס, קינדער-זשורנאַל, נ"י, מאַרץ 1934, ז' 7—8.
- ליעסיין, א.** 308 ש. ע., די צוקונפט, נ"י, יוני 1916, ז' 467.
- ליפּשיץ, י.** 309 ש. ע. און שמו"ר, די צוקונפט, נ"י, מיי 1939, ז' 292—295.
- לעהרער, ליפּע** 310 ש. ע., קינדער-זשורנאַל, נ"י, פעב' 1959, ז' 3—4.
- לעהרער, לייבוש** 311 דרייסיק און אַכצן-הונדערט, יידיש, נ"י, 3 יוני 1932, ז' 5—6.
- לערער, א.** 312 וועגן אַ ש. ע. ייבליאַר, אונ-דזער בוך, נ' 22, יאַרבוך פון דער יידישער שול אין מעקסיקע, 1958, ז' 40—42.
- לעווי, זלמן** 313 ש. ע. דלות-און ביטחון-טיפּן, דרום-אַפּריקע, מאַרץ 1959, ז' 8—9.
- לעוויטאַן, מ.** 314 ש. ע., שטערן, נ' 106, 1926.
- לעווערטאַוו, דוד** 315 אַברהם גאַלדפּאַדען און ש. ע. אין מלוכהש יידיש טעאַטער, יידישע שריפטן, וואַרשע, מאַרץ 1950, ז' 5, 8.
- לעף, א.** 316 ש. ע. בלאַגוזשענדע שטערן, וואַך, נ"י, 31 יאַנ' 1930, ז' 18—19.
- מאַדאַל, זשאַק** 317 די אומצעשטערבאַרע האַפּענונג, נ' 24, פּאַריזער צייטשריפט, 1960, ז' 40—38.

- מירסקי, מ. 328 שלום עליכם דער גרויסער
הומאניסט, יידישע שריפטן, ווארשע,
אויג' 1952, ז' 6.
מלאטעק, י. 329 אן אפענער בריוו צו דוד איינ-
הארן, אונדזער צייט, נ"י, פעב' 1951,
ז' 34, 36.
מלאכי, א. ר. 330 שלום עליכם אלס העברעישער
שריפטשטעלער, די צוקונפט, נ"י, סעפט'
1916, ז' 797—801.
מעזשעריצקי, מ. 331 „מענאכעס מענדל" פון שאלעם
אלייכעם, די רויטע וועלט, העפט 6-5
(21'20), כאראקאוו, מיי-יוני 1926, ז'
136—150.
מענדעלסאן, ש. 332 שלום עליכם, פארויס ג' 5-6,
ווארשע, מארץ 1939, ז' 3.
מעסטל, יעקב 333 שלום עליכם דער דראמאטי-
קער, יידישע קולטור, נ"י מיי 1956,
ז' 26—28.
מרמיר, קלמן 334 שלום עליכם ערשטער באזוך
אין אמעריקע, ז"ו, אפריל-מיי 1939,
ז' 23—27.
נאכט, הערץ 335 שלום עליכם, יונגוואלד, ווילנע,
יאנ' 1939, ז' 1.
נאמבערג, ה. ד. 336 שלום עליכם פארלעזונגען,
פארויס ג' 7, ווארשע, מארץ 1939, ז' 8.
נאקס, עזריאל 337 שלום עליכם, פרייע ארבעטער-
שטימע, נ"י, 1 יולי 1959, ז' 3.
- בניגרעשל, מענדל 338 אן „אנטאלאגיע" פון דער יידי-
שער עסיי, עפאכע, העפט 30-29, נ"י,
יולי 1947, ז' 136.
בעלס, ס. 339 טעויע — מיכאעלס, שטערן,
העפט 4-3, מינסק, מארץ-אפריל 1939,
ז' 115—126.
בעלסאן, ק. 340 ש. א-סעסיע אינא מאסקווע,
איינקייט, מאסקווע, 20 יוני 1946.
סאלין, ישראל 341 אויסטערלישע עפיוואדן פון א
שלום עליכם-פארלייענער, דער שפיגל,
ב"א, אפריל-מיי 1939, ז' 13—14.
סאנדלער, פ. 342 מין טיערער פריינד שלום
עליכם, חשבון, העפט 20, לאס אנדזשע-
לעס, יאנ' 1960, ז' 5—9.
סאקאל, מ. 343 מיי ארבעט איבער „טעויע דער
מיליטער", שטערן, העפט 4-3, מינסק,
מארץ-אפריל 1939, ז' 128—131.
סדן, דב 344 דריי יסודות (א לעקציע ביי
דער שלום עליכם-פייערונג אין ירו-
שלימער אוניווערסיטעט), די גאלדענע
קייט, תל-אביב 1959, העפט 34, ז'
48—57.
סלאוועס, חיים 344/א דער זשעני פון פאלקס-גע-
לעכטער, פאריזער צייטשריפט, נ' 24,
פאריז 1960, ז' 43—49.
סמאליאר, ב. 345 ווי האלט עס מיט אונדזערע
יידישע קלאסיקערס אין אמעריקע,

- שלום עליכם און מענדעלעץ, ליט׳בל, 27 פעבר' 1925, ז' 3 .
 ספעקטאָר מ. 346 שלום עליכם, דער הויז־פריינד, בוך 5, וואַרשע 1896, ז' 135.
 ספּאַרד, ד. 347 שלום עליכם, דער יידישער נאַ-
 ציאָנאַלער שרייבער, יידישע שריפטן ו' 5 (109), וואַרשע, מיי 1956, ז' 1.
 ענגעל, יואל 348 אַ תשובה דער העררן „שלום עליכם“, דער יוד, נ' 21, קראַקע 1901.
 ענטין, יואל 349 שלום עליכם, יידישער קעמ-
 פער, נ״י 24 מאַרץ 1939, ז' 11-10.
 עסטריין, בן-עמי סלאווע 350 „די וועלט פון שלום עליכם“, אין באַרביזאָן פּלאַזאַ טעאַטער, יידישע קולטור, נ״י, מאַרץ 1954, ז' 56.
 עפּפֿעלבערג, ה. 350 אַ יום־טוב וואָך. צו שלום עליכם'ס 25 יאַריגן יובילעאום. טעאַ-
 טער־וועלט, וואַרשע, 16 אָקט' 1908, ז' 4.
 עריק, מאַקס 351 מענאַכעמ־מענדל־געשטאַלט אונ-
 מעטאַר, שטערן, העפט 65, מינסק, מיי־יוני 1935, ז' 180—202.
 פּאַט, ד״ר עמנואל 352 פּופּציק יאָר קאַסרילעווקע אין אַמעריקע, די גאַלדענע קייט, נ' 34, תּל־אַביב 1959, ז' 64—81.
 פּאַלושאַק, אליהו 353 שלום עליכם, פּאַלקסדיכטער און הומאַריסט, לשון און לעבן, לאַג-
 דאָן, נאָו' 1946, ז' 46—49.
- פּאַלעסטינע, ל. (הערי) 354 שלום עליכם, זיין געבורט־
 שטעטל, זיינע שכנים און זיינע טיפּן, די צוקונפט, נ״י, מיי 1919, ז' 326—
 330.
 פּאַניטש, אַבֿרהם 355 200.000, יידישער קעמפּער, נ״י, 6 נאָו' 1936.
 פּינסקי, דוד 356 ביי שלום עליכם'ס גטיסהעט.
 די צוקונפט, נ״י, יוני 1916, ז' 492—
 494.
 פּלאַטקינ, ב. 357 אַ שמועס מיט שאַלעמ־אַליי-
 כעמס פּאַרטנער, שטערן, נ' 43, מינסק, מאַרץ־אַפריל 1939, ז' 29—30.
 פּערלע, י. 358 איר זענט שלום עליכם? (אַ
 באַגעגעניש), פּאַרויס, וואַרשע, 17 מאַרץ
 1939, ז' 3.
 פּריליצקי, נח 359 אונדזערע דראַמאַטורגן, שלום
 עליכם, טעאַטער־וועלט, וואַרשע, 6 אָקט'
 1908, ז' 9—11.
 פּאַלקאַוויטש, ע. 360 טביהס פּוסקים, יידישע שריפטן,
 וואַרשע, נאָו־דעצ' 1956 און יאַנ' 1957.
 פּוקס, א. מ. 361 „דער אוצר“, ליטעראַרישע בלע-
 טער, וואַרשע, 30 אַפריל 1926, ז' 278.
 פּוקסמאַן, ש. 362 שלום עליכם אין באַראַנאָ-
 וויטש אין 1908, פּאַרויס, וואַרשע, 17
 מאַרץ 1939, ז' 9.
 פּיכמאַן, יעקבֿ 363 שלום עליכם, ליט׳בל, וואַרשע,
 5 יוני 1925, ז' 2.

- פֿינקעלשטיין, ד"ר ז. פֿ. 364 אָן עראינערונג וועגן שלום עליכם אין לעמבערג, אין יאָר 1905, ליט"בל, 13 מאָרץ 1925, ז' 4.
- פֿינקעלשטיין, לעאַ 365 שלום עליכם דער גראַטעסק-מייסטער, ליט"בל, 22 מאָרץ 1933, ז' 827—826.
- פֿערדמאַן, ש. 366 וועגן "מאַטל פייסי דעם חזנס" אין שול, יידישע שריפטן, וואַרשע, אָקט' 1952, ז' 10.
- פֿערשליסער, ע. 367 שלום עליכם: אויסטייטשער פון יידישן היסטאָרישן גורל, פא"ש, נ"י, 13 סעפט' 1946.
- פֿריד, דוד 368 שלום עליכם, היימיש, תל-אַביב, יולייסעפט' 1960, ז' 25.
- פֿריד, לעאַן 369 ווען שלום עליכם איז געווען אין לאַנדאָן, נייער טעאָטערי־שפיגל, לאַנדאָן, מיי 1946, ז' 5.
- פֿרידלאַנד, י. 370 צום 100 יאַריקן געבוירנטאָג פון שלום עליכם, 1859—1959, ביאָ-ביבליאָגראַפישע נאָטיצן, חשבון, לאַס אַנגעלעס, יאָנ' 1960, ז' 3—5.
- פֿרידמאַן, בצלאל 371 שלום עליכם אין דער שול, הייט און דערצוונג, נ"י, מאָרץ 1939, ז' 6—7.
- פֿרישמאַן, דוד 372 אַ בינטל בלומען אָדער פּאַעזיע אָן גראַמען פון שלום עליכם (ברדי-טשוב, תרמ"ח), שריפטן ב' 3, פ' 8—10.
- פֿראַגרעס", וואַרשע־נ"י 1911, ז' 86—91.
- צוקערמאַן, ברוך 373 שלום עליכם־פייערונגען אין ישראל, יידישער קעמפער, נ"י, 10 אָפּ-רייל 1959, ז' 5—6.
- ציטראָן, ש. ל. 374 שלום עליכם, ווילנער זאַמל-בוך, רעד' ד"ר צ. שאַבאַד, ב' 1, ווילנע 1916, ז' 234—243.
- צייטלין, אַהרן 375 מנחם־מענדלס שאַטן, ליט"בל, וואַרשע, 30 אַפּריל 1926, ז' 278—279.
- קאַגאַנאָווסקי, אַפֿרים 376 וווּ איז שלום עליכם? פּאַרויט, וואַרשע, 17 מאָרץ 1939, ז' 2.
- קאַהאַן, אַב. 377 קריטישע סטודיען איבער זשאַרגאַנישע מייסטער־ווערק, "יאַסעלע סאַלאָוויי" פון שלום עליכם, די צו-קונפּט, נ"י, אָקט', נאָו' און דעצ' 1896.
- קאַטאַן, עיזשעני 378 פאַר וואָס די שלום־באַ-וועגונג פייערט דעם גרויסן יידישן קלאַסיקער, פּאַריזער צייטשריפט נ' 24, פּאַריז 1960, ז' 22—23.
- קאַלקער, איציק 379 דער הומאַר פון שלום עליכם, פּאַ"ש, נ"י, 25 יוני 1948, ז' 5.
- קאַמינסקי, ד"ר צבי 380 שלום עליכם און דער בערדי-טשעווער דלות, קונסט און וויסנשאַפט, נ"י, 4' פּאַריז 1952, ז' 31, 34.
- קאַן, נ. 381 שלום עליכם אין רוסיש, יידי-שער קעמפער, נ"י, 14 אָקט' 1957, ז' 8—10.

- קאנטער, ד"ר יצחק**
 382 די כאראקטעראלאגישע באדייט
 טונג פון שלום עליכם טיפן (אויפן
 ראנד פון י. י. טרוגסקי „טעביע און
 מנחם-מענדל“), קיוט, פאריז, מיי 1941,
 זי 1000—1006.
- קאניעווסקי, אהרן**
 383 שלום עליכם — די פרייד פון
 זיין גלות-פאלק, דער אמעריקאנער,
 נ"י, 27 דעצ' 1946, ז' 9.
 [קאפלאן, פסח] חגן
- 384 טביה — אן אוצר פאר דער
 יידישער סצענע, דאס נייע לעבן,
 ביאליסטאק, 10 פעב' 1928.
- קאץ, פ.**
 385 אונדזער שאלעם אלייכעמדיקער
 ביטאכן, ייקוף, ב"א, מיי 1944, זי
 2—5.
- קוראזש, בעסטיא**
 386 שלום עליכם, דריטער יונג
 וואלד, ווילנע, מארץ 1939, ז' 7.
 קורלאנד, ד"ר ל.
- 387 לאכן איז געוונט, דאקטורירט
 הייסן לאכן, פאלקסגעזונט, פאריז,
 יולי-אויג' 1959, זי 1—4.
- קיטאי, מ.**
 388 שלום עליכם און פרץ הירש-
 ביין אויפן עקראן, ליט"בל, ווארשע, 6
 מיי 1938, ז' 32.
 קלויזנער, יוסף
- 389 שלום עליכם דער חובב-ציון,
 די גאלדענע קייט, תל-אביב, פריילינג
 1950, זי 198—208.
- קלינגער, י. ח.**
 390 זיין אייביקער שמייכל, יודישע
 שריפט, לאנדאן, אויג'סעפט' 1956,
 זי 1—2.
- קעניג, ג.**
 391 פון אונדזער שלום עליכם ביז
 אלעמענס שלום עליכם, פאריזער צייט-
 שריפט נ' 24, פאריז 1960, זי 34—37,
 קרופין, נחמן
- 392 מיין באגעגעניש מיט שלום
 עליכם, יודישע קולטור, נ"י, מיי 1959,
 זי 51—52.
- ר. א.**
 393 די שלום עליכם-פייערונגען איז
 בער דער גאנצער וועלט, קינדער-זשורנל
 נאגל, נ"י, מיי 1939, ז' 13.
- ראבאק, א. א.**
 394 די אימפעריע יודיש, מעקסיקע
 1958, זי 45, 61, 64, 70, 78, 125, 130,
 135, 136, 139, 161, 162, 189, 199, 238,
 256, 297, 321, 327, 349, 353, 365.
- ראבינאוויטש, אלגא**
 395 שלום עליכם און זיינע ביא-
 גראפן, ליט"בל נ' 116, ווארשע 1926,
 זי 477—479.
- ראבינאוויטש, ש.**
 396 דאס מעסערל פון שלום
 עליכם, די צוקונפט, נ"י, אקט' 1937, זי
 618—626.
- ראזענבלאט, פ.**
 397 שלום עליכם, די צוקונפט, נ"י,
 אקט, נאו' דעצ' 1905.
- ראמאן, ש"ס**
 398 מנחם-מענדל אויף רומעניש,
 ייקוף-בלעטער, בוקארעשט, 23 אויג'
 1948.
- ראן, לייזער**
 399 נאכן טייט פון שלום
 עליכם, אונדזער ווארט, לאדזש-ווארשע,
 נ' 3, מיי 1946.

- ראפאפארט, י. 400 דער פאלקסטימלעכער זשעני, פא"ש, נ"י, 22 מיי 1926, ז' 5—6. ראפאלסקי, פ. 401 פ. ארענעס "ריסטאקראטן אין מענטשן", מינסק 1929, ז' 3—4. רובינשטיין, נחום 402 שלום עליכם-איבערזעצונגען אין סאוועטן-פארבאנד זינט דער אק-טיאבער-רעוואלוציע, צייטשריפט, ב' 5, 1931, ז' 88—91. רובינשטיין, שמואל 403 דער שעפער פון פאלקסהומאר, ליט"בל, ווארשע, 30 אפריל 1926, ז' 285—284. רויכל, דוד 404 א בלעטל שלום עליכם, פארויס, ווארשע, 17 מארץ 1939, ז' 6. רייזען, אברהם 405 אונדזערע קלאסיקערס אלס דערציערס, פארויס, ווארשע, 28 אקט' אין 11 נאוו' 1938. רייזען, זלמן 406 שלום עליכם דער קריטיקער, ליט"בל, ווארשע, 19 יוני 1936, ז' 391—390. רעזניק, ל. 407 ש"ע יארצייט און זיין געבורט-שטאט, שטערן, בארקאו 1926. ריימיניק, י. 408 שאלעמ-אלייכעם דער נאָווע-ליסט, סאוועטישע ליטעראטור, קיעוו, נ' 4-3, מארץ-אפריל 1939, ז' 218—250. ש. ש. 409 200.000 (דאָס גרויסע געווינס), יוקוֹפֿ-בלעטער, בוקארעשט, 19 אפריל 1948.
- שאַגאַל, מאַרק 410 שלום עליכם, פארויס, ווארשע, 31 מארץ 1939, ז' 4—5. שאַצקי, ד"ר יעקב 411 א מאָנומענטאַל בוך וועגן שלום עליכם, פא"ש, נ"י 1927, יאנואר 21, 28, פעב' 4, 11, 18, 25. שולמאַן, אליהו 412 דער רעוויזאר און שטורמיסט א. וועוואַרקע, ליט"בל, ווארשע, 27 אקט' 1933, ז' 679. שוואַרץ, יעקב 413 שלום עליכם גייט! (זכרונות), פאלקסשטימע, ווארשע, 28 פעב' 1959. שוואַרץ, מאַריס 414 שלום עליכם אַלס דראַמאַטורג, ליט"בל, ווארשע, 19 יוני 1936, ז' 392—393. שוואַרץ, ד"ר נחמן 415 שלום עליכמס נישט פובליקיר-טע בריוו, ליט"בל, ווארשע, 13 דעצ' 1929, ז' 972. שטאַרקמאַן, משה 416 וואָס שלום עליכם באַדייט פאַר אונדזער דור, די פיאַנערן-פרוי, נ"י, אפריל 1959, ז' 4—5. שטיין, מ. 417 אַן ענגלישער רעפעראַט וועגן שלום עליכמען, יוגנטרוף, נ"י, נאָו-דעצ' 1946, ז' 2—5. שטיין, ש. 418 רעוואַלוציאַנערע טיפן אין שלום עליכמס ווערק, יוקוֹפֿ-בלעטער, בוקאַרעשט, 10 מיי 1950. שטערן, ישראל 419 שלום עליכם, ליט"בל, ווארשע, 19 יוני 1936, ז' 391—390.

- שנאבל, בערל**
 426 שלום עליכמס „דער אוצר“, יקוף-בלעטער, בוקארעשט, 10 מיי 1950.
- שנאפער, בער**
 427 כעלם-כתריאלעווקע, פארויס, ווארשע, 17 מארץ 1939, ז' 8—9. שניפאל, ש.
 428 טביה דער לעבעדיקער, ליט-בל, נ' 100.
- שעכטער, ד"ר מרדכי**
 429 דער גרויסער יידיש-לערער שלום עליכמס, אויפן שוועל, נ"י, מיי יוני 1959, ז' 13. שקאר-אוסקי, ש.
 430 היגיענע (א דערציילונג וועגן שאלעמ-אלייכעמעג), שטערן, נ' 4-3, מינסק, מארץ-אפריל 1939, ז' 20—27. שקליארסקי, משה שמואל
 431 שלום עליכמס : אויסגאבעס, קולטור און דערציונג, נ"י, מיי 1959, ז' 9—10.
- שיפער, ד"ר יצחק**
 420 די נייע אויפטוען פון „הבימה“; „דער אוצר“ פון שלום עליכמס, ציריך ניסטישע בלעטער, נ' 11, ווארשע 1930. שינדעלמאן, אסתר
 421 צום 25סטן יאר פון שלום עליכמס ליט' טעטיקייט, פארויס, ווארשע, 31 מארץ און 14 אפריל 1939. שיפער, ד"ר י.
 422 שלום עליכמס, קונסט און לעבן נ' 3, 1908, ז' 47—52.
- שייבאוויטש, חיים**
 423 די צוויי בערג [פרץ און שלום עליכמס], קולטור און דערציונג, נ"י, יאני 1953, ז' 15.
- שייפער, הירש-יצחק**
 424 שלום עליכמס, דער אויפקום, נ"י, מארץ 1930, ז' 25—26. שמידט, ש.
 425 ארום שלום עליכמען, פארויס, ווארשע, 31 מארץ 1939, ז' 4.

לידער און פאעמעס וועגן שלום עליכמען

- אדלער, י.**
 432 שלום-עליכמס.
 אוסטרי-דן, ישעיהו
 433 א גוט מארגן דיר, שלום עליכמס!
 בקר טוב לך, שלום עליכמס.
- אייגענער (דער)**
 434 א ברוועלע צו שלום עליכמען.
- אליצקי, ברוך**
 435 יידישע קינדער צו שלום עליכמען.
- אליצקי, ל.**
 436 אויף ברוקלינער בית-עלמין „הר הכרמל“.
 437 א ציג און ר' טביה דער מיל-כיגער.
 438 קאנטאטע לכבוד דעם 100-יאריקן געבוירנטאג פון אונזער גרויסן שלום עליכמס.
 אליצקי, מ.
 439 שלום עליכמס מאטל פייסיס.

- אלפא
- 440 שלום עליכם-פלאץ.
 אשער־אוויטש, הירש
 441 שלום עליכמען.
 באַליאסנע, ריווע
 442 אלייכעם שאַלעם.
 באַראַנאָוסקאָ, דאָראַ
 443 שלום עליכם.
 בוּדין, ש.
 444 צו דיין יאַרטאָג, שלום עליכם.
 445 שאַלעם-אַלייכעם און פיני קאַר-
 טיאָזשיק,
 בוכבינדער, י.
 446 ווען דאָס האַרצ איז פול...
 בליי, רעלי
 447 מיט שלום עליכמען אין קלאַט,
 בעלסקי, שלמה
 448 שלום עליכם און פסח.
 גאַלדבערג, יאַסל
 449 שאַלעם אַלייכעם.
 גאַלדענבערג, ש.
 450 די זשענעווע אָזערע.
 451 שאַלעם אַלייכעם אינ וועג.
 452 שאַלעם אַלייכעם אינ גערווי.
 453 שאַלעם אַלייכעם — צי גיי איכ
 אָפּ קרעשטשאַטיק אומ...
 454 שאַלעם אַלייכעם אָנהויב.
 455 שאַלעם אַלייכעם באַמ זיידן.
 456 שאַלעם אַלייכעם, דער ערשטע
 וויזט (ביי גאַרקין).
 457 שאַלעם אַלייכעם — עפיואָדן.
 גאַנטאָר, א.
 458 טרערן.
 459 צו שאַלעם אַלייכעמען.
 460 ליענענדיק שלום עליכם.
 גאַרדאַן, יעקב
 461 צו שלום עליכמען.
- גלאַטשטיין, יעקב
 462 שלום עליכם.
 גראַס, נפתלי
 463 ביי שלום עליכמס טויטנבעט.
 גראַסבאַרד, י.
 464 שלום עליכם.
 גראַפֿשטיין, מלך
 465 צו שלום עליכמען (פריי נאָך
 לאַפּאַטין).
 466 שלום עליכם.
 גרוביאַנ, מ.
 467 שאַלעם אַלייכעם (אַט ליגט דיין
 בוכ און דאָס פּאַלק קוקט-אַריין).
 468 שאַלעם אַלייכעם (ליבער שאַלעם
 אַלייכעם! דינע טרערן זיינען שיינ).
 גרינבערג, אליעזר
 469 שלום עליכם.
 האַלקין, שמואל
 470 שלום עליכם.
 האַפּשטיין, ד.
 471 שאַלעם אַלייכעם.
 האַרצמאַנ, מ.
 472 שאַלעם אַלייכעם היים.
 473 אַ פּרילינגטאָג.
 474 צו דיין פּאַרטנע.
 475 אַט איז דיין הויז.
 476 צוויי מאַטעלעכ.
 וואַסערמאַן, שניאָור
 477 שאַלעם אַלייכעם פּאַרשויען.
 ווינפער, ז.
 478 שלום עליכם, מיכאַעלס און
 פעפער.
 זאַלמעלעס, י.
 479 פּאַראַד פון שלום עליכמס
 טיפּן.
 טאַלאַיאַיעווסקי, מ.
 480 אינ שאַלעם-אַלייכעם שטאַט.

- לעוו, שיין
 498 באַ שאַלעמ אַלייכעמען אויף
 קייווער אַוועס.
 מאַרשאַק, ס.
 499 שאַלעמ אַלייכעמ.
 500 אַ גוטער נאַמען.
 מילער, ל.
 501 שאַלעם אַלייכעם (דיין נאַמען
 קרייזט אַרום דער וועלט, פון לאַנד צו
 לאַנד פון פאַלק צו פאַלק).
 502 ווי פאַשעט ווונדערלעך דיין
 נאַמען (דיין יעדער בוך — אַ דרייענדיג
 קע בינע, און גלייך פון ערשטן
 בלעטל).
 503 שלום עליכם (אויפגעגאַנגען
 איז דיין נאַמען איבער היימען יידישע
 פאַראומערטע און טריבע).
 מיעדניק, א.
 504 אויף שלום עליכמס קבר.
 מיקאַעלאַ, ד״ר מיכאל קויפּמאַן
 505 אויף שלום עליכמס קבר.
 מעגערעלישווילי, ייצכאַק
 505/א שאַלעמ אַלייכעמען (פון גרוי-
 זיניש: ל. קוויטקאַ).
 נידדוס, לייב
 506 צו שלום עליכמס טויט.
 סול, מ. א.
 507 יידיש וואַרט.
 508 פאַניע שאַלעמ אַלייכעמ.
 סיגאַל, י. י.
 509 לזכר שלום עליכמס.
 סעלצער, דוד
 510 שלום עליכמס אין די בערג פון
 אפריים.
 פאַטאַש, ריקודה
 511 טביה מיט די טעכטער.
 טאַנסק, ראָוז
 481 שלום עליכמס.
 טאַנסק-פֿרידמאַן, ראָוז
 482 שלום עליכמס.
 483 לאַמיר לאַכן!
 טייטלבוים, דאַרע
 484 צו שלום עליכמס.
 יונגמאַן, משה
 485 שלום עליכמדיק.
 ירדני, מ.
 486 שלום עליכמס.
 באַראַץ, מאיר
 487 ליענענדיק שלום עליכמען.
 כהן, משה
 488 אונזער שלום עליכמס.
 כניקניע, דאַרע
 489 שלום עליכמען.
 כ״ץ, אַלעף
 490 אַ ליד צו אַ פשוטן איד.
 לאַפּאַטינ, ש.
 491 ווען דו זאַלט זיין מיט אונדז.
 492 אַפ אַ שפּאַציר מיט שאַלעמ-
 אַלייכעמען (אַ פאַנטאַזיע).
 493 אַ בריוו צו שאַלעמ-אַלייכעמען
 פון בירעבידושאַן.
 494 צו שאַלעמ אַלייכמען.
 לי, מלכה
 495 דאָס שלום עליכמס-הויו (אַט
 איז דאָס הויו, וואָס מיר האָבן געבויט,
 אַכצן יאָר לעבן דאָ ליגן פאַרטרויט).
 496 בית שלום עליכמס (טייערע
 שרייב פון דער ווייט דיר אַ יידישן
 בריוו).
 ליסיצקי, אפֿרים א.
 497 נאלים הכנור...

- פאלאטנער, א. 512
 שאלעם אלייכעם.
 פֿוקס, חיים-לייב 513
 שלום עליכם-באלאדע.
 פֿינינבערג, ע. 514
 שאלעם אלייכעם.
 פֿינינבערג, ל. 515
 שלום עליכם.
 פֿעל - יעלין, שרה 516
 קיבוץ-משפחה.
 צו שלום עליכם. 517
 שלום עליכם-אוהל. 518
 פֿעפֿער, איציק 519
 אינ בויערקער וואַלד.
 אַ בריוו צו שלום עליכמען. 520
 צוקערמאַן, דוד 521
 שלום עליכם.
 צעסלער, שמואל 522
 שלום עליכם (שלום עליכם איז
 אַ פשוטער געוועזן).
 אַ פשוטער געוועזן 523
 שלום עליכם (ער איז געוועזן
 אַ מענטש, אַ פשוטער, אַ ליבער).
 524
 שעמעריצי.
 קורץ, אהרן 525
 שלום עליכם — עליכם שלום.
 526
 שאלעם-אלייכעם קאָפּעליע.
 קושניראָוו, א. 521
 באַיאַרקער זומער.
 קוויטקאָ, לייב 528
 דער שלימזל אויף קעסט (לויט
 שלום עליכם).
 קיש, מוישע 529
 צום מייסטער פון פרייד און
 געלעכטער.
 קישיניעווסקי, שמואל 530
 שלום עליכם.
 קערלער, יוסף 531
 טביה דער מילכיקער.
 ראָזאַף, ל. 532
 פון יוניאַן-סקווער ביז איסט-
 בראַדוויי.
 שלום עליכם. 533
 רובין, הדסה 534
 מיט שלום עליכמען.
 דוד, מאַרק 535
 אויף שלום עליכעם טויט.
 שטוקער-פּאַיוק, מאַשאַ 536
 שלום עליכעם געבורטסטאָג.
 שטענצל, א. נ. 537
 שלום עליכעם געלעכטער.
 שניאור, ז. 538
 אַ שלום עליכעם-דענקמאַל.
 539
 שלום עליכעם (...נאָר וויסן
 זאַלסטו זיין, דו וועלכער ביסט אַוועק,
 אַז פאַר דיין לעצטן ווערק פון
 שטאַרבן...).
- ESPINOSA, ENRIQUE**
 540. A Scholem Aleijem.
LIBERMAN, ELIAS
 541. Sholem Aleijem.
SAFRIN, HORACY
 542. Do Szolem Alejchemca.

אַ ר כ י וו

- 543 דאָס שלום עליכעם-יאָר אין אַרגענטינע, 1859—1959, צענטר' געזעלש' קאָמיטעט צו פייערן שלום עליכעם 100סטן געבוירן-יאָר, בווענאָס-אייירעס 1960, ז' 84.

נאכבאמערקונגען

◆ דער דאזיקער באנד, וואָס איז דער 27סטער באַנד מוסטערוערק פון דער "ידישער ליטעראַטור, דערשיינט פאַר דעם 26סטן באַנד, ווייל די ליטעראַטור-געזעלשאַפט ביים יוואָ וויל זיך פעדערן מיט אַט דער נייער אויסגאַבע פון טביה דער מילכיקער, מיט אַ באַזונדערער כוונה פאַר דער שטודירנדיקער יוגנט, אַז זי זאָל האָבן אַט דעם טעקסט פאַר דעם גאַנצן לערניאַר 1966, אין אַלע ישובים פון דער וועלט, אין דעם יאַר ווען עס ווערט 50 יאַר זינט שלום עליכם איז אַוועק. ווייל די איינציקע פאַרעם צו פאַרערן און באַערן שלום עליכמען איז: הערן אים, לייענען אים, וואָס דאָס מיינט, צוזאַמענלעבן מיט דורות.

◆ פונקט ווי דער 17טער באַנד, מנחם-מענדל, ווערט דער דאזיקער באַנד אַרויס-געגעבן מיט דער ספעציעלער דערלויבעניש פון די יורשים פון שלום עליכם אין ניו-יאָרק.

◆ אַזוי ווי מיר האָבן צוגעזאַגט אינעם באַנד מנחם-מענדל, דרוקן מיר אין אַט דעם באַנד, טביה דער מילכיקער, אַן עקסטענסיװע שלום עליכם-ביבליאָגראַפיע פון אונדזער ווערטפולן מיטאַרבעטער, דעם אומדערמידלעכן ביבליאָגראַף יעפים ישורין. מיר קענען אָבער נישט אויסשעפן פאַר איין מאָל די גאַנצע ביבליאָ-גראַפיע. זיינען מיר געצווונגען אַפצולייגן אַ טייל, די העברעאישע ביבליאָגראַפיע, פאַר אַ 3טן בוך שלום עליכם.

◆ היות אינעם 17טן באַנד איז אַריין אַן עקסטענסיװע ביאָגראַפיע, מעמואַרן, קריטיק, פראַגמענטן געשיכטע, מוזיק, אַ גרויסע צאָל בילדער און רעפראָדוקציעס (17), מיט אַ ליטעראַטור-היסטאָרישן אַרײנפיר, מיידן מיר דאָ אויס איבערצוזונגען.

◆ דערפאַר אָבער האָבן מיר איינגעזען, אַז עס וועט ניט זיין קיין חסרון צו פאַרגרעסערן די צאָל אויסטייטשונגען פון סלאַוויזמען און גאַנץ באַזונדער אַרויס-היבן דעם שטייגער פון טביהס טייטשן פּסוקים, וואָס צוליב דעם ווערט אַזוי אַפט אָנגעגעבן, פון וואָנען זיי שטאַמען, ווי זיי זיינען אַריגינעל, ווייל נאָר דעמאָלט זעט מען בעסער דעם גאַנג פון טביהס געמיט און פאַלקסטימלעכקייט.

◆ מיט דעם עקסטענסיװן גלאַסאַר, אויף וועלכן עס האָט געאַרבעט מיט ליב-שאַפט פֿי הענעך זאַטאַרסקי, זיינען מיר אויסן צוויי זאַכן: 1) אַז אַלע מינים לייע-נערס זאָלן גרינגלעך פאַרשטיין „טביה דער מילכיקער“; 2) אַז דער יודישער לייענער זאָל בכלל זיך אַפגעוויינען פון איבערהיפערן די שטעלן, וואָס ער פאַר-שטייט נישט, נאָר זאָל דורכויס וועלן וויסן.

ביו איצט דערשינען פֿאַר דער ביבליאָטעק
מוסטער־ווערק פֿון דער ייִדישער ליטעראַטור
אונטער דער רעדאַקציע פֿון שמואל ראָזשאַנסקי

- (1) שלמה עטינגער — אויסגעקליבענע שריפֿטן
2טע אויפֿלאַגע (312 זייטן)
- (2) מאָרק וואַרשאַווסקי — ייִד' פֿאַלקסלידער, 2טע אויפֿלאַגע (216 זייטן)
- (3) ה. ד. נאַמבערג — אויסגעקליבענע שריפֿטן (256 זייטן)
- (4) מענדעלע מוכר ספֿרים — מסעות בנימין השלישי (256 זייטן)
- (5) לייב ניידוס — אויסגעקליבענע שריפֿטן (208 זייטן)
- (6) יעקבֿ דינעזאָן — יאַסעלע, קריזיס, 2טע אויפֿלאַגע (256 זייטן)
- (7) משה בראַדערזאָן — אויסגעקליבענע שריפֿטן (272 זייטן)
- (8) אליהו בחור — בַּבֿא־בוך (256 זייטן)
- (9) דוד פינסקי — אויסגעקליבענע שריפֿטן (352 זייטן)
- (10) שמעון פֿרוג — אויסגעקליבענע שריפֿטן (216 זייטן)
- (11) י. ל. פּרץ — אין 19טן יאָרהונדערט (272 זייטן)
- (12) י. ל. פּרץ — אין 20סטן יאָרהונדערט (272 זייטן)
- (13) מאָריס ראָזענפֿעלד — אויסגעקליבענע שריפֿטן (240 זייטן)
- (14) דוד האַפֿשטיין, איזי כאַריק, איציק פֿעפֿער — שריפֿטן (272 זייטן)
- (15) מרדכי ספעקטאָר — דער ייִדישער מוזשיק, ראַמאַן (272 זייטן)
- (16) ה. לייוויק — אויסגעקליבענע שריפֿטן (352 זייטן)
- (17) שלום עליכם — מנחם־מענדל (272 זייטן)
- (18) אַבֿרהם גאַלדפֿאַדען — אויסגעקליבענע שריפֿטן (304 זייטן)
- (19) י. י. שוואַרץ — קענטאַקי, א. ראַבאָי — הער גאַלדענבאַרג
(פּיאַנערן אין אַמעריקע) (312 זייטן)
- (20) חיים־נחמן ביאַליק — אויסגעקליבענע שריפֿטן (384 זייטן)
- (21) ש. אַנ־סקי — אויסגעקליבענע שריפֿטן (296 זייטן)
- (22) מענדעלע מוכר ספֿרים — פֿישקע דער קרומער (256 זייטן)
- (23) יוסף אַפֿאַטאַשו — אין פּוילישע וועלדער (416 זייטן)
- (24) זלמן רייזען — אויסגעקליבענע שריפֿטן (304 זייטן)
- (25) יהואַש — אויסגעקליבענע שריפֿטן (320 זייטן)
- (26) גליקל האַמיל — זכּרונות (288 זייטן)
- (27) שלום עליכם — טבֿיה דער מילכיקער (288 זייטן)
- (28) אַבֿרהם רייזען — אויסגעקליבענע שריפֿטן
אין 1966 דערשיינט נאָך :
- (29) די פּרוי אין דער ייִדישער פּאַעזיע
- (30) ר' נחמן בראַצלעווער — סיפור־מעשיות

SHOLEM ALEICHEM

TEVIE der MILCHIKER

(STORIES)

AND STUDIES ON THE JEWISH LITERATURE

1 9 6 6

ATENEO LITERARIO EN EL INSTITUTO CIENTIFICO JUDIO

Pasteur 633 - 3°

Buenos Aires

SHOLEM ALEJEM

TOBIAS EL LECHERO

**Y ESTUDIOS LITERARIOS
SOBRE SU APORTE A LA LITERATURA IDISH**

Director: SAMUEL ROLLANSKY

1 9 6 6

ATENEO LITERARIO EN EL INSTITUTO CIENTIFICO JUDIO
Pasteur 633 - 3º Buenos Aires